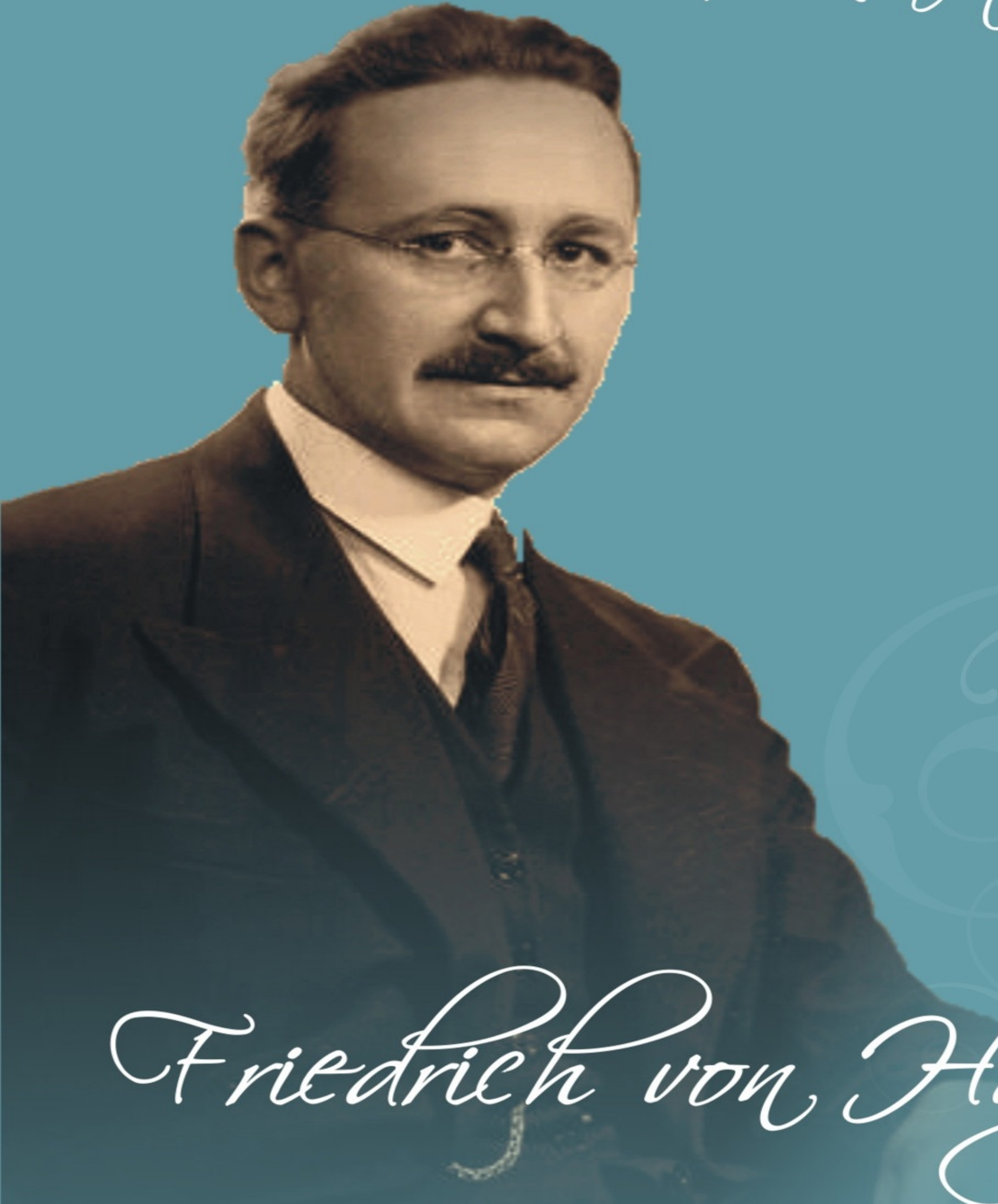
ÖZGÜRLÜK KLASİKLERİ

Kölelik Yolu

The Road to Serfdom

Friedrich von Hayek

LiBeRtE

Friedrich A. von Hayek

Kölelik Yolu

The Road to Serfdom (1944)
Çevirenler: Turhan Feyzioğlu, Yıldıray Arsan, Atilla Yayla
Liberte Yayınları: 107
Özgürlük Klasikleri: 4
5. Baskı: Şubat 2014; 1-4. Baskılar: 2004-2010

Friedrich A. von Hayek

1899’da Viyana’da doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından sosyal bilimlere yönelerek Viyana Üniversitesinden 1921’de hukuk ve iki sene sonra da siyaset bilimi doktorası almıştır. Ludwig von Mises’ten etkilenerek liberalizm felsefesini ekonomi ve siyaset felsefesi gibi birçok alanda savunan düşünür, serbest piyasa düzeninin felsefi savunucularındandır. Avusturya İktisat Okulu’nun 20. Yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biri olarak addedilen Hayek, 1974’te Nobel Ekonomi Ödülünü düşünsel rakibi Gunnar Myrdal ile paylaşmıştır. Merkezî ekonomik planlamanın insanların özgürlüklerini ve ihtiyaçlarını kısıtlayacağı tezini vurgulamış, çoğulculuğu ve ekonomik sübjektivizmi savunmuştur. Kölelik Yolu (The Road to Serfdom) bu savununun sembolleşen eserlerindendir.

Hayek, iktisat dışında bilişim (enformasyon) teorisi, hukuk, politika teorisi, bilim felsefesi ve bilişsel psikoloji gibi alanlarda da yeni fikirler üretmiştir.
Bazı Eserleri:

- *Para Teorisi ve Konjonktür Dalgalanmaları (Monetary Theory and the Trade Cycle, 1929)*
- *Fiyatlar ve Üretim (Prices and Production, 1931)*
- *Kar, Faiz ve Yatırım (Profits, Interest and Investment, 1939)*
- *Bireyselcilik ve İktisadi Düzen (Individualism and Economic Order, 1948)*
- *Bilimin Karşı Devrimi: Aklın İstismarı Üzerine Çalışmalar*
- *(The Counter-revolution of Science: Studies on the Abuse of Reason, 1952)*
- *Özgürlüğün Anayasası (The Constitution of Liberty, 1960) [BigBang Yayınları, 2013)*
- *Hukuk, Yasama ve Özgürlük (3 cilt) (Law, Legislation and Liberty)*

  1. *Cilt: Kurallar ve Düzen (Rules and Order, 1973);*

2. Cilt: Sosyal Adalet Serabı (The Mirage of Social Justice, 1976);

3. Cilt: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni

- *Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Yanlışları (The Fatal Conceit: The Errors of Socialism, 1988)*

Tam Hayek kaynakçası için bkz. http://goo.gI/qKYTsG

Table of Contents

Önsöz

Sosyal meseleler üzerinde profesyonelce araş tırmalar yapan biri, siyasî bir kitap yazdığı vakit, ilk görevi, bunu açıkça belirtmektir. Bu siyasî bir kitaptır. Bu gerçeği, daha zarif ve iddialı sosyal felsefe denemesi sıfatım kullanarak gizlemek istemem. Kitabın ismi ne olursa olsun, burada işaret edeceğimiz noktalar belirli nihaî değerlerden kaynaklanmaktadır. Umarım, kitapta bütün görüşlerin kendilerine dayandığı bu değerlerin neler olduğunu yeterince açık biçimde ortaya koydum.

Mamafih, bir şey daha eklemeliyim. Siyasî bir eser olmasına rağmen, kitapta ortaya koyulan inançlar-kanaâtler benim kişisel çıkarlarım tarafından belirlenmemektedir. Arzuya şayan gördüğüm düzenin neden bana bu ülkenin insanlarının büyük çoğunluğuna sağlayacağından daha büyük avantajlar sağlayacağım anlamıyorum. Gerçekte, bana, sosyalist meslektaşlarım tarafından, karşı olduğum toplum içinde, onların görüşlerim benimsediğim takdirde, bir iktisatçı olarak çok daha önemli bir mevki işgâl edebileceğim söylenmektedir. Eminim ki, benim bu görüşlere karşı oluşum, onların çocukluğumdan beri âşinâ olduğum görüşlerden farklı oluşundan ileri gelmemektedir. Çünkü, gençliğimde ben de bu görüşleri savundum ve beni iktisat çalışmaya iten şey bu değerlerdi. Her siyasal itirafta, modaya uygun şekilde, menfaat bağlantılı sebepler arayanlar için, bu kitabı yazmamak veya yayımlamamak için her nedene sahip olduğumu açıklamama müsaade ediniz. Bu kitap, dostça ilişkiler içinde bulunmak istediğim kişileri rahatsız edebilir. Kitap, üzerinde asıl çalışmam ve uzun vâdede daha fazla önem vermem gereken çalışmaları bir tarafa koymama yol açtı. Ve, hepsinin üstünde, şurası kesindir ki, bu kitap, bütün eğilimlerimin beni yönelttiği akademik çalışmalarımın sonuçlarının peşin hükümle değerlendirilmesine yol açacaktır.

Bütün bunlara rağmen, eseri kaçınamayacağım bir görev olarak yazmak durumuna geldiysem, bu, esas itibariyle, hâlihazırda yapılmakta olan ve halkın pek farkında olmadığı, müstakbel ekonomi politikasının problemleri hakkındaki tartışmaların tuhaf ve ciddî bir veçhesi yüzündendir. Bu, ekonomistlerin çoğunun yıllardır savaş makinesi tarafından yutulmuş ve resmî konumları tarafından susturulmuş olması ve bunun sonucunda bu problemlerle ilgili kamuoyunun, tehlike çanlarım çaldıracak ölçüde, amatörler ve eksantrikler, parçalamak için bir baltaya yahut satmak için her

derde deva bir ilâca sahip kimseler tarafından yönlendirilmekte olmasıdır. Bu şartlar altında, fikrî çalışma rahatına sâhip bir kimsenin, mevcut eğilimlerin onları açıkça ifade edemeyen birçok kimsenin kafasında yaratması gereken endişelerini kendine saklamaya hakkı yoktur -bununla beraber, belki, başka şartlarda, ulusal politika sorunlarının tartışılmasını memnuniyetle bu işin otoritesi olan ve bu açıdan daha vasıflı kimselere terk ederdim.

Bu kitabın temel tezi, ilk defa, "Özgürlük ve Ekonomik Sistem" adıyla Contemporary Review'ın Nisan 1938 sayısında yayımlanan yazıda ele alındı ve daha sonra Profesör H. D. Gi-deonse tarafından University of Chicago Press için edit edilen "Public Policy Pamphlets"lerinden (1939) biri olarak genişletilmiş biçimde yemden basıldı. Her iki yayıncıya ve editöre, bazı pasajları burada tekrar kullanmama müsaade edişlerinden dolayı teşekkür ederim.

Cambridge, Aralık 1943

Takdim

KölelİK Yolu 20. yüzyılın büyük lîberal fîlozofu E A. Hayek'in en popüler kitabıdır. Bu kitap, düşünce tarihinde dönüm noktası olma fonksiyonunu üstlenmiş ve görevini hakkıyla yerine getirmiş eserler arasında yer almaktadır. Hem içindeki fikirler hem de yazılma ve yayınlanma tarihi balonundan, yazarın ileri görüşlülüğünün ve medenî cesaretinin ölümsüz bir örneğidir. O, esas itibariyle, Almanya'da totaliterimi yaratan gelişmelerin benzerlerinin İngiltere'de ortaya çıkmaya başlaması üzerine, İngiliz entelektüellerinin uyarmak üzere kaleme alınmış olmasına rağmen, başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yoğun bir ilgi görmüş ve pek çok dile çevrilerek milyonlarca kişi tarafından okunmuştur. Ellinci yayın yıl dönümü olan 1994'te Türkçe'sini yayınlamayı çok arzu etmemize rağmen bunu gerçekleştirememiş olmaktan dolayı hüzün duymakla beraber, kitabın sonunda meydana çıkmış olması bu hüznü gidermektedir.

Kölelik Yolu, yazarın belirttiğine göre, ismini, yazarın büyük liberal filozof de Tocqueville'in Amerika'da Demokrasi adlı ölümsüz kitabından aldığı ilhama borçludur. Tocqueville'in, söz konusu kitabında, modern refah devletinin olumsuz etkilerini önceden görerek sık sık yeni kölelikten söz etmesi Hayek'e kitabına Kölelik Yolu adım vermesi için ilham kaynağı olmuştur. Kitap olumlu-olumsuz geniş yankı yapmıştır. Çok olumlu yankılar yananda, hem akademik alanda hem politik alanda bazı olumsuz, saldırgan ve düşmanca tepkiler de almıştır. Bunların belki de en ilginci, İngiliz İşçi Partisinin o dönemdeki ileri gelenlerinin kitabı bir "yabancı" tarafından yazılmış olmakla suçlamalarıdır, İlginç bir şekilde, bu suçlama, aslında, Hayek'in kitaptaki tezlerinin doğrulanması anlamına gelmiştir.

Bu vesileyle, yerinin geldiği düşüncesiyle, okuyucunun hoşgörüsüne sığınarak, mühim bir konuya kasaca temas etmek istiyorum. Türkiye'de, geleneksel sağ çevrelerde, yerli değerlerle cihanşümul değerler arasında bazen öyle sınırlar çizmeye, ilişkiler şekillendirmeye gayret edilmektedir ki, buna şaşırmamak elde değildir. Yerli değerleri özümsememiş kimselerin evrensel kıymeti olan şeyler üretemeyeceği, evrensele ancak yerelden gidilebileceği söylenmektedir. Hiç şüphe yok ki, insanlar belirli toplumlara doğarlar ve hayatlarının önemli bir bölümünü doğdukları toplumlar içinde geçirirler. Sosyalleşme sürecinde insanlar yaşadıkları toplumların

bireylerinde tezahür eden toplumsal değerleri ve özellikleri alırlar. Bundan kaçınmaları mümkün değildir. Ama, insanların içine doğdukları veya onlara aktarılan değerlerin her zaman için değerli ve mutlaka korunması gereken cinsten olduğu söylenemez. Asıl önemli olan, insanların, kemale erdikten ve kendi değer sistemlerini yargılamaya başladıktan sonra yaptıkları bilinçli seçimlerdir. Bu, bazen yerelin reddini gerektirebilir. Böyle olması inşam ne aşağılık bir mahlûk hâline sokar ne de onun cihanşümul değeri olan şeyler üretmesini engeller. Bunun en iyi örneği Hayek'tir. Herhalde, Alman toplumunun bazı değerlerini ana dili Almanca olan Hayek'ten daha etkili biçimde eleştiren kimse pek azdır. Bu, bir anlamda, en azından, dönemsel mahallî değerlerin reddidir. Ama, böyle olması, Hayek'i Hayek olmaktan alıkoymamıştır.

Hayek, Kölelik Yolunda, bazılarının zannettiğinin tersine, faşizmin ve komünizmin birbirine zıt kutuplar olmadığına, aynı totalitarizmin iki yüzünü teşkil ettiğine işaret etmektedir.

Bunu söylemek, bugün gayet kolaydır -doğrusu Türkiye'de hâlâ zor ve tehlikeli- ama o günlerde hiç de kolay olmadığı ve büyük bir medenî cesaret ve direnme gücü ile entelektüel öz güven ve kendine saygı gerektirdiği açıktır. Aslında, bu gerçeği ilk dile getiren Hayek değildir. Onun başarısı, kitabında bu benzerliği ilk defa bu kadar açık ve detaylı biçimde işlemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bütün ekonomik faaliyetlerin merkezî kontrol ve yönlendirmeye tâbi tutulmasının gitgide artan ölçüde hürriyeti tehlikeye düşüreceği ve ekonomik hürriyetin olmadığı yerde hürriyetin hiçbir türünün olamayacağı tezinin en etkili şekilde dile getirildiği eserlerden biri Kölelik Yolu'dur.

Kitabın işaret ettiği en önemli noktalardan biri, aşırı devlet kontrolünün insanlar üzerinde yapacağı psikolojik etki ve ahlâkî değerlerde meydana getireceği erozyondur. Bu yavaş bir süreç olacaktır, belki bir veya iki nesil alacaktır, ama sonuçta bizi hiç istenmeyen noktalara sürükleyecektir, insanların otoriteye karşı tavırları ve siyasal fikirleri, siyasal müesseselerin sebebi olduğu kadar sonucudur da. Hayek'in bu tespit ve izahının ne kadar haklı olduğunu anlamak veya Onun görüşlerini test etmek için eski sosyalist ülkelere göz atmak yeterlidir.

Kölelik Yolu, Hayek'in meslekî ve fikrî kariyerinde de bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Filozof, bu eseriyle özgürlük mücadelesinde öncülük

görevini üstlenmiş ve bunu ölümüne kadar sürdürmüştür. Kitapta ele aldığı konulan sonradan yazdığı eserlerde daha ayrıntılı biçimde incelemiştir, iktisatta bilginin kullanımı ile ilgili sorunlan Individualism and Economic Orderda (Chicago, 1948); totaliter sistemlerin epistemolojik ve entelektüel köklerini Bilimin Karşı Devrimi'nde(The Counter-Revolution of Science, Glencoe, HL, 1952); özgürlüğün temellerini, dostlarım ve düşmanlarım The Constitution of Liberty'de (Chicago, 1960); iki farklı düzen tipini .Rules and Order'da (Chicago, 1973); adâleti Sosyal Adalet Serabt'nda. (The Mirage ofSocial Justice, Chicago, 1976); çağdaş demokrasinin problemlerini Özgür Bir Toplumun Siyasî Düzeninde (Political Order of a Free Society, Londra, 1979) incelemiştir. Sosyalizmin fikir tarihindeki en büyük kritiklerinden bir tanesini son büyük eseri Ölümcül Kibir: Sosyalizmin Hataları (The Fatal Conceit: The Errors of Socialism, Londra, 1988) ile gerçekleştirmiştir.

Bu kitabın ilk 8 bölümü 1947-1948'de rahmetli hocam Aydın Yalçının tavsiyesi ve talebi üzerine merhum Turhan Feyzioğlu tarafından tercüme edilerek Siyasal Bilgiler Okulu Dergisinde yayımlanmıştır. Feyzioğlu'nun çevirisini, oğlu Metin Feyzioğlu'nun izni ile burada tekrar yayımlıyoruz. Bu vesileyle hocalarımıza Allah'tan rahmet diliyor. Metin Feyzioğlu'na teşekkür ediyorum. Eserin geri kalan 7 bölümü, değerli meslektaşım Prof. Dr. Yıldıray Arsan tarafından başarıyla ve çok iyi anlaşılır bir üslûpla, yer yer bazı özetlemelere giderek tercüme edilmiştir. Okuyucunun fark edeceği gibi, çeviride Türkçenin âdeta iki devri yansımaktadır. Bazı okuyucular Feyzioğlu'nun çevirdiği bölümlerdeki kimi kelimeleri anlamakta müşkülat çekebilir. Buna rağmen, ilk sekiz bölüme müdahale etmeyi uygun görmedik. Çünkü, Feyzioğlu hocanın çevirisi âdeta bir sanat eseriydi ve kimsenin ona müdahaleye hakkı yoktu. Okuyucuların bu durumu anlayışla karşılayacağına inanıyorum.

Çevirinin de, onu yayıma hazırlamanın da ne kadar meşakkatli bir iş olduğu ortadadır. Bu kitabın yayıma hazırlanmasında genç meslektaşlarım Bekir Berat Özipek ve Ertan Aydın m büyük emekleri geçmiştir. Kendilerine çok teşekkür ederim. Kitabın yayımında değerli dostum Alex'in başında bulunduğu Atlas Economic Kesarch Foundation büyük katkı sağlamıştır. Alex ve bütün Atlas personeline de, her ne kadar okuyup anlamayacak olsalar da, kadirşinaslık gereği olarak, teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Okuyucunun bu eserden azamî istifadeyi sağlamasını ve onu

liberalizmin engin ve zengin fikir dünyasına girişin anahtarı olarak kullanmasını temenni ederim.

Ankara, 13 Şubat 1995

Giriş

Pek az keşif fikirlerin şeceresini teşhir eden keşiflerden daha irkiticidir.

Lord Acton

İçinde yaşamakta olduğumuz hâdiseler tarih değildir. Bunların nasıl neticeler doğuracaklarım kestiremeyiz. Araya biraz mesafe girince, geçmiş hâdiselerin mânâsını takdir etmek ve doğurdukları neticeleri göz önüne getirmek mümkün olur. Fakat tarih cereyan etmekte olduğu sırada, bizim için henüz tarih değildir. Hâdiseler bizi meçhul bir diyara doğru götürmektedir ve pek nâdiren bizi nelerin beklemekte olduğunu görmek imkânı, bir lâhza için elimize geçer. Eğer evvelce gördüklerimizin hepsini hatırlayarak aynı hâdiseleri yeni baştan yaşamak imkânım bulsaydık, vaziyet çok farklı olurdu. Her şey bize çok daha başka türlü gelirdi. Bugün hemen hemen farkına bile varamadığımız bazı gelişmeleri, son derece mühim ve ekseriya çok endişe verici görürdük. İnsanın böyle bir tecrübeyi yasamaması ve kendini tarihe zorla kabul ettiren hiçbir kanun tanımaması, şüphesiz bir saadettir.

Bununla beraber, asla önüne geçilemeyecek hiçbir gelişme mevcut olmadığından, tarih hiçbir zaman aynen tekerrür etmese bile, mâziye bakarak, tekrar aynı hâle düşmemek için ne yapmak lâzım geldiğini bir dereceye kadar öğrenmemiz mümkündür. Ufukta bir tehlike bulunduğunu anlamak için insanın kâhin olması icap etmez. Arızî bir tecrübe ve alâka kombinezonu, ekseriya bir insana hâdiseleri pek az kimseye nasip olan bir şekilde görmek İmkânım verir.

Bu kitap, aynı devreyi iki kere yaşamak veya birbirinin aşağı yukarı tıpkısı olan fikir tekâmüllerine iki defa şahit olmak kabilinden bir duruma son derece benzeyen bir tecrübenin eseridir. Böyle bir tecrübe ancak memleket değiştirerek, muhtelif memleketlerde uzun zaman yaşamak suretiyle elde edilebilir Medenî memleketlerin ekserisinde fikir cereyanlarının tâbi oldukları tesirler mutlaka aynı zamanda ve aynı hızla kendilerini göstermezler. Öyle ki, bir memleketten diğerine geçmek suretiyle, aynı fikri tekâmül safhalarına iki defa şâhit olmak mümkündür. Böyle bir vaziyette, insanın duyulan (hasseleri) adamakıllı keskinleşmektedir. insan yirmi veya yirmi beş yıl önce karşılaştığı birtakım kanaatlerin ortaya atıldığını, birtakım tedbirlerin tavsiye edildiğini işittiği

zaman, bunlarda yepyeni bir kıymet, istikbâli gösteren birer alâmet mahiyeti görmektedir. Bu alâmetler, hâdiselerin, mutlaka değilse bile, muhtemel olarak aynı şekilde gelişeceği fikrini uyandırmaktadır.

Şimdi, söylemem lâzım gelen nahoş bir hakikât vardır, biz de Almanya'nın âkıbetine uğramak tehlikesine mâruz bulunuyoruz. Şüphesiz tehlike burnumuzun dibinde değildir ve bu memleketin durumu şu son yıllarda Almanya'da görülen duruma o kadar az benzemektedir ki, aynı istikamete doğru gittiğimize inanmak güçtür. Fakat bu yol, çok uzun olmakla beraber, bir kere haddinden fazla ileri gidildi mi bir daha geri dönülemeyecek olan yollardandır. Uzun vâdeli olarak hepimiz kendi kaderimizin yapı-cısıyız. Fakat her gün, kendi yarattığımız fikirlerin elinde esiriz. Tehlikeyi ancak vaktinde anlamak suretiyle önleyebiliriz.

Memleketimizin [İngiltere] benzediği Almanya, Hitler Almanyası yahut bugünkü savaşın Almanyası değildir. Fakat fikir oluşumlarım inceleyen insanlar, geçen dünya savaşı esnasında ve ondan sonra Almanya'da hâkim olan eğilimlere, bugün memleketimizde hüküm sürmekte olan fikir cereyanları arasında, sathî bir yakınlıktan çok daha fazla benzerlik bulunduğunu müşahede etmekten geri kalmazlar. O zamanın Almanyası'nda olduğu gibi, bugünkü İngiltere'de de, millî müdafaa maksadıyla kurulan teşkilâtın harbden sonra istihsal gayeleri için idamesi niyeti hâkimdir. 19. Yüzyıl liberalizmine karşı aynı istihfaf, aynı "realizm" aynı sinizm bugünkü İngiltere'de mevcuttur; hatta "önüne geçilmesi imkânsız temayüller" aynı tevekkülle kabul edilmektedir. En gürültücü ıslahatçılarımız "bu harbin verdiği derslerden" iyice istifade etmemiz lâzım geldiğinde çok musirdirler. Fakat bu derslerin onda dokuzu, Almanların geçen harbten almış oldukları ve Nazi sisteminin doğuşuna çok yardım etmiş bulunan derslerin tıpkısıdır. Bu eser boyunca, birçok noktalarda on beş yahut yirmi yıl mesafe ile âdeta Almanya'yı takip ettiğimizi göstermek fırsatını bulacağız. İnsanlar hafızalarının tâzelenmesini hiç sevmezler; fakat Almanya'ma tâkip etmekte olduğu sosyalist siyasetin terakkiperverler tarafından bize örnek diye gösterildiği yıllar pek uzak değildir. Bunlar sonradan İsveç'i model olarak göstermeye başladılar. Hâfizaları pek zayıf olmayanlar, harbden önce, en aşağı bir nesil boyunca Alman düşünce ve usûllerinin İngiltere'nin ideâlleri ve siyaseti üzerinde ne kadar derin tesirler yaptığım bilirler.

Rüşde erdikten sonra hayatımın hemen hemen yarışım doğum yerim olan Avusturya'da Alman entelektüel hayatıyla sıkı temas hâlinde ve diğer

yarışım da Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'de geçirdim. İngiltere'ye yerleşeli on iki yıl oluyor; bu devre zarfında bende gitgide kuvvetlenen bir kanaat husûle geldi: Almanya'da hürriyeti imha etmiş olan kuvvetlerin bazıları burada da kendilerini göstermektedir ve bu tehlikenin mahiyet ve kaynağı, burada, eğer mümkünse, Almanya'da olduğundan daha az anlaşılmaktadır.

Hâlâ anlaşılmayan büyük facia şuradadır: Almanya'da bugün nefret ettikleri rejimi yaratmış, hiç değilse hazırlamış olanlar, iyi niyetli insanlardır. İngilizlerin hayran oldukları ve örnek ittihaz ettikleri insanlardır. Biz aynı kadere uğramaktan kendimizi kurtarabiliriz. Fakat bunun için tehlikeye göğüs germeye hazır olmamız ve tehlikenin kaynağım teşkil ettikleri anlaşıldığı takdirde en kıymetli ümitlerimizden ve emellerimizden feragat etmemiz lâzımdır. Şimdilik aldanmış olduğumuzu kendi kendimize itiraf edebilecek kadar fikrî cesaret sâhibi görünmüyoruz. Faşizmin ve Nazizmin, daha önceki devirlerin sosyalist temayüllerine karşı bir reaksiyon olarak değil, bu temayüllerin zarurî bir neticesi olarak ortaya çıktığım ikrar etmeye hazır olan pek az kimse vardır. Komünist Rusya ile Nazi Almanya'nın iç rejimlerindeki bazı menfî noktaların arz ettiği benzerlik anlaşıldıktan sonra dahi ekseri insanlar bu hakikâti görmeye yanaşmamışlardır. Netice şu oluyor ki, kendilerini Nazizmin dalaletlerinden çok yüksekte gören ve Nazizmin bütün tezâhürlerinden çok samimî olarak nefret eden birçok kimse, tahakkuk ettikleri takdirde bizi dosdoğru bu menfur istibdada götürecek olan birtakım ideâller uğrunda çalışmaktadır.

Ayrı ayrı memleketlerin geçirdikleri tekâmülleri mukayese etmeye kalkışınca, şüphesiz, yanılma ihtimâli vardır. Fakat benim muhakemem sâdece mukayeselere müstenit değildir. Bahsi geçen gelişmelerin önüne geçilemeyeceğini de iddia etmiyorum. Böyle olsaydı, bu kitap hiçbir işe yaramazdı. Bence, insanlar sarf ettikleri gayretlerin kendilerini nereye götüreceğini vaktinde anlayabilirlerse, bu gelişmelerin önüne geçilebilir. Çok yakın bir zamana kadar, tehlikeyi anlatmaya kalkışmak bile faydasız gibi görünüyordu. Fakat bugün meselenin bir bütün hâlinde baştan sona kadar münâkaşa edilmesi için, zaman daha müsait görünmektedir. Hem mesele daha iyi anlaşılmıştır, hem de meselenin bugün bütün açıldığı ile ortaya dökülmesi için hususî sebepler mevcuttur.

Hararetli bir münâkaşaya yol açmış bulunan bu meseleyi ortaya atmanın sırası olmadığım ileri sürenler çıkabilir. Fakat bizim bahsettiğimiz

sosyalizm bir parti işi değildir ve münâkaşa ettiğimiz meselelerin siyasî partiler arasındaki uyuşmazlık konulan ile müşterek noktalan pek azdır. Bazı gruplar diğerlerinden daha fazla sosyalizm taraftandır, bazılan sosyalizmi filan hususî grubun menfaati için, başkalan diğer bir grubun menfaati için isterler. Fakat bütün bunların bizim münâkaşamıza asla tesiri yoktur. Mühim olan nokta şudur ki, bugün kanaâtleri hâdiselerin seyri üzerinde müessir olan kimseleri göz önüne getirirsek, hepsinin az veya çok sosyalist olduğunu görürüz. Artık "bugün herkes sosyalisttir" demek bile moda olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu söz çok müptezel olmuştur. Hemen hemen herkes sosyalizme doğru gitmeye devam etmemiz lâzım geldiğine kanidir ve insanların ekserisi bu cereyanı muayyen bir sınıfın veya grubun menfaatine göre inhiraf ettirmeye çalışmakla iktifa etmektedir.

Bu istikamete doğru gitmemizin sebebi, hemen hemen herkesin bunu istemesidir. Yoksa bu cereyanı zarurî kılan objektif vâkıalar mevcut değildir. İleride "plâncılığın önüne geçilip geçilemeyeceğe meselesinden bahsedeceğiz,[*] fakat asıl mesele bu cereyanın bizi nereye götüreceğini bilmemektedir. Bu cereyana bugün mukavemet edilmez bir hız veren insanlar, bazı kimselerin henüz yarım yamalak görebildikleri hakikâtları görmeye başlasalardı, dehşetle geriler bir yüzyıldan beri bunca iyi niyetli insanın tutmuş oldukları bu yolu terk ederlerdi. Bizim nesilde bu kadar yayılmış olan bu itikatlar bizi nereye sürüklemektedir? Bu mesele yalnız bir partinin değil, her birimizin karşısına dikilen en hayatî, en ehemmiyetli bir meseledir. Yüksek bir ideâle tekabül eden bir istikbâl yaratmaya gayret ediyoruz ve peşinde koştuğumuz neticeye taban tabana zıt bir neticeyle karşılaşıyoruz. Bundan daha büyük facia tasavvur olunabilir mi?

Nasyonal sosyalizmi doğurmuş olan kuvvetleri idrake ciddî surette çalışmamız için, bugün bundan daha âcil bir sebep vardır; bu idrak bize düşmanımızı ve ne için mücadele ettiğimizi anlamak imkânım verecektir. Uğrunda mücadele ettiğimiz müspet ideâlleri henüz pek iyi bilmediğimiz muhakkaktır. Kendi fikirlerimize uygun bir hayat sürmek hususunda hür olmak için mücadele ettiğimizi biliyoruz. Bu çok şey ifade eder, fakat kâfi değildir. Başlıca silâhlardan biri propaganda -hem de yalnız en gürültülü şekilleriyle değil, en ince şekilleriyle propaganda- olan bir düşmana mukavemet etmek için muhtaç olduğumuz sağlam inançları bize vermeye bu fikir kâfi değildir. Düşmanın hâkim olduğu memleketlerde ve mihverin hezimetinden sonra da bu propagandanın izlerinin silinmeyeceği diğer

memleketlerde, bu propagandaya karşı mücadele edebilmemiz için, hiç kâfi değildir. Nihâyet eski Avrupa'yı yıkan tehlikelere karşı muaf bir yeni Avrupa kurarken tâkip edeceğimiz yolu çizmek için de, bu fikir kâfi gelmeyecektir.

Burada acı bir müşahade yapmaya mecburuz; harbden önce diktatörlere karşı güttükleri siyasette, propaganda teşebbüslerinde ve harb gayretlerinin izahında, İngilizler tereddüt ve kararsızlık göstermişlerdir; bu tereddüt ve kararsızlık ancak, gerek kendi ideâlleri hakkında, gerekse düşmanlarıyla kendileri arasındaki farklar hususunda, zihinlerde mevcut olan karışıklık ile izah edilebilir. Düşmanın da bizim bazı inançlarımızı samimiyetle benimsemiş olduğuna inanmak istemedik. Buna mukabil diğer bazı iddialarının samimiyetine de inandık. Ve her iki şıkta da hataya düştük. Gerek solcu, gerekse sağcı partiler nasyonal sosyalizmin kapitalizme hizmet ettiğine ve sosyalizmin her şekline muhalif olduğuna inanmakla hataya düştüler. En umulmadık kimselerin, Hitlerizmin müesseselerinden bazılarım bize örnek göstermelerine şâhit olmadık mı? Bunlar, bu müesseselerin Hitler rejiminden ayrılmasına imkân olmadığının ve muhafaza etmeyi umduğumuz hürriyetle bu müesseselerin telif edilemeyeceğinin farkında değillerdi. Harbden önce ve harb içinde, sırf düşmanımızı anlamamak yüzünden, şaşılacak kadar çok hatalar yaptık. Totaliterliğe doğru götüren tekâmülü âdeta anlamak istemiyoruz; sanki bunu anlarsak en kıymetli hülyalarımızdan bazılarının yok olacağım biliyormuş gibiyiz.

Bugün Almanları idare eden fikirlerin mahiyetini ve inkişafını anlamadığımız müddetçe, Alınanlara karşı güdeceğimiz politikada hiçbir zaman muvaffak olamayız. Almanların irsi bir kusurla malûl oldukları nazariyesi kabili müdafaa değildir ve bu nazariye taraftarlarına şeref kazandırmaz. Bilakis, bu nazariye geçen yüzyıllar boyunca, Alman tefekkürünün en iyi taraflarını, bazan da diğer taraflarını, tehalükle benimsemiş olan sayısız İngilizlerin şerefini azaltır. Bu nazariye bundan seksen yıl önce, hürriyet hakkındaki denemesini yazarken John Stuart Mill'in bilhassa iki Almandan, Goethe ve Wilhelm von Humboldt'dan ilham aldığı vâkıasım ihmâl etmektedir[*] Bu nazariye, Nazizmin en mühim fikrî öncülerinden ikisi olan Thomas Cariyle ile Chamberlain den birinin İskoçyalı, diğerinin İngiliz olduğunu da unutmaktadır.

En âdi şekliyle, bu nazariye, böyle bir iddiayı kabûl etmekle, aynı zamanda, Alman ırkçılığım da kabûl etmekte olan taraftarlarını

lekelemektedir. Almanların niçin fena olduklarını aramak bahis mevzuu değildir. Herhâlde onların da başka herhangi bir milletten daha fazla irsi fenalıkları yoktur. Tespit edilmesi lâzım gelen şey şudur: Almanya'da, son yetmiş yıl zarfında muayyen bir fikir kategorisinin gitgide genişlemesini ve nihâyet zafer kazanmasım sağlayan şartlar nelerdir ve niçin bu fikirlerin muzafferiyeti neticesinde iktidar milletin en fena fertlerinin eline geçmiştir? Almanya'da bugün hâkim olan fikirlerden değil de, Alman olan her şeyden nefret etmek çok tehlikelidir. Bu telâkki gözleri maskelemekte ve buna saplananlar çok ciddî bir tehlikeyi göremez hâle gelmektedirler. Ekseriya, bu iddia, bu gibi temayüllerin Almanyadan başka yerlerde de mevcut olduğunu kabûl etmek istemeyenlerin ve Alınanlardan aldığımız, Almanların olduğu kadar bizleri de aldatan itikatları yeniden gözden geçirmekte ve icabında atmakta tereddüt edenlerin başvurdukları bir kaçamaktan ibarettir. Tehlike iki taraflıdır; çünkü Nazi rejiminin yegâne sebebinin Alman milletinin fenalığı olduğu iddia edilmekle, bu fenalığın asıl müsebbibi olan müesseseleri bize kabûl ettirmek için bir bahane de hazırlanmış olmaktadır.

Almanya ve İtalya'da tekâmülün bu kitapta yapılacak olan izah ve tefsiri, ekseri yabancı müşahitlerin ve Alman ve İtalyan muhacirlerinin yaptıkları tefsirlerden çok farklıdır. Fakat, bizim tefsir tarzımız, doğru ise, bugün ortalığa hâkim bulunan sosyalist kanaâtlere bağlı olanların, bu tekâmülü iyi anlamalarına niçin hemen hemen imkân bulunmadığını izah edecektir. Nitekim, muhacirlerin ve İngiliz ve Amerikalı gazete muhabirlerinin ekserisi sosyalist temayüllüdür.* Nasyonal-sosyalizmin sathî ve hatalı bir izahı vardı; buna göre, nasyonal-sosyalizm, sosyalizmin terakkisi yüzünden menfaat ve imtiyazları tehlikeye düşenlerin kışkırttığı basit bir reaksiyondan ibarettir. Bu kanaât, tabiatıyla, nasyonal-sosyalizme müncer olan fikir cereyanına yardım etmiş olmakla beraber, yarı yolda duran ve bu yüzden Nazilerle ihtilâf hâline düşüp memleketi terk etmek zorunda kalan sosyalistler tarafından benimsenmiştir. Bunlar, sayıları itibariyle, Nazilerin karşılaştığı yegâne hatırı saydır muhalefeti temsil etmektedirler. Fakat bu sâdece şunu gösterir ki, kelimenin en geniş mânâsı ile, bütün Almanlar sosyalist olmuşlardır; ve eski liberalizm sosyalizm tarafından ko-vulmuştur. Almanya'da "sol" cenah ile nasyonal-sosyalizmin temsil ettiği "sağ" cenahı birbirine düşüren uyuşmazlığın birbirine hasım sosyalist grupları arasında dâima zuhur edecek olan uyuşmazlıklardan olduğunu ispat edeceğimizi umuyoruz. Bu izah tarzı doğru ise, Alman mültecilerinin büyük bir kısmı,

eski itikatlarına körü körüne bağlı kalmak yüzünden, dünyanın en büyük iyi niyetiyle, yeni vatanlarının da Almanya'nın yoluna sürüklenmesine yardım ediyorlar, demektir.

Kanaâtleri itibariyle samimî surette sosyalist oldukları asla şüphe götürmeyen bazı Alman mültecilerinden duydukları yarı-faşist fikirlerin, birçok İngiliz dostlarımı rencide ettiğini gördüm. İngilizler bu mültecilerin yarı-faşist fikirlerini Alman olmalarına izafe ediyorlar. Fakat işin hakikî sebebi şudur ki, bu mülteciler İngiltere'dekilerden hissedilir derecede daha ileri gitmiş sosyalistlerdir. Şüphesiz Alman sosyalistlerinin, kendi memleketlerinde, Prusya geleneğinin bazı unsurlarından çok faydalandıkları doğrudur. Almanya'da, cephenin her iki tarafında bulunanların da övündükleri "Prusyalılık" ile "sosyalizm" arasındaki bu yakınlık, ana tezimizi takviye etmektedir.*

Sosyalizm ile Prusya Devletleri'nin yapısı arasında bir bakıma benzerlik bulunduğu inkâr edilemez; Prusya Devleti, bütün diğer devletlerden daha bariz bir şekilde ve kastî olarak yukarıdan aşağıya doğru teşkilatlandırılmıştır. 19. Yüzyıl sosyalizmine ilham veren "Devleti geniş bir fabrika gibi idare etmek" fikri henüz doğmadan çok önce. PrusyalI şair Novalis "Friedrich Wilhelm'in ölümünden beri Prusya'nın -hiçbir devlette görülmemiş derecede- bir fabrika gibi idare olunduğumdan şikâyet etmişti. Krş.: Novalis (Friedrich von Hardenberg). Glauben und Liebe, König und die Koniğin, 1798.

---

* Bkz. Bölüm IV.

* Mübalağaya düştüğümüzü zannedenlere, Lord Morley'in şehadetini hatırlatalım. Lord Morley, Hâtırat'mda, Hürriyet Hakkında Deneme'nvn ana fikrinin orijinal olmayıp Almanyadan geldiğinin "malûm bir vakıa" olduğunu söylemektedir.

* Hâriçteki gazete muhabirlerinin sol temayülleri, bütün bir memleketteki her türlü kanaatler üzerinde, hatta en muhafazakâr olanların kanaâtleri üzerinde bile, tesir icra etmektedir. Bunun belki en iyi misali, Büyük Britanya ile Hindistan arasındaki1 münasebetler hususunda Amerika Birleşik Devletleri'nde hemen hemen herkese hâkim olan ka-naâttir. Kara Avrupası'mn hâdiselerini biraz anlamak isteyen bir İngiliz de, aynı şekilde ve aynı sebeplerle hatalı bir kanaâte sevkedilmiş olduğunu bilmelidir.

İngiliz ve Amerikalı gazetecilerin samimiyetinden şüphe etmiyoruz. Fakat yabancı memleketlerdeki harb muhabirlerinin hangi muhitlerde düşüp kalktıklarını bilenler, bu inhirafın sebebini kolayca anlayabilirler.

* Fakat; "sosyalizm" unsurunun değil de, tahsisen "Almanlık" unsurunun totaliterliği doğurduğunu sanmak hatadır. Almanya'nın İtalya ve Rusya ile müşterek olan tarafı, Prusyalılık değil, sosyalist fikirlerin hâkimiyeti idi. Nasyonal sosyalizm, Prusya geleneği dâiresinde yetiştirilmiş olan sınıflardan değil, halk kütleleri arasından zuhur etmiştir.

Terk Edilen Yol

Ana tezi serbest teşebbüs ve kâr sistemi olan bir program bizim neslimizde iflâs etmiş değildir, belki henüz tecrübe edilmemiştir.

F. D. Roosevelt

Medeniyet yolunda beklenmeyen bir dönemece rastlayınca, umduğumuz devamlı terakki yerine eski barbarlık devrini hatırlatan tehlikelerle karşı karşıya gelince, her şeyi itham eder, fakat kendimizi itham etmeyi asla düşünmeyiz. Hepimiz en nurlu görüşlere uyarak, elimizden geldiği kadar uğraşmadık mı, en güzide zekâlarımız dünyamızı daha iyi bir hâle getirmek için durmadan çalışmadılar mı? Bütün gayretlerimizi hürriyetin, adâletin ve refahın artması uğrunda sarfetmedik mi? Netice tasarladığımızdan bu kadar farklı olduğuna göre, hürriyet ve refah yerine kölelik ve sefaletle karşı karşıya bulunduğumuza göre, habis kuvvetler tarafından plânlarımızın bozulduğu meydanda değil midir? Bizi daha iyi bir hayata götüren yolumuza yeniden koyulmadan önce yenmemiz lâzım gelen uğursuz bir kudretin kurbanı olduğumuz aşikâr değil midir? Fakat suçlu hakkında aramızda anlaşma yoktur; kimimiz kötü niyetli .kapitalisti, kimimiz şu veya bu milleti, kimimiz yaşlılarımızın budalalığını,

kimimiz yarım yüzyıldan beri mücadele ettiğimiz hâlde henüz tamamıyla yıkılamamış olan bir İçtimaî rejimi suçlarız. Fakat hepimiz şundan eminiz, daha doğrusu yalan zamana kadar emindik ki; son nesilde iyi niyetli insanların ekserisi tarafından benimsenen ve İçtimaî hayatımızda esaslı değişiklikler husûle getirmiş olan hâkim fikirler hatalı olamazlar. Medeniyetimizin bugün geçirmekte olduğu buhranı izaha çalışan bütün iddiaları kolayca kabûl ediyoruz, fakat şu izah şeklini kabûl etmeye nedense bir türlü yanaşmıyoruz: Dünyanın bugünkü hâli belki de bizim esaslı surette hataya düşmemizden ileri gelmektedir; ve bizim için en kıymetli olan ideâllerden bazılarına kavuşmak üzere sarfettiğimiz gayretler, beklediğimizden tamamıyla farklı neticeler doğurmaktadır.

Bütün enerjimizin harbi kazanmaya matuf olduğu bu sırada, şu noktayı hatırlamakta bazan güçlük çekiyoruz: Bugün uğrunda mücadele ettiğimiz kıymetler daha bu harpten önce bizim memleketimizde de tehdide mâruzdu ve bazı memleketlerde imha edilmişlerdi. Bugün karşılaşılan ideâller, kendi mevcudiyetleri için mücadele eden muharip milletler tarafından temsil

edilmektedir; fakat unutmayalım ki, bu mücadele vaktiyle Avrupa'nın müşterek malı olan medeniyetin sinesinden çıkıveren fikir çarpışmalarından doğmuştur; ve totaliter rejimlerin kurulmasına müncer olan temayüller, yalnız bu rejimlere baş eğen memleketlere münhasır kalmamıştır. Bugün gaye her şeyden önce harbin kazanılmasıdır. Fakat bir kere harp kazanılınca, yeniden ana meseleleri ele almamız ve bizimkine yakın medeniyetlerin başına gelen âkıbetten kendimizi kurtarma çaresini bulmamız lâzım gelecektir.

Almanya, İtalya ve Rusya'yı, ayrı âlemler olarak değil, fakat bizim de iştirak ettiğimiz bir fikir tekâmülünün mahsûlleri olarak görmek elbette biraz güçtür. Hiç değilse düşmanlarımız hakkında, onların bizden tamamıyla farklı olduklarım ve onların başına gelenlerin bizim başımıza gelemeyeceğini düşünmek daha kolay ve daha huzur vericidir. Hâlbuki bu memleketlerin totaliterliğe kapılmalarına takaddüm eden yıllara bakacak olursak, göreceğimiz hususiyetlerden pek büyük bir kısmı bize de yabancı değildir; yalnız bu tahavvül bazı memleketlerde bizdekinden daha süratli olmuş ve onların ideâlleri ile bizimki arasında önüne geçilmez bir ihtilâfa yol açmıştır; yoksa bu tahavvül bizi de müteessir etmekten geri kalmamıştır.

Dünyayı bugünkü hâline getiren yeni fikirlerdir, insanların iradeleridir. İnsanlar bu neticeyi önceden görememişlerdi. Vakıalarda, kendi kendine husûle gelen ve düşünüş tarzımızı değiştirmemizi icap ettiren hiçbir değişiklik de mevcut değildi. İşte İngilizlerin belki de mesut bir hâdise olarak bu istihale yolunda ekseri Avrupa milletlerinden daha geride kaldıkları için, anlamakta güçlük çektikleri nokta budur. Bizi bir nesilden beri sevkü idare eden ve hâlâ etmekte bulunan ideâlleri, ancak istikbâlde gerçekleşecek gayeler olarak görmekte devam ediyor ve bu ideâllerin yirmi beş yıldan beri, yalnız dünyayı değil, memleketimizi de ne kadar değiştirmiş olduğunu bir türlü fark etmiyoruz. Zannediyoruz ki, çok yakın zamanlara kadar, 19. Yüzyıl fikirleri veya laissez-faire (bırakınız yapsınlar) prensibi gibi müphem tâbirlerle adlandırılan fikirler tarafından idare ediliyorduk. Başka memleketlere kıyasen ve istihaleyi hızlandırmak için sabırsızlananlar bakımından, bu kanaât doğru sayılabilir. Gerçekten, 1931'e kadar, başkalarının daha önce atıldıkları çığırda İngiltere pek yavaş ilerlemişti. Fakat bu tarihte bile o kadar mesafe almış bulunuyorduk ki, ancak geçen umumî harpten öncesini hatırlayanlar liberal bir âlemin nasıl olduğunu bilirler.[*]

Mühim olan nokta, yalnız son nesil boyunca husûle gelen tahavvüllerin azameti değil, fakat aynı zamanda bu tahayyüllerin fikirlerimizin ve İçtimaî nizamımızın istikametinde tam bir değişiklik ifade etmesidir; İngiltere'de bu ciheti anlayanlar pek azdır. Daha totaliterlik heyulâsının yakın bir tehlike hâline gelmesinden yirmi beş yıl önce, Avrupa medeniyetinin dayandığı ideâllerden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladık. Son derece büyük ihtiras ve ümitlerle atıldığımız bu yol, bizi totaliterliğin dehşetiyle karşı karşıya getirdi. Bizim neslimiz bu netice karşısında derin bir sarsıntıya uğramıştır ve hâlâ iki vâkıa arasındaki münasebeti kurmaya yanaşmamaktadır. Hâlbuki bu inkişaf, hâlâ okutmakta olduğumuz liberal felsefenin babaları tarafından vaktiyle yapılan ihtarları teyid etmiştir. İktisadî hürriyeti yavaş yavaş terk ettik: Halbuki onsuz şahsî ve siyasî hürriyet hiçbir zaman mevcut olmamıştır. 19. Yüzyıl'ın en büyük siyasî mütefekkirlerinden ikisi, de Tocqueville ve Lord Acton, sosyalizmin kölelik demek olduğunu bize söylemişlerdi. Fakat sosyalizme doğru gitmekten geri durmadık. Bugün gözlerimizin önünde yeni bir kölelik şeklinin ortaya çıktığını görmüş bulunuyoruz. Yine de; bu iki şeyin birbirine bağlı olduğunu pek anlamıyoruz.[*]

Sosyalizme doğru bugünkü temayül, yalnız yakın mâzi ile değil, Garp medeniyetinin bütün tekâmül seyri ile irtibatın birdenbire kesilmesi demektir. Bu temayül yalnız 19. Yüzyıl çerçevesi içinde değil, fakat daha geniş bir tarihî görüş zaviyesinden incelenirse, bu hakikâtin farkına varılır. Yalnız Cobden ile Bright'ın, Adam Smith ile Hume'un ve hatta Locke ve Milton un fikirlerini değil, Hıristiyanlık, Kadim Yunan ve Roma'nın kurduğu temeller üzerine yükselen Garp medeniyetinin en bâriz hususiyetlerinden birini de süratle terk etmekteyiz. Yavaş yavaş terk ettiğimiz şey, sâdece 18. ve 19. Yüzyıllar'ın liberalizmi değil, Erasmus'dan ve Montaigne'den, Cicero'dan ve Takitus'tan, Perikles'ten ve Thukydides'ten tevarüs eylediğimiz ferdiyetçilik temelidir.

Nasyonal-sosyalist ihtilâlini bir karşı Rönesans olarak vasıflandırmış olan Nazi şefi belki de ne kadar doğru bir söz söylediğinin farkında değildi. Bu ihtilâl, insanlığın Rönesans devrinden beri kurmakta olduğu ve her şeyden önce ferdiyetçi olan bir medeniyeti temelinden yıkmaya matuf başlıca hareket olmuştur. Bugün ferdiyetçilik kelimesi kulağa oldukça nahoş gelmektedir ve zamanla âdeta egoizmi hatırlatmaya başlamıştır. Fakat bizim bahsettiğimiz ve sosyalizm ile bütün diğer kolektivizm şekillerinin zıddı

olarak kullandığımız ferdiyetçiliğin, egoizmle hiçbir zarurî münasebeti yoktur. Bu iki prensip arasındaki tezadı bu eser boyunca ancak yavaş yavaş izah etmek imkânını bulacağız. Unsurlarını Hıristiyanlıktan ve klâsik eski çağdan alan, ilk defa Rönesans'ta tam bir inkişafa mazhar olan ve o zamandan sonra da Garbî Avrupa medeniyeti dediğimiz şeyi yaratan bu ferdiyetçilik acaba nedir? Ferde fert olarak saygı göstermek; kanaât ve zevklerinin ne kadar dar olursa olsun, kendi sahası içinde kendine âit bir mesele olduğunu kabûl etmek; insanların ferdî kabiliyet ve temayüllerini inkişaf ettirmelerinin arzuya şayan olduğuna inanmaktır. "Hürriyet" kelimesi o kadar fazla harcanmış ve aşındırılmıştır ki, Rönesans'tan beri temsil edegeldiği ideâli târif etmek için bu kelimeyi kullanmakta tereddüde düşülüyor. Uzun bir yükselişten sonra, kısa zamandan beri süratli bir alçalma gösteren ve totaliter devletin zuhuriyle tamamıyla ortadan kalkan bu prensibin taşıdığı bütün mânâyı muhafaza edebilen biricik kelime, belki "tolerans (tesamuh)" kelimesidir.

Sert bir hiyerarşi sisteminden, insanın hiç değilse kendi mukadderatına şekil vermeyi bir kere tecrübe edebileceği, birçok hayat tarzlarım görmek ve bunlardan birini seçmek fırsatını bulabileceği bir rejime doğru vuku bulan tedricî istihale, ticaretin inkişafına muvazî olarak gelişmiştir. Kuzey İtalya'nın ticaret sitelerinde doğan yeni hayat telâkkisi, ticaretle birlikte Batıya ve kuzeye doğru, Fransa ve Almanya üzerinden Hollanda ve Britanya adalarına kadar yayıldı ve onu boğacak bir siyasî istibdadın bulunmadığı yerlerde, adamakıllı kök saldı. En tam inkişafa Hollanda ve Büyük Britanya'da mazhar oldu; ve ilk defa buralarda serbestçe gelişme imkânını bularak siyasî ve İçtimaî hayatın temeli hâline geldi. 17. Yüzyıl'ın sonunda ve

18. Yüzyıl'da, daha tekâmül etmiş bir şekilde, buralardan başlayarak doğuya ve batıya doğru, Yeni Dünya'ya ve -vaktiyle tahripkâr harpler, siyasî tazyikler yüzünden inkişaf edemediği- Orta Avrupa'ya[*] doğru yeniden yayılmaya başladı.

Modern Avrupa tarihinin bütün bu devri boyunca, umumî olarak İçtimaî tekâmül, ferdi, günlük faaliyetini köstekleyen ananevi ve mecburî bağlardan kurtarmaya doğru gitmiştir. Bu istikamette biraz ilerledikten sonra, fertlerin kendiliklerinden ve serbest olarak sarf ettikleri gayretlerin mudîl bir İktisadî faaliyetler sistemi yaratabileceği anlaşılmaya başlanmıştır. Siyasî hürriyetin beklenmedik bir neticesi olarak serbestçe gelişen bu İktisadî faaliyet,

nihâyet insicamlı bir İktisadî hürriyet na-zariyesinin kurulmasına müncer olmuştur.

Ferdî enerjilerin serbest bırakılmasının en önemli neticelerinden biri de belki ilmin harikulade gelişmesi olmuştur: Bu gelişme İtalya'dan İngiltere'ye ve ötelere doğru ferdî hürriyet hareketini tâkip etmiştir. Şüphesiz, bundan önce insanların icat kabiliyetleri daha az değildi. Pek çok oyuncaklar ve diğer mekanik şeyler yapılabilmiş; fakat sanayi tekniği yerinde saymıştı. Buna mukabil, maden sanayii ve saatçilik gibi tahdit edici murakabelere tâbi tutulmayan sanayi branşlarında büyük terakkiler kaydedilmişti. Fakat, bazıları dikkate şayan derecede mükemmel olan mekanik keşiflerin sanayide geniş ölçüde kullanılmasını temine matuf nâdir teşebbüsler süratle boğulmuştu. Hâkim fikirler herkes için "mecburi" olduğu müddetçe, insanların öğrenme arzusuna dâima set çekilmişti. Ekseriyetin itikatları ve ahlâkî telâkkileri her müceddidin yolunu kapıyordu. Fakat, sanayi serbestliği yeni bilgilerin serbestçe kullanılmasını mümkün kıldığı andan itibaren; bir rizikoya katlanmak iktidarında olan her insan, ekseriya tedrisatı murakabe etmekle mükellef makamların haberi bile olmadan, her istediği tecrübeye girişmek imkânını elde ettiği andan itibaren ve ancak bundan sonra, ilim -bilhassa son 150 yıl zarfında- kainatın çehresini değiştiren muazzam terakkileri gösterebilmiştir.

Çoğu zaman görüldüğü gibi, medeniyetimizin mahiyet ve bünyesi birçok dostlarından ziyâde düşmanları tarafından vazıh olarak anlaşılmıştır: Bir 19. Yüzyıl totaliteri olan Auguste Comte'un tâbiriyle, Garbın ezelî hastalığı, ferdin neve karşı isyanı, medeniyetimizi kuran kuvvetin ta kendisidir. Daha önceki devirlerin ferdiyetçiliğine 19. Yüzyılın ilâve ettiği şey, sâdece hürriyet şuurunu bütün sınıflara mâletmek, tesadüfi olarak ve yer yer yayılmış olan ferdiyetçilik fikrini sistematik ve fâsılasız bir surette geliştirmek, nihâyet bu fikri İngiltere ve Hollanda'dan Avrupa kıtasının büyük kısmına getirmekten ibaret olmuştur.

Elde edilen netice bütün ümitleri geride bıraktı. İnsan zekâsının serbestçe işlemesine mâni olan engellerin yıkıldığı her yerde, insan durmadan genişleyen arzularını süratle tatmin edebilmek iktidarını kazanıyordu. Hayat seviyesinin yükselmesi, cemiyet içinde, artık insanların katlanmaya tahammül edemedikleri son derece karardık noktaların mevcudiyetini süratle açığa çıkardı, fakat hakikâtte bütün sınıflar umumî terakkiden istifade edebildiler. Bu hayret verici yükselişin kıymetini, bizzat bu

yükselişin eseri olan ve bugün birçok boşlukların mevcudiyetini açığa koyan hâlihazırdaki kıymet ölçülerimize vurarak takdir edemeyiz. Bu yükselmenin ona iştirak edenler nazarında ne ifade ettiğini ölçebilmek için, yükseliş başladığı sıralarda beşeriyetin ümit ve arzularının nelerden ibaret olduğunu hatırlamamız lâzımdır. Ve şu muhakkaktır ki, elde edilen başarı en delici ümitleri bile gölgede bırakmıştır. 20. Yüzyıl'ın başlarına doğru, Batı âleminde, işçi bundan yüzyıl önce belki mümkün bile görülmeyecek olan bir şahsî istiklâl, emniyet ve maddî refah seviyesine ulaşmıştır.

İstikbâlde, bu başarının en mânâlı ve en büyük neticesi olarak şu vâkıa göze çarpacaktır: Bu terakki insanlara, kendi mukadderatlarına hâkim olma bakımından yepyeni bir itimat ve talihlerini hudutsuz derecede iyileştirmek imkânına mâlik olduklarına dâir bir kanaât aşıladı. Muvaffakiyetle birlikte insanların ihtirası da arttı ve insan muhteris olmakta tamamıyla haklıydı. Vaktiyle baş döndürücü olan vaitler kâfi sayılmamaya ve terakkinin temposu çok yavaş gelmeye başladı ve bir gün geldi ki, vaktiyle bu terakkiyi imkân dâhiline sokmuş olan prensipler, elde edilen neticeleri korumak ve geliştirmek için muhafazası zarurî şartlar olarak değil, daha hızlı bir terakkinin tahakkukuna set çeken ve derhâl yok edilmesi icap eden engeller olarak görülmeye başlandı.

***

Liberalizm prensiplerinde, liberalizmin değişmez bir dogma hâline gelmesini icap ettirecek hiçbir cihet yoktur; liberalizmin bir defaya mahsus olmak üzere tespit edilmiş sâbit kaideleri mevcut değildir. Bir temel prensip vardır; işlerin idaresinde kendiliğinden doğan (spontane) İçtimaî kuvvetlere kabîl olduğu kadar çok yer verilmeli ve zorlayıcı, tazyik edici tedbirlerden kabîl olduğu kadar kaçınılmalıdır. Fakat bu prensibin sonsuz derecede çeşitli tatbik şekilleri olabilir. Bilhassa gayret ve azim sarfederek, rekabetin mümkün olduğu kadar faydalı bir rol oynayacağı bir sistem yaratmak ile, mevcut müesseseleri pasif bir şekilde oldukları gibi kabul etmek şıkları arasında muazzam bir fark vardır. Bazı liberallerin, meselâ bilhassa "bırakınız yapsınlar (laissez-faire)" kaidesi gibi birtakım hantal prensipler üzerinde anut bir şekilde ısrarları kadar, liberalizm davasına zarar veren hiçbir şey olmadığı muhakkaktır. Fakat bu bir bakıma lüzumlu ve mukadderdi. Bazı muayyen tedbirlerin birtakım kimselere anî ve aşikâr faydalar temin edeceği görüldüğü hâlde, bu tedbirlerden fayda umanların ısrarlarına karşı ancak bükülmez ve hazır bir kaide müessir olabilirdi.

Sanayi hürriyeti lehinde müsait bir peşin kanaât yerleşmiş bulunduğundan, bunu, istisnası olmayan bir kaide olarak ileri sürmek meyline mukavemet etmek bazan mümkün olmamıştır.

Liberal doktrini müdafaa eden birçok vülgarizatörlerin böyle bir tutum takınmaları yüzünden, bir noktada gedik açılınca bütün mevzilerin çökmesi mukadderdi Liberallerin vaziyetini zayıflatan bir nokta da, hür bir cemiyet nizamı içinde müesseselerin kadrosunun tedricî surette ıslahını gaye ittihaz eden bir siyasetin C olarak yavaş yavaş semere vermesi idi. Bu terakki, İçtimaî kuvvetler hakkındaki ve bu kuvvetlerin verimli bir şekilde harekete geçmesi için en elverişli şartların hangileri olduğu hakkındaki bilgi ve anlayışımızın gelişmesine bağlı idi. Mâdem ki yapılacak iş kendi kendine doğan bu İçtimaî kuvvetlere yardım etmekten ve lâzım oldukça bunları tamamlamaktan ibaretti, her şeyden önce bu kuvvetleri anlamak lâzım geliyordu. Bir liberalin cemiyet karşısındaki durumu, bir nebat yetiştiren bahçıvanın durumuna benzer; bahçıvan, nebatın büyümesine en elverişli şartları yaratabilmek için, bu nebatın bünyesini ve nasıl yetiştiğini mümkün olduğu kadar iyi bilmeye mecburdur.

19. Yüzyıl'ın İktisadî politikasının prensiplerini ifadeye yarayan kaba kaideler sâdece bir başlangıç olduğundan, henüz öğrenmemiz gereken pek çok şey bulunduğundan ve tâkip ettiğimiz istikamette daha muazzam terakki imkânlarının mevcudiyetinden, hiçbir aklı başında insanın şüphe etmemesi lâzım gelirdi. Fakat bu terakki, kullanmak durumunda olduğumuz kuvvetler üzerinde gittikçe artan bir entelektüel hâkimiyet kurmamızı icap ettiriyordu. Para sisteminin kullanılması veya inhisarların murakabesi ve önlenmesi gibi birçok ana işlerde; ve diğer sahalardaki hemen hemen aynı derece ehemmiyetli birçok başka işlerde, hükumetler -gerek iyilik gerek fenalık yapabilme halamından- muazzam bir iktidara mâlik bulunuyorlardı. Meseleleri daha iyi anlamak suretiyle, günün birinde bu iktidarı müessir bir şekilde kullanabilmek imkânına kavuşabileceğimizi ümid etmemek için hiçbir sebep yoktu.

Fakat liberal doktrin, mütemadiyen, ilerleyişini tehdit eden tekliflerle çarpışmak zorunda kalıyordu; çünkü umumiyetle "müspet iş" adı verilen istikamette terakki ister istemez yavaş oluyordu; ve hemen tahakkuku istenen ıslahat karşısında, liberalizm işi daha ziyâde zamana bırakmak, servetin hürriyet sâyesinde tedricen artmasına güvenmek mecburiyetinde idi. Öyle ki, liberalizm gitgide "menfi" bir dogma telâkki edilmeye

başlandı; çünkü fertlere sâdece müşterek terakkiden bir hisse verebiliyordu; bu terakki ise artık tabiî görülüyor ve bunun hürriyet siyasetinin bir neticesi olduğu farkedilmiyordu. Hatta denebilir ki, liberalizmin gerilemesinin sebebi, liberalizmin muvaffakiyeti olmuştur. Bu sâyede kazamlan muvaffakiyet, insanları, henüz berdevam olan ve artık hem tahammülfersa, hem de faydasız görünmeye başlayan birtakım fenalıklara göz yumamayacak bir hâle getirdi.

***

Liberal politikanın sağladığı terakkilerdeki yavaşlık; cemiyet menfaatlerine aykırı bazı imtiyazları müdafaa etmek için ağız kalabalığı ile liberal prensipleri kalkan ittihaz edenlere karşı duyulan haklı hiddet ve o zamana kadar elde edilen maddî inkişafın zâhiren haklı gösterdiği hudutsuz ihtiras, bütün bu âmiller, asrın sonuna doğru liberalizmin ana prensiplerine karşı itimadın gitgide kaybolmasına müncer oldu. Elde edilen neticeler, artık nihaî olarak iktisab edilmiş, emin ve kaybolmaz birer kazanç zannedilmişti. Halk yeni isteklere gözünü dikmiş ve eski prensiplere bağlılık bunların süratle tatminine engel gibi görülmeye başlanmıştı. Gitgide şu kanaât yerleşti ki, ilk terakkileri sağlayan çerçeve dâhilinde artık başka terakkiler elde etmeye imkân kalmamıştır ve cemiyetin yeni baştan kurulması lâzımdır. Artık mevcut cihazı ıslah etmek veya artırmak değil, onu tamamıyla ıskartaya atıp yerine yenisini koymak bahis mevzuu idi. Ve yeni neslin ümitleri tamamıyla yeni bir şey üzerine temerküz ettiği için, mevcut cemiyetin işleyiş tarzı ile gitgide daha az uğraşılmaya ve bu işleyiş gitgide daha az anlaşılmaya başlandı. Ve hürriyet sisteminin işleyişini anlayamaz bir hâle geldiğimiz nispette, nelerin ancak bu sistemin mevcudiyeti ile kaim olduğunu da göremez olduk.

Teknisyen ve mühendislerin çözmeye alıştıkları teknik meselelerle uğraşmaktan doğan bazı düşünüş itiyatlarının İçtimaî meselelere de ihtiyatsızca tatbik edilmesi, bu nokta-i nazar değişikliğine hız verdi. Teknik meselelerle uğraşmanın yarattığı bu itiyatlar, bir taraftan, daha önceki İçtimaî araştırmaların kendi peşin itikatlarına uygun olmayan neticelerini itibardan düşürmek; diğer taraftan, teşkilâtlandırma ideâlini, bu işe hiç de elverişli olmayan bir sahaya zorla tatbik etmek istidadım gösteriyordu.[*] Fakat meselenin bu cephesini burada incelemeye mahâl yoktur. Yapmak istediğimiz şey, sâdece, yavaş yavaş ve hissedilmez merhalelerle husûle gelmesine rağmen, cemiyet karşısındaki tavır ve vaziyetimizin ne kadar

değiştiğini belirtmektir. Her merhalede, sanki sâdece bir derece farkının bahis mevzuu olduğu sanılıyordu. Fakat neticede, İçtimaî meseleler karşısında eski liberalizmin takındığı vaziyet ile bugünkü vaziyetimiz arasında esaslı bir fark husûle geldi. Bu değişiklik, yukarıda ana hatlarıyla belirtmeye çalıştığımız cereyanın tamamıyla tersine dönmesine, garp medeniyetini yaratan ferdiyetçi geleneğin tamamıyla terk edilmesine müncer oldu.

Bugün hâkim olan fikirlere göre, insanların uğraşması lâzım gelen mesele, hür bir cemiyet nizamı içinde kendiliğinden doğan kuvvetlerin en iyi şekilde nasıl kullanılabilecekleri meselesi değildir. Beklenmeyen neticeler doğuran bu kuvvetleri bir tarafa bırakarak, "pazar"ın gayri şahsî ve anonim mekanizması yerine, bütün İçtimaî kuvvetleri düşünerek kararlaştırılmış belli gayelere doğru kolektif ve "şuurlu" bir şekilde sevk ve idare etmeye kalkışmış bulunuyoruz. Çok rağbet kazanan ve "hürriyet plânı"nı gerçekleştirmek için teklif ettiği programına ilerde sık sık temas edeceğimiz bir kitabın benimsediği şu aşırı görüş tarzı, bunun en iyi misalini teşkil eder.

İnsan tabiatın bütün sistemini yeniden kurmak ve idare etmek lüzumunu hiçbir zaman duymadı; hâlbuki bugün, cemiyet karşısında bu mecburiyeti duyuyoruz. Hiçbir vakit ikinci bir tabiat yaratmaya kalkışmamış olan insanoğlu, gitgide bütün İçtimaî hayatını başından sonuna kadar tanzim etmek yolunu tutmaktadır.[*]

***

Bu temayül değişikliğinin, fikirlerin mekân dâhilindeki hareketlerinde husûle gelen istikamet değişmesiyle aynı zamana tesadüf etmesi mânidardır. İki yüzyıldan fazla bir müddet boyunca, İngiliz fikirleri Doğuya yayılmıştı. İngiltere'de doğup serpilen hürriyet kaidesi bütün dünyayı kaplayacağa benziyordu. 1870'e doğru, bu fikirlerin Doğuya doğru yayılma sahası belki de azamî genişliğine varmış bulunuyordu. Bu tarihten itibaren gerileme baş gösterdi ve hakikâtte yeni değil, çok eski olan yeni bir fikir manzumesi Doğu'dan Batı'ya doğru akmaya başladı. İngiltere siyasî ve İçtimaî sahada entelektüel hâkimiyetini kaybetti ve fikir ithâl eden bir memleket oldu. Bunu tâkibeden altmış yıl zarfında, Almanya, 20. Yüzyıl'da dünyayı idare etmeye namzet olan fikirlerin Batıya ve Doğuya doğru yayıldığı merkez hâline geldi. İster Hegel veya Marx, ister List veya Schmoller, Sombart ve

Mannheim olsun, ister aşırı bir sosyalizm veya sâdece daha az radikal bir "teşkilâtçılık" veya "plâncılık" bahis mevzuu bulunsun, her tarafta Alman fikirleri tehalükle benimseniyor ve Alman müesseseleri taklit ediliyordu. Bu yeni fikirlerin birçokları ve bahusus sosyalizm, Almanya'da doğmuş değillerdi. Fakat 19. Yüzyılın son çeyreği ile 20. Yüzyıl'ın ilk çeyreği zarfında, Almanya'da tekâmül ettiler ve en geniş inkişafa mazhar oldular. Bu devre zarfında, sosyalizmin nazarî ve amelî sahada gelişmesi bakımından Almanya'nın yaptığı büyük hamleler bugün ekseriya unutulmaktadır. Sosyalizmin İngiltere'de ciddî surette münâkaşasından bir nesil önce, Alman parlâmentosunda kuvvetli bir sosyalist parti vardı. Çok yakın bir tarihe kadar, sosyalizmin doktrin sahasındaki gelişmesi hemen hemen münhasıran Almanya ve Avusturya'da husûle gelmiştir; öyle ki, bugün bile, Ruslar münâkaşaya umumiyetle Almanların bıraktığı noktadan devam etmektedirler. İngiliz sosyalistlerinin çoğu hâlâ bilmiyorlar ki, bugün keşfetmeye çalıştıkları meselelerin büyük bir kısmı, çok daha önce Alman sosyalistleri tarafından inceden inceye münâkaşa edilmiştir.

Bu devre zarfında Alman mütefekkirlerinin bütün dünya üzerinde yaptıkları entelektüel tesir, bir taraftan Almanya'nın büyük maddî inkişafı yüzünden, diğer taraftan, bundan önceki yüzyıl zarfında -Almanya yeniden müşterek Avrupa medeniyetinin tamamlayıcı, hatta idare edici bir üyesi hâline geldiği sırada- Alman mütefekkir ve âlimlerinin kazandıkları fevkalâde şöhret sâyesinde büsbütün kuvvetlenmiştir. Fakat bu entelektüel tesir, çok geçmeden, bu müşterek medeniyetin temellerini tehdit eden fikirlerin Almanya'dan etrafa doğru yayılmasına hizmet etmeye başlamıştır. Almanların kendileri -hiç değilse içlerinden bu fikirleri yaymakta olanlar-aradaki uyuşmazlığın tamamıyla farkında idiler. Avrupa medeniyetinin müşterek mirası olan şeyleri, onlar, Nazilerden çok daha önce, "Garp medeniyeti" diye vasıflandırmaya başlamışlardı; ve artık bunun ifade ettiği mânâ: "Ren Nehrinin batısındaki medeniyet" idi. Artık Batılı demek, bütün şekilleri ile liberalizm ve demokrasi, kapitalizm ve ferdiyetçilik, serbest mübadele, beynelmilelcilik ve barış sevgisi demekti.

Fakat, Almanların gittikçe artan bir kısmının Batıkların bu "boş" fikirlerine karşı iyice gizlenmeyen bir istihfaf duymalarına rağmen, yahut belki de bu istihfaf yüzünden Batıklar Alman fikirlerini ithâle devam ettiler. Hatta onlara şu kanaât aşılandı ki, daha önceki itikatları sâdece egoist menfaatlerin ifadesinden başka bir şey değildir; serbest mübadele sistemi

Britanya'nın menfaatlerini korumak için uydurulmuş bir doktrinden ibarettir. İngiltere'nin dünyaya yaydığı siyasî ideâllerin modası, bir daha geri gelmeyecek şekilde, geçmiştir ve artık bunlardan utanmak icap eder.

---

* Daha 1931'de, MacMillan Raporu, "hükumetimizin nokta-i nazarındaki değişiklikten ve parti farkı olmaksızın, insanların hayatını tanzim ve idare hususundaki arzu ve temayülün gitgide arttığından" bahsediyordu. Aynı rapor şunları ilâve ediyordu: "Parlâmento tarafından, doğrudan doğruya câmianın günlük işlerini tanzim etmek maksadıyla çıkarılan kanunların sayısı gitgide artmaktadır ve bugün, parlâmento, vaktiyle tamamıyla salâhiyeti dışında sayılan sahalara müdahale etmektedir." Aynı sene, bu rapordan bir müddet sonra, memleket nihâ-yet müdahalecilik yoluna daldı ve 1931'den 1939'a kadar süren, kısa fakat hazin devre esnasında, İktisadî sistemini tanınmaz hâle getirecek derecede değiştirdi.
* Şayanı dikkat bir şekilde teeyyüd eden daha yeni bazı ihtarlar da hemen hemen tamamıyla unutulmuştur. Otuz yıl önce, Hilaire Belloc, o tarihten beri Almanya'da olup bitenleri, bu hâdiselerin cereyanından sonra yazılmış eserlerin birçoklarından daha iyi izah eden bir kitabında, şunu söylüyordu: "sosyalist doktrinin kapitalist cemiyet üzerindeki tesiriyle, kendini doğuran âmillerden farklı bir üçüncü şey dünyaya gelir; Kölelik Devleti". (L'Etat Servile, 1913, üçüncü bası, 1927, s. XIV).

* 15. ve 16. Yüzyıllarda Alman burjuvazisinin prensler tarafından tahakküm altına alınması ve kısmen imhası, bazıları bugün bile devam eden çok büyük neticeler doğurmuştur.

* Müellif, bu tekâmülün ilk safhalarını, 1941-1944 yıllarında Economica da çıkan iki makale serisi ile aydınlatmaya çalışmıştır: "Scientism and the Study of Society" (İlim ve Cemiyetin Tetkiki) Ve "The Counter-Revolution of Science" (İlimde Mukabil İnkılâp).

* Karl Mannheim, Man and Society in the Age of Reconstruction, 1940, s. 175.

Büyük Ütopya

Devleti "cehennem" hâline getiren şey, insanın onu "cennet" hâline getirmeye kalkışmasıdır.

F. Hoelderlin

Terakki aşığı insanların ekserisinin kafasında sosyalizmin liberalizm yerine kaim olması sâdece, geçmişteki büyük liberal mütefekkirlerin kolektivizmin neticeleri hakkındaki ikaz ve ihtarlarının unutulmasından ileri gelmiş değildir. İnsanlar, bu mütefekkirlerim söylediklerine tamamıyla zıt itikatlara bağlandıkları içindir ki, sosyalizm liberalizmin yerine geçebilmiştir. İşin garibi şudur ki, daha ilk zamanlarda hürriyet için en büyük tehlikeyi teşkil ettiği anlaşılmış olan ve hatta açıktan açığa Fransız İhtilâli'nin liberalizmine karşı bir reaksiyon şeklinde başlamış bulunan sosyalizm, kendini herkese "hürriyet" bayrağı altında kabûl ettirmiştir. Sosyalizmin başlangıçta otoriter bir doktrin olarak doğduğu bugün pek nâdiren hatırlanmaktadır. Modern sosyalizmin temellerini atan Fransız müellifleri, fikirlerinin ancak diktatörce bir idare sâyesinde tatbik edilebileceğine inanmışlardı. Onların nazarında, sosyalizm, cemiyeti hiyerarşik bir şekilde ve şuurlu olarak yeniden teşkilâtlandırmak suretiyle ve "manevî bir cebir kuvveti" kullanarak "ihtilâli tamamlamak" yolunda yapılacak bir teşebbüsten ibaretti. Sosyalizmin kurucuları, hürriyet hakkındaki niyetlerini gizlemiyorlardı. Düşünce hürriyetini 19. Yüzyıl'ın bütün fenalıklarının kaynağı telâkki ediyorlardı ve modern "plâncıların birincisi olan Saint Simon, kendi plânlarına itaat etmeyenlerin "hayvan gibi muamele göreceklerini" haber vermekten bile çekinmiyordu.

Ancak 1848 İhtilâline takaddüm eden kuvvetli demokratik cereyanların tesiri altındadır ki, sosyalizm hürriyet kuvvetleriyle birleşmek yolunu tutmaya başladı. Fakat, yeni "demokratik sosyalizm"in, eski sosyalizm tarafından uyandırılan şüpheleri ortadan kaldırabilmesi için çok zaman lâzım geldi. Özü itibariyle ferdiyetçi bir müessese olan demokrasinin sosyalizm ile telif edilemeyeceğini kimse A. de Tocqueville kadar vuzuhla görememiştir:

Demokrasi ferdî bağımsızlığın sahasını genişletir, sosyalizm ise daraltır. Demokrasi her insanın kıymetini mümkün olan azamî hadde kadar

yükseltir, sosyalizm her insanı bir vasıta, bir âlet, bir rakam hâline getirir. Demokrasi ve sosyalizm yalnız bir kelime ile birbirlerine bağlıdırlar, müsavat. Fakat aradaki farka dikkat ediniz: Demokrasi hürriyet içinde müsavat, sosyalizm ise sıkıntı ve kölelik içinde müsavat ister.[*]

Bu şüpheleri ortadan kaldırmak ve siyasî motorların en kuvvetlisi olan hürriyet arzusunu kendi arabasına koşabilmek için, sosyalizm gitgide "yeni bir hürriyet" vaadetmek yolunu tuttu. Sosyalizmin iktidarı alması, bir anda zaruret devrinden hürriyet devrine geçiş demek olacaktı. Sosyalizm "İktisadî hürriyet'! getirecekti, İktisadî hürriyet olmadıktan sonra, elde edilmiş siyasî hürriyet "muhafaza edilmeye değmez"di. Atalardan beri devanı edegelen hürriyetin fetih yolundaki savaşım, ancak sosyalizm tamamlayabilecekti, siyasî hürriyetin elde edilmesi bu savaşın birinci merhalesinden ibaretti. İleri sürülen delilin akla yakın görünmesi için hürriyet kelimesinin mânâsında yapılan kurnazca değişiklik, mühim bir hâdisedir. Siyasî hürriyetin büyük havarileri, hürriyetten bahsederken şunu kasdetmişlerdi: Her türlü cebirden, başkalarının her türlü keyfî ve indî muamelelerinden masun olmak, insanları bir âmirin emirlerine itaate mecbur eden ve hiçbir seçim hakkı bırakmayan bağlardan kurtulmak. Hâlbuki "yeni hürriyet", her birimizin yolumuzu serbestçe intihap imkânlarımızı ister istemez ve gayri müsavi surette tehdit eden hâricî şartların yüklediği mecburiyetten, her türlü ihtiyaçtan kurtulmak mânâsına geliyordu. Sosyalistlere göre, insanın hakikâten hür olabilmesi için, evvelâ "fizikî ihtiyacın despotizmim yıkması ve "İktisadî sistemin yaptığı tazyikleri" gevşetmesi lâzımdı.

Bu mânâda, hürriyet kelimesi iktidar[*] veya servete verilen yeni bir isimden başka bir şey değildir. Bu yeni hürriyet vaadiyle birlikte, ekseriya sosyalist cemiyette maddî servetin geniş ölçüde artacağı yolunda düşüncesizce vaitler de yapılmakta idi. Fakat, İktisadî hürriyeti gerçekleştirmek için, tabiat servetlerinin böyle mutlak olarak fethedilmesine güvenilmiyordu. Bu vakit hakikâtte, fertlerin mâlik oldukları seçme imkânları arasındaki büyük müsavatsızlıkların kalkması mânâsını ifade ediyordu. Şu hâlde, yeni hürriyet talebi, aslında, servetin müsavi surette taksimi yolundaki çok eski talebin isim değiştirmiş şeklinden başka bir şey değildi. Fakat bu isim sosyalistlere liberallerle müşterek bir parola temin ediyordu ve onlar bu benzerliği adamakıllı istismar ettiler. Şüphesiz iki parti bu kelimeyi aynı mânâda kullanmıyorlardı, fakat bunun farkına varanlar

pek azdı, hele vaadedilen bu iki hürriyetin birbirleriyle hakikâten kabîli telif olup olmadıklarım düşünenler daha da azdı.

Hiç şüphe yok ki, daha geniş bir hürriyet sağlamak vaadi sosyalist propagandasının en müessir silâhlarından biri olmuştur ve birçok insan hakikâten ve samimî olarak sosyalizmin hürriyeti getireceğine inanmışlardır. Bunun içindir ki, vaadedilen hürriyet yolunun mutlaka esarete götürdüğü sâbit olunca, facia büsbütün dehşet kazanmaktadır. Liberalleri, gitgide artan bir nispette, sosyalizm yoluna sürükleyen, sosyalizm ile liberalizmin temel prensipleri arasındaki çatışmayı maskeleyen ve birçok defalar sosyalistlerin Eski Hürriyet Partisi'nin adını bile gasbetmelerine imkân veren, hiç şüphesiz bu hürriyet vaadi olmuştur. Aydınların ekserisi sosyalizmi liberal geleneğin tabiî mirasçısı olarak benimsemişlerdir, bu sebeple sosyalizmin insanları hürriyetin tam zıddına götürdüğünü anlayamamış olmalarına şaşmamalıdır.

***

Bununla beraber, birkaç yıldan beri, en umulmadık kimseler sosyalizmin önceden görülmeyen neticeleri hakkındaki eski endişeleri yeniden ortaya atmaya başlamışlardır. Birbiri ardından birçok müşahitler, beklediklerinin tam aksine olarak, 'faşist' rejimdeki hayatla, 'komünist' rejim altındaki hayatın birçok bakımlardan birbirine fevkalâde benzediğini görerek, hayrete düşmüşlerdir. İngiltere'de ve başka memleketlerde 'terakkiperverler komünizmle faşizmi birbirlerine zıt kutuplar sayarak aldanmakta devam ederken, bu yeni istibdatların aynı temayüllerin neticesi olup olmadıkları meselesini düşünen insanların sayısı gitgide artmıştır. Lenin'nin eski dostu Max Eastman'inki gibi şehadetler karşısında bizzat komünistler bile sarsılmış olmalıdırlar. Eastman şunu itirafa mecbur olmuştur ki:

Stalinizm, faşizmden iyi olmak şöyle dursun, ondan beterdir, daha zâlim, barbar, adâletsiz, gayri ahlâkî, anti-demokratiktir, onu mazur gösterecek hiçbir ümit, hiçbir vicdanî endişe mevcut değildir... Stalinizm, tam mânâsıyla bir süper-faşizmdir.

Aynı müellifin şu noktayı da itirafa mecbur olduğunu görünce bu hüküm son derece büyük bir mânâ kazanmaktadır:

Sınıfsız bir cemiyet kurmak hususunda güvenilen millîleştirme ve kolektifleştirme usûllerinin beklenmedik, fakat zarurî bir siyasî refiki olması

itibariyle, Stalinizm sosyalizmin kendisidir.[*]

Max Eastman hâdisesi belki en şayanı dikkat olanıdır, fakat Rus tecrübesini sempati ile tâkip ettikten sonra bu gibi neticelere varan ilk ve yegâne müşahit o değildir. Ondan birçok yıllar önce, Amerikan matbuat muhabiri olarak Rusya'da geçirdiği on iki yıl zarfında, ideâlinin paramparça olduğunu gören W. H. Chamberlin Rusya, Almanya ve İtalya'daki müşahadelerinin neticelerini şöylece hulasâ etmişti:

Muhakkak ki sosyalizm, hiç değilse bidayette, hürriyet değil, diktatörlüğe mukabil diktatörlüklere, en vahşîyâne dahilî harbe doğru götüren bir yoldur. Demokratik vasıtalarla gerçekleştirilen ve ayakta tutulan bir sosyalizm, nihaî olarak ütopyalar âleminde kalmaya mahkûm görünmektedir.[*]

Keza, bir Britanyalı gazeteci, R A. Voigt, Avrupa'da geçirdiği uzun müşahade yıllarından sonra şu neticeye varıyor:

Marksizm faşizme ve nasyonal-sosyalizme müncer olmuştur, çünkü esasları bakımından Marksizm faşizm ve nasyonal-sosyalizmden başka bir şey değildir.[*]

Walter Lippmann da şu neticeye varıyor:

İnsanlar işlerinin cebirle teşkilâtlandırılması şıkkını tercih ederek hürriyetlerinden vazgeçtikleri zaman nasıl bir neticeye varıldığım, mensup olduğumuz nesil bugün tecrübeyle anlamıştır. İnsanlar bolluğa kavuşacaklannı ummuşlar, fakat bundan sarf-ı nazar etmeye mecbur kalmışlardır; teşkilâtlı idare genişlediği nispette gayelerdeki çeşitliliğin yerine biteviyelik kaim olur. Bu, plânlaştırılmış cemiyetin ve totaliter prensibin intikamıdır.[*]

Son yılların neşriyatı arasında, salâhiyetli kimseler tarafından ve bahusus totaliterleşen memleketlerin vatandaşı olarak değişikliğe bizzat şâhit olup, bu tecrübe neticesinde en fazla bağlı bulundukları inançları yeniden gözden geçirmeye mecbur kalan kimseler tarafından yapılmış buna benzer birçok beyanat bulmak kabildir. Burada, aynı neticeyi belki yukarı-dakilerden daha doğru bir şekilde ifade eden bir Alman müellifinin (Peter Drucker'ın) sözlerini zikredeceğiz:

Marksizm yolu ile hürriyet ve müsavata erişmenin mümkün olduğu kanaatinin tamamıyla yıkılması, Rusya'yı da, Almanya ile aynı yolu tutarak, tamamıyla menfi, totaliter ve gayri İktisadî bir hürriyetsizlik ve müsavatsızlık nizamına doğru gitmeye mecbur etmiştir. Bu, komünizm ile faşizmin, özleri itibariyle aynı olduklarını göstermez. Faşizm, komünizmin sâdece bir hayâlden ibaret olduğu anlaşıldıktan sonra varılan bir safhadır. Ve gerek Stalin Rusyası'nda, gerekse Hitler'den önceki Almanya'da komünizmin hayâl olduğu tahakkuk etmiştir.[*]

Pek çok Nazi ve Faşist liderlerinin fikrî inkişaflarının seyri de aynı şekilde mânidardır. Faşizm ve Nazizmin İtalya'daki[*] ve Almanya'daki gelişmesini dikkatle tâkip eden herkes, başta Mussolini (ve Laval ile Quisling de dâhil) olmak üzere önceleri sosyalist olup, sonradan Nazizm veya Faşizmde karar kılan mühim şahsiyetlerin sayısı karşısında hayrete düşmüştür. Liderler hakkında doğru olan bu hüküm, alelâde taraftarlar hakkında daha çok varittir. Bir genç komünisti Nazizme veya bir Naziyi komünizme geçirmenin nispeten ne kadar kolay olduğu Almanya'da pek iyi biliniyordu ve bilhassa iki partinin propagandacıları bunu herkesten daha iyi biliyorlardı. 1930'dan sonraki yıllarda, birçok İngiliz profesörleri, Avrupa kıtasından dönen İngiliz ve Amerikalı Üniversite talebelerinin, komünist mi, yoksa Nazi mi olduklarını pek bilmeden, fakat Batı'mn liberal medeniyetinden muhakkak surette nefret ederek geldiklerine şahit olmuşlardır.

Gerçi, 1933'ten önce Almanya'da ve 1922'den önce İtalya'da, komünistlerle Naziler veya Faşistler, diğer partilerle çarpıştıklarından daha çok kendi aralarında çarpışmışlardır. Çünkü, zihniyet itibariyle aynı tipte olan kimselerin müzaheretini kazanmak için birbirleriyle rekabet ediyorlar ve birbirlerine karşı aynı dinin muhtelif mezheplerine mensup olanların kinini besliyorlardı. Fakat fiil ve hareketleri bu partilerin birbirlerine ne kadar yakın olduklarım göstermektedir. Gerek komünistler, gerek faşistler için hakikî düşman, kendileriyle hiçbir müşterek noktası olmayan ve kandırmayı ümit edemeyecekleri insan, eski moda liberal insandır. Nazi gözüyle komünistler, komünistlerin nazarında Naziler, her ikisi için sosyalistler muhtemel ve müstakbel âzâlardır; yanlış bir peygamberin peşine takılmış, fakat iyi mayalı kimselerdir. Hâlbuki gerek komünistler, gerek Naziler bilirler ki, ferdî hürriyete hakikâten inananlarla kendileri arasında hiçbir anlaşma mümkün değildir.

Her iki partinin resmî propagandaları yüzünden hataya düşenlerin tereddütlerini gidermek için, her türlü şüpheden münezzeh, salâhiyetti bir kimseden sadır olan birkaç söz daha zikredeceğim. Alman dinî sosyalizminin şeflerinden biri, profesör Eduard Heimann, "Liberalizmin Yeniden Keşfi" gibi mânâlı bir isim taşıyan bir makalesinde, şunları söylüyor:

Hitlerizm, hem hakikî demokrasi, hem de hakikî sosyalizm olmak iddiasındadır ve korkunç hakikât şudur ki, bu iddialarda bir zerrecik de olsa doğru bir taraf vardır. Son derece küçük olmakla beraber, muazzam tahriflere temel teşkil etmeye kâfi bir hakikât zerresi. Hatta Hitlerizm Hıristiyanlığın koruyucusu rolünü bile takınacak kadar ileri gitmektedir ve korkunç hakikât şudur ki, bu kadar aşikâr bir şekilde hatalı olan bu tefsir bile az çok tesir yapabilecek durumdadır. Fakat sisler arasından şu hakikât tam bir vuzuhla yükselmektedir. Hitler hiçbir vakit hakikî liberalizmi temsil ettiğini iddia etmemiştir. Demek ki liberalizm, Hitler'in en fazla nefret ettiği doktrin olmak mazhariyetine mâliktir.[*]

Şunu da ilâve edelim ki, bu kin ve nefretin fiiliyatta nâdiren ortaya dökülmüş olmasının sebebi, Hitler iktidara geldiği sırada, Almanya'da liberalizmin esasen ölü bir hâlde bulunmasıdır. Onu öldüren de sosyalizm olmuştur.

***

Sosyalizmden faşizme geçişi yakından müşahade etmiş olan birçok insan bu iki rejim arasındaki akrabalığı gitgide daha açık bir şekilde anlamışlardır. Fakat İngiltere'de, insanların ekserisi hâlâ sosyalizmle hürriyetin telif edilebileceğine inanmaktadır. Asla şüphe edilemez ki, sosyalistlerimizin çoğu hâlâ liberal 'hürriyet" ideâline derin bir imanla bağlıdırlar; ve bunlara, güttükleri yolun hürriyetin imhası demek olacağı anlatılabilirse korkudan gerileyecekleri muhakkaktır. Mesele henüz o kadar yanlış anlaşılmış bir hâldedir ve en telifi imkânsız ideâller hâlâ o kadar kolaylıkla yanyana yaşayabilmektedir ki, bugün bile 'ferdiyetçi sosyalizmden bahsedenler görülmektedir. Hâlbuki, bu terimde aşikâr bir tezat vardır. Bizi yeni bir dünyaya doğru sürükleyen düşünüş tarzı bu olduğuna göre, yapılacak en âcil iş, başka memleketlerde husûle gelen tekâmülün hakikî istikametini ciddî surette incelemektir. Bizim varacağımız neticeler, daha önce başkaları tarafından izhar edilmiş olan endişeleri teyit etmekten ibaret kalacaktır.

Fakat bu tekâmülün niçin sâdece o memleketlere has, arızî bir tekâmül sayılamayacağını anlamak için, İçtimaî hayattaki bu değişikliğin başlıca veçhelerini, aşağı yukarı tam olarak incelemek lâzımdır. Son nesillerin büyük ütopyası, demokratik sosyalizm, yalnız imkânsız olmakla kalmaz; üstelik ona kavuşmaya uğraşırken o kadar farklı bir neticeye varılmaktadır ki, bugün demokratik sosyalizme taraftar olanlardan pek azı bu neticelere katlanmayı göze alabilirler; fakat mesele bütün cepheleriyle inceden inceye tahlil edilmedikçe pek az kimse buna inanmaya razı olacaktır.

---

* Müessisan Mecllsi'nin (Assemble Constituante) 12 Eylül 1818 tarihli toplantısında, çalışma hakkı meselesi üzerinde söylenen nutuk. Alexis de Tocqueville, 0 Euvres Completes, c.IX. 1866, s. 546.

* Hürriyet ile iktidarın karakteristik şekilde birbirine karıştırılması -ki buna bu etüdün birçok yerlerinde rastlayacağız- burada derin olarak incelenemeyecek kadar geniş bir mevzudur. Sosyalizm ile yaşıt olan bu 'mefhum karışıklığı' sosyalizme o kadar sıkı bir şekilde bağlıdır ki. takriben 70 yıl önce, bir Fransız müellifi, bu hürriyet nazariyesinin Saint-Simon'daki köklerini izah ederken, "bütün sosyalizmin bunda mündemiç olduğunu" söylemiştir. (P. Janet, Saint-Simon et le Saint Simonisme, 1878, s. 26, not). Amerika'daki sol cereyanın başlıca filozofu olan John Dewey'in 'hürriyet' ve 'iktidar' mefhumlarının karıştırılmasını sarahaten müdafaa etmesi de manidardır, Dewey'e göre, "hürriyet bazı şeyleri yapmak hususundaki fiilî iktidardır", öyle ki "hürriyet istemek iktidarı istemek demektir", ("Hürriyet ve Sosyal Kontrol", The Social Frontier, Kasım 1935, s.

* Max Eastman, Stalin's Russia and the Crisis of Socialism, 1940, s. 82.

* W. H. Chamberlin, A False Utopia, 1937, s. 202-203.

* F. A. Voight, Unto Caesar, 1939, s. 95.

* Atlantic Monthly, Kasım 1936, s. 230.

* The End of Economic Man, 1939, s. 230.

* Kendisi de Marksizmden faşizme geçmiş olan R. Michels'in şu kitabından, birçok faşist şeflerin fikrî inkişaf seyri hakkında bilgi'edinmek kabildir: Sozialismus and Faszismus, Münih, 1925, c.ll, s. 264-266, 311-312.

* The Rediscovery of Liberalism", Social Research (New York), cilt VIII, No. 4, Kasım 1941. Bu mevzuda şunu da hatırlatalım ki, hangi sebeplerle olursa olsun, Hitler Şubat 1941'deki nutuklarının birinde "esas itibariyle nasyonal-sosyalizm ile Marksizmin aynı şey olduğunu söylemeyi muvafık görmüştür. (Bk. Royal Institute of International Affairs yayınlarından The Bulletin of International News, c. XVIII. No. 5, s. 269).

Ferdiyetçilik ve Kolektivizm

Sosyalistler birbirlerinden mutlak surette farklı ve belki de birbirlerine zıt iki şeye birden inanıyorlar: Hürriyet ve teşkilât.

Elie Halevy

Asil meselemizin tetkikinde daha ileri gîtmeden önce, aşmamız icap eden bir engel daha vardır. Kimsenin arzu etmediği bir âkıbete doğru gidişimizin başlıca müsebbibi olan bir karışıklığı aydınlatmamız gerekmektedir.

Bu karışıklık sosyalizm mefhumunun ta kendisine taallûk etmektedir. Sosyalizm tâbiri İçtimaî adâlet, müsavat ve emniyetin artırılması gibi, sosyalizmin nihaî gayeleri olan şeyleri ifade etmek için kullanılabilir ve ekseriya sâdece bu mânâda kullanılmaktadır. Fakat bu tâbir, aynı zamanda, ekseri sosyalistlerin bu gayelere varmak için tatbik etmeyi düşündükleri hususî metodu da ifade edebilir ve birçok salâhiyetli kimseler, ancak bu metotlar sâyesinde, gayelere süratle ve tam olarak varılabileceği kanaâtindedirler. Bu mânâda, sosyalizm kelimesi, hususî teşebbüsün, istihsal vasıtaları üzerindeki hususî mülkiyetin ilgası ve kâr temini için çalışan müteşebbisin yerine plânlayıcı bir merkezî organizmanın kaim olacağı bir 'plânlı iktisat' sisteminin kurulması demektir.

Sosyalist geçinen, fakat sosyalizm kelimesinin yalnız birinci mânâsıyla alâkadar olan pek çok kimse vardır. Sosyalizmin bu nihaî gayelerine hararetle inanır, fakat bu gayelere hangi vasıtalarla erişileceğini anlamak istemez ve anlayamazlar. Sâdece, bu gayelere ne pahasına olursa olsun varılmak icap ettiğine inanmakla iktifa ederler. Fakat sosyalizmi sâdece bir ümit olarak değil, amelî bir siyaset mevzuu olarak görenler için, modern sosyalizmin kullandığı karakteristik metotlar bizzat gayeler kadar mühimdir. Diğer taraftan, sosyalizmin nihaî gayelerine sosyalistlerden daha az bağlı olmayan pek çok kimse, sosyalistlerin teklif ettikleri metotların diğer kıymetleri tehlikelere mâruz bırakmaları yüzünden, bu doktrini desteklemeye razı olamamaktadır. Böylece, sosyalizm üzerindeki münâkaşa, gayeler hakkında değil, daha ziyâde vasıtalar hakkında bir münâkaşa hâline gelmiştir; bununla beraber, sosyalizmin muhtelif gayelerini aynı zamanda gerçekleştirmenin mümkün olup olmadığı meselesi de ayrıca ele alınmaya muhtaçtır.

Bütün bunlar zihinleri karıştırmaya kâfi gelebilirdi. Bu yetmiyormuş gibi, vasıtalara muhalif olanların, umumiyetle, gayeleri hor görmekle itham edilmeleri zihinlerdeki karışıklığı büsbütün artırmıştır. Dahası da var. Sosyalist reformun ilk vasıtası olan 'iktisadi plâncılığın' birçok başka gayeler için de kullanılmasının mümkün oluşu, vaziyeti biraz daha karıştırmıştır. Gelirleri, içtima adâlet hakkında cârî olan fikirlere uygun olarak tevzi etmek istediğimiz takdirde, İktisadî faaliyeti merkezî bir idareye bağlamamız lâzımdır. Bunun içindir ki, kâr için istihsal yerine 'İstihlâk için istihsal'in kaim olmasını isteyenlerin hepsi 'plâncılığa' taraftardırlar. Fakat gelirlerin in-kisamı bizim adâlet telâkkilerimize tamamıyla zıt bir şekilde tanzim edilmek istenirse, zarurî olarak, yine 'plâncılığa başvurulacaktır. Mümtaz bir ırka, bilfarz Nordiklere, veya muayyen bir parti yahut aristokrasi mensuplarına, dünya nimetlerinden daha fazla hisse ayırmak istediğimiz takdirde de, kullanacağımız metotlar müsavatçı bir inkisama imkân verebilecek metotların aynısı olacaktır.

Sosyalizm kelimesini, gayelerinden ziyâde metotlarını ifade etmek için kullanmak ve birçok kimseler için yüksek bir ideâli temsil eden bir terimi muayyen bir metoda tahsis etmek, haksız görünebilir. Birçok mütenevvi gayeler için kullanılabilecek olan bu metodları 'kolektivizm' tâbiriyle ifade etmek ve sosyalizmi bu nev'in bir çeşidi olarak görmek belki daha iyi olacaktır. Bununla beraber, ekseri sosyalistlerin kolektivizmin bir tek şeklini doğru saymalarına rağmen, asla unutmamalıyız ki, sosyalizm kolektivizmin çeşitlerinden biridir ve bu itibarla kolektivizm hakkında söylenecek hakikâtler sosyalizme da kabili tatbiktir. Sosyalistlerle liberaller arasındaki münâkaşaların hemen hepsi, bütün kolektivizm şekillerinin müştereken kabûl ettikleri metodlara mütealliktir; yoksa sosyalistlerin bu metotları tatbik ederek varmak istedikleri hususî gayelere mütaallik değildir; ve bu eserde tetkik edeceğimiz bütün neticeler -güdülen gayeler ne olursa olsun- kolektivizmin metotlarından doğan neticelerdir. Şu noktayı da unutmamak lâzımdır: Sosyalizm sâdece kolektivizm veya 'plâncılık' çeşitlerinin en önemlisi olmakla kalmaz; birçok liberal düşünceli kimseleri, İktisadî hayatın tekrar nizam altına sokulması hususunda ikna eden de sosyalizm olmuştur; o nizam ki, Adam Smith'in ifadesiyle, hükumetleri "ayakta durmak için zâlim ve müstebit olmaya mecbur ettiğinden[*]" dolayı, liberal düşünceli kimseler tarafından yıkılmıştı.

***

Plânın gayesi ne olursa olsun bütün 'plânlı iktisat' nevilerini 'kolektivizm' tâbiri içine sokmakla, müşterek bir siyasî terminolojinin yokluğundan doğan güçlükler ortadan kalkmış olmaz. Kolektivizm deyince, muayyen bir inkisam ideâlini gerçekleştirmek için gerekli plâncılığı kastettiğimizi söylersek, bu tâbirin mânâsı biraz daha vuzuh kesbeder Fakat İktisadî hayatı merkezden plânlama fikri, câzibesinin büyük bir kısmım bizzat müphemiyetine borçlu olduğu için, plâncılığın neticelerini münâkaşa etmeden önce, mânâsı üzerinde iyice anlaşmak lâzımdır.

'Plâncılık' halk arasında kazandığı rağbeti geniş ölçüde şu vâkıaya borçludur; herkes, müşterek meselelerimizin mümkün olduğu kadar rasyonel bir şekilde ele alınmasını ve bunu yaparken mümkün olduğu kadar basiretkâr davranılmasını ister. Bu mânâda, kendini tamamıyla kadere terk etmeyen herkes plâncıdır, her siyasî faaliyet bir plânlama faaliyetidir (veya öyle olması lâzımdır) ve sâdece plânların iyi veya fena, uzak görüşlü ve akıllıca veya kısa görüşlü ve budalaca olması gibi farklar bahis mevzuu olabilir. İnsanların kendi faaliyet plânlarını nasıl yaptıklarım ve nasıl yapabileceklerini incelemeyi meslek edinmiş olan bir iktisatçı, bu umumî mânâsı ile plâncılığa karşı itirazda bulunmayı aklından bile geçirmez. Fakat bugün, bizim ateşli plâncılarımız, kelimeyi bu mânâda kullanmamaktadırlar. Esasen, servetlerin ve gelirlerin inkisamını muayyen bir modele göre ayarlamak istersek, bu mânâda plânlar yapmakla iktifa edemeyiz. Modern plâncılara ve bunların tasavvurlarına göre, fertlerin kendi şahsî plânları dâiresinde serbestçe faaliyette bulunmalarım sağlamak üzere en rasyonel dâimî kadroyu, çerçeveyi çizmek kâfi değildir. Onlara nazaran, bu liberal plân bir plân sayılamaz ve gerçekten bu plân muayyen bir inkisam ideâlini gerçekleştirmek için hazırlanmış bir plân değildir. 'Plâncıların istediği, muayyen vasıtalarla muayyen bir gayeye varılmak üzere, cemiyetteki kaynakların 'şuurlu bir şekilde idaresine matuf tek bir plân dâiresinde, bütün İktisadî faaliyetin bir merkezden idaresidir.

Demek ki, modern plâncılarla hasımları arasındaki münakaşa, zekâmızı kullanarak mümkün olan muhtelif cemiyet teşkilâtları arasından birini seçmemiz icap edip etmediği noktasında değildir; mesele, basiret göstermemiz icap edip etmediği ve müşterek faaliyetlerimizin plânım yaparken sistemli bir şekilde düşünmemiz lâzım gelip gelmediği meselesi de değildir. Bu noktada münâkaşa yoktur. Münâkaşa bu işin yapılması için en iyi yolun hangisi olduğu noktasındadır. Ortaya çıkan mesele şudur: Bu

gayeye varmak için, hükumet, fertlerin bilgi ve teşebbüslerine en geniş imkânları sağlayacak şartları hazırlayıp, mümkün olan en iyi plânları yapmak işini bizzat fertlere bırakmakla mı iktifa etmelidir; yoksa kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde kullanılması, bütün faaliyetlerimizin, bilinçli olarak hazırlanmış bir proje dâhilinde, merkezî bir idare ve teşkilâta bağlanmasını mı icap ettirir?... Bütün partilerin sosyalistleri, plâncılık kelimesinin bu sonuncu târifini benimsemişlerdir ve bu mânâ bugün umumiyetle kabûl edilmiş bulunmaktadır. Bu tefsir şekli; işlerimizi rasyonel bir şekilde yürütmenin yegâne çaresinin plâncılık olduğu fikrini telkine çalışmaktadır, fakat tabiatiyle, bu, iddiayı ispata kâfi değildir. İşte plâncılarla liberallerin çarpıştığı nokta burasıdır.

***

Bu çeşit plâncılığa muhalefet etmekle, dogmatik bir 'bırakınız yapsınlar (laissez-faire) taraftarlığı aynı şey değildir; bunların birbirlerinden ehemmiyetle tefrik edilmesi lâzımdır. Liberalizm, insanların âhenkli bir düzen dâhilinde gayret sarf etmelerini sağlayan 'rekabet' kuvvetlerinden kabil olduğu kadar iyi bir şekilde istifade edilmesini ister; yoksa her şeyin olduğu gibi bırakılmasını istemez. Liberalizm, ferdî gayretleri şevki idare etmek için en iyi vasıtanın rekabet olduğu kanaâti-ne dayanır. Rekabetin hayırlı bir rol oynayabilmesi için itina ile kurulmuş bir hukukî düzenin lüzumunu inkâr etmek şöyle dursun, bunun lüzumu üzerinde bilhassa ısrar eder; eski ve hâlen mevcut kanunların büyük kusurları olduğunu kabûl eder. Keza, rekabetin tesirli olarak işlemesine imkân bulunmayan hâllerde, İktisadî faaliyetin şevki idaresi için başka metotlara başvurmamız lâzım geleceğini inkâr etmez. Fakat İktisadî liberalizm, rekabetin yerine, beşerî faaliyetleri düzenlemek hususunda daha verimsiz, daha aşağı olan metotların ikâme edilmesine muhaliftir. Liberalizm rekabeti, yalnız -ekseri hâllerde- bilinen metotların en verimlisi olduğu için değil, daha ziyâde, otoritenin keyfî ve zorlayıcı müdahalesi olmaksızın faaliyetlerimizi yek diğerine intibak ettirmenin yegâne yolu olduğu için, diğer metotlardan üstün sayar. Gerçekten, rekabet lehindeki başlıca delillerden biri de, 'şuurlu sosyal murakabeden sarf-ı nazar etmek imkânım sağlaması ve muayyen bir mesleğin verdiği ümitlerin o mesleğin tazammun ettiği mahzur ve rizikoları karşılamaya kâfi gelip gelmediğine karar vermek hususunda fertlere bir imkân temin etmesidir.

Rekabetin bir içtimaî taazzuv prensibi olarak verimli bir şekilde kullanılması, İktisadî hayata yapılacak bazı tazyik edici müdahale nevilerine manidir; fakat rekabete geniş ölçüde yardımı dokunabilen bazı müdahale nevileri câiz görüldüğü gibi, bazı nevi hükumet faaliyetleri de zarurî telâkki edilir. Fakat liberaller, haklı olarak, bilhassa menfi talepler üzerinde, yeni cebir ve tazyikten kaçınılması icap eden noktalar üzerinde ısrarla durmuşlardır. Her şeyden önce, pazarda, tarafların tâlip bulabildikleri fiyat üzerinden alışveriş yapmakta hür olmaları ve herkesin, satılması mümkün olan her şeyi istihsal etmek, satmak ve almak hususunda serbest bulunması lâzımdır. Bütün meslekler herkese aynı şartlar altında açık olmalıdır ve herhangi bir topluluğun veya herhangi bir ferdin buna sarih veya zımnî bir şekilde zorla mâni olmasını kanım yasak etmelidir. Bazı malların fiyat ve miktarlarının murakabesi yolundaki her teşebbüs, rekabeti, ferdî gayretleri verimli bir şekilde düzenlemek iktidarından mahrum bırakır; çünkü bu taktirde fiyat tahavvülleri hâl ve şartlardaki bütün değişiklikleri kaydedemez hâle gelir ve artık ferdî faaliyet için emin bir rehber olmaktan çıkar.

Bununla beraber, bu hüküm, istihsal metotlarını sınırlandırmakla iktifa eden tedbirler hakkında mutlaka varit değildir; fakat bu tahditlerin de, mevcut veya sonradan çıkacak bütün müstahsillere eşit surette tatbik edilmesi ve miktar ve fiyatları kontrol altında tutmak için dolambaçlı bir vasıta olarak kullanılmaması lâzımdır. İstihsal metotlarının kontrolüne mütaallik tedbirler tabiî maliyet fiyatını artırırlar, fakat buna rağmen bazen bu tedbirlerin alınması lâzım gelir. Zehirli maddelerin kullanılmasını menetmek veya bunların kullanılması hususunda hususî ihtiyat tedbirleri almak, çakşma saaderini sınırlandırmak veya bazı sıhhi tesislerin kurulmasını emretmek, bütün bunlar rekabetin muhafazası ile pekâlâ kabîli teliftir Bu konuda düşünülmesi gereken yegâne nokta, elde edilen faydaların bu yüzden yapılan sosyal masraflardan daha büyük olup olmadığı meselesidir. Rekabetin muhafazası geniş bir 'İçtimaî hizmetler sistemi ile de pekâlâ bağdaşabilir - yeter ki, bu hizmetler rekabeti işlemez bir hâle getirecek şekilde teşkilâtlandırılmış olmasın.

Geçmişte, tesirli ve verimli bir rekabet sisteminin müspet icaplarından ziyâde bu menfi noktalar üzerinde durulmuş olması, izahı kolay olmakla beraber, esef edilecek bir vâkıadır. Rekabet mekanizmasının işlemesi yalnız para, pazarlar, istihbarat vasıtaları gibi -ki bunlardan bazılarının hususî

teşebbüs tarafından tatminkâr surette temin edilmesi mümkün değildir- birtakım müesseselerin münasip bir şekilde teşkilâtlandırılmasını gerekli kılmakla kalmaz; bu mekanizmanın işlemesi her şeyden önce, rekabeti hem koruyacak, hem de mümkün olduğu kadar faydalı kılacak şekilde düşünülmüş, uygun bir hukukî sistemin mevcudiyetine bağlıdır. Kanunun hususî mülkiyet ve akitlerin serbestliği prensiplerini tanıması asla kâfi değildir; muhtelif eşyaya müteallik mülkiyet hakkının târifindeki sarahatin da birçok bakımlardan ehemmiyeti vardır. Müessir bir rekabet sisteminin işlemesini sağlayabilecek hukukî müesseselerin sistematik tetkiki, maalesef ihmâl edilmiştir. Bu sahada ciddî noksanlar mevcuttur; bilhassa şirketlere ve ihtira beratlarına mütaallik kanunlar, yalnız rekabetin işlemesini güçleştirmekle kalmamış, birçok sahalarda rekabeti tamamıyla öldürmüştür.

Nihâyet bazı sahalar vardır ki, bu sahalarda, rekabet ve hususî mülkiyet sisteminin müessiriyeti için lüzumlu başlıca şartı yaratabilecek hiçbir hukuk kaidesi tasavvur edilemez; bu şart şudur: Mâlik, mülkiyeti dolayısıyla yaptığı bütün hizmetlerin mukabilinde bir menfaat temin etmeli ve mülkiyet hakkını kullanırken başkalarına ika ettiği zararları ödemelidir. Mukabilinde para ödetilmesi kabîl olmayan hizmetler, rekabet yoluyla temin edilemez. Mülkiyetin bazı istimâl şekillerinden dolayı başkalarına ika edilen zarar mâlike yüklenemediği takdirde de, fiyat sistemi işlemez hâle gelir.

Bütün bu hâllerde, ferdî hesaplara giren unsurlarla, İçtimaî refaha tesir eden unsurlar arasında bir ayrılık, intibaksızlık vardır; bu ayrılığın ehemmiyet kazandığı hâllerde, bahis mevzuu olan hizmetleri yapabilmek için, herhâlde rekabetten başka bir metot bulmak lâzımdır. Meselâ ne işaret direklerinden, ne de ekseri ahvâlde yollardan istifade edenlere her defasında para ödetmek kabîl değildir. Bunun gibi, ağaçsızlanmanın, bazı ziraî metotların, fabrika duman veya gürültüsünün zararlı neticelerini ne mâliklere, ne de bir tazminat mukabilinde bu zararlara katlanmaya razı olanlara hasretmek mümkün değildir. Bu hâllerde, fiyat mekanizmasının yerine geçecek bir şey bulmamız lâzımdır. Şüphesiz, rekabet mekanizmasını işletmek kabîl olmayan hâllerde, otoritenin müdahele etmesi icap edecektir; fakat bu, rekabetin, işleyebileceği sahalarda dahi ortadan kaldırılması lâzım geldiğini ispat etmez. Demek ki devletin büyük ve münâkaşa götürmez bir faaliyet sahası vardır: Rekabeti mümkün olduğu kadar tesirli kılacak şartları yaratmak, rekabetin tesirli olamayacağı yerlerde onun yerine başka şey ikâme etmek, nihâyet Adam Smith'in tâbiriyle "geniş

bir câmia için çok büyük faydalar arz etmelerine rağmen, masrafı karşılayacak kadar istifade sağlayamayacakları için, hiçbir ferdin veya hiçbir küçük topluluğun deruhte edemeyeceği mahiyetteki" hizmetleri ifa etmek. Devletin hiçbir şey yapmadan seyirci kalacağı bir sistemi rasyonel olarak müdafaa etmek kabil değildir. Verimli bir rekabet sistemi de diğer herhangi bir sistem kadar akıllıca hazırlanmış ve her an yeni ihtiyaçlara uydurulan bir hukukî nizama muhtaçtır. Rekabet sisteminin iyi bir şekilde işlemesi için önceden gerçekleşmesi lüzumlu şartların en esaslısı olan hile ve dolandırıcılığın (cehaletin istismarı da dâhil olmak üzere) önlenmesi meselesi, yasama faaliyetine muazzam bir vazife yüklemektedir ve bu vazife henüz tamamıyla yerine getirilmiş olmaktan çok uzaktır.

***

Devletler rekabet mekanizmasının iyi bir şekilde işlemesine elverişli bir hukukî nizam kurmak yolunda henüz kâfi derecede mesafe almadan, hemen hemen her tarafta, rekabetin yerine bununla telifi imkânsız başka bir prensip ikâme etmeye koyulmuşlardır. Öyle ki, artık rekabet mekanizmasını işletmek ve eksiklerini tamamlamak yolunda değil, rekabeti tamamıyla yok etmek yolunda yürünmeye başlanmıştır. Şu noktayı büyük bir vuzuhla belirtmek lâzımdır: Plâncılık lehindeki modern cereyan, doğrudan doğruya rekabetin kendisine karşı yöneltilmiş bir harekettir; rekabetin bütün eski düşmanlarını bir araya toplayan yeni bir bayraktır. Her çeşit menfaat zümreleri, bugün bu bayrak altında liberal çağın silip süpürdüğü imtiyazları yeniden tesise çalışmaktadırlar, fakat liberal zihniyetli kimselerde rekabet aleyhtarlığını uyandıran ve eski rekabeti köstekleme için yapılan her teşebbüsün doğurduğu kuvvetli şüpheleri izale eden, plâncılık lehindeki sosyalist propaganda olmuştur.[*] Hakikâtte solcu ve sağcı sosyalistlerin birleştiği nokta, rekabete karşı bu müşterek husumetleri ve rekabetin yerine güdümlü bir iktisat ikâme etmek hususundaki müşterek arzularıdır. Dünkü cemiyetle yarınki cemiyeti ifade etmek üzere kapitalizm ve sosyalizm kelimelerinin kullanılması âdet olmuştur; fakat bu kelimeler yaşamakta olduğumuz intikal devresinin mahiyetini aydınlatmaktan ziyâde gizlemeye yaramaktadırlar.

Bununla beraber, müşahade ettiğimiz bütün değişiklikler İktisadî faaliyetin topyekün merkezden idaresine meyyal olduğu hâlde, rekabete karşı açılan cihanşümul savaş, ilk safhada, birçok bakımlardan daha da fena bir netice, ne liberalleri, ne de plâncıları tatmin edemeyecek bir netice

vaadetmektedir: Sanayinin, rekabeti az çok ortadan kaldıracak şekilde, bir nevi sendikalist veya 'korporatif teşkilâta bağlanması ve plân yapma işinin her sanayi branşında müstakilen hâkim olan inhisarların eline düşmesi. İnsanların -daha ötesi hakkında pek anlaşmadan- rekabetten nefret etmek hususunda birleşmelerinin ilk ve kaçınılmaz neticesi budur. Birbiri ardından birçok sanayi branşlarında rekabeti yok etmek suretiyle, bu siyaset, iyi teşkilâtlanmış sanayi branşlarında, müstehliki kapitalist ve işçi inhisarlarının pençesine düşürmektedir. Birçok sanayi branşlarında bu durum esasen epey zamandan beri mevcuttur ve plâncılık yolunda sarfedilen şaşkınca (ekseriya da menfaat saikine dayanan) gayretlerin büyük bir kısmı bu gayeye müteveccihtir' fakat bu hâl herhâlde devam edemez ve rasyonel olarak müdafaa edilemez. Sanayi inhisarları tarafından tatbik edilecek böyle müstakil bir plâncı-lık, hakikâtte plâncıların ileri sürdükleri delillere tamamen zıt neticeler doğuracaktır. Bir kere bu safhaya varılınca, rekabet sistemine dönüşün yegâne yolu inhisarları devlet kontrolü altına almaktan ibarettir; bu kontrol de, tesirli olabilmek için, gitgide genişlemek ve teferruata kadar girmek zorunda kalacaktır. îşte hızla yaklaşmakta olduğumuz safha budur. Savaştan biraz önce, haftalık bir gazete "Britanya zimamdarlarının millî inkişafı kontrol altında tutulan inhisarlar vasıtasıyla sağlamak düşüncesine gitgide alıştıklarını gösteren birçok alâmetler bulunduğunu"[*] tebarüz ettirmişti. O zamanki durum bu teşhisi herhâlde haklı gösteriyordu. Fakat o tarihten beri, bu gidiş harp yüzünden geniş ölçüde hızlanmıştır ve zaman geçtikçe tesir ve tehlikeleri gitgide aşikâr bir hâl alacaktır.

İktisadî faaliyetin tamamıyla merkezî bir idareye bağlanması fikri hâlâ pek çok kimseleri korkutmakladır: Bu korku, sâdece böyle bir işin arzettiği muazzam güçlükten değil; daha ziyâde, her şeyin bir tek merkezden idare edilmesi fikrine karşı nefret duyulmasından ileri gelmektedir. Buna rağmen, sürade böyle bir merkezî idare sistemine doğru yaklaşmamızın sebebi, ekseri insanların 'zerre hâlindeki' rekabet ile merkezileştirilmiş idare arasında ortalama bir yolun bulunabileceğine inanmakta devam etmeleridir. Gerçekten, bu şekil de görünüşte son derece akla yakındır ve akıllı insanların en fazla hoşuna gidebilecek hâl tarzı, ne tamamıyla adem-i merkeziyetçi serbest rekabet, ne de tek bir plân dâiresinde topyekün merkeziyetçilik olmayıp, bu iki metodun mahirâne bir şekilde mezcedilmesidir. Rekabet, muayyen bir hadde kadar, nizamlanmaya tahammül edebilir; fakat rekabeti öldürmeksizin ve istihsale tesirli bir

şekilde rehberlik etmesine mâni olmaksızın, rekabet ile plancılığı istediğimiz ölçüde telif etmemize imkân yoktur. Plâncılık da, küçük dozlarında kullanıldığı takdirde, tam olarak tatbikinden beklenen faydaları husûle getirebilecek bir ilâç değildir. Gerek rekabet, gerekse merkezî idare, tam olmadıkları takdirde gayet fena neticeler verirler, muayyen bir meseleyi hâlletmek için bu iki yoldan birini seçmek lâzımdır; iki usûlün birbirine karıştırılması her ikisinin de tesirsiz kalması demektir ve varılacak netice, bunlardan herhangi biriyle iktifa edildiği takdirde elde edilecek neticeden daha kötü olur. Yahut başka bir ifadeyle, plâncılıkla rekabet ancak bir şekilde mezcedilebilir; rekabeti kaldırmak üzere değil, rekabeti gerçekleştirmek üzere plânlar yapmak suretiyle.

Okuyucunun şu noktayı unutmamasına bilhassa ehemmiyet veriyoruz; bizim tenkit ettiğimiz plâncılık, sâdece rekabeti kaldırmaya matuf olan, rekabet sisteminin yerine geçmek isteyen plâncılıktır. Bu kitabın hacim ve çerçevesi, rekabet mekanizmasının mümkün olduğu kadar tesirli ve faydalı bir şekilde işlemesi için zarurî olan plâncılıktan bahsetmemize müsait değildir. Fakat umumiyetle 'plâncılık' kelimesi; hemen hemen münhasıran rekabet aleyhindeki plâncılığı ifade etmek için kullanıldığından, daha iyi bir kadere lâyık olan mükemmel bir tâbiri hasımlarımıza terk etmek pahasına da olsa biz de plâncılık tâbirini bu mânâda kullanacağız.

---

* 1755'te A. Smith'in yazdığı bir muhtıraya müsteniden. Dugald Stewart tarafından Memoir of Adam Smith adlı eserde zikredilmiştir.

* Gerçi son zamanlarda, yapılan tenkitlerin tesiriyle ve plânlı bir cemiyette hürriyetin yok olacağını anlayıp endişeye düşerek, bazı akademik sosyalistler, 'rekabetli sosyalizm' adı verilebilecek olan yeni bir sosyalizm çeşidi icad etmişlerdir. Onların umduklarına göre, bu yeni sosyalizm, merkezî plancılığın doğurduğu güçlük ve tehlikeleri bertaraf edecek ve 'hususî mülkiyetin ilgası' ile 'ferdî hürriyetin tam olarak muhafazası' gayelerini telif edebilecektir. Bu yeni sosyalizm çeşidi İlmî dergilerde biraz münâkaşa edilmiştir. Fakat ameli siyasetçiler tarafından benimsenmesi asla muhtemel değildir. Şâyet benimsenecek olursa, bu plânların bir hayâle müstenit olduğunu ve tezatlarla dolu bulunduğunu ispat etmek güç olmayacaktır. (Müellif başka bir yazısında bunu göstermeye çalışmıştır. Bk. Economica, 1940). Bütün istihsal kaynaklarını kontrol altına alınca, bunların kimler için ve kimler tarafından kullanılacağını da mutlaka

kararlaştırmak icap edecektir. Bundan kaçınmaya imkân yoktur. Bu 'rekabetli sosyalizm' nazariyesi-ne göre, merkezî otoritenin plânlaştırma faaliyeti dolambaçlı şekillere bürünecektir; fakat bu da esas itibariyle aynı neticeleri doğuracak ve rekabet unsuru bir komedyadan ibaret kalacaktır.

* The Spectator, 3 Mart 1939, s. 337.

Plancılığın Önüne Geçilemez mi?

Medeniyet şekilleri mudîlleştikçe ferdî hürriyetin tahdidinin icap ettiğini ilk ileri sürenler biz olduk.

B. Mussolini

Dikkate değer bir vâkıa vardır; merkezî plâncılığın arzu edilecek bir şey olduğunu söylemekle iktifa eden plâncılar pek azdır. Ekseri plâncılar, artık iki şıktan birini seçmemize imkân kalmadığını ve irademizin dışındaki birtakım şartların tazyiki ile rekabetin yerine plân-cılığı ikâme etmek zorunda bulunduğumuzu iddia etmektedirler. Yeni yolumuza, kendi irademizle değil, fakat artık geri çeviremeyeceğimiz ve önüne geçmek istemeyeceğimiz teknik değişmeler dolayısıyla rekabetin kendi kendine tasfiyeye uğraması yüzünden girmiş olduğumuz efsanesi, durmadan ve azimle tekrarlanmaktadır. Bu delil üzerinde geniş izahlara girişildiği pek nâdirdir. Bu iddia, sık tekrar suretiyle bir 'sabit vakıa, bir 'kaziyei muhkeme kuvveti kazanıncaya kadar müelliften müellife nakledilip duran iddialardandır. Fakat hiçbir esasa müstenit değildir. İnhisarcılık ve plâncılık temayülü 'objektif vâkıalar'ın doğurduğu bir netice değildir. Yarım asırdan beri mütemadiyen körüklenerek ve yayılarak, nihâyet bütün siyasetimize hâkim olan kanaâtlerin mahsûlüdür.

Plâncılığın önüne geçilemeyeceğini ispat etmek için ileri sürülen muhtelif deliller arasında en sık tekrarlananı şudur: Teknik değişmeler, birçok sahalarda, gittikçe genişleyen bir ölçüde rekabet imkânını ortadan kaldırmış olduğundan, artık istihsalin hususî inhisarlar tarafından kontrolü yahut hükumetçe idaresi şıklarından birini seçmeye mecbur bulunuyoruz. Bu kanaâtin başlıca kaynağı 'sınaî temerküz hakkındaki Marksist doktrindir; fakat Marx'ın diğer birçok fikirleri gibi, ekseri muhitler, bu fikri üçüncü veya dördüncü elden almışlardır ve nereden geldiğini dahi bilmezler.

Şüphesiz, son elli yıl zarfında inhisarların gittikçe artması ve serbest rekabet sahasının gittikçe daralması -bu hâdisenin vusati, bazen çok mübalağa edilmiş olmakla beraber-[*] itiraz götürmeyen bir tarihî vâkıadır. Mühim olan nokta, bu tekâmülün, teknik terakkinin zarurî bir neticesi mi, yoksa sâdece ekseri memleketlerde tatbik edilen siyasetin eseri mi olduğu meselesidir. Göreceğiz ki, bu tekâmülün tarihçesi ikinci iddiayı kuvvetle haklı çıkaracak gibidir. Fakat daha önce, modern tekniğin inkişaflarının ne

dereceye kadar inhisarların çoğalmasını zarurî kılacak bir mahiyet taşıdığını inceleyelim.

İnhisarların gelişmesi, büyük teşebbüsün küçük teşebbüse üstünlüğü sebebine atfedilmekte ve bu üstünlüğün modern 'seri hâlinde imâlat' metotlarının daha iyi randıman vermesinden doğduğu ileri sürülmektedir. Ekseri sanayi branşlarında, modern metodların, büyük teşebbüslere, birim başına isabet eden fiyatları düşürecek şekilde istihsali artırmak imkânını sağladığı ve böylece her tarafta büyük teşebbüslerin, daha ucuz fiyata satmak suretiyle, küçükleri tasfiye edebildiği iddia olunmaktadır; iddia edildiğine göre, bu seyir, her sanayi kolunda bir yahut nihâyet birkaç 'dev teşebbüs' kalıncaya kadar devam edecektir. Bu iddia, teknik terakkinin bazı hâllerde husule getirdiği bir neticeyi hesaba katmakta; fakat tesirleri tamamıyla aksine olan diğer bazı hâdiseleri ihmâl etmektedir. Vakıaların ciddi bir tetkiki de, ileri sürülen görüşü asla teyit etmemektedir.

Burada bu meseleyi teferruatiyle incelememize imkân olmadığından, elimizdeki en kuvvetli delili bildirmekle iktifa edeceğiz. Bu sahada son zamanlarda yapılan en geniş inceleme, Amerika Birleşik Devletlerinde Geçici Millî İktisat Komitesi nin İktisadî kuvvetin temerküzü hakkında yaptığı tetkiktir. Liberalizme tarafgirlik etmekle suçlandırılmasına hiç de imkân bulunmayan bu komite, nihaî raporunda şu hükme varmaktadır ki, seri hâlindeki büyük imâlâtın verimi artırmasının rekabeti ortadan kaldırmak neticesini doğurduğu kanaâti, "bugün elde olunabilen delillerle asla teyit edilmemektedir."[*] Ve bu mesele hakkında komite için hazırlanan teferruatlı monografi, sualin cevabını şu ifade ile hulasâ etmektedir:

Büyük teşebbüslerin randıman üstünlüğü ispat edilmiş değildir; rekabeti ortadan kaldıracağı söylenen üstünlükler birçok sahalarda kendini gösterememiştir. Teşebbüslerin büyüklüğünün sağladığı tasarruflar -böyle bir tasarrufun sağlanabildiği hâllerde bile-mutlaka inhisarı icap ettirmez... Bir istihsal kolunun büyük kısmı böyle bir inhisar kontrolü altına girmeden, teşebbüs azamî randımanı veren büyüklüğe (optimum büyüklüğe) eriştiği takdirde, inhisar doğmaz. Seri hâlindeki imâlâtın faydalarının ister istemez rekabeti ortadan kaldıracağı hükmünü kabûle imkân yoktur. Şunu da ilâve edelim ki, inhisar, ekseriya, büyük teşebbüslerde mâliyet fiyatının düşmesinden dolayı değil, başka sebeplerle teessüs etmektedir. İnhisar gizli anlaşmalarla kurulmakta ve devlet kuvvetleri tarafından teşvik edilmektedir.

Bu anlaşmalar ilga edilir ve güdülen siyasetin istikameti değiştirilirse, rekabet yeniden canlanabilir.[*]

İngiltere'de yapılacak bir anket aynı neticeleri verirdi. İnhisar kurmak isteyenlerin nasıl dâima devlet kuvvetlerinin yardımını istediklerini ve ekseriya buna nail olduklarını müşahade edenler, bu tekâmülün hiç de önüne geçilemeyecek bir cereyan olmadığını anlarlar.

***

Rekabetin çökmesi ve inhisarın genişlemesi hareketinin muhtelif memleketlerdeki inkişaf seyri, bu hükmü tamamıyla teyid etmektedir. Eğer bu hâdiseler teknik terakkinin neticesi veya 'kapitalist' tekâmülün zarurî bir mahsûlü olsalardı, ille önce en ileri İktisadî sisteme varmış olan memleketlerde baş göstermeleri lâzım gelirdi. Hâlbuki hakikâtte, bu hâdiseler ilk önce 19. Yüzyıl'ın son çeyreği esnasında, nispeten genç iki sanayi memleketinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Almanya'da baş göstermiştir. Sonradan kapitalizmin zarurî inkişafının tipik bir örneği olarak gösterilmeye başlanan Almanya'da, kartellerin ve sendikaların gelişmesi 1878'den beri sistematik bir siyasetle bile bile teşvik edilmiştir. hükumet, fiyatları ve satışı tanzim eden inhisarların kurulmasını kolaylaştırmak için, yalnız himâ-ye edici bir durum takınmakla kalmamış, doğrudan doğruya yardımlarda bulunmuş, hatta zorlamaya kadar gitmiştir. Almanya'da devlet yardımıyla yapılan bu ilk 'İlmî plâncılık' ve 'sanayiin şuurla teşkilâtlandırılması' tecrübesi, dev inhisarların doğmasına yol açmıştır; ve bu netice, İngiltere'de aynı şeyin yapılmasından elli yıl önce, önüne geçilmesi imkânsız bir organik gelişmenin mahsûlü olarak öne sürülmüştür. Hemen her tarafta rekabet sisteminin zarurî olarak 'inhisar kapitalizmine müncer olduğu fikrinin kabûl edilmesinde, kendi memleketlerinin tecrübesinden umumî neticeler çıkaran Alman sosyalist nazariyecilerinin ve bilhassa Sombart'm büyük tesiri olmuştur. Birleşik Amerika'da son derece himâyekâr bir siyaset sâyesinde, az çok Almanya'da-kine benzer bir gelişme vuku bulması, bu teşmili teyit eder gibi görünüyordu. Bununla beraber, Birleşik Devletler'inkinden ziyâde, Almanya'nın geçirdiği tekâmül, cihanşümul bir temayülün mümessili olarak görülmeye başlanmıştır; son zamanlarda çıkan ve çok okunmuş olan bir siyasî denemede denildiği gibi, Almanya'nın "modern medeniyetin bütün sosyal ve siyasî kuvvetlerinin en ileri şekillerine vasıl olmuş bulundukları" bir memleket olduğundan bahsetmek âdet hâline gelmiştir.[*]

Hâlbuki bütün bunlar hiç de önüne geçilemez hâdiseler değildi ve bilakis bile bile tâkip edilen bir siyasetin neticesiydi. İngiltere'nin 1931e kadar olan vaziyetini ve bu tarihten sonra bu memleketin de umumî bir himâyecilik siyasetine atılıvermek suretiyle geçirdiği tekâmülü göz önünde tutmak, bunu anlamak için kâfidir. Daha 12 yıl önce, öteden beri himâye edilmekte olan bazı sanayi kolları hâriç, İngiliz sanayiinin tâbi olduğu rekabet rejimi, bütün tarihi boyunca tâbi olduğu rejimden farksızdı. 1920 ile 1930 yılları arasında ücret siyaseti ile para siyasetinin birbirine uymaması yüzünden sanayiin vahim zararlara uğramasına rağmen, 1929 a kadar olan işsizlik ve umumî faaliyet rakamları, bir sonraki on yılın rakamları ile oldukça lehte olarak mukayese kabûl eder. Himâyeciliğe geçilmesinden ve bununla birlikte İngiliz İktisadî siyasetinin umumî bir değişikliğe uğramasından sonradır ki, inhisarlar şaşırtıcı bir süratle artmış ve İngiliz sanayiinin çehresini halkın henüz pek az haberdar olduğu bir ölçüde değiştirmiştir. Bu tekâmülün o devre zarfındaki teknik terakkiden doğduğunu ve Almanya'da 1880 ile 1900 yılı arasında tesirlerini gösteren teknik zaruretlerin İngiltere'de ancak 1930 ile 1940 yılları arasında kendini hissettirdiğini ileri sürmek, bu bölümün başma koyduğumuz sözleriyle Mussolini'nin zımnen ifade ettiği gibi, İtalya'nın diğer Avrupa memleketlerinden daha önce ferdî hürriyeti ortadan kaldırmasının, medeniyetçe diğer memleketlerden çok ileri olmasından mütevellit bulunduğunu iddia etmek kadar abestir.

İngiltere ele alındığı takdirde, kanaât ve siyaset değişikliğinin, vâkıalardaki kaçınılmaz istihalenin bir neticesinden ibaret olduğu yolundaki nazariye, biraz hakikâte yaklaşık gibi görünür; çünkü İngiltere hâriçteki fikrî tekâmülü bir parça geriden tâkip etmiştir. Bu sebeple, umumî efkârın rekabete taraftar olmakta devam etmesine rağmen, sanayiin inhisarlar hâlinde teşkilâtlandığım ve hâricî hâdiselerin efkârı umumiyenin isteklerini bertaraf ettiğini ileri sürenler olmuştur. Fakat bu tekamülün en iyi örneği olan Almanya'yı göz önüne alırsak, nazariye ile tatbikat arasındaki hakiki münasebet derhâl aydınlanır. Asla inkâr edilemez ki, Almanya'da, rekabetin ortadan kaldırılması bile bile takip edilen kasti bir siyasetin neticesi olmuştur ve bu iş, bugün adına plâncılık dediğimiz ideâl uğruna yapılmıştır. tamamıyla plânlaştırılmış bir cemiyete doğru ilerlerken, gerek Almanlar, gerekse onları taklit edenler, sâdece bazı 19. Yüzyıl mütefekkirlerinin, bilhassa Alman mütefekkirlerinin çizdiği yolu tâkip etmiş olmaktadırlar. Son altmış veya seksen yılın fikir tarihi şu hakikâti tamamıyla teyid etmektedir; İçtimaî tekâmül bahsinde önlenmesi imkânsız olan şey yoktur.

Kaçınılması imkânsız olan şeyler sâdece kaçınılması imkânsız olduğuna inanılan şeylerdir.

***

Modern teknik terakkinin plâncılığı kaçınılması imkânsız bir hâle getirdiği fikri, şu şekilde de tefsir edilebilir: Bugünkü sınaî medeniyetimizin mûdilliği öyle yeni meseleler doğurmuştur ki, bunların içinden ancak merkezî plâncılık sâyesinde çıkılabilir. Bu bir bakıma doğrudur, fakat iddia edildiği gibi geniş mânâsıyla değil. Meselâ modern bir büyük şehrin yarattığı meseleleri, mekân içindeki sıkışıklıktan doğan diğer birçok meseleleri münasip şekilde hâlletmeye rekabetin kâfi gelemeyeceğini ileri sürmek âdet olmuştur. Fakat merkezileştirilmiş plâncılığı müdafaa sâdedinde modern medeniyetin mûdilliğini öne sürenler, bu nevi meseleleri, 'amme hizmetleri' vs. meselelerini düşünmekten uzaktırlar. Onların umumiyetle telkin ettikleri fikir şudur: İktisadî mekanizmanın bütünü hakkında insicamlı bir görüşe sâhip olmak gitgide güçleşmektedir ve bu sebeple İçtimaî hayatın bir keşmekeş hâlini alması istenmiyorsa, merkezî bir organın koordinasyonu zarurîdir.

İleri sürülen bu delil, rekabetin rolünün katiyen anlaşılmamış olduğunu gösterir. Rekabetin nispeten basit durumlara mahsus bir çare olması şöyle dursun, bilakis, zamanımızda iş bölümünün son derece mûdilleşmiş olmasıdır ki, rekabeti istenilen koordinasyonu gerçekleştirebilecek yegâne metot hâline getirmiştir. Bir tek insanın veya bir tek Heyetin bütün vâkıaları kavramasına imkân verecek kadar basit bir durumda, kontrol ve plâncılık kolayca ve faydalı bir şekilde tatbik edilebilirdi. Fakat göz önünde tutulması icap eden faktörler, hepsini bir bakışta kavramaya imkân vermeyecek kadar çoğaldığı zaman ve asıl bu takdirde, adem-i merkeziyetçilik zarurî bir hâl alır. Fakat adem-i merkeziyetçilik zarurî hâle gelince, koordinasyon meselesi ortaya çıkar: Öyle bir koordinasyon ki, münferit organizmaları, bir taraftan faaliyetlerini ancak kendilerinin vakıf olabilecekleri vâkıalara intibak ettirmek hususunda, diğer taraftan kendi plânlarını diğerlerininkine uydurmak hususunda serbest bırakacaktır. Bu kadar çok sayıda ferdin kararlarına müteallik bütün mülâhazaları hiçbir kimse şuurlu olarak tevzi edemeyeceği içindir ki, adem-i merkeziyet zarurî bir hâl almıştır: Şu hâlde, koordinasyonun 'şuurlu bir kontrol' ile sağlanamayacağı aşikârdır; bu koordinasyon, olsa olsa, her icra ajanına kendi kararlarını diğer kimselerin kararlarına iyi bir şekilde intibak ettirebilmek için muhtaç olduğu malûmatı

ulaştıran bir tertibat sâyesinde gerçekleştirilebilir. Ve muhtelif emtianın arz ve talebi üzerinde mütemadiyen tesir yapmakta bulunan değişikliklerin bütün teferruatım tamamıyla bilecek; bu bilgileri kâfi derecede süratle toplayıp yapabilecek bir 'merkez mevcut olamayacağına göre, ferdî faaliyetlerin tesirlerini otomatik olarak kaydeden ve verdiği malûmat ferdî kararların hem muhassalası, hem de rehberi olan bir cihaza ihtiyaç vardır.

İşte rekabet rejiminde fiyat sisteminin yaptığı şey budur; ve bu işi başarmayı vaadeden başka hiçbir sistem mevcut değildir. Fiyat sistemi, müteşebbislere, bir pilotun bazı kadranları gözetlemesi gibi, birtakım fiyatların seyrini gözetlemek suretiyle kendi faaliyetlerini diğer müteşebbislerin faaliyetlerine intibak ettirmek imkânını sağlar. Fakat mühim olan nokta şudur ki, bu fiyat sistemi, ancak rekabetin hâkim olması şartıyla, yani her müstahsil fiyat tahavvüllerine intibak etmek zorunda bulunduğu ve fiyatlara hâkim olamadığı takdirde, bu fonksiyonu ifa edebilir. İktisadî hayat kül hâlinde mûdilleştiği nispette, fertler arasındaki bu 'bilgi bölümü zarurî bir hâl alır; fertlerin münferit gayretleri, malûmat nakleden gayri şahsî bir mekanizma sâyesinde âhenkleşir: Bu mekanizmaya 'fiyat sistemi' adını veriyoruz.

Mübalağaya düşmeden iddia edilebilir ki, sanayiimizin inkişafi için merkezîleştirilmiş plâncılığa güvenmek zorunda kalsaydık, bu sanayi hiçbir zaman bugün vasıl olduğu farklılaşma, mûdillik ve kıvraklık derecesine erişemezdi. İktisadî meselenin böyle adem-i merkeziyetçilik ve otomatik koordinasyon yoluyla hâili metoduna kıyasen, doğrudan doğruya merkezden idare metodu inanılmayacak kadar kaba, mahdut verimli ve iptidaîdir. İş bölümünün modern medeniyetin doğmasına imkân verecek bir dereceye vasıl olmasını, bu iş bölümünü şuurî olarak yaratmak ihtiyacını hissetmemiş bulunmamıza ve iş bölümünü düşüne düşüne yapılabileceğinden çok daha ileri götürmek imkânını sağlayan bir metodu insanın tesadüfen bulmuş olmasına borçluyuz. Mûdillik derecesinin artması, bundan dolayı, tek merkezden idare metodunu daha gerekli kılmak bir yana, bilinçli kontrole dayanmayan bir usûl kullanmaya bizi bir kat daha icbar etmektedir.

***

İnhisarların artması ile teknik terakki arasında münasebet bulan diğer bir nazariye daha vardır ki, biraz önce incelediğimiz nazariyenin hemen hemen

aksine deliller ortaya atar. Vuzuhla izah edildiği pek nâdir olmakla beraber, bu nazariye de hatırı sayılır bir tesir icra etmiştir. Bu nazariye modern tekniğin rekabeti yok ettiğini değil, bilakis rekabete karşı tedbir alınmadığı yani inhisar tesis edilmediği takdirde modern tekniğin imkânlarının büyük bir kısmından faydalanmanın kabil olamayacağını ileri sürer. Münekkit okuyucular, belki bu iddianın kötü niyete dayandığından şüphe edeceklerdir, fakat mutlaka böyle olması icap etmez. Bu iddiaya karşı akla derhâl şöyle bir cevap gelmektedir: Yeni bir teknik hakikâten eskilerine üstünse, her türlü rekabete rağmen kendini kabûl ettirebilmesi lâzımdır. Fakat bu cevap ileri sürülen delili bütün cephelerinden çürütmeye kâfi gelmez. Şüphesiz, birçok hâllerde, bu delil ilgililer tarafından kendi menfaatlerini müdafaa etmek için kullanılmaktadır. Fakat daha ziyâde bu iddia, mühendisin dar görüş zaviyesinden mütalaa edilen teknik kıymet ile, cemiyetin bütünü zaviyesinden nazarı itibara alman kıymetin birbirine karıştırılmasından doğar.

Fakat bu iddianın oldukça kıymet ifade ettiği bazı hâller vardır. Meselâ şöyle bir ihtimâl düşünülebilir: İngiltere'de herkes aynı modelde otomobil kullanmaya razı olabilse, İngiliz otomobil sanayii Amerika'dan daha ucuz ve daha iyi otomobil imâline muvaffak olabilecektir. Yahut da, herkes yalnız elektrik kullanmaya icbar edilebilse elektrik istihsali hava gazı veya kömürden daha ucuza mâl edilebilecektir. Elimizde tercih imkânı olsa, yeni vaziyeti tercih eder ve belki de bundan çok faydalanabilirdik. Fakat bu konuda hiçbir fert tercih imkânına mâlik olmayacaktır. Çünkü bahis mevzuu olan ya herkesin aynı model otomobil kullanması (veya herkesin elektrik kullanması), yahut da -bunlardan her birine daha yüksek bir fiyat ödemek suretiyle- muhtelif şıklardan birini tercih imkânına mâlik olmasıdır. Misal olarak seçtiğim iki hâlde bunun doğru olup olmadığım bilmiyorum. Fakat kabûl etmeliyiz ki, bazı sahalarda, mecburî bir standardizasyon sâyesinde veya muayyen bir hadden daha fazla çeşidin bulunmasını men etmek suretiyle müstehlikin tercih imkânlarındaki tahdidi fazlasıyla telâfi edecek bir bolluğa kavuşmak mümkündür. Hatta öyle bir yeni icat düşünülebilir ki, insanların ekseriyeti veya hepsi birden bunu kullanmaya icbar edilebildiği takdirde, bu icadın tatbikinden büyük faydalar husule geleceği muhakkak bulunsun.

Bu gibi hâllerin ehemmiyeti ne olursa olsun, teknik terakkinin İktisadî hayatın merkezî bir idareye bağlanmasını zarurî kıldığını ispata bu

mülâhazalar kâfi değildir. Bundan çıkarılacak mânâ şudur ki, bazı hâllerde cebir yoluyla bir fayda temin etmek veya bu faydadan sarf-ı nazar eylemek şıklarından birini seçmek icap eder; daha doğrusu, ekseriya, bu faydayı derhâl elde etmek yahut bir müddet sonra, yeni teknik terakkiler karşımıza çıkan güçlükleri yenmemizi mümkün kıldığı zaman elde etmek şıklarından birini seçmemiz lâzımdır. Gerçi bu gibi vaziyetlerde, hürriyetimizin muhafazasına .mukabil, derhâl elde edilmesi mümkün olan bir kazancı feda etmek mecburiyetinde kalırız; fakat buna mukabil, müstakbel inkişafları bazı fertlerin sâhip oldukları bir bilgiye tâbi kılmak zaruretinden kurtulmuş oluruz. Derhâl elde edilmesi mümkün birtakım faydaları böylece feda etmekle, bazı mühim müstakbel terakkilerin saik ve kaynağını korumuş oluruz. Seçme imkânının vc çeşitliliğin muhafazası için derhâl ödememiz icap eden fiyat bazen yüksek olabilir, fakat meseleyi uzun vâdeli olarak düşünürsek, maddî terakkinin de bu çeşitliliğe bağlı olduğunu anlarız. Çünkü hangi istihsal veya hizmet şeklinin ilerde yeni terakkilere yol açacağım önceden bilmeye imkân yoktur. Derhâl elde edebileceğimiz maddî bir faydanın fedası pahasına hürriyetimizi muhafaza etmenin mükafatını her defasında mutlaka göreceğimizi iddia etmek tabiî imkânsızdır. Fakat, hürriyetin faydası, işte bu önceden görülmesi imkânsız müstakbel terakkilere sahayı açık bırakmasındadır. Hatta, hâlihazırdaki bilgilerimize nazaran muayyen bir hususta cebir ve tazyik kullanmaktan hiçbir zarar doğmayacak ve sâdece fayda husûle gelecek gibi görünse dahi, -istikbâl bakımından- hürriyet rejimine sâdık kalmak müreccahtır.

Teknik terakkinin tesirleri hakkında yapılan mutad münâkaşalarda, bu terakki ekseriya sanki bizim dışımızda ve bizi yeni buluşları muayyen bir şekilde kullanmaya icbar edebilen bir şeymiş gibi gösterilmektedir. İcatların bize muazzam bir kuvvet sağladığı muhakkaktır, fakat bu kuvveti en kıymetli mirasımız olan hürriyeti imha yolunda kullanmamız lâzım geldiğini ileri sürmek abestir. Bütün bunlardan şu neticeyi çıkarabiliriz ki, hürriyetimizi muhafaza etmek istiyorsak, onu her zamankinden daha büyük bir kıskançlıkla korumalı ve uğrunda fedakârlıklar yapmaya hazır olmalıyız. Modern teknik terakkinin bizi topyekün İktisadî plâncılığa icbar edecek hiçbir tarafı yoktur; buna mukabil, modern teknik, plâna hâkim olacak merkezî otoritenin elindeki iktidarı hudutsuz derecede daha tehlikeli kılmaktadır.

***

Demek ki, plâncılığa doğru gidiş, isteyerek benimsenen bir hareket tarzının neticesidir ve bizi buna icbar eden hiçbir hârici zaruret yoktur. Bununla beraber, plâncıların en ön saftaki simaları arasında neden bu kadar çok mütehassıs teknisyenlere rastlandığını araştırmakta fayda vardır. Bu hâdisenin izahı plâncılığı tenkit edenlerin dâima hatırda tutmaları icap eden şu mühim vâkıa ile sıkı sıkıya ilgilidir: Eğer mütehassıslarımızın teknik fikirlerinin gerçekleşmesi beşeriyetin yegâne gayesi hâline gelse, bu fikirlerin hemen hemen hepsinin gerçekleşebileceği aşağı yukarı muhakkaktır. Arzuya şayan görmekte hepimizin müttefik olduğu sayısız iyi şeyler vardır, fakat hayatımız boyunca, bu gayelerin ancak çok küçük bir kısınma erişebiliriz, o da tam olarak değil. Kendi sahasındaki birçok emellerinden mahrum edildiğini gören teknisyen, mevcut nizama isyan eder. Herkesin hem şayanı arzu, hem de mümkün saydığı birtakım işlerin yapılmadığım görmek hepimizi üzer. Bütün bu işlerin aynı zamanda başarılamayacağını, bunlardan her birinin ancak diğerleri aleyhine olarak yapılabileceğini anlayabilmek için ihtisasın dışında kalan bazı faktörleri hesaba katabilmek lâzımdır. Hâlbuki bu faktörler ancak yorucu bir zihnî gayretle kavranabilir. Çünkü, ihtisasımızın içine giren ve emeklerimizin en büyük kısmına hedef teşkil eden konuları daha geniş bir zemin üzerinde görmemiz ve bu konuları, yakın menfaat sahamızın dışında kaldıkları için bizi daha az ilgilendiren başka konularla mukayese etmemiz icap eder.

Plânlı bir cemiyette ayrı ayrı ele alınmak suretiyle gerçekleştirilebilecek şeylerin her biri, plâncılığa hararetli taraftarlar kazandırır; bunlar, güttükleri gayenin kıymeti hakkındaki şahsî görüşlerini, plânlı cemiyetin idarecilerine kabûl ettirebileceklerini sanırlar. Bunlardan bazıları, plânlı bir cemiyette, belki de ümitlerinin tahakkuk ettiğini göreceklerdir; çünkü hiç şüphesiz, plânlı bir cemiyet, muayyen bazı tasavvurları tercihan gerçekleştirmek hususunda bugünkü cemiyetten daha fazla imkâna sâhiptir.

Bildiğimiz plânlı veya yarı plânlı cemiyetlerde, tamamıyla plâncılık sâyesinde yaratılmış bazı iyi eserlerin mevcudiyetini inkâr etmek mânâsız olur. Bu hususta sık sık tekrarlanan bir misal, Almanya ve İtalya'nın mükemmel otoyollarıdır. (Mamafih bu gibi işler liberal bir cemiyette asla mümkün olmayacak bir plâncılık nevi teşkil etmez). Esasen, böyle muayyen sahalardaki teknik mükemmeliyeti, plâncılığın umumî surette üstünlüğünü ispat eden deliller olarak görmek de aynı derecede mânâsızdır. "Memleketin umumî durumuna nazaran nispetsiz bir mükemmeliyet arzeden teknik

başarılar; o memleketin imkân ve kaynaklarının kötü kullanıldığım ispat eder" demek daha doğru olur. Meşhur Alman otoyolları üzerinde seyahat edip de, İngiltere'nin birçok ikinci derecedeki yollarında rastlanan otomobillerden daha az otomobile rastlayınca, insan anlar ki, sulh ekonomisi zaviyesinden bu otoyolların inşasını haklı gösterecek hiçbir sebep mevcut değildir. Bu da acaba plâncıların 'tereyağı yerine 'top'u tercih ettikleri hâllerden biri midir? Bu ayrı bir meseledir. Fakat bizim ölçülerimize göre, burada pek de hayran kalınacak bir şey yoktur.

Mütehassıs, plânlı bir cemiyette, kendisinin her şeyden fazla ehemmiyet verdiği gayeler üzerinde daha ziyâde dikkat toplamaya muvaffak olacağı zehabına kapılır. 'Mütehassıs kelimesini duyan, bu zehaba kapılma hâdisesinin ne kadar umumî bir hâdise olduğunu tahmin edemez. Tercihlerimiz ve menfaatlerimiz bakımından, hepimiz bir bakıma mütehassıs sayılırız. Ve hepimiz kendi şahsî kıymet silsilemizin sâdece şahsî bir ölçü olmadığım, mâkûl insanlarla yapacağımız serbest bir münâkaşada görüşlerimizin doğruluğunu kabûl ettirmeye muvaffak olabileceğimizi zannederiz. Her şeyden önce kırların manzarasını korumak ve sanayiin bu güzellik üzerinde yaptığı lekeleri yok etmek isteyen kır peyzajları amatörü gibi, pitoresk ve gayri sıhhi köy kulübelerini yıkmak isteyen heyecanlı hijyen mütehassısı veya dümdüz, güzel yolların her tarafı kaplamasını dileyen otomobil meraklısı da; azamî ihtisaslaşma ve makinalaşma taraftarı olan randıman meraklısı gibi, insan şahsiyetinin korunması için müstakil küçük sanat erbabının kabîl olduğu kadar yaşamasını isteyen ideâlist de, velhasıl bütün bu tek-taraflı düşünen kimseler gayelerinin ancak plâncılık sâyesinde tamamen gerçekleşebileceğini müdriktirler ve bunun için plâncılığa taraftardırlar. Fakat avazları çıktığı kadar bağırarak istedikleri plâncılığın kabûlü, gayeleri arasındaki gizli ihtilâfı açığa çıkarmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

Plâncılık esas itibariyle hâlâ bir hülyadan ibaret olmasına rağmen, plâncılık lehindeki cereyanın bugünkü kuvveti geniş ölçüde şu vâkıaya müstenittir; bütün 'tek-taraflı' ideâlistler, hayatlarını bir tek işe vakfetmiş olan bütün erkek ve kadınlar plâncılık fikri etrafında toplanırlar. Bunların plâncılığa bağladıkları ümit cemiyetin bütünü hakkında anlayışlı bir görüşün mahsûlü değil, bilakis son derece mahdut bir görüşün ve kendilerince en ön plâna aldıkları gayelerin kıymetini fazlasıyla mübalağa etmelerinin neticesidir. Bunu söylemekle, bizim cemiyetimiz gibi hür bir

cemiyette, bu çeşit insanların ifade ettikleri büyük pragmatik kıymeti küçültmek istemiyorum; bu gibi insanlar hayranlığımıza tamamıyla lâyıktırlar. Fakat cemiyeti plânlaştırmak hususunda en istekli olan kimseler, bu iş kendilerine verildiği takdirde en fazla tehlikeli olacak ve başkalarının plâncılığına karşı en az müsamaha gösterecek kimselerdir. Tek-taraflı düşünen temiz kalpli ideâlistle softa arasında ekseriya bir adımlık mesafe vardır. Plâncılığa en fazla kuvvet veren saik, şüphesiz, hayâl kırıklığına uğramış mütehassısın hıncıdır. Fakat, her sahanın en yüksek mütehassıslarının, kendi ideâllerini gerçekleştirmek üzere, istediklerini yapmakta serbest bırakılacakları bir dünya nizamı kadar tahammülfersa ve gayri mâkûl bir nizam tasavvur edilemez. Böyle bir dünyada, 'koordinasyon işinin de bazı plâncıların tahayyül ettikleri gibi ayrı bir ihtisas hâline gelmesine imkân yoktur. İktisatçı, öyle bir koordinasyon işini deruhte edecek bir kimsede bulunması lâzım gelen bilgilere sâhip olmak iddiasından son derece uzaktır. İktisatçının müdafaa ettiği tez, 'her şeyi bilen bir diktatöre ihtiyaç olmaksızın bu koordinasyonu mümkün kılan bir metoddur. Fakat bu metod da bütün mütehassısların itiraz ettikleri ve ferdî gayretlerin karşısına dikilen o gayri şahsî ve ekseriya anlaşılması imkânsız bazı engellerin muhafazasını tazammun eder.

---

* Profesör L. Robbins'in 'İnhisarlardan içtinap edilip edilemeyeceği meselesi'ne dâir denemesinde, bu cihetler daha tam bir şekilde münkaşa edilmiştir. Bk. The Economic Basis of Class Conflict, 1939, s. 215-280.

* Final Report and Recommendations of the Temporary National Economic Committee, 77'nci Kongre, l'inci toplantı, Senate Document, No. 35.1941, s.89.

* C. Wilcox. Competition and Monopoly in American Industry, Temporary National Economic Committee. 21 sayılı monografi, 1940, s. 314.

* R. Niebuhr, Moral Man and Immoral Society, 1932.

Planlı İktisat ve Demokrasi

Fertlere sermâyelerini ne şekilde kullanacaklarını emretmeye kalkışacak bir devlet adamı, pek lüzumsuz bir meşguliyet yüklenmiş olmakla kalmaz, üstelik hiçbir meclise, hiçbir senatoya güvenle emanet edilemeyecek kadar büyük bir otorite elde eder; ve bu kudret, onu kullanmaya kendisini ehil zannedecek kadar deli ve kendini beğenmiş bir adamın elinde, en tehlikeli hâlini alır.

Adam Smith

Bütün kolektivist sîstemlerîn müşterek vasfı, her renkten sosyalistlerin benimsedikleri bir ifade ile, şöyle târif edilebilir: Cemiyet içindeki çalışmaların, muayyen bir içtimaî gayeye göre teşkilâtlandırılması. Bugünkü cemiyetimizin böyle şuurlu bir şekilde tekbir gayeye doğru yöneltilmemiş olması, cemiyet içindeki faaliyetlerin gayri mesûl fertlerin keyif ve fantezilerine tâbi bulunması, öteden beri sosyalistlerin başlıca tenkit hedeflerinden birini teşkil etmiştir.

Davayı bu şekilde ortaya koymak, birçok bakımdan ana meseleyi açık olarak vaaz etmek demektir. Bu suretle, doğruca ferdî hürriyet ile kolektivizm arasındaki uyuşmazlığın zuhur ettiği noktaya gelmiş bulunuyoruz. Kolektivizmin muhtelif şekilleri, meselâ komünizm, faşizm, vs. cemiyet içindeki gayretleri yöneltmek istedikleri gaye bakımından birbirlerinden uzaklaşırlar. Fakat bütün kolektivizm şekillerinin, liberalizm ile ferdiyetçilikten ayrıldıkları nokta şudur: Bunların hepsi cemiyeti topyekün ve bütün kaynaklarıyla tek bir gaye uğrunda teşkilâtlandırmak isterler ve ferdî gayelerin tamamıyla hükümran olduğu serbest sahaların mevcudiyetini kabul etmezler. Kısaca, nazariyat sahasında kolektivizm denilen şeyin beklenmedik, fakat tabiî ve zarurî tezâhürlerini ifade etmek üzere kullandığımız şu yeni kelimenin hakikî mânâsıyla, bütün kolektivist sistemler 'totaliterdir.

Uğrunda bütün cemiyetin teşkilâtlandırılıp, seferber edileceği 'içtimai gaye veya 'müşterek gaye, ekseriya 'müşterek menfaat) 'umumî refah' yahut 'umumî menfaat' gibi müphem tâbirlerle ifade edilmektedir. Bu tâbirlerin, güdülmesi lâzım gelen siyaseti tâyine yetecek kadar sarih bir mânâ taşımadıklarım anlamak için fazla düşünmeye hâcet yoktur. Milyonlarca insanın refah ve saadeti münhasıran kemmî bir şekilde ölçülemez. Bir

milletin refahı gibi, bir insanın saadeti de, sonsuz derecede çeşitli kombinezonlarla temin edilebilecek olan pek çok şeylere bağlıdır. Bu refah ve saadet, tek bir gaye olarak değil, bir 'gayeler hiyerarşisi' hâlinde, içinde her ferdin her türlü ihtiyacının yer aldığı noksansız bir 'kıymetler silsilesi' şeklinde târif edilebilir. Bütün faaliyetlerimizin tek bir plâna göre sevk ve idaresi, ihtiyaçlarımızdan her birinin bir kıymetler silsilesi dâhilinde yerli yerince sıraya konmuş olmasını icap ettirir; ve bu kıymetler silsilesi, plâncının tercih edeceği istikameti seçmesine imkân verecek kadar noksansız olmalıdır. Hulasâ, bunun için evvel emirde tam bir ahlâk kodunun mevcudiyetine lüzum vardır: Öyle bir kod ki, içinde bütün beşerî kıymetler kendi hakları olan yeri işgal etmiş bulunsunlar.

'Noksansız bir ahlâk kodu mefhumu bize tamamıyla yabancıdır ve bunun neleri tazammun ettiğini kavrayabilmek için muhayyileyi bir hayli işletmek lâzımdır. Bir ahlâk kodunun ne dereceye kadar noksansız olduğu meselesi üzerinde düşünmek itiyadım mâlik değiliz. Kıymetleri nasıl intihab edeceğimizi bize emreden bir İçtimaî koda mâlik olmadığımız hâlde, muhtelif kıymetler arasında durmadan intihaplar, tercihler yaparız; fakat bu bizi hayrete düşürmez ve bunu yaparken ahlâkî kodumuzun noksan olduğunun farkına bile varmayız. Bugünkü cemiyetimizde, insanların muayyen durumlarda nasıl hareket etmeleri icap edeceğini gösteren müşterek fikirlere sâhip olmasına ne imkân, ne de lüzum vardır. Fakat bütün vasıtaların cemiyete âit olduğu ve cemiyet adına tekbir plân dâiresinde kullanılacağı bir nizamda, her karar mutlaka 'içtimai bir fikrin mahsûlü olmalıdır. Böyle bir cemiyet nizamında, ahlâkî kodumuzun boşluklarla dolu olduğunun çok geçmeden farkına varılacaktır.

Burada, tam bir ahlâk koduna sâhip bulunmanın arzuya şayan olup olmadığı meselesi ile uğraşmıyoruz. Yalnız şu noktayı belirtmekle iktifa edelim ki, bugüne kadar, medeniyetin tekâmülü ile birlikte, ferdî faaliyetlerin sâbit kaidelerle bağlı olduğu saha da mütemadiyen daralmıştır. Ahlâk kodumuzu teşkil eden kaideler gitgide azalmış ve daha umumî bir mahiyet almışlardır. Günlük faaliyetlerinin hemen hepsinde karışık bir dinî merasime tâbi olan, sayısız tabularla çevrilmiş bulunan, hemcinslerinden başka türlü hareket etmek imkânım hemen hemen düşünmeyen iptidaî insandan bugüne doğru, 'ahlâk' gitgide değişmiş ve ferdin serbestlik sahasını çevreleyen bir sınır hâline inkılâp etmiştir. Bu sahanın içinde, fert istediği gibi hareket edebilir. Tek merkeze bağlı bir iktisat plânının tespitine

yetecek kadar noksansız bir ahlâk kodunun kabûlü, bu temayülün tamamıyla tersine dönmesi demek olacaktır.

Bizce mühim olan nokta, böyle bir ahlâk kodunun mevcut olmadığıdır. Bütün İktisadî faaliyetin tek bir plân dâiresinde idaresine kalkışılırsa, ortaya sayısız sualler çıkar ki, bunlara ancak bir ahlâk kodu cevap verebilir, fakat bugün mevcut olan ahlâk hiçbir cevap veremez; bu hâllerde ne yapılması lâzım geleceğine dâir umumiyetle kabûl edilmiş bir görüş mevcut değildir. Bunlar hakkında insanların ne muayyen kanaâtleri, ne de birbirine zıt fikirleri vardır; çünkü bugüne kadar içinde yaşadığımız hür cemiyet nizamında, bu konular üzerinde düşünmek ve hele müşterek kanaâtler edinmek fırsat ve lüzumu karşımıza çıkmamıştır.

***

Görülüyor ki, tam bir kıymetler ölçeğine (scale=échelle) mâlik değiliz. Dahası var: Mevcut kaynakları elde etmek için birbirleriyle savaşan ve bu kaynaklardan her birine muayyen derecede kıymet bağlayan, muhtelif fertlerin sonsuz derecede çeşitli ihtiyaçlarım hiçbir kafa ihata edemez. Meselemiz bakımından, bir ferdin güttüğü gayelerin yalnız kendi şahsî ihtiyaçlarını da içine almasının pek az ehemmiyeti vardır. Kelimelerin mutad mânâsıyla, ferdin egoist (bencil) veya altruist (özgeci=diğergam) olmasının, bu meselede pek ehemmiyeti yoktur. Mühim olan nokta şudur ki, bir insan mahdut bir sahadan fazlasını ihata edemez; ancak mahdut sayıda bazı âcil ihtiyaçları görebilir. İnsanın alâkası ister kendi fizikî ihtiyaçlarının etrafında dolaşsın, ister tanıdığı insanlardan her birinin refah ve saadetine karşı derin bir ilgi duysun, bir fert beşeriyetin ihtiyaçlarının ancak sonsuz derecede küçük bir kısmı ile alâkadar olabilir.

Bütün ferdiyetçi felsefenin dayandığı temel vâkıa işte budur. Bu felsefe, ekseriya iddia edildiği gibi, insanın egoist olduğu veya olması lâzım geldiği prensibinden hareket etmez. Bu felsefe sâdece şu inkâr kabûl etmez vâkıaya dayanır: Muhayyile kudretimizin sınırlan, cemiyetin bütün ihtiyaçlarının ancak cüz'i bir parçasını kıymetler ölçeğimize ithâl edebilmemize imkân verir; ve mâdemki hakikî mânâsıyla kıymetler ölçeği ancak fertlerin kafasında mevcut olabilir, şu hâlde mevcut kıymet ölçeklerinin hepsi kısmîdir; bu ölçekler ister istemez çeşitlidir ve ekseriya bir-birleriyle tezat halindedir. Bu vâkıadan ferdiyetçiler şu neticeyi çıkarırlar: Muayyen sınırlar dâhilinde, ferdi başkalarının kıymet ölçeklerine uymaya mecbur etmektense

kendi kıymet ölçülerine göre hareket etmekte serbest bırakmak, bu saha dâhilinde ferdin kendi gayeleri hükümran olmak ve fert başkalarının diktatörlüğünden masun kalmalıdır. Ferdi kendi kararlarının nihaî hâkimi olarak kabûl etmek, ferdin hareketlerine imkân nispetinde kendi şahsî kanaâtlerinin hâkim olması lâzım geldiğine inanmak: İşte ferdiyetçiliğin ruhu budur.

Bu inanış, şüphesiz, birtakım İçtimaî gayelerin, daha doğrusu ferdî gayeler arasında bir mutabakatın mevcut olduğu ve bu müşterek gayelere varmak için insanların birleşmesi icap ettiği fikrine mâni değildir. Fakat ferdiyetçilik bu müşterek faaliyeti ferdî fikirlerin birleştiği, mutabakat hâlinde olduğu sahalara inhisar ettirir; 'İçtimaî gayeler denen şeyler, sâdece çok sayıdaki ferdin aynı mahiyetteki gayeleridir; veya -kendi arzularının tatmini hususunda gördükleri yardıma mukabil-fertlerin, gerçekleştirilmeleri için el birliği ile çalışmaya hazır oldukları gayelerdir. Müşterek faaliyet böylece insanların müşterek gayeler etrafında uyuşabildikleri sahalara hasredil-mektedir. Ekseriya, bu müşterek gayeler de fertler için nihaî gayeler değil, fakat muhtelif fertlerin yine muhtelif gayeler uğrunda kullanabilecekleri vasıtalardır. Fiiliyatta, insanlar umumiyetle müşterek gayenin kendileri için nihaî bir gaye teşkil ettiği hâllerden ziyâde, çok çeşitli maksatlara yarayabilecek bir vasıta teşkil ettiği hâllerde, müşterek bir faaliyette bulunmak hususunda anlaşmaya varacaklardır.

Fertler bazı müşterek gayelerini gerçekleştirmek için birleştikleri takdirde, bu maksatla vücuda getirdikleri teşkilât, meselâ devlet, kendine has bir gayeler manzumesine ve kendine has vasıtalara mâlik olur. Fakat bu şekilde vücuda getirilen bir teşkilât, bütün diğerleri gibi, bir 'şahıs' olarak kalır: Gerçi bu şahıs 'devlet' olunca, diğerlerine nispetle çok daha kuvvetlidir, fakat onun da kendine mahsus ayrı ve mahdut bir sahası vardır: O saha içinde devletin gayeleri her şeye hâkimdir. Bu sahanın sınırlarını, fertlerin muayyen gayeler üzerinde uyuşabilme dereceleri tâyin eder; ve muayyen bir işin tesir sahası genişlediği nispette, insanların bu hususta anlaşmaya varmaları ihtimâli azalır. Devletin bazı fonksiyonları vardır ki, fiiliyatta bütün vatandaşlar bu hususta ittifak edeceklerdir; bazı fonksiyonlar lehinde ise mühim bir çoğunluk toplanacaktır: Ve gitgide öyle sahalara gelinecektir ki, hükumetin ne şekilde hareket etmesi lâzım geldiği hususunda her ferdin kendine göre ayrı bir kanaâti olacaktır.

hükumetin faaliyeti, üzerinde anlaşma mevcut olan sahalara inhisar ettiği müddetçe, bu faaliyetin sevk ve idaresi fertlerin rıza ve anlaşmalarına dayanabilir. Fakat devletin ferdi hürriyeti tehdit etmesi için, mutlaka üzerinde anlaşma mevcut olan sahaların dışındaki işlere doğrudan doğruya müdahalede bulunması icap etmez. Müşterek faaliyet sahasını alabildiğine genişletmek ve buna rağmen ferdi kendi sahası dâhilinde hür bırakmak, maalesef mümkün değildir. Devletin tekmil vasıtalara sâhip olduğu müşterek sektör, 'bütünün muayyen bir nispetini aştığı anda, devlet faaliyetinin tesirleri bütün nizama hâkim olur. Devlet mevcut kaynaklarının ancak bir kısmının istimâlini doğrudan doğruya kendi kontrolü altında bulundursa bile, kararları, İktisadî hayatın diğer kısmı üzerinde o kadar büyük tesirler yapacaktır ki, dolayısıyla her şey devlet kontrolü altına girmiş olacaktır. Muselâ Almanya'da, resmî bir Alman dergisine göre, 1928 yılında merkezî ve mahâllî otoriteler millî gelirin %53'ünü kontrol etmekte idiler. Böyle bir vaziyette, devlet otoritesi hemen hemen milletin bütün İktisadî hayatına hâkimdir. Artık gerçekleştirilmesi devlete bağlı olmayan hiçbir ferdî gaye mevcut değildir ve devletin faaliyetini idare eden 'İçtimaî kıymetler ölçeği fiiliyatta bütün ferdî gayeleri içine almaya mecburdur.

***

Bir demokrasi plânlı iktisat yoluna girdiği takdirde, bundan ne gibi neticeler doğacağı kolayca kestirilebilir; plâncılığın tatbiki, fiiliyatta mevcut olandan daha fazla anlaşma ister. İnsanlar, bu sistemin büyük bir refah doğuracağına ikna edildikleri için, bir güdümlü iktisat sistemi kabûl etmek hususunda anlaşmaya varmış olabilirler. Bu karara takaddüm eden münâkaşalar esnasında, plâncılığın gayesi, meselâ 'umumî refah' gibi müphem bir tâbirle ifade edilmiştir; bu müphem tâbir, sâdece plânın gayesi üzerinde hakikî bir anlaşmanın yokluğunu perdelemeye yarar. Sâdece kullanılacak mekanizma hakkında hakikî bir anlaşma mevcuttur. Fakat bu mekanizma, ancak müşterek bir gaye uğrunda kullanılabilecek bir mekanizmadır. İcra kuvveti tek plândan hususî plânlara geçmeye başlayınca, faaliyetin hangi sarih gayeye tevcihi lâzım geldiği meselesi ortaya çıkacaktır. O zaman görülecektir ki, plânlı iktisat prensibi üzerinde anlaşmak, plânın gayesi hakkında da anlaşmış olmak mânâsına gelmez. İnsanların, plânın gayesi üzerinde anlaşmaya varmaksızın sâdece merkezî bir plâncılığın lüzumlu olduğu hususunda uyuşmaları, tıpkı bir topluluğun, nereye gidileceği hususunda bir anlaşmaya varmadan, seyahate çıkmaya

karar vermesine benzer. Netice şudur: Bu insanların hepsi, içlerinden çoğunun hiç de istemediği bir seyahat yapmaya mecbur olacaklardır. Plâncılık öyle bir durum yaratır ki, bizi alışık olduğumuzdan çok daha fazla hususlarda uyuşup anlaşmaya mecbur eder. Plânlaştırılmış bir sistemde, kolektif faaliyeti, sâdece üzerinde anlaşabileceğimiz teşebbüslere hasretmek imkânsızdır. En ufak bir şey yapabilmemiz için, bütün noktalarda anlaşmaya varmamız lâzımdır.

Millet oy birliği ile parlâmentonun tam bir iktisat plânı hazırlamasını kararlaştırmış olsa bile, bu, milletin veya parlâmentonun muayyen bir plân üzerinde anlaşmaya varabileceğini göstermez. Demokratik meclislerin, milletin böyle son derece açık bir şekilde tevdi ettiği bir vazifeyi yerine getirmek hususunda gösterecekleri ehliyetsizlik, demokratik müessese-leri halkın gözünden düşürmekte gecikmeyecektir. Bunun neticesi olarak, parlâmentolar, ifa etmekle mükellef oldukları vazifeleri yapmaktan âciz lüzumsuz bir gevezelik yeri gibi telâkki edilmeye başlanacaktır. Ve yavaş yavaş şu kanaât yerleşecektir ki, plâncılığı verimli ve müessir bir şekilde yürütebilmek için, bunun idaresini, 'politikacılardan alıp, mütehasıslara, dâimi memurlara veya müstakil teşekküllere tevdi etmek lâzımdır.

Sosyalistler bu güçlüğü tamamıyla müdriktirler. Daha bundan aşağı yukarı yarım asır önce, Webb'ler "Avam Kamarasının vazifesini ifadaki ehliyetsizliğinin gitgide arttığından" şikâyet etmeye başlamışlardır.[*] Daha yakın tarihlerde, profesör Laski bu iddia üzerinde şunları söylemiştir:

Bugünkü parlamento cihazının mühim ve mûdil meseleler hakkında kanun yapmaktan tamamıyla âciz olduğu, herkesçe bilinen bir fikir hâline gelmiştir. Millî hükumet de bunu fiilen kabûl etmiştir; çünkü gümrüğe ve İktisadî hayata müteallik tedbirleri Avam Kamarasında cereyan eden teferruatlı müzakerelerle değil, bir teşrii delegasyon sistemine başvurmak suretiyle almıştır. Bir işçi hükumeti şüphesiz bu mühim emsâli göz önünde tutacaktır ve Avam Kamarası'nın salâhiyetlerini, hakikâten ifa edebileceği şu iki fonksiyona hasredecektir: Halkın şikâyet ve dertlerinin münâkaşası ve alınacak tedbirlerin umumî prensiplerinin müzakeresi. Avam Kamarası'nm yapacağı kanunlar, ilgili hükumet dâirelerine geniş yetkiler veren umumî formüller hâlini alacaktır; bu yetkiler, icabında Avam Kamarasının güvensizlik oyu vermek suretiyle kaldırabileceği Bakanlar Kurulu kararlan çıkarmak suretiyle kullanılacaktır. Teşrii fonksiyonunun hükumete salâhiyet

verilmek suretiyle yapılması usûlünün lüzum ve faydası son zamanlarda bir kerede Donoughmore komitesi tarafından kuvvetle teyid edilmiştir. Sosyalist-leştirme hareketinin bugünkü parlamento usûllerinin mümkün kıldığı normal obstrüksiyon metodları ile durdurulması istenmiyorsa, kanun yapma hususunda hükumet salâhiyetinin genişletilmesi zarurîdir.

Sosyalist bir hükumetin demokratik usûllere fazla riayet göstererek elini kolunu bağlamaması lüzumunu daha iyi belirtmek için, profesör Laski, aynı makalenin sonunda, "sosyalizme doğru intikal devresinde, bir işçi hükumeti, gelecek umumî seçimler neticesinde kendi tedbirlerinin ortadan kaldırılmasını göze alabilir mi" sualini ortaya atmaktadır ve bu suali, son derece mânâlı bir şekilde, cevapsız bırakmaktadır.[*]

***

Bir milletin İktisadî hayatıyla ilgili ve teferruata müteallik işlerin sevk ve idaresi hususunda parlâmentoların -herkesçe kabûl edilen- ehliyetsizliğinin sebeplerini açıkça görmekte çok fayda vardır. Bunun kabahatini, ne teker teker milletvekillerinde, ne de bizatihi parlâmenter müesseselerde değil, bunlara tevdi edilen vazifenin mahiyetinde mündemiç tezatlarda aramak lâzımdır. Milletvekillerinden istenilen şey, üzerinde anlaşmaları kabil olan hususlarda faaliyette bulunmaları değil, fakat her hususta, bütün millî kaynakların şevki idaresi hususunda anlaşmaya varmalarıdır. Kararı çoğunluğa bırakan bir sistem bu vazifeyi ifaya elverişli değildir. Mahdut sayılan alternatiflerden (şıklardan) birini seçmek bahis mevzuu olunca, çoğunluk teşekkül edebilir. Fakat her hususta çoğunluk olabileceğini sanmak, bâtıl bir kanaâte saplanmak demektir. Tâkip edilmesi mümkün müspet faaliyet istikametlerinin sayısı son derece çok olunca, bu istikametlerin herhangi birisi lehinde çoğunluk teşekkül etmesi için hiçbir sebep yoktur. Teşrii meclisin her âzâsı muayyen bir İktisadî idare plânının mevcut olmasını plânsızlığa tercih ettiği hâlde, bu plânlardan hiçbiri çoğunluğun tasvibini kazanmayabilir.

Plânı parçalara bölmek ve muayyen noktalar hakkında ayrı ayrı oy vermek suretiyle de âhenkli bir plân yapmaya imkân yoktur. Demokratik bir meclisin, alelâde bir kanunu müzakere eder gibi, bütün bir iktisat plânını madde madde kabûl ve tâdil etmesi tamamıyla saçma olur. Taşıdığı isme lâyık bir 'iktisadî plân', baştan başa aynı anlayış dâiresinde hazırlanmış olmalıdır. Parlâmento, adım adım ilerleyerek muayyen bir proje üzerinde

anlaşmaya varabilse bile, hiç şüphesiz bu proje neticede kimseyi tatmin etmeyecektir.

Bütün parçalarının birbirine son derece büyük bir itina ile ayarlanması iktiza eden mûdil bir sistem, çeşitli kanaâtler arasında bir uzlaşmaya gitmek suretiyle kurulamaz. Bu şekilde bir iktisat plâm vücuda getirmek, meselâ demokratik usûllerle bir askerî harekat plânı yapmaktan daha zordur. Sevkülceyş bahsinde olduğu gibi, burada da bu işi mütehassıslara havale etmek zarureti vardır.

Fakat bu iki durum birbirinin aynı değildir. Bir askerî hareketin mesûliyetini üzerine alan general tek bir hedefle karşı karşıyadır ve seferin devamınca elindeki bütün vasıtaları münhasıran bu gayeye hasredecektir. Hâlbuki İktisadî plânı tanzim ve idare eden şahsa bir tek hedef gösterilemediği gibi, eline verilecek vasıtalar da tahdit edilemez. General birbirinden müstakil birtakım gayeleri teraziye koymak, mukayese etmek zorunda değildir; onun için bir tek büyük gaye vardır. Fakat bir İktisadî plânın veya bu plânın parçalarından herhangi birinin gayeleri, plânın kendisinden müstakil olarak tâyin edilemez. İktisadî problemin mahiyeti icabı bir iktisat plânının vücuda getirilmesi, birbirine rakip veya zıt gayeler arasında -muhtelif kimselerin değişik ihtiyaçları arasında- bir intihap, bir tercih yapılmasını gerektirir. Fakat bu birbirleriyle karşılaşan gayeler hangileridir, bunlardan bazılarına vasıl olmak için hangilerini feda etmek lâzımdır, kısaca, hangi alternatifler (şıklar) arasında intihap yapmamız icap etmektedir, bunları ancak bütün vâkıaları bilen kimseler kestirebilirler; ve yalnız onlar, yani mütehassıslar, hangi gayelerin tercihi lâzım geldiğini kararlaştırabilecek durumdadırlar. Hangi câmia hesabına plân yapıyorlarsa, o câmiaya kendi tercihlerini zorla kabûl ettirmeleri mukadderdir.

Bu cihetin her zaman iyice farkına varılmaz ve umumiyetle, teşrii salâhiyetin delegasyon yoluyla devredilmesi, işin teknik mahiyet taşıması ile izah olunur. Fakat salâhiyet devredilmesi yalnız teknik teferruat hususunda vuku bulmadığı gibi, güçlüğün asıl sebebi de parlâmentoların teknik teferruatı anlamaktaki ehliyetsizlikleri değildir. Medenî hukukun bünyesinde yapılacak değiştirmeler daha az teknik olmadığı gibi, bunların bütün tesirlerini takdir etmek de daha kolay değildir.[*] Bununla beraber, şimdiye kadar kimse medenî hukuka müteallik kanunların isdârını bir mütehassıslar heyetine havale etmek fikrini ciddî olarak ortaya atmamıştır. Çünkü bu sahalarda mevzuat, üzerinde çoğunluğun anlaşabileceği umumî

kaidelerden öteye gitmemiştir; hâlbuki iktisat sahasında telifi icap eden menfaatler o kadar birbirinden uzaktır ki, demokratik bir mecliste bunlar hakkında gerçekten bir anlaşmaya varabilmek ihtimâli yoktur.

Bununla beraber, kabûl etmek lâzımdır ki, asıl itiraz edilmesi lâzım gelen şey bizatihi teşrii salâhiyetin devredilmesi (delegasyonu) değildir. Bizatihi delegasyona muhalefet etmek, sebebi bir tarafa bırakıp araza hücum etmek ve davayı zayıflatmak demektir. Çünkü delegasyonun başka mâkûl sebepleri de olabilir. Devredilen salâhiyet 'umumî kaideler isdârı salâhiyeti olduğu müddetçe, bu kaidelerin merkezî otorite yerine mahâllî otorite tarafından konulmasında büyük faydalar bulunabilir. İşin fena tarafı şudur ki, ekseriya, bahis mevzuu olan mesele umumî kaidelerle çözülemeyeceği ve ancak her hususî hâl karşısında alınacak takdirî kararlarla hâlledilebileceği için delegasyon usûlüne başvurulmaktadır. Bu vaziyetlerde, delegasyon, herhangi bir makamın indi kararlar verebilmek hususunda kanunen salâhiyet alması mânâsına gelmektedir. Buna da umumiyetle 'hâdiseye göre hüküm vermek' diye ad takılmaktadır.

Teknik vazifelerin mütemadiyen delegasyon suretiyle ayrı teşekküllere devredilmesi, plânlı iktisat çığrına dalan bir demokrasinin salâhiyetlerini yavaş yavaş terk etmek yolundaki ilk adımından ibarettir. Delegasyon çaresi, topyekün plâncılık taraftarlarını demokrasinin aczinden şikâyete sevkeden sebepleri tamamıyla ortadan kaldıramaz. Hususî salâhiyetlerin ayrı ayrı teşekküllere devri, tek ve âhenkli bir plânın hazırlanması hususunda yeni bir engel doğurur. Bir demokrasi delegasyon çaresine başvurarak İktisadî faaliyetin her sahasını ayrı ayrı plânlaştırmaya muvaffak olsa bile, bu müteferrik plânları bir bütün hâlinde birleştirmeye mecburdur. Ayrı ayrı birçok plânlar, plânlı bir bütün vücuda getirmez. Plâncılık taraftarları herkesten önce kabûl ederler ki, hakikâtte, böyle ayrı ayrı plânların mevcudiyeti plânsızlıktan da daha fenadır. Şüphesiz demokratik teşrii meclisler, hakikâten hayatî meselelere taalluk eden bu kararlan başkalarına bırakmakta uzun zaman tereddüt edecekler ve böylelikle umumî plânı yapmak salâhiyetini kimseye vermeyeceklerdir. Fakat plânlı iktisatın lüzumlu olduğu hakkındaki müşterek kanaât kuvvetlendikçe ve plân yapmak hususunda demokratik meclislerin ehliyetsizliği müşahade edildikçe, hükumete veya herhangi bir kimseye kendi mesûliyeti altında serbestçe hareket etmek salâhiyetinin verilmesini isteyenler de o nispette artacaktır. Herhangi bir neticeye varabilmek için mesul makamları

demokratik usûllerin ihdas ettiği engellerden kurtarmak lâzım geldiği inancı gitgide kuvvetlenecektir.

'İktisadî diktatörlük' isteği, plâncılık yolundaki cereyanın karakteristik bir safhasıdır ve bu safha İngiltere'de gayet iyi bilinir. Bundan birkaç yıl önce, İngiltere'yi en yakından tanıyan, en iyi bilen yabancı müşahitlerden biri, M. Elie Halevy, şunu söylemişti:

Lord Eustace Percy, Sir Oswald Mosley ve Sir Strafford Cripps'i bir araya getiren bir fotoğraf düşünürseniz, bunlar arasında müşterek bir hat bulabilirsiniz. Hepsi de şu iddiayı ileri sürmekte birleşeceklerdir. İktisadî bir keşmekeş içinde yaşıyoruz ve bizi bundan ancak bir diktatörlük kurtarabilir.[*]

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden hemen önce, bu cereyan çok daha ileri gitmişti. Daha 1933'ten evvel, Almanya, ancak diktatörlükle idare edilebilecek bir hâle gelmiş bulunuyordu. O sırada kimse demokrasinin o an için iflâs etmiş olduğunda ve Bruening gibi samimî demokratların bile memleketi Schleicher ve von Papen'den daha demokratça idare edemeyeceklerinde tereddüde düşemezdi. Hitler demokrasiyi ortadan kaldırmaya ihtiyaç duymadı: Sâdece demokrasinin çöküntüsünden faydalandı ve buhranın en şiddetli ânında, Hitler'den nefret etmekle beraber, herhangi bir şey yapmaya muktedir yegâne insan olarak onu gören birçok kimsenin yardımım temin etti.

Bizi plancılık cereyanına ısındırmak için, plânlı iktisat taraftarları, umumiyetle, demokratik organlar nihaî murakabeyi muhafaza ettiği müddetçe demokrasinin başlıca hususiyetlerinin müteessir olmayacağım iddia ederler. Meselâ Karl Mannheim şöyle yazıyor:

Plânlaştırılmış bir cemiyetle 19. Yüzyıl cemiyeti arasındaki yegâne (!) fark, İçtimaî hayatın gitgide artan bir kısmının ve nihâyet hepsinin, devletin müdahale ve murakabesi altına girmesidir. Fakat muayyen bazı müdahaleleri parlâmentonun egemenliği sâyesinde zararsız kılmak mümkün olunca, daha fazlası için de aynı şey mümkündür... Demokratik bir devlette, demokratik murakabeden vazgeçmeye mecbur olmaksızın, tam salâhiyetler vermek suretiyle, icra kuvvetini ilânihaye takviye etmek kabildir.[*]

Bu görüş tarzı, çok mühim bir tefriki ihmâl etmektedir. Parlâmento, gaye üzerinde anlaşmaya vararak sâdece teferruatın tespiti işini hükumete

devrettiği, hükumete sarih tâlimât verebildiği hâllerde, tabiatıyla tevdi ettiği işleri murakabe edebilir. Fakat salâhiyetin devredilmesindeki asıl sebep gayeler üzerinde hakikî bir anlaşmanın bulunmaması ise; plânı yapmakla mükellef olan teşekkül parlâmentonun birbirlerine zıt olduklarından bile haberdar bulunmadığı muhtelif hedeflerden birini serbestçe seçecekse ve parlâmentoya ya toptan kabûl, yahut da toptan reddedilecek bir plân sunmaktan başka yapılabilecek hiçbir şey yoksa vaziyet tamamıyla farklıdır. Parlâmentoda tenkitler yapılabilir ve herhâlde yapılacaktır da. Fakat başka herhangi bir plân lehinde çoğunluk teşekkül edemeyeceğine nazaran ve tenkit edilen unsurların plânın temel unsurları olduğunu iddia etmek dâima mümkün bulunduğuna göre, bu tenkitler tesirsiz kalacaktır. Bir emniyet supabı olmak üzere, daha doğrusu sızlanmalara resmen cevap vermeyi sağlayan bir vasıta olarak, parlâmento, bazı göze batan sûiistimâllere mâni olmak ve birtakım hataları düzeltmek hususunda işe de yarayabilir. Fakat artık memleketin idaresi onun elinden çıkmıştır. En iyi ihtimâlle, parlâmentonun rolü, mutlak iktidarı fiilen elinde tutacak olanları seçmekten ibaret kalacaktır. Sistem yavaş yavaş şu bildiğimiz plebisitb diktatörlüğe doğru gidecektir: Bu sistemde hükumet şefi zaman zaman halk oyuna müracaat etmek suretiyle mevkiini muhafaza eder, fakat insanlara dilediği şekilde oy verdirmek için gerekli iktidara da tamamıyla mâliktir.

Bir demokraside, şuurlu müdahale ve murakabe ancak üzerinde hakikâten anlaşmak mümkün olan sahalara inhisar eder. Diğer sahalarda işi tesadüfe bırakmak lâzımdır. İşte demokrasinin bedeli budur. Faaliyeti merkezî bir plâna bağlanmış olan bir cemiyette, islerin kontrol ve idaresi, kendi aralarında anlaşabilen bir çoğunluğun elinde olamaz; böyle bir cemiyet nizamında, ekseriya, millete bir azınlığın iradesini zorla kabûl ettirmek lâzım gelir, çünkü bu azınlık alınacak tedbirler üzerinde anlaşmaya varabilen en kuvvetli gruptur. Demokratik idare, ancak devletin fonksiyonlarının serbest münâkaşa ile üzerinde anlaşmak mümkün olan sahalara inhisar ettirildiği yerlerde muvaffak olabilmiştir. Ve liberal doktrinin büyük meziyeti, üzerinde anlaşmak lâzım gelen konuların sayısını 'bire icra etmiş olmasındadır; bu konu da, hür insanlar arasında anlaşmanın en kolay tahakkuk edebileceği konudur. Bugün, demokrasinin 'kapitalizme müsamaha edemeyeceği sözü sık sık tekrarlanmaktadır. Eğer 'kapitalizm hususî mülkiyet üzerinde serbestçe tasarruf esasına müstenit bir rekabet sistemi mânâsına geliyorsa, şunu iyice bilmek lâzımdır ki, ancak böyle bir

sistem demokrasiyi mümkün kılar. Kolektivist bir doktrin hâkim olduğu takdirde, demokrasi ister istemez ortadan kalkar.

Bununla beraber, maksadımız asla demokrasiyi bir fetiş hâline getirmek değildir. Denilebilir ki, bizim nesil demokrasiden biraz fazla bahsetmekte, demokrasiye fazla ehemmiyet vermekte, fakat demokrasinin hizmet ettiği asıl kıymetlerle yeter derecede meşgûl olmamaktadır. Lord Acton'ın hürriyet hakkındaki şu çok doğru sözleri demokrasiye de teşmil edilemez:

Hürriyet, daha yüksek bir siyasî gayeye varmak için bir vasıta değildir. Hürriyetin kendisi en yüksek siyasî gayedir. Hürriyete, iyi bir amme idaresine sâhip olmak için değil, cemiyet hayatının ve hususî hayatın en yüce gayeleri peşinde koşarken emniyet içinde bulunabilmek için ihtiyacımız vardır.

Demokrasi, esas itibariyle, dâhili sulhu ve ferdî hürriyeti korumak için bir vasıta, faydalı bir usûldür. Bir vasıta olarak da, asla hatadan sâlim değildir. Unutmayalım ki, mutlakiyetçi bir idare altında, bazı demokrasilerdekinden daha fazla fikir ve kültür hürriyeti bulunduğu vakidir -hiç değilse, mütecanis ve muayyen bir akideye sımsıkı bağlı bir çoğunluğun idaresi altında demokrasinin de en fena diktatörlükler kadar müstebit olabileceğini görmek güç değildir. Bizim belirtmek istediğimiz şey, diktatörlüğün mutlaka hürriyeti ortadan kaldırdığı değil, fakat plânlı iktisadın diktatörlüğe müncer olduğudur; çünkü diktatörlük bir ideâli zorla gerçekleştirmek için en iyi icbar vasıtasıdır; bu itibarla geniş ölçüde plânlaştırılmış bir cemiyet nizamı kurmak için elzemdir. Plâncılık ile demokrasi arasındaki uyuşmazlık sâdece şu vâkıadan doğmaktadır ki, demokrasi hürriyetin imhasına engel olur, hâlbuki İktisadî faaliyetin istenildiği gibi sevkü idaresi için hürriyetin kaldırılması lâzımdır. Fakat demokrasi, ferdî hürriyetin teminatı olmaktan çıktığı takdirde, totaliter bir rejim içinde şu veya bu kılık altında pekâlâ devam edebilir. Hakikî bir 'proletarya diktatörlüğü' şekil itibariyle demokratik de olsa, İktisadî faaliyetin merkezden idaresine kalkıştığı gün, ferdî hürriyeti tamamen yok etmek hususunda herhangi bir mutlakiyet rejiminden herhâlde geri kalmayacaktır.

Demokrasinin en fazla tehdide mâruz kıymet sayılması ve bütün dikkatlerin münhasıran demokrasi üzerinde toplânması yolundaki moda, tehlikeden ari değildir. "Kaynağını çoğunluğun iradesinden alan bir iktidarın keyfî olmayacağı" şeklindeki hatalı ve her türlü esastan mahrum

itikadın başlıca mesûliyetini, bu modada aramak lâzımdır. Bu hatalı itikat birçok kimselere yersiz bir emniyet telkin etmektedir; ve bizi tehdit eden tehlikeler karşısındaki gafletimizin sebebi de budur. Demokratik usûllerle elde edilen bir iktidarın keyfî olamayacağı düşüncesini haklı gösterecek hiçbir sebep yoktur; bir iktidarı keyfî olmaktan alıkoyan şey, bu iktidarın kaynağı değil, sınırlarıdır. Demokratik murakabe iktidarın keyfî bir hâle gelmesine mâni olabilir, fakat sâdece demokrasinin mevcudiyeti bunun için kâfi değildir. Şâyet bir demokrasi, sâbit kaidelere bağlanamayacak bazı salâhiyetlerin kullanılmasını icap ettiren işlere girişirse, iktidar ister istemez keyfî bir hâle gelecektir.

---

* S. ve B. Webb, Industrial Democracy, 1987, s. 800, dipnot.

* H. J. Laski. "Labour and the Constitution", The New Statesman and Nation. No. 81 (yeni seri), 10 Eylül 1932, s. 277. Profesör Laski sonradan çıkardığı bir kitapta (Democracy in Crisis. 1933, bilhassa s. 87) bu fikirlerini daha ziyâde genişleterek parlâmenter demokrasinin sosyalizmin gerçekleşmesine sed çekmesini önlemek lâzım geldiğini daha açık bir şekilde ifade etmiştir: Sosyalist bir hükumet, "teşrii fonkiyonu emirnâme ve kararnâmelerle yapacak şekilde geniş salâhiyetler almak" ve "klâsik, normal muhalefet düsturlarını bir müddet için talik etmekle kalmayacak; üstelik "parlâmenter hükumet sistemini devam ettirmek için, İktisadî bünyeyi değiştirmek yolundaki eserlerinin bir seçim mâğlubiyeti neticesinde ortadan kaldırılmayacağına dâir muhafazakâr partiden teminat alacaktır"!... Profesör Laski, Donoughmore komitesinin raporuna istinat ettiğine göre, şu noktayı hatırlatalım ki, kendisi de bu komitenin âzâlarından biridir ve her hâlde raporu kaleme alanlar arasındadır.

* Bu konuda, bahsettiğimiz meseleleri yakın zamanlarda incelemiş olan resmî komitenin hazırladığı vesikaya başvurmak suretiyle birçok şeyler öğrenmek kabîldir. Ontiç yıl önce, yani henüz İngiltere liberalizmi kesin olarak terk etmeden evvel bu memlekette teşrii salâhiyetin icra kuvvetine devri usûlü o kadar almış yürümüştü ki, "kanun hâkimiyeti prensibini muhafaza etmek için alınması zarurî veya faydalı olacak korunma tedbirlerini" araştırmak üzere bir komite teşkili lüzumlu görüldü. "Donoughmore Komitesi", verdiği raporda (Report of the (Lord Chancellor) Committee on Minister's Powers, Cmd. 4060, 1931), daha bu tarihte Parlâmentonun "toptan ve tefrik gözetmeden salâhiyetlerini devretme

usûlünü" kullanmaya başladığını göstermiş; fakat bu tekâmülü zarurî ve nispeten zararsız telâkki etmiştir (o zaman henüz totaliterlik uçurumunu gözlerimizle görmüş değildik). Belki bizatihi delegasyon (teşrii salâhiyetin devri) hürriyet için mutlaka bir tehlike teşkil etmeyebilir. Enteresan olan cihet, niçin delegasyonun bu derece lüzumlu bir hâle geldiğidir. Sebeplerin başında, rapor, "zamanımızda Parlamentonun her yıl pek çok kanun çıkarması" vakıasından ve "teferruata müteallik hükümlerin büyük bir kısmının parlâmentoda müzakere edilemeyecek kadar teknik bir mahiyet taşımasından" bahsetmektedir. Mesele bundan ibaret olsaydı, bu teferruat kanunun ka-bûlünden sonra değil, önce de hazırlanabilirdi. Fakat "Parlâmento teşrii salâhiyetini hükumete devretmediği takdirde, umumî efkârın istediği kanunların çıkarılamayacağı" iddiasını izah etmek için her hâlde çok daha mühim bir sebep mevcut olmalıdır. Bu sebep, şu küçük cümle içinde sâfîyetle ifşa edilmiştir: "Birçok kanun insanların hayatına o kadar yakından tesir etmektedir ki, elastikiyet zarurîdir". Bu söz, hiçbir sâbit prensiple mahdut olmayan ve Parlâmentonun kanaâtince, sarih ve vazıh kaidelere bağlanması da mümkün bulunmayan birtakım keyfî salâhiyetlerin hükumete bahşedilmesinden başka ne ifade eder?

* "Sosyalizm ve Demokratik Parlâmentarizmin Meseleleri", International Affairs, Cilt XIII, s. 501.

* Karl Mannheim, Man and Society in an Age of Reconstruction, 1940, s. 340.

Planlı İktisat ve Kanun Hakimiyeti Prensibi

Hukuk sosyolojisi alanındaki son araştırmalar bir kere daha şu hakikâti teyid etmiştir ki, her münferit hâdiseyi rasyonel, umumî, mümkün olduğu kadar az istisnalı ve mantıkî istidlallere dayanan belirli bir kaideye göre hükme bağlamak yolundaki temel prensip, ancak kapitalist sitemin serbest rekabet devresinde muteberdir.

Karl Mannheim

Bbir memleketin hür olduğunu gösteren ve onu keyfî surette idare edilen memleketlerden ayıran en emin kıstas, 'Kanun Hâkimiyeti' kaidesi diye anılan büyük prensiplere hürmet edilmesidir. Teknik teferruat bir tarafa bırakılırsa, bunun ifade ettiği mânâ şudur: hükumet, bütün faaliyet ve hareketlerinde, sâbit ve önceden ilân edilmiş birtakım kaidelerle bağlıdır; öyle kaideler ki, icra kuvvetinin, belli durumlarda belli bir şekilde hareket edeceğini önceden kesin olarak görmek imkânım temin ederler. Böylece, herkesin; hattı hareketini ona göre ayarlaması kabil olur.[*] İdare ajanları gibi kanun koyucular da hataya düşebileceklerine göre, bu ideâlin tam olarak gerçekleşmesine imkân yoktur. Bununla beraber, zorlayıcı kuvvet kullanmak hususunda icra organlarına bırakılan takdir salâhiyetinin asgarî hadde indirilmesi lâzım geldiği aşikârdır. Kanunlar, vatandaşların gayelerini tahakkuk ettirebilmek için kullanabilecekleri vasıtaları tahdit etmek suretiyle, ferdî hürriyeti bir dereceye kadar sınırlandırırlar. Fakat, diğer taraftan, hukuk hâkimiyeti rejimine tâbi olan bir hükumet anî tedbirlerle ferdî gayret ve faaliyetlere sed çekmek imkânından mahrumdur. Oyunun kaideleri bu suretle önceden belli olunca, fert, bu kaideler dâiresinde, serbestçe kendi gayelerini tâkip eder. Bilir ki, hükumet iktidarı, şahsî gayretlerinin semerelerini ulu orta elinden almak yolunda kullanılmayacaktır.

Devamlı bir hukuk yapısı kurarak, bu çerçeve dâhilinde istihsal faaliyetini ferdî teşebbüslere bırakan sistem ile, istihsal faaliyetinin merkezî bir otorite tarafından idaresi arasındaki fark, kanun hâkimiyeti ile keyfî idare sistemi arasındaki umumî tefrikin hususî bir görünüşünden ibarettir. Birinci şıkta, hükumet, mevcut kaynakların hangi şartlar altında işletilebileceğini tespitle iktifa eder. Bu kaynakları hangi gayeler için kullanacaklarını kararlaştırmak

hakkı, fertlere bırakılır. İkinci şıkta, hükumet, istihsal vasıtalarının muayyen gayeler için kullanılmasını bizzat emreder. Hukuk rejiminde, kaideler a priori olarak herhangi bir insan kategorisinin emel ve ihtiyaçları göz önünde tutulmadan sâbit kaideler şeklinde tespit olunur. Bu kaideler, sâdece, bütün fertlerin değişik ihtiyaçları için kullanabilecekleri 'âletler mesabesindedir Ve bunlar uzun zaman yürürlükte kalacaklarına -veya kalmaları lâzım geldiğine- göre, filan insan zümresinin mi, yoksa başka insanların mı işine yarayacaklarını önceden kestirmeye imkân yoktur. Bu kaideler, insana, işbirliği edeceği bütün şahısların hattı hareketlerini önceden görmek imkânını sağlayan bir nevi 'istihsal âleti' olarak telâkki edilebilir; yoksa birtakım hususî ihtiyaçların tatmini için alınmış tedbirler olarak değil.

Kolektivist plânlı iktisat, tabiatıyla, bunun tamamıyla zıddı olan bir sistem doğurur. Plâna hâkim olan makam, şüphesiz, meçhul kimselerin istedikleri şekilde istifade edebilecekleri umumî faaliyet imkânları hazırlamakla iktifa edemez. Keyfîliği bertaraf eden umumî ve sâbit kaidelerle kendini önceden bağlayamaz. Bu makam, halkın ihtiyaçları baş gösterdikçe, her defasında en âcil olanını seçerek, bu ihtiyaçları karşılamakla mükelleftir. Sâbit prensiplere riayet ederek hâline imkân bulunmayan birtakım meseleleri çözmek mecburiyeti ile, dâimî surette karşı karşıyadır. Kararlarım verirken, merkezî makam, muhtelif vatandaş kategorilerinin ihtiyaçları arasında bir hiyerarşi kurmak, bir tefrik yapmak zorundadır. Beslenecek domuzların adedini, hizmete çıkarılacak otobüslerin sayısını tespit etmek, işletilecek kömür madenlerini seçmek, ayakkabıların kaça satılacağını tâyin etmek zorunda olan bir hükumet bu kararlarını sâbit prensiplere istinat ettiremeyeceği gibi, çok önceden karar almak imkânına da sâhip değildir. Verilecek kararlar ister istemez o ânın hâl ve şartlarına tâbi olacak ve bazı grupların veya şahısların menfaatleri zarurî olarak başkaları lehine feda edilecektir. Hangi menfaatların tercih edileceğini, nihaî olarak muayyen bir şahsın görüşü tâyin edecektir: Bu görüş âdeta memleketin kanunları arasında yer alacaktır. Böylece, hükumetin icra cihazı, vatandaşlar arasında yeni bir sınıf farkı yaratmış olacaktır.

***

Belirli kanunlar veya adâlet mefhumu ile ampirik kaideler arasında yaptığımız şu tefrik çok mühim ve fiiliyatta sınırlarının vuzuhla çizilmesi son derece güç olan bir tefriktir Bununla beraber, dayandığı umumî prensip oldukça basittir. İki rejim arasındaki fark, seyrüseferin tanzimi hususundaki

şu iki telâkki arasındaki farkın aynıdır: Seyrüseferin tanzimi için umumî bir seyrüsefer nizâmnâmesi tespit edilebileceği gibi, her yolcuya ve her şoföre nereye gitmesi lâzım geldiği ayrı ayrı da bildirilebilir; daha doğru bir teşbihle ya yollara birtakım işaretler konur, yahut ta herkese tâkib edeceği yol emredilir.

Sâbit ve belirli hukuk kaideleri, muayyen hâl ve şartlar karşısında devletin reaksiyonunun ne olacağım önceden gösterirler. Bu kaideler, muayyen bir ânı, bir mekânı veya bir şahsı istihdaf etmeksizin, umumî formüller şeklinde ifade olunmuştur. Hayatta herkesin karşılaşabileceği hâdiselere, tipik durumlara taallûk eden bu kaideler, pek çok bireye, en çeşitli işlerinde tatbik olunur. Filan vaziyet karşısında devletin şu şekilde hareket edeceğini veya fertlerden şöyle bir hatlı hareket talep edeceğini bilmek, herkesin istikbâl için projeler yapmasını mümkün kılar. Gayri muayyen birtakım fertlere, önceden teferruatıyla bilinmesi kabil olmayan hâl ve şartlar içinde, kendi seçecekleri gayelere ulaşmak yolunda faydası dokunan bu umumî, belirli kaideler, sâdece birer âlettir. Bizim kullandığımız mânâda 'umumi, 'belirli hukuk kaidesinin en mühim kıstası şu vâkıada mündemiçtir: Bu kaidenin ne gibi müşahhas tesirleri olacağını, hangi hususî gayelere hizmet edeceğini önceden bilemeyiz. Hangi muayyen şahısların bundan istifade edeceklerini de bilemeyiz. Kaide, yaşayışlarını tanzim edeceği bütün insanların 'muhtemel iyiliği için isdâr edilmiştir. Hususî birtakım şahısların ve gayelerin diğerlerine tercihini tazammun etmez, çünkü hiç kimse bu kaideden kimlerin, ne yolda faydalanacaklarım kestiremez.

Devrimizde, her şeyi sıkı ve şuurlu bir kontrol altına almak hırsı vardır. Bu itibarla, devletçe alınacak tedbirlerin müşahhas neticeleri hakkında bilgi sâhibi olmayacağımız bir İçtimaî sistemin üstünlüğünden bahsetmek biraz aykırı görünebilir. Teklif ettiğimiz sistemde mevcut diğer sistemlerin ekserisine nazaran, alınacak tedbirlerin hususî neticelerini sarih olarak bilmek imkânları daha azdır. Bu mülâhaza' büyük liberal prensibin, kanunun hâkimiyeti kaidesinin temeli, mütearifesi mahiyetindedir Meseleyi biraz daha yakından inceleyince zâhiri aykırılık süratle kaybolacaktır.

***

İddiamızı iki yoldan ispata çalışacağız: Evvelâ iktisadî bakımdan. Bu İktisadî ispatı, burada ancak kısaca hulasâ edebileceğiz. Devlet sâdece umumî şartlara, tipik durumlara. uyan kaideler koymakla iktifa etmeli;

zaman ve mekâna bağlı hususlarda ferde hareket serbestisi bırakmalıdır; çünkü ancak fert bu hususî hâl ve şartları mükemmel bir şekilde görebilir, hareketlerini buna göre tanzim edebilir. Fertlerin, şahsî bilgilerini kullanarak plân kurabilmeleri için, devletin bu projeler üzerinde müessir olabilecek fiil ve hareketlerini önceden görmek imkânına sâhip bulunmaları lâzımdır. Devletin ittihaz edeceği tedbirlerin önceden görülebilmesi için de, bu tedbirlerin, önceden bilinmeleri ve hesaba katılmaları imkânsız olan hâdise ve şartlardan müstakil olarak, belli kaidelere müsteniden alınması iktiza eder. Buna mukabil, devlet fertlerin hareketlerini bizzat muayyen gayelere sevketmek yolunu tuttuğu takdirde, bu müdahaleleri muayyen bir andaki hâl ve şartlara dâir toplayacağı bilgiye dayandırmak icap ettiğinden, devletin fiil ve hareketlerini önceden görmeye imkân kalmayacağı aşikârdır. Bundan şu malûm netice çıkar: Devlet plâncılık sahasında ileri gittiği nispette, fertlerin plân yapmaları güçleşir.

Ahlâkî yahut siyasî mahiyette olan ikinci delil, münâkaşa konumuzla daha doğrudan doğruya alâkalıdır. Devlet, müdahale ve hareketlerinin neticelerini sıhhat ve sarahatla hesapladığı takdirde, ilgili fertlere seçme (tercih) imkânı bırakmıyor demektir. Devlet, verdiği bir kararın belli insanlar üzerindeki muhtemel neticelerini önceden görebildiği hâllerde, güdülen muhtelif gayeler arasında kendisi bir seçim yapmış demektir. Herkese kendi talihini denemek imkânını verirsek, her insana kendi fikirlerine göre yolunu çizmek hakkım tanırsak, bu insanların vasıl olacakları neticeleri önceden göremeyiz. Bu takdirde, -ampirik emirlerden adamakıllı farklı- umumî kaideler; önceden bilinmeyen hâl ve şartlar içinde dahi tatbik edilebilecek, hakikî kanunlar isdâr etmek mecburiyetinde kalırız. Binaenaleyh, bu kaidelerin hususî proje ve tasavvurlar üzerindeki, belli insanlar üzerindeki tesirlerini önceden kestiremeyiz. Ancak bu zihniyetle hareket eden bir kanun vazıı tarafsız kalabilir. Tarafsız olmak demek, normal olarak yazı-tura atmak suretiyle hâlledilen meselelere verilecek hazır bir cevabı bulunmamak demektir. Her şeyin sarih olarak önceden görüldüğü bir âlemde, devletin icraatında tarafsız kalması kolay değildir. Fakat, hükumet siyasetinin muayyen insanlar üzerindeki tesirlerinin tamamıyla bilindiği ve hükumetin bizzat o tesirleri yaratmak gayesini güttüğü bir memlekette, devletin tarafsız kalması asla mümkün değildir. Devlet, ister istemez, taraf tutmak, kendi takdirlerini, kanaâtlerini vatandaşlara zorla kabûl ettirmek ve onların şahsî hedefleri uğrundaki gayretlerini kolaylaştıracak yerde, onları kendi tâyin edeceği hedeflere

sevketmek yoluna gidecektir. Bir kanun isdâr edilirken bunun belli şahıslar üzerindeki tesirleri önceden görülebildiği takdirde, bu kanun halkın istimâline mahsus bir âlet olmaktan çıkar; kanun vazıının elinde, halkı kendi iradesine rameden ve kendi gayelerine doğru sevkeden bir âlet hâline gelir. Böyle olunca, devlet, insan şahsiyetinin kabîl olduğu kadar tam bir şekilde gelişmesi için kurulmuş ütiliter bir makine olmaktan çıkar, bizatihi 'ahlâkı bir müessese şekline girer. Burada 'ahlâkı kelimesini asla 'gayrî ahlâkinin zıddı olarak kullanmıyoruz; demek istiyoruz ki, devlet, ahlâkî mahiyette bütün meselelere müteallik kanaâtlerini -bu kanaâtler ister ahlâkî, ister son derece gayri ahlâkî olsunlar- kendi mensuplarına zorla kabûl ettiren bir müessese hâlini alır. Kelimenin bu mânâsıyla, Nazi devleti veya herhangi bir kolektivist devlet 'ahlâkidir, hâlbuki liberal devlet böyle değildir.

Cevap olarak denebilir ki: Bütün bunlar ciddî güçlükler doğurabilecek mahiyette değildir; İktisadî plânın yapıcısı, şahsî kanaâtlerinin, peşin hükümlerinin tesir etmeyeceği meselelerle uğraşacağı için, âdil ve mâkûl olan yolu tespit hususunda umumî aldı selimi rehber ittihaz edebilir. Umumiyetle, hususî bir endüstri branşında küçük çapta da olsa plâncılık tecrübesini yapmış olan kimseler bu iddiayı desteklerler. Çünkü bunlar, en yakın menfaat sâhiplerini tatmin edecek çareler bulmak hususunda aşılması imkânsız güçlüklerle karşılaşmamışlardır. Fakat muayyen bir endüstri koluna inhisar eden plâncılıkta, nazarı itibara alınan 'menfaatler' mahdut olduğu cihetle, bu tecrübe hiçbir şey ispat etmez. Muayyen bir hâl tarzından fayda bekleyen en yakın menfaat sâhipleri, bir bütün hâlinde ele alman cemiyet menfaatları bakımından, iyi hakem sayılmazlar. Çok karakteristik bir tek misal gösterelim; muayyen bir endüstride, sermâyedar ve işçi mümessilleri, tahdit politikası üzerinde anlaşır ve bu suretle müstehlikleri istismara karar verirlerse, müstehlikin sırtından elde edecekleri bu fazla kârı daha önceki kazançları nispetinde veya buna benzer herhangi bir usûl dâiresinde paylaşmak hususunda pek güçlük çekmezler. Binlerce veya milyonlarca fert arasında taksime uğrayan zarara gelince, bu cihet ya hiç düşünülmez yahut da kâfi derecede hesaba katılmaz. İktisadî plâncılığın doğurduğu meselelerin çözülmesinde 'adâlet' prensibinin tek başına ne dereceye kadar işe yarayabileceğini tecrübe etmek için, bu prensibi, kazanç ve zararların aynı derecede vuzuhla görülebildiği meselelere tatbik etmek gerekir. Ya doktorlara ve hasta bakıcılara daha yüksek ücret verilmesi, yahut da daha geniş, daha iyi teşkilâtlanmış bir sıhhat servisinin kurulması

şıklarından birini seçmemiz icap ederse; ya çocuklara daha fazla süt vermek, yahut da ziraat işçilerine daha dolgun ücretler ödemek; ya işsizlere iş bulmak, yahut da çalışmakta olanlara daha iyi ücretler vermek şıklarından birini tercih etmemiz gerekirse, bütün bu meseleler ancak bir tek şartla halledilebilir: Noksansız bir 'kıymetler silsilesi sistemi' kurmak şartıyla; öyle bir sistem ki, içinde, ferdî veya kolektif her ihtiyacın belli bir yeri bulunsun.

Fiiliyatta, plâncılık genişledikçe, hukukî prensiplerin yerine, gitgide şu veya bu ameliyenin 'âdil' veya 'mâkûl' olup olmadığım bildiren formüller kaim olmaktadır. Bu ise, müşahhas hâllerde, kararı hâkimin veya ilgili makamın takdirine bırakmak demektir. Bu müphem formüllerin mevzuatta ve içtihatlarda gittikçe artan bir şekilde yer tutması; kanun hâkimiyeti kaidesinin tereddisi, 'hukuka bağlı devlet'in, Rechtsstaat'ın ortadan kaybolması yolundaki bir gidişin emareleri olarak ele alınabilir. Burada şu vâkıa üzerinde bir kere daha ısrarla durmak lâzımdır ki, kanun hâkimiyeti kaidesinin zevali yolundaki bu cereyan, Almanya'da, Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden bir hayli önce almış yürümüştü. Totaliter bir plâncılığa doğru oldukça inkişaf etmiş bir temayül mevcuttu. Hitler e sâdece işin tamamlanması kaldı.

Plâncılığın, zarurî olarak, fertlerin ihtiyaçları arasmda bile bile tefrikler yapılmasını ve bazı insanlar için mübah olan şeylerin başkalarına yasak edilmesini gerektirdiği her türlü şüpheden uzaktır. Plânlı iktisat sisteminde, muayyen insan kategorilerinin ne kadar servet iktisab edecekleri, herkesin nelere mâlik olabileceği, nelere mâlik olamayacağının kanunla tespit edilmesi lâzımdır. Bu ise, hakikâtte, 'statülere avdet etmek demektir; Sir Henry Maine'in meşhur cümlesiyle, cemiyetlerin "bugüne kadar statüden mukaveleye doğru geçirdikleri terakki hareketinin tersine dönmesi demektir. Hiç şüphesiz, statü nizamının hakikî zıddı, mukaveleye bağlılık kaidesinden de ziyâde, kanun hâkimiyeti kaidesidir. Keyfî idarenin zıddı olan 'kanun karşısında eşitlik ancak 'umumi hukuk kaidelerinin hükümranlığı ve iktidardaki otorite tarafından tâyin edilen birtakım imtiyazlı insan zümrelerinin bulunmaması sâyesinde gerçekleştirilebilir.

***

Bütün bu mülâhazalardan görünüşte garip olmakla beraber mantıkî bir netice çıkar: Kanun karşısındaki hukukî eşitlik ile, insanlar arasında maddî

veya müşahhas bir eşitlik yaratmak yolunda hükumetin sarfedeceği her türlü gayret, birbirine zıt, hatta telifi imkânsız şeylerdir. Başka bir ifade ile, servet dağılışında adâleti sağlamaya matuf muayyen bir ideâli tahakkuk ettirmeye çalışan her siyaset, hukukun hâkimiyeti kaidesinin imhasına müncer olur. Birbirlerinden farklı insanları aynı neticelere ulaştırmak için, bunları ayrı muamelelere tâbi tutmak lâzımdır. Farklı insanlara aynı objektif imkânı temin etmek, bunlara aynı sübjektif şansı bahşetmek değildir. Hukuk hâkimiyeti kaidesinin İktisadî müsavatsızlık doğurduğu inkâr edilemez; fakat şu var ki, bu müsavatsızlık, belli insanları muayyen bir şekilde mağdur eden bir müsavatsızlık değildir. Çok mânidar ve karakteristik bir nokta vardır: Sosyalistler (ve Naziler), 'münhasıran' şeklî olan adâletten, insanların maddî durumlarım hesaba katmayan hukuk nizamından dâima şikâyet etmişler, 'hukukun sosyalistleştirilmesini' istemişler, hâkimlerin bağımsızlığına hücumda bulunmuşlar, fakat bu arada kanunun hükümranlığı kaidesinin tehlikeli bir düşmanı olan Freirechtsschule (serbest hukuk mektebi) nevinden hareketleri desteklemişlerdir.

Hukuk kaidesinin hâkimiyet ve müessiriyeti bakımından, kaidenin muhtevasından ziyâde herkese ve her zaman istisnasız surette tatbik edilmesinin ehemmiyeti vardır. Bir misal verelim: Hepimiz aynı taraftan gitmek şartıyla arabamızı yolun sağından veya solundan götürmemiz pek mühim değildir. Mühim olan, hukuk kaidesini bilmek suretiyle, insanların davranışlarını önceden görebilmemizdir. Bunun için de, -münferit bir hâdisede haksızlığa müncer olacağım hissetsek bile- kaidenin bütün hâllerde tatbik edilmesi lâzımdır.

Bir yanda şekli adalet ve kanun karşısında şekli eşitlik prensibi ile, öte yanda tam bir adâlet ve eşitlik ideâlini gerçekleştirmek için girişilen muhtelif teşebbüsler arasındaki zıddiyetin bir neticesi daha vardır: 'İmtiyaz' mefhumunun pek çok kimseler tarafından yanlış anlaşılması ve bu mefhumun suiistimâli. Burada sâdece imtiyaz mefhumunun en aşırı suiistimâlini zikredelim: Bu mefhumun mülkiyet fikrine tatbiki. Vaktiyle olduğu gibi gayri menkûl mülkiyeti sâdece 'zadegan' sınıfına tahsis edilseydi, mülkiyet gerçekten bir imtiyaz teşkil ederdi. Keza, zamanımızda sık sık görüldüğü gibi, bazı malların istihsal ve satışının İdarî makamlarca tespit edilen muayyen insanlara hasredilmesi hâlinde de, ortada bir 'imtiyaz' mevcuttur. Fakat herkesin aynı kaideler dâiresinde iktisab edebileceği hususî mülkiyeti -sırf insanların ancak bir kısmı buna muvaffak

olabildikleri için- 'imtiyaz' diye vasıflandırmak, bu kelimeyi mânâsız bir hâle getirmek demektir.

Liberal bir sistemdeki umumî ve belirli kanunların en kesin kıstası, bu kanunların hususî tesirlerinin önceden bilineme-mesindedir. Bu kıstas, liberal sistem hakkında zihinlerde yerleşmiş olan diğer bir teşevvüşü de aydınlatmaya yarayacaktır. İddia edildiğine göre, liberal sistemin ayırıcı vasfı, devleti hareketsizliğe mahkûm etmesidir. Meseleyi "devlet icraatta bulunmalı mıdır, yoksa bulunmamalı mıdır?" şeklinde vazetmek, tamamıyla yanlıştır. 'Bırakınız yapsınlar' (laissez-faire) tâbiri de son derece müphem bir tâbir olup, liberal siyasetin dayandığı prensipleri tağyir ve tahrif etmekten başka bir şeye yaramaz. Hiş şüphesiz, devlet icraatta bulunacak ve bu icraatı mutlaka bazı tesirler husûle getirecektir. Fakat işin esası burada değildir. Mühim olan nokta, ferdin, devletin hattı hareketini önceden görebilmesi ve şahsî projelerini tanzim etmek hususunda bu bilgiyi mihenk taşı olarak kullanabilmesidir. Böylece, devlet, kendi teşkilâtından her ferdin ne şekilde istifade ettiğini kontrol edemediği hâlde, fert başkalarının müdahalesine karşı ne dereceye kadar himâye olunacağını tamamıyla ölçebilecek ve çalışmalarının semeresini devletin gasbedip edemeyeceğini önceden bilecektir. Ölçü ve ayarları kontrol eden (veya hilekârlık ve dolandırıcılığı önlemek için başka tedbirler alan) bir devlet, icraatta bulunuyor demektir; buna mukabil, meselâ grevcilerin elebaşıları tarafından şiddet kullanılmasına göz yuman bir devlet, gayri faal bir durumdadır. Hâlbuki birinci şıkta devlet liberal prensiplere riayet etmiş; ikinci şıkta ise etmemiştir. İstihsale müteallik olarak devlet tarafından konulan umumî ve devamlı kaideler (meselâ inşaatın tanzimine, fabrikalara müteallik kanunlar) hakkında da aynı şey söylenebilir; bunlar, vaziyete göre, faydalı veya zararlı, yerinde veya yersiz olabilirler. Fakat devamlı bir mahiyet taşıdıkları ve muayyen insanları korumak veya zarara sokmak maksadıyla kullanılmadıkları müddetçe liberal prensipleri ihlâl etmiş olmazlar. Şüphesiz bu gibi kanun ve nizamların da, önceden görülmeyen ve umumî tesirleri dışında, bir de önceden açıkça görülebilen ve muayyen insanlar üzerinde husûle gelen belli ve anî tesirleri vardır. Fakat bu nevi kanunlarda, istihdaf edilen asıl gaye, anî, kısa vâdeli tesirler değildir -hiç değilse öyle olmalıdır-. Bir kanunun anî ve önceden hesaplanmış tesirleri, umumî ve uzun vâdeli tesir ve şümûlüne nazaran ağır basmaya başlayınca iki çeşit kanun arasındaki tefrikin prensip bakımından vazıh olsa bile, fiilen son derece güçleştiği sınıra doğru yaklaşmış oluruz.

***

Hukukun hâkimiyeti kaidesi ancak liberal çağda şuurlu bir tekâmüle mazhar olmuştur; hürriyetin sâdece teminatı değil, hukukî teşahhusu olan bu kaide, o çağın en büyük eserlerinden biridir. Kant'ın formülüne göre (ondan önce, Voltaire de aşağı yukarı aynı ifadeyi kullanmıştı): "İnsan kanunlardan başka hiç kimseye itaat etmek mecburiyetinde olmadığı müddetçe hürdür." Bu telâkki, müphem bir ideâl şeklinde de olsa, Romalılar devrinden beri yaşayagelmiştir ve son asırlar zarfında, hiçbir vakit bugünkü kadar ciddî bir tehdide mâruz kalmamıştır. Kanun yapıcının hudutsuz bir salâhiyete sâhip olduğu kanaâti-nin yayılmasından kısmen de halk egemenliği ve demokrasi rejimi mesûldür. Devletin bütün icraatı usûlü dâiresinde isdâr edilmiş mevzuata dayandığı müddetçe 'kanun hâkimiyeti kaidesinin mahfuz kalacağı yolundaki zehap bu kanaâti takviye etmiştir. Hâlbuki, hukukun hâkimiyeti kaidesini bu tarzda anlamak tamamıyla hatalıdır. hükumetin icraatı hukukî mânâda tamamıyla 'meşru olduğu hâlde, 'kanun hâkimiyeti kaidesine uygun olmayabilir. Bir kimsenin, şu veya bu şekilde hareket etmek hususunda tam bir kanunî salâhiyete mâlik olması, o kimseye verilmiş bulunan salâhiyetin 'mahdut' bir salâhiyet olmasını icap ettirmez: Kanundan alınmış olan iktidar, 'keyfi surette hareket etmek iktidarı da olabilir. Hitler'in hudutsuz salâhiyetlerini tamamıyla anayasaya uygun bir şekilde elde ettiği ve icraatının hukukî bakımdan meşru olduğu belki ileri sürülebilir. Fakat Hitler rejimi altındaki Almanya'da kanun hâkimiyeti kaidesinin cârî olduğunu kim iddia edebilir?

Bu itibarla, plânlaştırılmış bir cemiyette hukukun hâkimiyetinin devam edemeyeceğini söylemek, böyle bir cemiyette hükumet icraatının kanuna dayanmayacağım veya böyle bir cemiyetin kanundan mahrum bulunacağım ileri sürmek demek değildir. Şu demektir ki, hükumetin zorlayıcı salâhiyetleri, önceden tespit edilmiş kaidelere göre tâyin ve tahdit edilemeyecektir. İndi faaliyetlerin de kanunlarla meşrulaştırılması, kitaba uydurulması mümkündür, hatta İktisadî faaliyetin merkezî bir idareye bağlanmasını sağlamak için böyle yapılması zarurîdir. Her bakanlığa veya her makama doğru gördükleri her şeyi yapmak müsaadesini veren bir kanun çıkarıldığı takdirde, bu bakanlık veya makamların bütün hareketleri kanunen meşru olacaktır; fakat bu icraatın hukukun hâkimiyeti kaidesine tâbi olduğu söylenemez. hükumete hudutsuz salâhiyet verilmek suretiyle,

en indi bir idare tarzı meşru kılınabilir. Böylece, demokratik bir nizam, tahayyül edilebilecek en koyu despotizme yol açabilir.*

Fakat, eğer kamın hükumet makamlarına İktisadî hayatı sevk ve idare etmek imkânlarını vermek istiyorsa, kararlarım beklenmeyen hâl ve şartlara intibak ettirebilmesi ve umumî bir şekilde ifadesi kabîl olmayan birtakım esaslara göre rotasını çizebilmesi için, devlete kâfi derecede salâhiyet bahşetmelidir. Bunun neticesi olarak, plâncılığın genişlemesi ile, teşrii salâhiyetler gitgide artan bir ölçüde bakanlıklara ve idare makamlarına devredilmektedir. Geçen harpten önce, bir bakanlığın parlâmento yerine kaim olarak hareket ettiği ve bu yüzden 'parlâmento gibi gayri mesul' sayıldığı hâller pek ender idi. Halbuki bugün, Lord Hewart'ın dikkati çektiği bu gibi hâller, yani teşrii salâhiyetlerin idare cihazlarına devri mutad bir hâle gelmiştir. Mütemadiyen yeni yeni makamlar en geniş salâhiyetlerle teçhiz edilmektedir. Bu makamlar, belli kaidelerle bağlı olmaksızın, millî faaliyetin şu veya bu kısmım hemen hemen hudutsuz bir takdir salâhiyeti ile tanzim etmektedirler.

Hülâsa, 'hukukun hâkimiyeti' kaidesi teşrii organın salâhiyetini tahdit eder: Bir taraftan, bu salâhiyeti, 'şeklî kanun dediğimiz umumî kaideler isdârına inhisar ettirir; diğer taraftan, muayyen insanların menfaatlarına göre ayarlanmış her türlü teşrii faaliyete manidir; keza devlet kuvvetini insanlar arasında bu çeşit tefrikler ve kayırmalar yapmak üzere kullanmak salâhiyetinin herhangi bir makama verilmesine engel olur. 'Hukukun hâkimiyeti kaidesi her şeyin kanunla tanzim edilmiş olması demek değil; devletin zorlayıcı iktidarını, ancak kanunla tanzim edilmiş olan hâllerde ve önceden tamamıyla bilinmesi kabûl olacak tarzda kullanması demektir. Her hususî emirnâme hukukun hâkimiyeti kaidesini ihlâl eder. Bu fikre itiraz eden kimse, anayasaya uygun olarak elde edilmek şartıyla, bugün Almanya'da, İtalya'da ve Rusya'da diktatörlerin sâhip oldukları mutlak iktidarın hukukun hâkimiyeti kaidesine uygun bulunduğunu kabûl etmiş olur.*

***

Hukukun hâkimiyeti kaidesi, ister bazı memleketlerde olduğu gibi vatandaş haklarını tespit eden bir beyannâme (Bili of Rights) veya bir Anayasa şeklinde tecelli etsin; ister sağlam bir şekilde teessüs eden geleneklerle nesilden nesile intikal eylesin, bunun fazla ehemmiyeti yoktur.

Fakat derhâl görülecektir ki, hangi şekle bürünürse bürünsün, hukukun hâkimiyeti kaidesi, teşrii salâhiyetlerin sınırlandırılmasını, ferde vazgeçilmez bazı hakların tanınmasını, insan haklarının dokunulmazlığını tazammun eder.

Tam ve merkezî bir plâncılığın belli başlı taraftarlarından olan H. G. Wells'in, insan haklarını müdafaa yolunda ateşli yazılar yazması, mütefekkirlerimizin, birbirine zıt bazı ideâllere aynı zamanda bağlanmaları yüzünden nasıl bir zihin karışıklığı içine düştüklerini gösteren çok karakteristik bir misaldir. Fakat Wells'in muhafaza etmek istediği ferdî haklar, arzu ettiği plâncılığa mutlaka engel olacaktır. Plâncılıkla insan hakları arasındaki bu uyuşmazlığın mevcudiyetinden kendisinin de şüphelendiğini hissetmek kabildir: Teklif ettiği "İnsan Hakları Beyannâmesi'nin hükümleri, ifadenin şümûlünü daraltan ve bu Beyannâmeyi her türlü mânâdan mahrum kılan sıfatlar, tavsifler içinde boğulmuştur. Meselâ, bu Beyannâmede deniyor ki: "Herkes, hiçbir ayırıcı tahdide mâruz kalmadan, kanunen alınıp satılması câiz olan her şeyi almak ve satmak hakkına mâlik bulunmalıdır." Buna diyecek yok. Lâkin muharririn derhâl ilâve ettiği şu kayıt bu prensibi tamamıyla hükümsüz hâle getirmektedir: "Fakat alım-satım, müşterek refahla kabili telif olan şartlar ve miktarlar dâhilinde serbesttir." Pek tabiîdir ki herhangi bir şeyin alım satımına konan her türlü tahditlerin 'müşterek refah'a faydalı olacağı ileri sürülür; böyle olunca, yukarıdaki hükmün fiilen önleyebileceği hiçbir tahdit yoktur ve bir ferdî hakkın himâyesinden bahsedilemez.

Başka bir ana hükme geçelim. Beyannâme diyor ki: "Her insan kanunun meşru saydığı herhangi bir işle uğraşabilir", "'ücretli bir işe hakkı vardır ve kendisine açık olan mesleklerden herhangi birini serbestçe seçebilir." Fakat belli bir işin belli bir şahsa 'açık' olup olmadığı meselesini kimin hâlledeceğini söylemiyor. Paragrafa ilâve edilen "fert bir işe tâlip olabilir ve talebi âleni olarak incelenir, kabûl veya reddedilir" ibaresi açıkça göstermektedir ki, H. G. Wells fertlerin muayyen işlere girmek hakkına sâhip bulunup bulunmadıkları hususunda karar verecek olan bir otoritenin mevcudiyetini derpiş etmektedir. B öylece bir otoritenin mevcudiyeti ise, şüphesiz, meslek seçme hürriyetine aykırıdır. Plânlaştırılmış bir âlemde, münâkale vasıtaları ve para kontrol altında bulunduktan başka, sanayi tesisleri de münhasıran plânda gösterilecek yerlerde kurulabilecektir; böyle bir âlemde 'seyahat ve muhaceret hürriyeti' nasıl sağlanacaktır? Kâğıt

tedariki ve bütün tevzi şebekesi hâkim otoritenin kontrolü altında iken, matbuat hürriyeti nasıl temin edilecektir? Bütün bunlar, Mr. Wells'in, diğer plâncı yoldaşları gibi, cevapsız bıraktığı suallerdir.

Bu bakımdan, sosyalizm hareketinin doğuşundan beri insan hakları fikrine 'metafizik' bir fikir diye hücum edegelmiş olan birçok ıslahatçılar, daha fazla düşünce insicamı göstermişler ve şu nokta üzerinde ısrarla durmuşlardır: Rasyonel bir şekilde teşkilâtlandırılan bir âlemde, artık insan haklarına yer yoktur: Ferdin sâdece vazifeleri vardır. Bu görüş tarzı bizim sözde terakkiperverlerimizin mümeyyiz vasfı hâline gelmiştir. Bunlardan mürteci damgasını yemek için, herhangi bir tedbire karşı bunun fert haklarım ihlâl ettiğini ileri sürerek itirazda bulunmaktan daha emin bir yol yoktur. Liberal bir mecmua olan The Economist bile, birkaç yıl önce, Fransızların şu dersi anlamış olduklarım ileri sürerek Fransızları bize örnek göstermişti:

Demokratik bir hükumet, tıpkı bir dikkatörlük gibi, elinde dâima (!) tam salâhiyetler bulundurmalıdır; bu onun demokratik ve temsilî vasfını kaybettirmez. hükumetin İdarî meselelerde hiçbir vakit ve hiçbir şekilde ihlâl edemeyeceği ileri sürülen 'ferdî haklar', ortadan kalkması icap eden müz'iç bir engeldir. Halk tarafından serbestçe seçilmiş bir hükumet - muhalefet tenkit hakkını tam ve âleni olarak kullanabildiği müddetçe- tanzim salâhiyetinin birtakım sınırlarla daraltılmasını kabûl edemez ve etmemelidir.

Serbest ve âleni tenkidin bile zarurî olarak sınırlandırıldığı harp devrelerinde, bunun önüne geçmeye belki imkân yoktur. Ancak, yukarıda zikredilen parçadaki 'dâima' kelimesi, The Economist'in, fevkalâde salâhiyetleri harp devirlerine mahsus zarurî bir fenalık olarak telâkki etmediği fikrini uyandırmaktadır. Fakat bu gibi tam salâhiyetlerin dâimî bir müessese hâlini alması, hukukun hâkimiyeti kaidesi ile kabili telif değildir ve doğruca totaliter devlete müncer olur. Lâkin İktisadî hayatın idaresini hükumete tevdi etmek isteyen herkes, ister istemez bu telâkkiyi benimsemeye mecburdur.

Muhtelif merkezî Avrupa devletlerinin tecrübeleri fazlasıyla ispat etmiştir ki, devlet İktisadî hayatı tam bir kontrol altına alınca, fert haklarının veya azınlık (ekalliyet) haklarının şeklen tanınması hiçbir mânâ ifade etmez. Azınlık haklarım koruyan statülerin bir harfini bile ihlâl etmeden, muayyen

iktisadî siyaset vasıtalarına müracaat ederek, millî azınlıklar aleyhine merhametsizce bir tazyik siyasetinin güdülebileceği açıkça görülmüştür. Bazı faaliyetlerin veya sanayi kollarının bilhassa azınlıklar elinde bulunması, İktisadî vasıtalarla yapılan tazyiki geniş ölçüde kolaylaştırmıştır. Böylece, zâhiren muayyen bir sanayie veya sınıfa karşı alınan tedbirlerle, fiiliyatta azınlıklardan birini ezmek maksadı güdülmüştür. Plancılığın siyasî sahadaki fiilî neticelerini görmek isteyenlere, bu tecrübeler, 'sınaî inkişafın hükumetçe murakabesi gibi görünüşte son derece masum olan bir prensibin, bir tazyik ve tefrika siyaseti gütmek hususunda âdeta sonsuz imkânlar doğurabileceğini fazlasıyla ispat etmiştir.

---

* A.V. Dicey nin, lhe Law of the Constitution adlı eserindeki klâsik tarifine göre, Kanun Hâkimiyeti kaidesi "evvel emirde her türlü keyfî iktidara, her türlü keyfî harekete, her türlü imtiyaza, hatta hükumetin geniş bir takdir salâhiyeti ile mücehhez olmasına engel teşkil eden birtakım müesses kanunların mutlak hâkimiyeti veya üstünlüğü demektir" (8'inci bası, s. 198). Bu terim İngiltere'de bilhassa Dicey'nin eserlerinin tesiriyle daha dar ve teknik bir mânâ iktisab etmiştir; fakat biz burada tâbirin dar mânâsı ile meşgul olacak değiliz. En geniş ve en eski mânâsıyla "kanuna bağlılık veya kanunun hâkimiyeti mefhumu. İngiltere'de hukuk geleneğinin ayrılmaz bir parçası hâline girmiştir". Bu prensip, münâkaşa bile edilmeden kabûl olunur. Bizi bu mânâda kanun hâkimiyeti mefhumunu daha yakından incelemeye sevk eden sebep, hukuk devleti (Rechtsstaat) hakkında 19. Yüzyılda Almanya'da cereyan eden münâkaşalar esnasında, yeni meselelerin ortaya çıkmış bulunmasıdır.

* İhtilâf, 19. Yüzyılda ekseriya zannedildiği gibi, 'hürriyet' ile 'kanun' arasında değildir. John Locke, kanunsuz hürriyet olamayacağını kâfi derecede vuzuhla belirtmiştir. İhtilâf muhtelif kanun çeşitleri arasındadır; bunlar arasındaki fark o kadar derindir ki. hepsine birden kanun adını vermek bile doğru değildir. Bir tarafta 'hukukun hâkimiyeti'ni sağlayacak mahiyette kanunlar -önceden isdâr edilen ve 'oyunun kaidelerini gösteren' kanunlar- vardır ki, bunlar ferde, devletin zorlayıcı cihazının nasıl harekete geçeceğini önceden görmek ve muayyen vaziyetlerde vatandaşlarının ne şekilde davranacaklarını bilmek imkânını verirler; diğer tarafta, devlet otoritesine, fiilen istediği gibi hareket etmek salâhiyetini bahşeden kanunlar vardır. Binaenaleyh, menfaat ihtüâflannı önceden tespit edilmiş kaideler

mucibince, değil de, oportünist mülâhazalara göre hâlletmeye kalkışan bir demokraside, hukukun hâkimiyetinden bahsedilemez.

* Hukukun hâkimiyeti kaidesinin teşrii yoldan ihlâlinin başka bir misali, İngiltere tarihinde sık sık rastlanan Bill of Attainder'lerdir. Hukukun hâkimiyeti kaidesi, ceza hukukunda, umumiyetle Lâtince bir formülle ifade edilir: Nulla poena sine lege - yani kanunda sarih olarak yazılı olmadıkça, hiç kimseye herhangi bir hareketinden dolayı ceza verilemez. Bu kaidenin esası şudur: Bir kanunun münferit bir hâdiseye tatbik edilebilmesi için, hâdise ortaya çıkmadan önce, o kanunun umumî bir kaide şeklinde vazedilmiş bulunması lâzımdır. VlII'inci Henry devrinde, Parlâmento, Bishop of Rochester'in aşçısı hakkında "adı geçen Richard Rose'un, sınıfının hak ve imtiyazlarından faydalandırmayarak, kaynar suya atılmak suretiyle öldürülmesine" karar vermişti. Bu kararın hukukun hâkimiyeti kaidesine uygun olduğunu kimse iddia edemez. Hukukun hâkimiyeti kaidesi bütün liberal memleketlerde ceza usûlünün ayrılmaz bir parçası hâlinde geldiği hâlde, totaliter rejimlerde bu esas muhafaza edilememiştir. Oralarda, E. B. Ashtonün gayet iyi ifade ettiği gibi, liberal düsturun yerine şu prensip kaim olmuştur: Nullum erimen sine pona - kanunda sarih olarak yazılı olsun veya olmasın hiçbir 'suç' cezasız kalmamalıdır. "Devletin haklan kanunu ihlâl edenleri cezalandırmaktan ibaret değildir. Câmia, menfa-atlarınm korunması bakımından lüzumlu gördüğü her şeye salahiyetlidir - kanuna olduğu gibi riayet etmek, ferdin en iptidaî vazifelerinden sâdece birisidir". (E. B. Ashton, The Fascist: His State and Mind, 1937, s. 119). "Camianın menfaatlarmı" ihlâl eden şeylerin nelerden ibaret olduğunu takdir etmek, tabiatıyla, salâhiyetli devlet makamlarına aittir.

İktisadi Hayatın Kontrolü ve Totaliterlik

Servetlerin istihsalini kontrol etmek, bütün insan hayatını kontrol etmek demektir.

Hilaire Belloc

Kurmak istedikleri nizamin amelî veçhelerînî ciddî surette incelemiş olan plâncılık taraftarları, güdümlü iktisadın az çok totaliter vasıtalarla idare edilmesi lâzım geldiği hususunda pek şüphe beslemezler. Karşılıklı olarak birbirlerine bağlı faaliyetlerden mürekkep mûdil bir sistemin şuurî bir şekilde idaresi, ancak mahdut bir mütehassıslar heyeti tarafından sağlanabilir. Nihaî mesûliyet ve iktidar, bir başkomutana âit olmalı ve bu şefin hareketleri demokratik usûllerle kösteklenmemelidir. Bütün bunlar, umumun tasvibiyle yürütülmesi mümkün olmayan merkezî plâncılığın ana prensiplerinden doğan tabiî neticelerdir. Plâncılık taraftarları, otoriter nizamın 'sâdece İktisadî meselelere münhasır kalacağım söyleyerek bizi teselliye çalışmaktadırlar: Amerikanın en başta gelen plâncılık taraftarlarından biri, Stuart Chase, plânlaştırılmış bir cemiyette "İktisadî meselelerden gayri her şeyle meşgul olmak şartıyla siyasî demokrasinin devam edebileceğini" ileri sürmektedir. Bu gibi teminatların yanı sıra, hayatımızın en ehemmiyetsiz veçhesini teşkil eden veya etmesi lâzım gelen sahalarda hürriyetten vazgeçmek suretiyle, daha yüksek kıymetlere müteallik faaliyetlerimizde hürriyetimizi artırmamız yolunda, bazı telkin ve tavsiyeler de yapılmaktadır. Bu gibi mülahazalarla, siyasî diktatörlükten nefret eden birçok kimselerin İktisadî sahada diktatörlüğe taraftar oldukları sık sık görülür.

En iyi, en temiz insiyaklarımıza hitap eden bu deliller, ekseriya en zeki insanları baştan çıkarırlar. Plancılık bizi âdi ve küçük kaygılarımızdan kurtarabilir ve şahsiyetimizin tam bir gelişmeye kavuşmasını, yüksek meşgûliyetlerle, tefekkürle uğraşmamızı kolaylaştırabilirse, böyle bir ideâli kötülemeye kim cesaret edebilir? Şâyet İktisadî faaliyetimiz hakikâten hayatımızın yalnız âdi ve bayağı cephelerini ilgilendiriyorsa, hiç şüphesiz, elimizdeki bütün çareleri kullanarak maddî meşgûliyetlerden kendimizi kurtarmaya, bu işleri herhangi bir ütiliter cihaza terk edip nefsimizi tamamıyla manevî sahaya, hayatın asil cephelerine hasretmeye çalışmamız doğru olur.

İktisadî hayatı kontrol eden bir iktidarın, hayatımızın ancak ikinci derecedeki veçheleri üzerinde tesir icra edebileceğine inanarak müsterih olan kimseler maalesef aldanmaktadırlar. İktisadî faaliyet sahasındaki hürriyetimize karşı beliren tehditleri fazla küçümseyenler, iktisadi gayelerin hayatın diğer gayelerinden tamamıyla müstakil olduğu zehabına kapılanlardır. Patolojik bir hâl olan 'hasislik' hâli müstesna, böyle bir şey varit değildir. Aklı başında insanların faaliyetlerinin 'nihai gayesi hiçbir zaman İktisadî olamaz. Kelimenin hakikî mânâsıyla, "iktisadî saik mevcut değildir; sâdece diğer gayeler uğrundaki gayretlerimize müessir olan İktisadî faktörler mevcuttur. Günlük konuşmalarda hatalı olarak "İktisadî saik" adı verilen şey hakikâtte, önce muayyen olmayan birtakım değişik gayelere vasıl olmak için istenilen umumî imkânlardan, iktidar arzusundan başka bir şey değildir.* Para sâhibi olmak için mücadele etmemiz, gayretlerimizin semeresinden istifade etmek hususunda paranın bize en mütenevvi imkânları vermesindendir. Modem cemiyette, nispî fakirliğimizin bize dâimî surette yüklediği kısıntılar paramızın mahdut oluşu şeklinde tecelli ettiği için, birçok insan bizzat paranın kendisini bu kısıntıların sembolü olarak görüp, paradan nefret etmeye başlamıştır. Fakat bu, sıkıntının hakikî sebepleriyle, bir kuvvetin tezâhür 'vasıtasını birbirine karıştırmak demektir. Paranın insan tarafından icad edilen en mühim 'hürriyet' vasıtalarından biri olduğunu söylemek çok daha doğru olur. Bugünkü cemiyette, para, fakir bir insana dahi muhtelif imkânlar arasında harikulade bir seçme hürriyeti sağlar; daha birkaç nesil önce bir zenginin sâhip olduğu imkânlar bile bundan çok daha azdı. Birçok sosyalistin teklif ettiği gibi, 'para kazanma saiki yerine, 'gayri İktisadî saikler ikâme etmeyi kabûl eylediğimiz takdirde neler olabileceğini tahayyül etmeye çakşırsak, paranın gördüğü hizmetlerin mânâsını daha iyi anlarız. İşin karşılığı para ile ödenecek yerde, resmî unvanlar veya imtiyazlar şeklinde, başkaları üzerinde bir iktidar verilmek veya daha iyi mesken ve gıda şartları, seyahat veya tahsil imkânları temin edilmek suretiyle ödendiği takdirde, hürriyet tahdit edilmiş demektir: Ödenecek karşılığın şeklini tâyin eden kimse, bunu yapmakla, paranın sağladığı seçme hürriyetini, tercih imkânını ortadan kaldırmış olacaktır: Çünkü karşılığın yalnız miktarım değil, cinsini de tespit edecektir.

***

Diğer saiklerden ayrı, münhasıran İktisadî mahiyette saik-ler mevcut değildir; İktisadî bir kazanç veya kaybın, ihtiyaç veya arzularımızdan hangisinin tatminine müessir olacağını kararlaştırmak dâima bizim elimizdedir; bu cihetleri göz önünde tutunca, İktisadî meselelerin hayatın en ehemmiyetsiz cephesini teşkil ettiği yolundaki umumî kanaâtin ihtiva ettiği hakikât nüvesini görmek ve 'münhasıran İktisadî mâliyet taşıyan düşüncelerin hor görülmesindeki sebebi anlamak kolaylaşır. Bu telâkki piyasa iktisatında ve serbest bir iktisat sistemi cârî olduğu takdirde haklı görülebilir. Bütün mallarımızı ve gelirimizi serbestçe kullanabildiğimiz müddetçe, İktisadî bir kayıp bizi ancak, tatmine muktedir olduğumuz arzular içinde en az ehemmiyet verdiğimiz hangisi ise, o arzunun tatmininden mahrum edecektir. Bir kaybın tesirlerini en az ehemmiyetli olan ihtiyaçlarımız üzerine yöneltmek imkânına sâhipsek, bu kayıp "münhasıran" İktisadî mahiyette bir kayıptır. Hâlbuki kaybettiğimiz bir şeyin hakikî kıymetinin İktisadî kıymetinden fazla olduğunu veya İktisadî ölçülerle ifade edilmesine bile imkân bulunmadığım söylediğimiz vakit, bu kayba olduğu gibi katlanmak zorunda bulunduğumuz -yani uğradığımız zararı istediğimiz sahaya yöneltemeyeceğimiz- anlaşılır. İktisadî kararlar hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Başka bir ifadeyle, iktisadî değişiklikler, ancak "kenar-ihtiyaçlarımıza (marjinal ihtiyaçlarımıza), yani nispeten en az ehemmiyet verdiğimiz ihtiyaçlara tesir ederler. Hayatımızda, İktisadî değişikliklerin tesiri altında kalmayan, bizim nazarımızda hayatın zevklerinin ve hatta birçok zaruretlerinin fevkinde olan birtakım şeyler vardır. Bu üstün faktörlere nazaran, "âdi menfaat in" ve iktisaden biraz daha müreffeh veya biraz daha fakir olmanın pek ehemmiyeti yoktur. İşte bu mülâhazalar birçok kimseyi, İktisadî plâncılı-ğın, sâdece İktisadî menfaatlarımızı ilgilendirmesi hasebiyle, hayatımızın esasını teşkil eden kıymetleri ciddî surette tehdit edemeyeceği kanaâtine sevketmektedir.

Fakat bu hüküm hatalıdır. İktisadî kıymetlerin bizim nazarımızda birçok şeyden daha az ehemmiyet taşıması, İktisadî sahada, bizim için hangi şeyin daha ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak hürriyetine ve imkânına mâlik olmamızdandır. Çünkü, mevcut cemiyet nizamında, kendi hayatımızın İktisadî meselelerini bizzat kendimiz çözeriz. Hâlbuki İktisadî faaliyetimizin murakabe altına alındığı, tâkip edeceğimiz muayyen gayeler kontrol ve tasvipten geçtiği takdirde, hakikâtte bütün hayatımız, her şeyimiz kontrol altına alınmış olacaktır.

İktisadî plâncılığın ortaya çıkardığı mesele, kendimizce az veya çok ehemmiyetli saydığımız ihtiyaçlarımızı istediğimiz yoldan tatmin etmeye mezun olup olmayacağımız meselesinden ibaret değildir. Bizim için hangi şeylerin daha az veya daha çok ehemmiyetli olduğunu kimin tâyin edeceği meselesi bahis mevzuudur: Bu hususta, bizim yerimize, İktisadî plânın idarecisi karar verecektir. İktisadî plâncılık yalnız "kenar-ihtiyaçlarımızı, yani en az ehemmiyet verdiğimiz ihtiyaçları, ("münhasıran İktisadî" oldukları için istihfaf edilen ihtiyaçları) müteessir etmekle kalmaz. Hakikâtte, böyle bir sistemde, fert artık hangi ihtiyaçlarının ehemmiyetsiz, hangilerinin ehemmiyetli olduğunu bizzat kararlaştırmak imkânına dahi sâhip bulunmayacaktır.

Bütün İktisadî faaliyetleri idare eden otorite, hayatımızın yalnız ikinci derecedeki sektörlerini kontrol etmekle kalmayacaktır: Tâkip edebileceğimiz her türlü gayeler için muhtaç olduğumuz vasıtaların verilip verilmemesine de aynı şekilde nezâret edecektir. İktisadî faaliyeti tamamen kontrol eden kimse, bu suretle, akla gelebilecek bütün gayelerin gerçekleştirilmesi için gerekli vasıtalara da hâkim bulunacaktır; bu gayelerden hangilerinin tahakkukuna müsaade edileceğini, hangilerine edilmeyeceğini, nihaî merci olarak, o kararlaştıracaktır. Meselenin can alıcı noktası buradadır. İktisadî kontrol, sâdece, insan hayatının mahdut ve diğer sahalardan tecrid edilmiş bir parçasının murakabesi demek değil, tasavvuru kabîl olan bütün gayeler için lüzumlu her türlü vasıtaların da murakabesi demektir. Bu vasıtaların murakabesini tek başına elinde tutan bir kimse, tâkip edilecek gayeleri kararlaştırmak, bir kıymetler hiyerarşisi kurarak muhtelif kıymetlerin sırasını tespit etmek imkâmna da mâliktir; bir kelime ile, hangi itikat ve düşüncelerin ve hangi emellerin câiz ve meşru olduğunu o tâyin edecektir. Merkezileştirilmiş plâncılık, İktisadî meselenin, fert yerine câmia tarafından hâlledilmesi demektir; bu ise, muhtelif ihtiyaçların nispî ehemmiyetlerini tâyin etmek işinin de câmiaya -daha doğrusu temsilcilerine- bırakılmasını icap ettirir.

Plâncıların bize vaadettikleri sözde İktisadî hürriyet işte bu-dur: Plâncılık, İktisadî meselelerimizi bizzat hâlletmek mecburiyetinden bizi kurtaracak ve bu meselelerin bize tahmil ettiği "muhtelif şıklar arasında tercih yapmak" külfeti bizim yerimize başkası tarafından deruhte edilecektir. Modern hayatta, her adımda ve her sâniye başında, başka insanların istihsal ettikleri vasıtalara muhtaç bulunduğumuz için, İktisadî plâncılık hemen hemen

bütün hayatımızın kontrol ve idare altına alınması neticesini doğuracaktır. İptidaî ihtiyaçlarımıza veya aile ve dostlarımızla olan münasebetlerimize, yapacağımız işin mahiyetine, boş vakitlerimizi nasıl geçireceğimize varıncaya kadar, İktisadî hayatımızın hemen hemen hiçbir cephesi, nizamı idare edenlerin "şuurî murakabesi"nden kurtulamayacaktır.[*]

***

İstihlâkin doğrudan doğruya kontrolü yoluna gidilmese bile, plânı idare edenlerin hususî hayatımıza müdahale ve tesirleri azalmış olmayacaktır. Plânlaştırılmış bir cemiyet nizamında, şu veya bu ölçüde vesika usûlüne veya mümasil usûllere başvurulması kuvvetle muhtemeldir. Fakat, hususî hayatımıza müdahale vuku bulması için, vesika usûlü şart değildir; müstehlik; gelirini istediği gibi sarfetmek hususunda zâhiri bir hürriyete sâhip olsa bile, plâncılığın hususî hayatımız üzerindeki tesirleri pek az hafifler. Plânlaştırılmış bir cemiyette, otorite, istihsali kontrol etmek suretiyle İstihlâkin de kontrolünü elinde bulunduracaktır.

Serbest rekabet rejiminde, bir kimse arzularımızı tatmin etmek istemediği takdirde başka birisine müracaat etmek imkânımız vardır: İstifade ettiğimiz seçme hürriyeti bu vâkıaya dayanır. Fakat bir inhisar (tekel) ile karşılaştığımız takdirde, onun tamamıyla eline düşmüş oluruz. Ve hiç şüphesiz, bütün İktisadî sistemi idare eden bir otorite, tasavvur edilebilecek inhisarların en kuvvetlisidir. Bu otorite, herhâlde azamî derecede mâlî kâr elde etmek gayesiyle çalışmayacağı için, elindeki iktidarı bir hususî tröstün yapacağı şekilde istismar etmeyecektir; fakat alabileceğimiz şeyleri ve bunları hangi şartlar altında alacağımızı tespit hususunda hudutsuz bir kudrete mâlik olacaktır. Merkezî otorite, fertlerin istifade edebilecekleri mal ve hizmetlerin cinsini ve miktarını tespitle iktifa etmeyerek, bu mal ve hizmetlerin muhtelif bölgeler ve ahali grupları arasındaki dağılışını da tanzim edecektir; ve icabında muhtelif insan kategorileri arasında istediği ölçüde tefrikler yapmak iktidarım da elinde bulunduracaktır. Bu iktidarın ne şekilde kullanılacağı hususunda hiçbir şüpheye yer kalmaması için plâncılık taraftarlarının iddialarım hatırlamak kâfidir; bu kuvvet, münhasıran merkezî otoritenin tasvip ettiği gayelerin gerçekleştirilmesi ve boş görmediği gayelerin tahakkukuna sed çekilmesi yolunda kullanılacaktır.

İstihsalin ve fiyatların kontrolü, devlete hemen hemen hudutsuz bir kudret bahşeder. Rekabet rejiminde, bir şeyi iktisab ederken ödememiz icap eden

fiyat, cemiyetin diğer üyelerini mahrum ettiğimiz malların miktarına bağlıdır. Bu fiyat, herhangi bir kimsenin iradesiyle, şuurlu kararıyla tespit olunmaz. Projelerimizin muayyen bir yoldan gerçekleştirilmesi bize fazla masraflı görünürse, başka bir yol tutmak hususunda ihtiyarımız vardır. Yolumuz üzerinde rastlayacağımız engeller, gayelerimizi tasvip etmeyen bir kimsenin veya makamın mevcudiyetinden değil, sâdece kullanmak istediğimiz vasıtaların başkaları tarafından da aranmasından ileri gelir. Hâlbuki güdümlü iktisatta, tâkibedilen gayeleri, yapılan faaliyetleri nezâreti altında bulunduran otorite, elindeki iktidarı mutlaka bu faaliyetlerden bazılarım himâye etmek ve bazılarına sed çekmek için kullanacaktır. Böyle bir iktisat düzeninde, tercihlerimize hâkim olan ve neleri iktisab edip edemeyeceğimizi tâyin eden, kendi zevkimiz değil, bir başkasının görüşüdür. İdare eden makam kendi görüşünü zorla kabûl ettirmek ve aksi istikametteki her türlü gayrete müessir bir şekilde set çekmek için kâfi derecede kuvvete sâhip olacağından, âdeta bize gelirimizi nasıl sarfedeceğimizi doğrudan doğruya emrediyormuş gibi, İstihlâki tam bir kontrol altına alabilecektir.

***

Günlük hayatımızda, müstehlik olarak otoritenin arzularına göre hareket etmeye mecbur bulunacağımız gibi, müstahsil olarak da vaziyetimiz aynı olacaktır. Yaşayışımızın bu iki veçhesi yek diğerinden ayrılamaz. Çoğumuz hayatımızın büyük bir kısmını işimizin başında geçiririz ve umumiyetle yaşayacağımız yeri, içinde bulunacağımız İçtimaî muhiti de işimiz tâyin eder. Bu itibarla, saadetimiz bakımından, kendi işimizi seçmek hususunda az çok hürriyete sâhip olmak, belki de, boş vakitlerimizde gelirimizi dilediğimiz gibi sarfetmek hürriyetinden de mühimdir.

Hiç şüphe yok ki, mümkün olan en iyi dünya nizamında bile, bu hürriyet son derece mahdut olacaktır. Birçok meslekler arasında seçme yapma imkânım bulabilmiş insanlar azdır. Bununla beraber, bir parça olsun seçme hürriyetine sâhip bulunmanın, bizim namımıza bir başkasının seçmiş olduğu bir mesleğe ebediyen ve mutlak surette bağlı kalmamanın kıymeti çok büyüktür. Vaktiyle seçilmiş, fakat sonradan tahammül edilmez bir hâl almış olan bir işten kurtulabilmek imkânına sâhip bulunmak ve icap ederse bazı fedakârlıklar pahasına çok arzu edilen bir mesleğe atılabilmek, insan için son derece mühimdir. Şahsî gayretlerimizin hayat şartlarımızı değiştirmek hususunda asla rolü olamayacağım bilmek kadar hayatı

çekilmez hâle getiren hiçbir şey yoktur. Gerekli fedakârlığı yapacak kadar karakter kuvvetine sâhip bulunmasa bile, kâfi derecede gayretle uğraşırsa kurtulabileceğini bildiği takdirde, insan en tahammül edilmez hayat şartlarına dahi az çok katlanabilir.

Bunları söylemekle, dünyamızın şimdiki hâlinde, bu bakımdan her şeyin yolunda gittiğini veya liberal çağda vaziyetin mükemmel olduğunu iddia etmiyoruz. İnsanların meslek seçme imkânlarım artırmak için yapılabilecek daha birçok şeyler bulunduğunu da inkâr etmiyoruz. Başka sahalarda olduğu gibi, bu sahada da, bilgi ve haber yayımım teşvik etmek ve seyyaliyeti kolaylaştırmak suretiyle, devlet birçok şey yapabilir. Fakat devletin meslek seçme hürriyetini Men artırmak için sarfetmesi lâzım gelen faaliyet; bugün müdafaa ve tatbik edilmekte olan plâncılık temayüllerine tamamıyla zıt bir faaliyet olacaktır ve mühim olan nokta da budur. Gerçi plâncılık taraftarları, yeni cemiyet nizamında, hür bir şekilde meslek seçmek imkânlarının muhafaza edileceğini, hatta arttırılacağım vaadediyorlar. Fakat bunu söylerken yapabileceklerinden çok fazlasını vaadetmekte oldukları muhakkaktır. Plânlarım gerçekleştirmek istiyorlarsa, ya insanların muhtelif iş ve mesleklere intisabım ya da ücret seviyelerini, yahut da bunların her ikisini birden kontrol etmeleri lâzım gelecektir. Bugüne kadar bilinen bütün plâncılık sistemlerinde, böyle bir kontrolün tesisi ve buna benzer tahditlerin konulması, ittihaz edilen ilk tedbirlerden biri olmuştur. İktisadi hayatı tanzim ve idare eden tek merci tarafından tatbik edilecek olan bu tedbirler sâyesinde, vaadedilen 'meslek seçme hürriyetinin ne hâle geleceğini tasavvur etmek için fazla muhayyile sâhibi olmaya hâcet yoktur. Böyle bir nizamda, 'meslek seçme hürriyeti' hakikâtte tamamıyla mefruz bir hâle gelir; eşyanın tabiatı icabı insanlar arasında tefrikler yapmak gerektiği hâlde, tefrik yapılmayacağına dâir verilmiş kuru bir vaatten ibaret kalır. Umulabilecek en büyük şey, olsa olsa, bu ayırmaların, iktidarda-kilerin kendilerince objektif diye kabul edecekleri bazı esaslara müsteniden yapılmasıdır.

Baştakiler, sâdece iş şartlarını, ücret seviyelerini tespitle iktifa etseler ve her işte çalışacak olanların sayısını bu suretle ayarlamaya çalışsalar bile, netice aynı olacaktır. Ücretlerin tahdidi, muhtelif insan kategorilerine muayyen meslekleri kapamak hususunda, sırf bu maksatla alınmış tedbirler kadar kat'i neticeler doğurur. Rekabet üzerine kurulmuş bir cemiyette, ille tezgâhtar olmak isteyen basitçe, çirkince bir genç kız; güçlü, kuvvetli

adamlara ihtiyaç gösteren bir mesleğe mutlaka girmek isteyen zayıf yapılı bir delikanlı, maksatlarına belki erişebilirler. Umumî olarak, herhangi bir iş için gerekli şartları, aranan kabiliyetleri zâhiren hâiz bulunmayan bir kimse, gayesinden mutlaka uzak kalmaz. Bir insan, muayyen bir mesleğe karşı son derece büyük bir arzu duyuyorsa, bidayette mâlî bir fedakârlığı göze almak suretiyle bu mesleğe girebilir ve zamanla ilk bakışta anlaşılmayan birtakım meziyetlere sâhip olduğunu da gösterebilir. Buna mukabil, bütün bir insan kategorisinin ücretlerini devlet tespit eder ve namzetler 'objektif bir 'test'le ıstıfâya tâbi tutulursa, bazı kimselerin muayyen bir işe karşı duydukları şiddetli arzu hesaba katılmayacaktır. Ortalama tipin karakteristik vasıflarını taşımayan bir insan, kendisini bu hâliyle kabûle razı olacak, hususî şartlar dâiresinde kendisiyle anlaşacak bir işveren bulamayacaktır. Mütevazı ve hatta gayri muayyen bir gelirle iktifa edip, istediği saatlerde intizamsız bir şekilde çalışmayı, yahut derbeder bir hayat sürmeyi tercih eden bir adam, şüphesiz, istediği hayat tarzını seçemeyecektir. Her tarafta, istisnasız olarak, büyük işletmelere has olan şartlar, hatta bu nizamdan kurtulmak için hiçbir imkân mevcut olmadığına göre, daha da beter şartlar hâkim bulunacaktır. Kendimizce bilhassa münasip gördüğümüz anda ve yerde, rasyonel ve müessir faaliyette bulunmak imkânından mahrum olacağız, zira hepimizin plâm tanzim ve idare eden otorite tarafından hazırlanmış olan standarda uymamız icap edecektir. Giriştiği muazzam teşebbüsü yürütebilmek için, bu otorite, beşerî kabiliyetlerin ve meyillerin çeşidini azaltıp, bunları kolayca birbirinin yerine konabilecek şekilde birkaç kategoriye irca etmek ve ikinci derecedeki bütün şahsî farkları ihmâl etmek zorunda kalacaktır. Plâncılığın gayesinin inşam alelâde bir vasıta olmaktan kurtarmak olduğu ileri sürülür; hakikâtte, plânlı iktisat sisteminde fert her zamankinden daha fazla ve münhasıran bir istihsal vasıtası hâline girecektir, çünkü iktisadî plân ferdî tercihleri, şahsî zevkleri asla hesaba katamayacak-tır; baştaki otorite, ferdî, 'İçtimaî refah' veya 'câmianın' menfaati gibi mücerret mefhumlar uğrunda pervâsızca harcayacaktır.

***

Rekabet üzerine kurulmuş bir cemiyette, fiyatım ödemek şartıyla birçok şey elde olunabilir; bazen bu fiyatın korkunç derecede yüksek olmasına rağmen, bu imkânın ehemmiyeti üzerinde ne kadar durulsa azdır. İnsanlar için bunun dışında mevcut olan yegâne imkân, tam bir tercih hürriyeti değil, sâdece itaat edilmesi lâzım gelen birtakım emir ve yasakların mevcudiyeti

ve netice itibariyle, her şeyin iktidar sâhiplerinin lütuflarından beklenmesidir.

Rekabet üzerine kurulmuş cemiyette fiyatı ödenmek şartıyla hemen hemen her şeyin elde edilebilmesi, bu sistem aleyhinde tenkit vesilesi ittihaz edilmektedir: Bu tenkit, zihinlerde hüküm sürmekte olan karışıklığı gösteren karakteristik bir işarettir. Hayatın yüksek kıymetlerinin paraya bağlanmasına itiraz eden kimseler, daha esaslı bazı kıymetleri korumak için ikinci derecedeki ihtiyaçlarımızdan fedakârlık yapmak imkânından mahrum olmamızı ve 'tercih' işinin bizim yerimize başkası tarafından yapılmasını istiyorlar demektir; bu istek çok gariptir ve insan haysiyetine karşı saygısızlığa delalet eder.

Ekseriya, hayat, sıhhat, güzellik, fazilet, şeref veya zihnî muvazene ancak büyük maddî fedakârlıklar pahasına korunabilir. Keza şunu da kabûl etmeye mecburuz ki, bu ana kıymetleri her türlü tehlike ve tecavüzden korumak için gerekli fedakârlığı yapmaya her zaman hazır değilizdir. Bir tek misal gösterelim: Otomobil kazalarının sayısını kolayca sıfıra indirebiliriz, fakat bunun için gerekli fedakârlığı yapmak, meselâ -başka çare bulamazsak- otomobilleri tamamıyla ortadan kaldırmaya razı olmak şartıyla. Her gün, daha binlerce başka şekillerde, -sırf biraz da istihfafla maddî konfor adını verdiğimiz şeyi genişletmek için- kendimizin ve hemcinslerimizin, hayatımızı, sıhhatimizi, bütün manevî kıymetleri tehlikeye mâruz bıraktığımız muhakkaktır. Bunun başka türlü olmasına da imkân yoktur. Çünkü çeşitli gayelerimizin tahakkuku için aynı vasıtalara ihtiyacımız vardır ve bu gayeler birbirleriyle çarpışırlar. Böyle olmasaydı, şüphesiz, münhasıran bu yüksek ve mutlak kıymetlerin peşinden koşardık.

İnsanların realitenin kendilerine yüklediği çetin 'seçme' mecburiyetini bertaraf etmek istemelerine şaşmamak lâzımdır. Fakat, seçme işini kendileri yerine başkasının yapmasına razı olacak insanlar da azdır. İnsanların asıl istedikleri şey, seçme mecburiyetini büsbütün yok edebilmektir. Bunun için, insanlar, hakikâtte bu 'seçme mükellefiyetinin zarurî olmadığı ve sâdece mevcut İktisadî sistemin fenalığı yüzünden kendilerine böyle bir mecburiyetin yüklendiği yolundaki iddiaları benimsemeye fazlasıyla hazırdırlar. İnsanları kızdıran asıl şey, İktisadî bir meselenin mevcudiyetidir.

Kendi arzularını gerçek zanneden ve hakikâtte bir iktisadî mesele mevcut olmadığı zehabına kapılan birtakım insanlar, sağlam esaslardan mahrum

olan 'potansiyel bolluk ve bereket' nazariyesine sarılmışlardır; bütün beşeriyeti refaha kavuşturacak kadar servetin potansiyel (gizli) bir şekilde mevcut olduğunu ileri süren bir nazariye doğru olsaydı, insanları muhtelif şıklar arasında 'seçme' yapmaya mecbur eden bir iktisadî meselenin mevcut olmadığına hükmedilebilirdi. Sosyalizm ortaya çıkalıdan beri muhtelif şekiller altında sosyalist propagandasına hizmet etmiş olmakla beraber, bir tuzaktan ibaret olan bu fikir, bundan yüz yıl önce ilk defa ortaya atıldığı zaman ne kadar hatalı idiyse, bugün de aynı derecede aşikâr bir şekilde hatalıdır. Bütün bu devre boyunca, bu faraziyeyi ileri sürdürenlerden hiçbiri, sefaleti bütün dünyadan kaldırmak şöyle dursun, hiç değilse yalnız Batı Avrupa'dan kaldırmaya yetecek derecede istihsali artırmak imkânını sağlayan kabîli tatbik bir plân teklif edememiştir. Denebilir ki, 'potansiyel bolluk' nazariyesini ileri sürenler ya ahlâksız ya da câhildirler.[*] Bununla beraber, bizi plancılığa doğru sevketmek hususunda, bu sahte ümidin, en az diğer âmiller kadar rolü olmaktadır.

Halk inanmakta devam etse bile, meseleleri bilen mütehassısların ekserisi, plânlı iktisat rejiminde istihsalin rekabet rejimine nazaran hissedilir derecede fazla olacağı fikrini yavaş yavaş terk etmişlerdir. Meseleyi yakından ve ciddî surette inceleyen birçok sosyalist iktisatçı, plânlı iktisat rekabet rejimi kadar verim sağladığı takdirde, buna sevinmek lâzım geldiği kanaâtindedirler. Bu iktisatçılar, artık plâncılığı istihsal sahasında daha yüksek bir verim sağladığı için değil, fakat servetlerin daha âdil ve hakkaniyetli bir şekilde dağılacağı iddiasiyle müdafaa etmektedirler. Zaten plâncılık lehindeki deliller içinde ciddî bir surette tetkik edilmeye değer yegâne iddia da budur. Gerçekten, servetleri, önceden tespit edilen bir ölçü dâiresinde dağıtmak ve kimin ne alacağını önceden kararlaştırmak istediğimiz takdirde, bütün İktisadî sistemi baştan başa plânlaştırmamız lâzım gelecektir. Fakat burada da şu mesele karşımıza çıkar: Muayyen bir şahıs tarafından tasarlanacak bir adâlet ideâlinin tahakkuku, İktisadî kuvvetlerin bu kadar zemmedilen serbest faaliyetinden çok daha fazla memnuniyetsizlik ve zulüm doğurmayacak mıdır?

***

İktisadî sahada uzun asırlar boyunca sıkı nizam ve tahditlerin hüküm sürdüğünü ve merkezî bir plâncılığın kurulmasının, netice itibariyle, kısa bir serbest iktisat devresinden sonra, tekrar eski nizama bir dönüş olacağını düşünerek kendimizi avutursak, büyük bir hayâl kırıldığına uğramamız

mukadderdir. Plânlı iktisat rejiminde, ferdî hürriyetin laissez-faire devrinden önceki devirlere nazaran çok daha vahim ihlâllere mâruz kalmayacağını sanmak, tehlikeli bir hayâle kapılmak olur. Avrupa tarihinde, İktisadî hayatın tanzim ve takyidi hususunda en ileri gidildiği devirlerde bile, umumî ve yarı dâimî bir kaideler manzumesi kurulmakla iktifa edilmiş, bu çerçeve içinde ferde geniş bir serbest faaliyet sahası bırakılmıştır. Zaten o zaman tatbiki mümkün olan kontrol metodları da, çok umumî birtakım direktiflerden başka tahditler konmasına imkân verecek mahiyette değildi. En sıkı kontrol bile, ferdî faaliyetin, ancak İçtimaî iş bölümü ile ilgili olan kısmına münhasır kalıyordu. Fert, kendi istihsali ile geçinebildiği sahalarda -ki bu saha çok daha genişti- istediği gibi hareket etmekte serbest idi.

Hâlbuki bugün durum tamamıyla farklıdır. Liberal çağ boyunca işin gitgide ihtisaslaşmasının neticesi olarak, bütün faaliyetlerimiz bir İçtimaî vetirenin parçası hâline gelmiştir. O zamandan beri müthiş surette artmış olan nüfusun bugünkü hayat seviyesini bu ihtisaslaşmaya borçlu olduğumuz için, ihtisaslaşma yolundaki bu inkişafı durdurmak ve geriye dönmek de imkânsızdır. Bunun neticesi olarak, rekabetin yerine merkezî plâncılığı ikâme ettiğimiz takdirde, eski devirlere nispetle, hayatımızın çok daha mühim bir kısmı devlet iktidarına tâbi olacaktır. Merkezî otoritenin müdahalesi münhasıran 'iktisadı faaliyetimize inhisar etmeyecektir, çünkü bugün hayatımızın bütün cepheleri bir başkasının İktisadî faaliyetine tâbi bulunmaktadır.[*]

Sosyalistlerin "ihtiyaçların kolektif şekilde tatmini" yani eğlencelerimiz için olduğu kadar tabiî ihtiyaçlarımızın tatmini için de muayyen zamanların ve şekillerin tespiti hususundaki arzuları, kısmen kütlelerin siyasî terbiyesini sağlamak maksadına matuftur. Fakat, totaliter devletin zuhuruna bir hayli hizmet etmiş olan bu fikir, aynı zamanda plancılığın kaçınılmaz icaplarından biridir; plâncılık, esas itibariyle, her türlü 'seçme imkânından mahrum kalarak, plânın uygun gördüğü şeyi, plânın derpiş ettiği zamanda elde etmemiz demektir.

İktisadî hürriyet bulunmadıkça siyasî hürriyetin bulunmayacağı sık sık söylenir. Bu söz doğrudur; fakat bu cümleye, plâncılık taraftarlarının verdikleri mânânın tam tersi verilmek şartıyla. İktisadî hürriyet, sosyalistler tarafından vaadedilen "her türlü İktisadî endişeden kurtulma" mânâsına alınırsa, "İktisadî hürriyet'in bütün diğer hürriyetlerin ön şartı olduğu ileri

sürülemez: Çünkü bu mânâda İktisadî hürriyete kavuşabilmek için, fertleri mutlaka intihap zaruretinden de, imkânından da mahrum etmek lâzımdır. Diğer hürriyetlerin zarurî şartı ve esası olan İktisadî hürriyet, kendi yolumuzu bizzat intihap hakkım bize bırakan, insanlara serbestçe faaliyette bulunmak imkânını bahşeden bir İktisadî hürriyettir. Böyle bir hürriyet de, zarurî olarak, her hakkın tabiî neticesi olan muhatara ve mesûliyetleri de beraberinde getirir.

---

* Bk. L Robbins, The Economic Causes of War, 1939, ek.

* İktisadî hayatın kontrolü, düpedüz bütün hayatın kontrolü demektir. Dış ticaret üzerindeki kontrolün tesir ve neticeleri, bunu açık bir şekilde ispat eden bir misaldir. İlk bakışta, devlet tarafından haricî mübadeleler üzerinde yapılan murakabenin hususî hayata hiçbir tesiri olamayacağı sanılır ve insanların çoğu böyle bir murakabenin tesisine karşı tamamiyle kayıtsız kalırlar. Fakat birçok kara Avrupası devletlerinin tecrübesi, düşünmesini bilen müşahitlere şunu göstermiştir ki. bu tedbir totaliterlik ve ferdî hakların imhası yolunda kat'i bir adımdır. Gerçekten dış ticaretin devlet eline alınması, ferdin -yalnız zenginin değil, herkesin- devletin zulmüne ramolması, son kurtuluş imkânını kaybetmesi demektir. Artık fert serbestçe seyahat edemeyecek, istediği yabancı gazete ve kitapları serbestçe satın alamayacaktır. Hâriçle her türlü temas imkânları, resmî makamların kanaâtine göre muvafık veya lüzumlu görülen temaslara inhisar edecektir. Bu suretle, umumî-efkâr, 17. ve 18. Yüzyıllar'ın bütün mutlakiyetçi rejimlerini dâhil gölgede bırakacak derecede tam ve müessir bir kontrole tâbi tutulmuş olacaktır.

* Bu ağır hükmü teyid etmek üzere, yeni neslin en tanınmış genç istatistikçilerinden biri olan ve tekrakkiperver düşünüşü. İlmî görüş kabiliyeti her türlü şüpheden uzak bulunan Colin Clark'ın Conditions of Economic Progress adlı eserinde (1940, s. 3-4) vardığı neticeyi nakledeceğiz:

İnsanların servet deryası içinde fakir yaşadıkları ve inkısam meselesi bir kere yoluna konabilse istihsal meselelerinin zaten kendiliğinden hâlledilmiş vaziyette olduğu yolunda sık sık tekrarlanan cümleler, Devrimizin en yaygın parolalarıdır. İstihsal kapasitesinden tam olarak istifade edilmemesi vakıası, yalnız Amerika Birleşik Devletlerinde mühim bir mesele teşkil eder.

Büyük Britanya, Almanya ve Fransa'da bile devamlı olarak böyle bir vaziyetin mevcut olduğundan bahsedilemez. Dünyamızın büyük kısmında, istihsal kaynaklarından tam randımanla istifade edildiği takdirde dahi istihsal kifayetsiz olmaya mahkûmdur. Bu derde kıyasen, istihsal kapasitesinden tam olarak istifade edilmemesi meselesi son derece ehemmiyetsiz kalır. Bolluk devrinin gelmesi daha uzun zaman beklenecektir... Bütün sanayi dallarında işsizlik bertaraf edilebilse, Amerika Birleşik Devletlerinde halkın hayat seviyesi hissedilir derecede yükseltilebilir; fakat dünya ahalisinin büyük kısmının gerçek gelirini medenî bir seviyeye yükseltmek bakımından bunun faydası hesaba katılmayacak kadar küçük olacaktır.

* Bunun için, Rusya'da olduğu gibi Almanya ve İtalya'da da, yani bütün totaliter memleketlerde, "halkın serbest zamanlarının tanzimi" işinin plâncılığın uğraştığı meselelerden biri hâline gelmesine şaşmamalıdır. Hatta almanlar bunu ifade etmek için menfur ve kendi kendisiyle tezat hâlinde olan bir kelime de icad etmişlerdir: Freizeitgestaltung (halkın serbest zamanlarını nasıl kullanacağının tanzimi). İnsan, vaktini otorite tarafından emredilen şekilde kullanmaya mecbur olunca, artık serbest zamandan bahsetmeye imkân kalır mı?

Kim, Kimin İçin?

Müsavat ihtirası hürriyet ümidini öldürdüğü için, dünyanın şimdiye kadar karşılaştığı en büyük saadet fırsatı mahvolmuştur.

Lord Acton

Rekabet aleyhinde en fazla ileri sürülen delillerden birinin 'rekabetin körlüğü' olması mânidardır. Burada, eskilerin, körlüğü adâlet tanrısının vasıflarından biri saydıklarını hatırlatmak belki yerinde olacaktır. Rekabetle adâletin müşterek tarafları azdır, fakat bunların müşterek meziyetlerinden biri, şahısları göz önünde tutmamalarıdır. İnsanların talih veya talihsizliklerinin önceden bilinememesi mükafat ve cezaların muhtelif kimselerin liyâkat veya liyâkatsizliği hakkında muayyen bir şahsın indi görüşlerine göre değil, o kimselerin kabiliyet ve talihlerine göre dağılması, kanunların tatbikinden hangi şahısların fayda veya zarar görebileceklerinin önceden bilinememesi kadar mühimdir. Rekabet nizamında, insanların mukadderatını tâyin hususunda, şahsın da ekseriya zekâ ve basiret kadar rol oynaması bu iddianın doğruluğuna hâlel getirmez.

Elimizdeki imkân, herkesin mutlak ve umumî bir hak ölçüsüne göre muamele göreceği bir sistemle, ferdî hisselerin kısmen şansa ve tesadüflere bağlı kalacağı bir sistem arasında tercih yapmak imkânı değildir; hakikâtte karşımıza çıkan şıklar şunlardır: Herkesin nasibini, yani kimin hissesine ne düşeceğini tespit etmek hakkım muayyen bazı kimselerin iradesine bırakan bir sistem mi, yoksa her ferdin mukadderatının, kısmen önceden bilinmeyen hâdiselere, fakat hiç değilse kısmen de kendi kabiliyet ve teşebbüslerine bağlı olacağı bir sistem mi? Zarurî olarak hususî mülkiyet esasına ve (aynı derecede zarurî olmamakla beraber) miras esasına dayanan serbest teşebbüs sisteminde, şansların ve imkânların eşit olmaması bu hakikâti değiştirmez. Fakat irsî farkların müsaadesi nispetinde ve mekanizmanın -herkesin talihini denemesine imkân veren, insanların zorla diğer birtakım kimselerin arzu ve kanaâtlerine inkiyâd etmesine lüzum bırakmayan- gayri şahsî karakterini bozmaksızın, imkânlar arasındaki bu eşitsizliği geniş ölçüde azaltmak icap ettiği de aşikârdır.

Rekabet esasına müstenit bir cemiyette, fakir, zenginden çok daha az imkâna mâliktir. Bu muhakkak. Fakat şu da muhakkaktır ki, böyle bir cemiyet nizamı içinde yaşayan fakir bir insan, yine de başka bir cemiyet

nizamında daha büyük bir maddî refaha sâhip olan bir kimseden daha hürdür. Rekabet sisteminde, fakir bir insan, mirasa konan bir kimseye nazaran, servet sâhibi olmak hususunda çok daha az imkâna mâliktir; fakat yine de buna muvaffak olabilir. Rekabete dayanan bir cemiyet nizamında, bu neticenin elde edilmesi şahsî gayret ve kabiliyete bağlı bulunduğu ve bir insanın bu yolda talihini denemesine kimse mâni olmadığı hâlde, diğer sistemde her şey kuvvetlilerin lütuflarına bağlıdır. Hürriyet yokluğunun ne de-

mek olduğunu unutmuş bulunduğumuz için, şu aşikâr vâkıayı ekseriya ihmâl ediyoruz: Hayatını dilediği gibi tanzim etmek hususunda, düşük ücretli alelâde bir İngiliz işçisi, meselâ Almanya'daki bir küçük patrondan veya Rusya'daki çok yüksek ücretli bir mühendisten daha fazla imkâna sâhiptir. İşini veya ikâmet yerini değiştirmek, boş vakitlerini dilediği gibi geçirmek veya şahsî kanaâtlerini izhar etmek hususunda, bu İngiliz işçisi mutlak engellerle karşılaşmaz, şahsî emniyeti ve hürriyeti bakımından tehlikeye mâruz kalmaz. Meyil ve arzularına uymak için bazen yüksek bir bedel ödemesi icap eder -ve bu bedel birçok kimselere fazla yüksek görünür- fakat bir âmirin emri mucibince mutlaka muayyen bir işe bağlı kalmaya veya belli bir yerde yaşamaya zorla mecbur tutulamaz.

Sosyalistlerin çoğu, sâdece hususî mülkiyetten elde edilen gelirleri ortadan kaldırıp, kazanç ve ücretler arasındaki bugünkü farkların olduğu gibi muhafaza edilmesine razıdırlar.[*] Hakikâten bu kadarı onların adâlet ideâllerini tatmine kâfi gelmektedir. Fakat bu kimseler şu noktayı unutmaktadırlar ki, tekmil istihsal vasıtaları üzerindeki mülkiyet devlete intikal edince, devlet bütün diğer gelirleri de tespit ve tâyin edebilecek bir duruma girecektir. Devlete böyle bir iktidar verilip, bu iktidarım kullanarak bir 'plân yapması istenince, devletin bütün bu tesirleri tamamıyla hesaplayarak icraatta bulunacağı aşikârdır.

Devlete böyle bir iktidar verilmesinin sâdece bir el değiştirmeden ibaret olduğunu, bu iktidarın eski sâhiplerinden alınıp devlete devredildiğini sanmak hatadır. Bu tamamıyla yepyeni bir iktidardır; rekabet esasına dayanan cemiyette kimsenin elinde böyle bir iktidar yoktur. Mülkiyet çok sayıda insan arasında taksim edilmiş olduğundan, mâliklerden hiçbiri müstakilen böyle bir kuvvete, yani muayyen insanların gelirini ve durumunu tek başına tâyin etmek iktidarına sâhip değildir. İnsanlar, ancak diğerlerinden daha iyi şartlar teklif ettikleri nispette bu mâliklere bağlıdır.

Bizim neslimizin unutmuş olduğu şey şudur: Yalnız mal sâhipleri için değil, hemen hemen onlar kadar mal sâhibi olmayanlar için de, hürriyetin en iyi teminatı hususî mülkiyettir. İstihsal vasıtalarının mülkiyeti birbirlerinden müstakil olarak hareket eden çok sayıda insan arasında bölünmüş olduğu içindir ki, hiç kimse bizim üzerimizde tam bir hâkimiyete mâlik değildir ve fert dilediği gibi hareket etmek imkânına sâhiptir. Bütün istihsal vasıtaları bir tek elde toplanırsa -bunun adına ister 'cemiyet' ister 'diktatör' densin- bu iktidarı elinde tutacak olanın topyekûn hâkimiyeti altına gireriz. Hiç şüphesiz, küçük bir ırkî veya dinî azınlığa mensup, hiçbir mah, mülkü olmayan bir kimse, kendi ırkdaş veya dindaşları mal sâhibi oldukları ve ona iş verebilecek durumda bulundukları müddetçe; hususî mülkiyeti kaldırmış bir cemiyet nizamında, müşterek mülkiyetin bir sözde hissedarı sıfatiyle kavuşacağı hürriyetten çok daha fazla hür olacaktır. İster komşum, hatta ister patronum olsun, bir milyonerin benim üzerimdeki iktidarı, devletin zorlayıcı kuvvetini temsil eden ve benim hangi şartlar altında yaşayıp çalışabileceğimi kendi takdirine göre kararlaştıracak olan en küçük bir memurun iktidarından muhakkak ki daha azdır. Kim inkâr edebilir ki, zenginin kudretli olduğu bir dünya, yalnız kudretlinin zengin olabileceği bir dünyaya nazaran daha iyidir.

Max Eastman gibi büyük ve eski bir komünistin bu hakikâti yeniden keşfetmiş olması, heyecan ve ümit vericidir. Son zamanlarda çıkan bir makalesinde, Eastman şöyle diyor:

Bu neticeye varmakta bir hayli gecikmiş olmama rağmen, bugün şu hakikâti açık olarak görüyorum: Hususî mülkiyet müessesesi, insanın bugün istifade etmekte olduğu -ve Marx'ın hususî mülkiyeti kaldırarak sonsuz bir hâle getirebileceğini umduğu- mahdut hürriyet ve müsavatı sağlayan başlıca faktörlerden biri olmuştur. Gariptir ki, bu noktayı ilk anlayan da Marx olmuştur. Geriye doğru bakarak, hususî mülkiyetin ve serbest pazarın, bütün demokratik hürriyetlerimizin inkişafında ön-şart rolünü oynadıklarını bize o öğretmiştir. Fakat, ileriye doğru bakarak, serbest pazarın ilgasıyla birlikte bu hürriyetlerin de ortadan kalkabileceğini hiç düşünememiştir.[*]

***

Bazen bu gibi itirazlara cevap olarak, plânı tanzim ve tatbik edenlerin fertlerin gelirlerini tespit etmeleri için hiçbir sebep mevcut olmadığı ileri sürülür. Herkesin millî gelirden alacağı hissenin tâyini, şüphesiz, plâncılığın

en azimkâr taraftarlarını bile tereddüde düşürebilecek kadar büyük İçtimaî ve siyasî güçlükler tazammun eden bir iştir. Bu güçlüklerin farkında olanlar, herhâlde, plâncılığı istihsale inhisar ettirip, sâdece "sanayiin rasyonel bir şekilde teşkilâtlandırılması" hususunda plâncılıktan faydalanmayı ve gelirlerin inkisamını, kabîl olduğu kadar, gayrî şahsî kuvvetlere bırakmayı tercih edeceklerdir. Fakat inkısamı muayyen bir nispette kontrol etmeden, sanayii idare etmeye imkân yoktur. Plânı tatbik edenler inkısamı hiçbir zaman tamamıyla pazar mekanizmasının işleyişine terk edemezler: Bununla beraber, herhâlde, büyük eşitsizlikleri önlemek ve işin âdil bir ücrete kavuşmasını temin etmek üzere, bazı umumî nasafet kaideleri koymakla iktifa etmeyi; muayyen şahısların kendi sınıfları dâhilindeki hususî durumlarını tanzim etmeye kalkışmamayı, küçük gruplar veya fertler arasındaki dereceler ve farklılaşmalarla meşgûl olmamayı tercih edeceklerdir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, bütün İktisadî hâdiseler arasındaki karşılıklı ve sıkı bağlılık plâncılığı istenilen noktada durdurmaya asla imkân vermez. Bir kere pazar mekanizmasının serbest işleyişine muayyen bir hadden fazla köstek vuruldu mu, plânı sevk ve idare eden kimse, bu murakabesini -her şeyi içine alıncaya kadar- genişletmeye mecbur olur. Plâncılık yolunda ileri gidildikçe, kendilerini daha fazla hissettiren bazı içtimaî ve siyasî temayüller de, plâncılığı istediğimiz yerde durdurmanın imkânsızlığını gösteren bu iktisadî mülâhazaları bir kat daha takviye eder.

Herkesin durumu gayri şahsî kuvvetler veya rekabet tarafından değile bir otorite tarafından tespit olunmaya başladıkça ve insanlar bunu anladıkça, İçtimaî kadro içinde işgâl ettikleri yer hakkındaki düşünüş ve davranışları da değişir. Mutazarrır olanlara dâima adâletsiz, yersiz, haksız gibi görünen eşitsizlikler, hayâl kırıklıkları, talih cilveleri her zaman mevcut olacaktır. Fakat rekabet nizamında, hâdiselerin mesûliyetini bir şahsın kastî kararına izafe etmek imkânı yoktur; hâlbuki bu gibi şeyler güdümlü bir cemiyette husûle gelirse, insanların aksulameli başka türlü olur. Gayri şahsî kuvvetlerin tesirinden doğmuş olan bir eşitsizliğe kasten ihdas edilmiş bir eşitsizlikten daha kolay katlanılır, izzetinefis bundan çok daha az müteessir olur. Rekabet esasına dayanan bir cemiyette, bir işveren, bir kimseye kendisine ihtiyacı olmadığını veya daha iyi bir iş veremeyeceğini söylerse, onun izzetinefsini kırmış, onu rencide etmiş olmaz. Gerçi uzun süren kütle hâlindeki işsizliklerin tesirleri de çok fenadır. Fakat bu felâketi önlemek

için, İktisadî hayatı merkezî bir idareye bağlamaktan çok daha iyi başka usûller mevcuttur. Her cemiyette husûle gelen işsizlik veya gelir kaybı gibi hâller, otoritenin bile ihdas ettiği bir vasiyet olarak değil, bir talihsizlik neticesinde vuku bulmuş hâdiseler olarak görülürse, daha az tezlil edici bir mahiyet taşırlar. En acı bir darbe bile, 'plânlaştırılmış' cemiyette insana daha da acı gelir. Böyle bir cemiyette, birtakım insanlar, diğer kimselerin muayyen bir işe ehil olup olmadıklarını, hatta daha umumî surette, herhangi bir işe yarayıp yaramadıklarını ve ne şekilde kullanılacaklarım tespit edeceklerdir. İnsanın hayattaki mevkii bir başkası tarafından tâyin olunacaktır.

İnsanlar, herkesin başına gelebilecek olan ıstırapları az çok tevekkülle karşılarlar; fakat devlet otoritesi tarafından bile bile sebebiyet verilen ıstıraplara aynı şekilde kolaylıkla katlanmazlar. Gayrı şahsî bir makine içinde ehemmiyetsiz bir dişliden ibaret bulunmak nahoş bir şeydir; ilânihaye yerimize çivilenmiş ve başımıza getirilen âmirlerin keyfine terkedilmiş bulunduğumuz takdirde, vaziyetimiz hudutsuz derecede daha fenadır. Herkes, içinde bulunduğu durumun bir otoritenin arzusundan doğduğunu gördükçe, hissedilen memnuniyetsizlik gitgide artacaktır.

Adâleti sağlamak için plancılığa tevessül eden bir hükümet, kimsenin mukadderatının mesûliyetini üzerinden atamaz. Plânlaştırılmış bir cemiyette, herkes diğerlerinden daha iyi veya daha fena bir kadere sâhip olmasının, kontrol edilemeyen ve önceden sarih surette görülmeyen hâllerin neticesi değil, bir otoritenin arzusunun eseri olduğunu bilecektir. Ve vaziyetini iyileştirmek isteyen kimse, hâdiseleri kabîl olduğu nispette önceden keşfedip ona göre hazırlanmaya çalışacak yerde, bütün gayretini, iktidarı elinde tutan makama tesir ederek onu kendi lehine çevirmek hususuna teksif edecektir. Bu suretle, 19. Yüzyıl siyasî mütefekkirlerini korkutan kabûl: "Zenginliğe ve şerefe giden bütün caddelerin hükümetten geçtiği"[*] devlet sistemi, o mütefekkirlerin düşünebildiklerinden çok daha aşırı bir şekilde gerçekleşmiş olacaktır; bazı memleketlere hâkim olan totaliter rejimleri gördükten sonra, bu devlet şekli artık bizim nesle yabancı değildir.

***

Devlet bütün İktisadî hayatı bir plân dâiresinde idare etmeye kalkıştı mı, muhtelif toplulukların ve fertlerin lâyık oldukları sıra ve mevkilerin tâyini

meselesi, ister istemez en mühim siyasî mesele hâline gelecektir. Şu veya bu şahsa ne bahşedileceğini sâdece devlet kuvvet ve iktidarı tâyin edeceğine göre, herkes var gayretiyle bu idareci kuvvete iştirak etmeye çalışmakta fayda görecektir. Her İktisadî veya İçtimaî mesele, aynı zamanda siyasî bir mahiyet alacaktır. Zira davaların hâili her şeyden önce zorlayıcı kuvvete kimin sâhip olduğu ve her hususta hangi adamların kanaâtlerinin ağır bastığı meselesine bağlı olacaktır.

Meşhur "Kim? Kimin İçin?" tâbirini, Sovyet rejiminin ilk yıllarında zannederim bizzat Lenin ortaya atmıştı: Sonradan, halk bu parolayı sosyalist cemiyetin meselelerini hülas etmek üzere kullanmıştır.* Kim kimin için plânlar yapacak, kim kimi sevk ve idare edecek, kim insanların hayattaki mevkilerini tespit edecek, kim başkaları tarafından tâyin olunan hissesine razı olacaktır? Bütün bu ana meseleler hakkında, iktidarın başında bulunanlar tek başlarına karar vereceklerdir.

Geçenlerde, siyasî meselelerle uğraşan bir Amerikalı, Lenin in tâbirini genişleterek her hükümetin karşısına çıkan meselelerin şöylece hulasâ olunabileceğini iddia etmiştir: "Kim, ne zaman, hangi şartlar altında, ne alacaktır?" Bir bakıma, bu iddia yanlış değildir. Gerçekten, her hükümetin faaliyeti, insanların nispî durumları üzerinde biraz müessir olur; hangi sistemde olursa olsun, hayatımızın hükümetin faaliyetinden müteessir olmayan hiçbir veçhesi yok gibidir.

Hükümetin yapacağı herhangi bir faaliyet, "kimin, ne zaman, hangi şartlar altında, ne alacağı" meselesine mutlaka, biraz olsun tesir edecektir.

Fakat burada iki mühim noktayı göz önünde tutmak icap eder. Evvelâ, tedbirleri, bunların muayyen fertlere ne şekilde tesir edeceklerini bilmeden ve bu gibi muayyen tesirleri istihdaf etmeksizin almak mümkündür. Meselenin bu cephesini yukarıda izah etmiştik. Sâniyen, hükümet faaliyetinin tesir sahası değişik olabilir: Her insanın, herhangi bir anda, herhangi bir şey alması hükümetin müdahalesine tâbi olabileceği gibi, hükümet icraatının tesiri bazı insanların, bazı şartlar altında alacakları bazı şeylere de münhasır kalabilir. Hür bir sistemle totaliter bir sistem arasındaki fark buradadır.

Nazilerle sosyalistlerin "iktisat ile siyaset arasındaki suni tefrike karşı müştereken yaptıkları hücum ve keza gerek Na-zilerin, gerek sosyalistlerin "siyaseti iktisata hâkim kılmak" hususundaki müşterek arzuları, liberal ve

totaliter sistemler arasındaki farkı mânidar bir şekilde açıklamaktadır. Bu ibareler şunu göstermektedir ki, hâlihazırdaki şartlar altında, İktisadî kuvvetlerin hükümetin siyasetine dâhil olmayan gayeler uğrunda da kullanılabilmesi mümkündür; ve bilhassa, bu İktisadî kudreti hükümetten müstakil olarak ve hatta onun tasvip etmeyeceği gayeler uğrunda da kullanmak kabildir. Hâlbuki Nazilerin ve sosyalistlerin istedikleri gibi siyasî ve İktisadî kuvvetler birleştirilerek tek bir kuvvet yaratılacak olursa, bu 'tek kuvvet'i elinde tutan idareci zümre, bütün beşerî faaliyet ve emelleri kontrol etmek imkânım elde edecek ve bilhassa her ferdin cemiyet içindeki mevkiini tâyin etmek hususunda tam bir iktidara sâhin bulunacaktır.

***

İktisadî faaliyeti idareye kalkışan bir hükümet, herhangi bir kimsenin kafasındaki 'tevzii adâlet' ideâlini gerçekleştirmek üzere, kudretini kullanmaya mecbur olacaktır, Fakat bu kudretini nasıl kullanacaktır. Hangi prensipleri rehber edinecektir veya edinmesi lâzımdır? Herkesin nispî liyâkat derecesini tespit hususunda ortaya çıkacak sayısız meselelerin kesin bir cevabı var mıdır? Cemiyetin yeni bir hiyerarşik nizama sokulmasını haklı gösterebilecek, insanların adâlet iştiyaklarını tatmin edebilecek ve bütün mâkûl insanların üzerinde anlaşabilecekleri bir 'kıymetler ölçeği mevcut mudur?

Hakikâtte, bütün bu suallere sarih bir cevap teşkil edebilecek olan bir tek umumî prensip, bir tek basit kaide mevcuttur: O da eşitlik prensibidir; insan murakabesinin erişebileceği bütün hususlarda, bütün fertlerin tam ve mutlak eşitliğidir. Eğer böyle bir eşitlik arzuya şayan görülseydi (kabili tatbik olup olmadığı, insanları çalışmaya sevketmek için kâfi derecede cazip gelip gelmeyeceği meselesi bir yana), bu prensip 'tevzii adâlet' denilen müphem fikre yazılı bir mânâ verir ve plânı yapacak olana sarih bir hareket hattı çizerdi. Fakat insanlar, umumiyetle, bu şekildeki mekanik bir eşitliği arzuya şayan telâkki etmekten son derece uzaktırlar. 'Tam eşitliği' gaye olarak gösteren hiçbir sosyalist cereyan, büyük akisler uyandıramamıştır. Sosyalizmin vaadettiği şey, mutlak surette eşit bir taksim değil, bugünkü inkısamdan daha âdil, daha hakkaniyetli bir taksimdir. Şu hâlde ciddîye alınabilecek olan yegâne gaye, mutlak mânâsıyla 'eşitlik' değil, sâdece 'daha fazla eşitlik'tir.

Bu iki tâbir birbirine benzer, fakat bizim incelediğimiz mesele bakımından, bunlar birbirinden azamî derecede farklı şeylerdir. 'Mutlak eşitlik' mefhumu plâncının yapacağı işi vuzuhla tâyin etmesine yarayabileceği hâlde, 'daha fazla eşitlik.' arzusu sâdece menfi bir unsurdur, hâlihazırdaki vaziyet karşısında duyulan memnuniyetsizliğin ifadesinden ibarettir. Tam ve mutlak eşitliğe doğru atılacak her adımın arzuya şayan olduğunu kabûl etmediğimiz takdirde, 'daha fazla eşitlik.' arzusu, plânı sevkü idare edenlere, verecekleri kararlar hususunda hemen hemen hiçbir yardım temin etmeyecektir.

Kelime oyunu yapmıyoruz. Kullanılan tâbirlerdeki benzerliğin belki gizleyebileceği kat'i bir ihtilâf karşısında bulunuyoruz. Herkesin 'tam eşitlik' prensibi üzerinde mutabık olması, plânı tanzim ve tatbik eden kimsenin, fertlerin hak ve liyâkatlarını tespit hususunda karşılaşacağı bütün meseleleri toptan hâlledebilir; hâlbuki 'daha fazla eşitlik' düsturu fiiliyatta bu meselelerden hiçbirini cevaplândıramaz. Bu son düştür, vuzuh ve sarahat bakımından, 'müşterek iyilik' veya 'İçtimaî refah' gibi tâbirlerden pek az farklıdır. 'Daha fazla eşitlik' formülü, bizi her muayyen mesele karşısında grupların ve fertlerin liyâkatlarını ölçüp tartmak, karşılaştırmak mecburiyetinden kurtarmadığı gibi, bu 'liyâkat tespiti' işinde bize hiçbir yardımda da bulunmaz. Bu prensibin telkin ve ilham ettiği yegâne şey, zenginlerin ellerinden ne alınabilirse onu almaktır. Fakat sıra bu alınanları tevzi etmeye gelince, sanki 'daha fazla eşitlik' formülü hiç mevcut değilmiş gibi, aynı mesele olduğu gibi karşımıza çıkar.

***

Bu meseleleri, mükemmel bir şekilde olmasa bile, herkesi nispeten tatmin edecek tarzda yani hiç değilse rekabet sisteminden daha iyi bir şekilde hâlletmemizi mümkün kılacak ahlâk ölçülerinden mahrum bulunduğumuzu kabûl etmek, birçok insana güç gelmektedir. 'Âdil fiyat'ın ve 'âdil ücret'in nasıl olması lâzım geldiği hakkında hepimizin az çok bir fikri yok mudur? Bu hususta halkın kuvvetli sağduyusuna güvenilemez mi? Muayyen bazı hâllerde hangi çözüm tarzının âdil ve doğru olduğunu kararlaştırmak hususunda şimdilik tamamıyla anlaşamadığımızı farzetsek bile, halk bir kere kendi adâlet ideâlini geçekleştirmek imkânını bulursa, fikirler çok daha sarih ve sağlam ölçüler dâhilinde tebellür etmeyecek midir?

Maalesef, bunu ümit etmek için pek az sebep vardır. Mâlik olduğumuz ölçüler, içinde yaşadığımız rekabet rejimindeki tecrübelerden doğmuşlardır; rekabetin ortadan kaldırılmasıyla beraber bu ölçüler de derhâl yok olacaktır. 'Âdil fiyat' veya 'âdil ücret' dediğimiz şey, ya bildiğimiz mutad fiyat ve ücretlerdir, insanların geçmiş tecrübelere dayanarak ümit ettikleri miktarlardır, yahut da inhisarcıların istismarı önlendiği takdirde teşekkül edecek olan fiyat ve ücretlerdir. Bunun yegâne mühim istisnası, işçilerin işlerinin bütün hâsılasını kendileri almak hususundaki talepleridir; bu talep, birçok sosyalist doktrinlerin esasım teşkil eder. Fakat bugün, sosyalist bir cemiyette, her sanayiin bütün kârını o sâniyede çalışan işçilerin kendi aralarında paylaşmaları tezine inanan pek az sosyalist kalmıştır. Çünkü bunun ameli neticesi, büyük bir sermâye ile çalışan sanayi branşlarındaki işçilerin, az sermâye ile çalışan branşlardaki işçilerden daha yüksek bir gelir temin etmeleri olacaktır: Sosyalistlerin çoğu böyle bir neticeyi adâletsiz bulurlar. Esasen bugün, işçilerin bu talebinin, vâkıaların yanlış tefsirine müstenit bir talep olduğu umumiyetle kabûl edilmektedir. Fakat her işçinin 'kendi' hâsılatının tamamını talep etmesi doğru görülmediğine ve sermâyenin mecmu kârı bütün işçiler arasında tevzi edilmek lâzım geldiğine göre, bu tevzi işinin nasıl yapılacağı meselesi bizi yine aynı ana uyuşmazlığa götürmektedir.

İhtiyaç miktarları müstakilen tespit edilebilseydi, muayyen bir eşyanın âdil fiyatım veya belli bir işin âdil ücretini, objektif bir şekilde tâyin etmek mümkün olurdu. Bu ihtiyaçlar mâliyet fiyatı nazara alınmadan tespit edilebilseydi, plânı yapan, bu ihtiyaçların tatminini sağlamak için lüzumlu olan fiyat ve ücretleri hesap etmeye çalışabilirdi. Fakat plânı yapan, aynı zamanda, her maddenin istihsal miktarım da tespit etmek mecburiyetindedir. Bunu yaparken de, ister istemez, ödenecek âdil fiyatı ve uygun ücreti tâyin etmeye mecbur kalacaktır. Meselâ, plân mütehassısı, mimar ve saatçıların sayısının ihtiyaçtan fazla olduğuna ve onların azaltılabileceğine hükmederse ve bu işlerde daha az ücretle çalışmaya razı olanlar ihtiyacı karşılamaya kâfi gelirse 'âdil ücret' eskisinden daha aşağı olacaktır. Plânı tanzim ve tatbik eden kimse, muhtelif gaye ve vazifelerin nispî ehemmiyetlerini kararlaştırırken, aynı zamanda muhtelif grupların ve muhtelif şahısların da nispî ehemmiyetlerini tâyin etmiş olur. İnsanlara alelâde istihsal vasıtaları gibi muamele edemeyeceği mefruz bulunduğuna göre, bütün bu tesirleri hesaba katması ve muhtelif 'gayelerin ehemmiyeti ile alacağı kararın tesirlerini dikkat ve ihtimamla karşılaştırması lâzımdır.

Bütün bunlardan çıkan netice şudur ki, her ne olursa olsun plânın başında bulunan kimse, insanların cemiyet içindeki vaziyet ve mevkileri üzerinde doğrudan doğruya bir kontrol tesis edecektir.

Bu kontrol muhtelif meslekî grupların olduğu kadar, fertlerin karşılıklı durumlarının tâyinine de şâmildir. Umumiyetle, muayyen bir sınaî veya meslekî grup içindeki bütün ücretlerin az çok birbirinin aynı olduğu zehabına kapılırız. Hakikâtte muvaffakiyetin zirvesine varmış bir doktor, mimar, muharrir, sinema aktörü, boksör veya jokey ile en az muvaffak olmuş bir meslektaşı arasındaki kazanç farkı muazzamdır; ve yalnız bu mesleklerde değil, bakkallarda, kurşuncularda, sebzecilerde veya terzilerde de, en çok kazanan ile en az kazanan arasındaki gelir farkı, mülk sâhibi olan ve olmayan sınıflar arasındaki gelir farkı kadar büyüktür. Şüphesiz bir nevi standardizasyon yapılacak, kategoriler ihdas edilecektir. Fakat yine de fertler arasında tefrik yapmak zarureti bâkî kalacaktır. Bu iş ister fertlerin gelirini ayrı ayrı tespit suretiyle, ister herkesin hangi kategoriye gireceğini tâyin suretiyle yapılsın, bundan kaçınmaya imkân yoktur.

Hür bir cemiyet nizamında, insanların böyle bir kontrole boyun eğmek istemeleri muhtemel midir? Veya boyun eğerlerse hür kalabilirler mi? Bu hususta daha fazla bir şey söylemeye lüzum görmüyoruz. Bu suale, bundan aşağı yukarı yüz yıl önce John Stuart Mill'in verdiği cevap bugün de kıymetini aynen muhafaza etmektedir:

İnsan sâbit bir prensibi, meselâ müsavat kaidesini, yahut şansı veya hâricî bir zarurete boyun eğmeyi kabûl edebilir. Fakat bir avuç 'beşerî mahlûk'un herkesi âdeta terazi ile tartar gibi tartmaları ve sâdece kendi keyif ve takdirlerine göre, kimine eksik, kimine fazla vermeleri, tahammül edilir bir nizam değildir; bunu yapacak olanların, ya insan-üstü mahlûklar olmaları, yahut da tabiat üstü bir tedhiş sâyesinde tutunmaları lâzımdır.[*]

***

Sosyalizm mahdut ve oldukça mütecanis bir grubun nazari programından ibaret kaldığı müddetçe, bu güçlükler açık bir ihtilâfa müncer olmaz. Fakat, milletin çoğunluğunu içine alan birçok muhtelif grubu müzahereti ile fiilen bir sosyalizm tecrübesine girişildiği anda, menfaat çarpışmaları derhâl zuhur eder. Hangi grubun kendi ideâlini diğerlerine zorla kabûl ettireceği ve bütün memleketin kaynaklarını kendi görüşüne göre kullanacağı meselesi,

çetin bir mesele olarak derhâl ortaya çıkar. Plâncılık, ancak herkesin ana kıymetler hakkındaki görüşleri arasında iştirak vücuda getirildiği takdirde muvaffak olabilir: İşte bunun içindir ki, maddî meselelerde hürriyetimizin tahdidi manevî hürriyetimizi bu kadar yalandan ilgilendirmektedir.

Dünyaya getirdikleri barbar ahfadın kültürlü ecdadı olan sosyalistler, bu meseleyi hâlletmek hususunda terbiyeye güveniyorlardı. Fakat bu hususta terbiye ne yapabilir? Biliyoruz ki, bilgi tek başına yeni ahlâkî kıymetler yaratmaya kâfi gelmez. En ileri, en kesif bir öğretim dahi, bütün İçtimaî münasebetlerin bir plân mucibince tanzimi meselesinin ortaya çıkardığı ahlâkî mahiyetteki meselelerde, bütün insanların aynı kanaâtlara varmalarını sağlayamaz. Muayyen bir plânı haklı göstermek için muhakemeye dayanan bir kanaât kâfi değildir; bunun için bir 'imana, ihtiyaç vardır. Sosyalistler herkesten önce kabûl ederler ki, giriştikleri teşebbüsün muvaffakkiyeti için, herkesin muayyen bir kıymetler silsilesine, müşterek bir 'dünya görüşü'ne (Weltanschauung) inanması şarttır. Tek ve müşterek bir dünya görüşüne dayanan bir kütle hareketi yaratmak için lüzumlu bütün telkin ve propaganda vasıtalarını ilk defa sosyalistler bulmuşlar: faşistler ve Naziler de bu vasıtaları son derece maharetle kullanmışlardır.

Gerçekten, İtalya ve Almanya'da faşistlerin ve Nazilerin çok şey icat etmelerine lüzum kalmamıştır. Hayatın bütün veçhelerini içine alan yeni bir siyasî hareket yaratma geleneği, her iki memlekette de, daha önce sosyalistler tarafından kurulmuştur. Beşikten mezara kadar ferdin bütün faaliyetlerini kucaklayan, bütün meseleleri parti felsefesinin ışığı altında inceleyerek fertlere her hususta kendi kanaâtlerini kabûl ettiren siyasî bir parti anlayışını ilk defa tatbik sahasına çıkaranlar sosyalistler olmuştur. Avusturyalı bir sosyalist muharrir, memleketindeki sosyalizm hareketinden bahsederken, iftiharla diyor ki: "Avusturya sosyalist hareketinin hususiyeti, işçi ve mühtahdemlerin her türlü faaliyet sahaları için hususî birer teşkilât kurmuş olmasındadır."[*] AvusturyalI sosyalistler belki bu yolda başkalarından daha ileri gitmişlerdir, fakat diğer memleketlerde de durum bundan pek farklı değildi. Çocukları, daha en körpe yaşlarında -iyi 'proleter olarak yetiştirmek üzere- siyasî teşkilâtlara kaydetmeye ilk defa başlayanlar faşistler değil, sosyalistler olmuştur. Parti âzâlarının başka kanaâtteki insanlarla temas ederek zehirlenmelerini önlemek üzere, partiye bağlı spor kulüpleri kurmayı, maçlar ve oyunlar tertiplemeyi ilk defa düşünenler de faşistler değil, sosyalistlerdir. Kendi mensuplarını, hususî bir selâmlaşma ve

hitap tarzı ile diğer insanlardan ayırmayı ilk defa icra edenler de sosyalistler olmuştur. Kendilerine mahsus 'hücre teşkilâtları ile, âzâlarının hususî hayatlarını dâimi bir nezâret altında bulundurmak suretiyle, totaliter partilerin ilk örneğini onlar vermiştir. Balilia ve Hitlerjugend, Dopolavoro ve Kraft durch Freude teşkilâtları, siyasî üniformalar ve askerî parti teşkilleri, aşağı yukarı kâmilen eski sosyalist müesseselerinin taklitlerinden ibarettir.[*]

***

Bir memleketteki sosyalist hareketi muayyen bir grubun, meselâ ekseriya olduğu gibi kalifiye sanayi işçilerinin başta gelenlerinin menfaatleri ile sıkı bir râbıta muhafaza ettiği takdirde, cemiyetin muhtelif uzuvlarının statüleri hakkında müşterek bir görüş yaratmak nispeten kolay olur. Hareketin ilk hedef ve endişesi, bu muayyen grubun statüsünü ıslah ve diğer gruplara nazaran hayat standardım yükseltmek olur. Fakat sosyalizme doğru tedricî ilerleyiş esnasında herkes yavaş yavaş anlamaya başlar ki, her ferdin gelirini ve cemiyet içindeki mevkiini devlet cihazı, devlet zoru tâyin etmektedir: Şu hâlde mevkiini muhafaza etmek veya iyileştirmek için, mutlaka devlet makinasını kontrol veya ona tesir edebilen teşkilâtlanmış bir gruba âzâ olmak lâzımdır. Tekâmülün bu safhasında muhtelif gruplar arasında artık, ne en fakirlerin, ne de en kalabalık grupların menfaatlarının galebe çalması hiç de zarurî değildir. Keza, açıktan açığa muayyen bir zümrenin menfaatlarını müdafaa eden eski sosyalist partileri için, mücadele sahasında diğer partilere takaddüm etmiş olmaları ve bütün ideolojilerini sanayide çalışan el işçilerini cezbedecek surette kurmuş bulunmaları, mutlaka bir üstünlük sebebi teşkil etmez. Mümtaz sanayi işçileri zümresinin devamlı muvaffakiyetleri, doktrinlerini kül hâlinde kabûl ettirmek hususundaki ısrarları, ister istemez kuvvetli bir aksülamel uyandırır: Bu aksülamel, kapitalistlerin değil, mümtaz sanayi işçilerinin ilerleyişinden dolayı menfaatları tehlikeye düçar olan ve nispeten düşük bir mevkide kalan çok geniş proleter kütlelerinin aksülamelidir.

İster Marksizmden mülhem olsun, ister olmasın, sosyalizm nazariye ve taktiği dâima cemiyetin iki sınıfa ayrıldığı fikrine dayanır: Menfaatları hem birbirine bağlı, hem de birbirine zıt olan bu sınıflar kapitalistler ile sanayi işçileridir. Sosyalizm eski orta sınıfın süratle ortadan kalkacağına güveniyordu, fakat sayısız kâtip ve daktilo, İdarî personel, okul öğretmenleri, küçük tüccar ve küçük memur ordularından ve az kazanan

serbest meslek erbabından mürekkep yeni bir orta sınıfın doğmakta oluşunu pek hesaba katmamıştı. Bu sınıf bir zamanlar sosyalizm hareketine birçok şefler yetiştirmişti. Fakat sanayi işçilerinin durumu mütemadiyen iyileştiği hâlde, bu mutavassıt sınıfın hayat standardında nispî bir gerileme görülünce, sanayi işçilerinin siyasî ideâli bu yeni sınıf nezdindeki câzibesini geniş ölçüde kaybetmiştir. Bu yeni sınıf sosyalizme bağlı kalmakta, yani kapitalizmden nefret edip servetlerin kendi adâlet ideâlleri dâiresinde taksimini istemekte berdevamdı; fakat bu taksim hususundaki adâlet telâkkisi artık eski sosyalist partilerin siyasetinden çok farklı bir mahiyet taşıyordu.

Muayyen bir meslekî zümrenin İktisadî durumunu düzeltmeye muvaffak olan sosyalist partiler, bu zümrenin müzâheretini temin edebilmişlerdir. Fakat, bir zümrenin müzâheretini kazanmak için mükemmel bir vasıta olan bu yol, bütün kütlenin müzâheretini elde etmeye elverişli değildir. Çünkü, çok geçmeden, İktisadî durumlarında nispî bir gerileme husûle gelen zümrelerin yardımına dayanan rakip sosyalist cereyanların ortaya çıkmasına sebep olur. Faşizmin ve nasyonal-sosyalizmin bir nevi 'orta sınıf sosyalizmi' olduğu yolundaki iddiada büyük bir hakikât payı vardır. Fakat, İtalya ve Almanya'da, bu yeni cereyanların taraftarları artık iktisadi mânâsıyla, birçok orta sınıf olmaktan çıkmışlardı. Bu cereyanlar, daha ziyâde, sosyalizm hareketinin yarattığı işçi aristokrasisine karşı, himâyeden mahrum kalan bir sınıfın isyanından ibaretti. Bu cereyanların gelişmesine en fazla yardım eden iktisadî âmil, şüphesiz, muvaffak olmayan serbest meslek sâhiplerinin, üniversite diplomalı fakat işsiz mühendis ve avukatların, velhasıl bütün bu 'beyaz yakalı proleterlerin mekanisyenler, matbaacılar ve imtiyazlı işçi birliklerinin diğer âzâlan karşısında duydukları hasettir. Hiç şüphe yok ki, Nazi hareketinin başlangıcında, bu parti âzâlarının ortalama nakdi geliri, işçi sendikalarının veya eski sosyalist partilerin âzâlarına nazaran daha düşüktü. Bu yeni proleteryanın mâzide daha iyi günler görmüş olması ve hâlâ bu mâzinin eseri olan bir muhit içinde yaşamakta devam etmesi, ıztırabının şiddetini bir kat daha artırıyordu. İtalya'da faşizm ortaya çıktığı sırada kullanılan 'tersine sınıf mücadelesi' parolası, bu cereyanın çok mühim bir cephesini aydınlatmaktadır. Faşizm ve nasyonal-sosyalizm ile eski sosyalist partiler arasındaki ihtilâf, birbirine rakip sosyalist grupları arasında çıkması dâima mukadder olan kavgalardandır. Her ferdin cemiyet içindeki mevkiini devletin tâyin etmesi lâzım geldiği hususunda bu plâncı cereyanların hepsi

birleşiyorlardı. Fakat aralarında ayrılık doğuran ve dâima da doğuracak olan mesele, yeni nizam dâhilinde muhtelif sınıfların ve zümrelerin karşılıklı yerlerinin tâyini meselesidir.

Eski sosyalist şefleri bu hakikâtin hiç farkında değillerdi. Kendi partilerini, dâima, istikbâlde sosyalizmi gerçekleştirecek olan umumî hareketin tabiî öncüsü olarak görmüşlerdi ve sosyalizm metodlarının yeni yeni sahalara tatbik edilmesiyle, gitgide artan fakir kütlelerin kendilerine karşı hınç duyacaklarını anlayamamışlardı. Eski sosyalist partileri ve bazı sanayi kollarındaki işçi teşkilâtları nihâyet işverenlerle bir anlaşma zemini bulmaya ve böylece durumlarım ıslaha muvaffak olmuşlar, fakat bunların dışındaki çok büyük kütleler himâyesiz kalmışlardı. Bu unsurlar, kendilerinden daha fazla refaha kavuşan işçi teşkilâtları mensuplarını, biraz da haklı olarak, istismar edilenler sınıfından ziyâde istismarcılar sınıfına dâhil telâkki ediyorlardı.[*]

Faşizm ve nasyonal-sosyalizmin taraftarları arasında en geniş yeri işgâl eden bu fakirleşmiş orta sınıfın hıncı, şu sebeple bir kat daha artıyordu; bu insanlar, yetişme tarzları ve tahsilleri itibariyle yüksek idare mevkilerine göz dikmişlerdi ve kendilerini idare ediciler zümresine lâyık görüyorlardı. Genç nesil, sosyalist telkinlerinin tesiriyle, iş hayatım hor görüyor, müstakil fakat rizikolu işleri istihfafla reddediyor ve gittikçe artan bir şekilde, emniyet temin eden ücretli memuriyetlere koşuyordu; kendilerine büyük gelir ve iktidar temin edecek mevkiler istiyorlar ve kendilerini bu mevkilere lâyık görüyorlardı. Teşkilâtlı cemiyete inanıyor, fakat sosyalistler tarafından idare edilen bir plânlaştı-nlmış cemiyetin kendilerine verebileceği mevkilerden çok fazlasına göz dikiyorlardı. Eski sosyalist metodlarını kabûle hazırdılar, fakat başka bir sınıfın lehinde kullanmak üzere. Böylece, faşizm ve Nazizm hareketi, bütün İktisadî faaliyetin devlet kontrolü altına girmesine taraftar olan, fakat siyasî kuvvetin sanayi işçileri aristokrasisinin güttüğü gayeler uğrunda kullanılmasını istemeyen herkesi kendisine çekmeye muvaffak oldu.

Bu yeni sosyalizm hareketi birçok tabiye üstünlükleri ile işe başladı. İşçi sosyalizmi demokratik ve liberal bir muhit içinde gelişmiş, tâbiyelerini buna uydurmuş, liberalizmin birçok fikirlerini benimsemişti. Sosyalist şefleri, sosyalizmin teessüsü ile bütün meselelerin hâlledileceğine inanıyorlardı. Buna mukabil faşizm ve nasyonal-sosyalizm, gittikçe teşkilât ve nizam altına giren bir cemiyet içinde, demokratik sosyalizmin ve

milletlerarası sosyalizmin mümkün olmadığının anlaşıldığı bir devirde ortaya çıktılar. Sosyalist siyasetin ve bundan doğan problemlerin hâkim olduğu bir muhit içinde, tâbiyelerini geliştirdiler. İnsanlar arasında mâkûl olarak beklenebileceğinden daha fazla anlaşma isteyen meselelerin, demokratik usûllerle hâlledilebi-leceğine inanmıyor, bu hususta hayâle kapılmıyorlardı. Muhtelif insanların veya zümrelerin ihtiyaçlarının mukayesesi ve yek diğerine tercihi hususunda plânlı iktisatın zarurî olarak ortaya çıkardığı meselelerin akılla hâlledilebileceği zehabına düşmüyorlardı. Eşitlik düsturunun da bu meseleleri çözmeye kâfi geleceğine inanmıyorlardı. Şunu gayet iyi biliyorlardı ki, cemiyet içinde yeni bir hiyerarşik nizam kurmak hususunda kâfi derecede taraftar toplayabilen en kuvvetli zümre, kendi taraftarlarına açıktan açığa imtiyazlar vaadetmek suretiyle, eşitlik vaadine inanan, fakat fiiliyatta ancak muayyen bir sınıfın menfaatlarma hizmet ettiklerini görerek hayâl kırıklığına uğramış bulunan bütün insanların müzaheretini temin edecektir. Fakat bu cereyanlar, her şeyden önce, taraftarlarına vaadettikleri imtiyazları haklı gibi gösteren bir nazariye, umumî bir dünya görüşü ortaya koydukları için muvaffak olmuşlardır.

---

* Hususî mülkiyetten elde edilen gelirlerin, gelirler arasındaki umumî eşitsizlikteki hissesini herhalde gözümüzde büyütüyoruz; bu yüzden hususî mülkiyetten doğan gelirleri ortadan kaldırmak suretiyle umumî eşitsizliği azaltmak hususundaki imkânları da izam etmiş oluyoruz. Sovyet Rusya'da gelirlerin dağılışı hakkında elimize geçen mahdut bilgiler, Rusya'da gelirler arasında mevcut olan farkların kapitalist memleketlerdeki mutad nispetten pek de aşağı olmadığını göstermektedir. Lenin'in dostu Max Eastman'in resmî Sovyet vesikalarına müsteniden verdiği bazı malûmata göre, Rusya'da en düşük ve en yüksek ücretler arasındaki fark hemen hemen Amerika Birleşik Devletlerindeki nispetin (takriben bire elli nispetinin) aynıdır. (The End of Socialism in Russia, 1937, s. 30-34). James Burnham'ın zikrettiği bir makaleye göre (The Managerial Revolution, 1914, s. 43), Leon Troçki daha 1939'da şu hükme varmıştı:

Sovyet Rusya nüfusunun %11 veya 12sini teşkil eden üst zümre, millî gelirin takriben %50'sini almaktadır; bu derece gelir farklılaşması Amerika Birleşik Devletleri'nde dahi yoktur; çünkü ortada nüfusun en üst tabakayı teşkil eden %10'u. millî gelirin sâdece %35'ini almaktadır.

* Max Eastman, The Reader's Digest, Temmuz 1941, s. 39.

* Bu. Disraeli'nin gençliğinde söylediği bir sözdür.

* Bk. M. Muggeridge, Kış in Moscow, 1934; A. Feiler, The Experiment of Bolchevism, 1930.

* T. S. Mili. Princivles of Political Economy, kitap, I, bölüm II, paragraf 4.

* G. Wleser, Ein Staat Stirbt, österreich 1934 - 1938, Paris, s. 41.

* İngiltere'deki siyasî mahiyette 'kitap kulüpleri' ile bu müesseseler arasındaki benzerlik gözden kaçmamalıdır.

* Avrupa'nın en güzide sosyalist mütefekkirlerinden biri olan (ve sonradan, tabiî ve insicamlı bir tekâmülle Nazizme iltihak eden) Hendrick de Man, daha 1931'de şöyle diyordu: "Sosyalizmin doğuşundan beri ilk defa olarak, kapitalizm aleyhtarı hınçlar, sosyalizm hareketine karşı cephe almaktadır". (Sozialismus und National -Faszismus, Post-dam, 1931, s. 6)

Güvenlik ve Özgürlük

Bütün toplum tek bir fabrika ve büroya dönüşecek, eşit işe eşit ücret ödenecektir.

V. İ. Lenin, 1917

Tek işverenin devlet olduğu bir ülkede muhalefetin anlamı, yavaş yavaş ölüme mahkûmiyettir. Çalışmayana ekmek yok diyen eski prensibin yerini artık, boyun eğmeyene ekmek yok prensibi almıştır.

L. Troçki, 1937

Ekonomik güvenlik kavramı, genellikle, tıpkı ekonomik özgürlük kavramı gibi, gerçek bir özgürlüğün vazgeçilmez şartı olarak ileri sürülmektedir. Bu, bir bakıma, hem doğru, hem de önemlidir. Düşünce bağımsızlığı ve sağlam karakter gibi özelliklere, geleceğini kendi gayretiyle inşa edebileceğinden emin olamayan insanlar arasında nâdiren rastlanır. Ekonomik güvenlik düşüncesi, benzeri pek çok kavram gibi muğlâk bir kavramdır. Bu yüzdendir ki, güvenlik kavramına olan rağbet, özgürlük kavramını da tehlikeye sokmaktadır. Gerçekten, mutlak anlamıyla alındığında, güvenlik kavramı, özgürlüğün alanını genişletmek bir yana, bu alanı giderek daraltıp yok edecek en büyük tehdittir.

İki çeşit güvenlikten söz edilebilir: Birincisi, dar anlamlı olup, toplumda her ferdin gerçekleştirebileceği ve hiç kimse için ayrıcalık oluşturmayan, son derece meşru bir arzu objesidir. İkincisi ise, özgür bir toplumda, herkesin ulaşamayacağı mutlak bir özgürlüğü ifade eder. İkinci anlamıyla, özgürlük, kimseye bir imtiyaz olarak verilmez. Kuşkusuz, bunun bazı istisnaları da olabilir; söz gelimi, bağımsızlıkları toplum için hayatî önem arzeden yargıçlara tanınan özgürlük bu türdendir. Bu iki farklı güvenlik kavramından birincisi asgarî bir geçim düzeyinin sürdürülmesi ve aşırı fiziksel mahrumiyetlerden korunma arzusu ile ilgilidir. İkincisi ise belli bir hayat standardının sürdürülmesine veya bir kişi veya grubun başkalarına oranla sâhip olduğu nispeten avantajlı konumunun korunmasına ilişkindir. Kısaca ifade etmek gerekirse, birincisi asgarî bir gelir güvencesi; İkincisi, kişilerin hakettiklerine inandıkları özel bir gelir güvencesidir. Bu iki güvenlik kavramı ayrımının, piyasa düzeni tarafından herkese sağlanan güvenlik ile sâdece bazılarına ve o da ancak piyasa düzeninin kontrol altına

alınması veya tamamen ortadan kaldırılmasıyla temin edilebilecek olan güvenlik kavramları ayrımıyla çakıştığı görülür.

Bizim gibi refah düzeyini yükseltebilmiş toplumların, genel özgürlüğünü tehlikeye sokmadan, birinci tür güvenliği temin edememeleri için herhangi bir neden yoktur. Ancak, bu konuda açık ve kesin ölçülerin belirlenmesi hususunda sıkıntılar mevcuttur. Kişisel güvenliği için topluma aşırı bel bağlamış insanların sürekli olarak toplumun geri kalan kısmıyla aynı özgürlüklere sâhip olup olmayacakları sorusu bilhassa önemlidir.* Bu tür sorulara gerekli dikkat ve özenle yaklaşılmaması hâlinde, ciddî politik sorunlarla karşılaşmak mümkündür. Kuşkusuz, herkese sağlıklarım ve çalışma kapasitelerini korumaya yetecek asgarî ölçüde gıda, giyecek ve barınak imkânı sağlanabilmelidir. İngiltere'de, toplumun büyük bir kısmı için öyle bir güvence uzun süredir sağlanmaktadır.

Bu arada, toplumda, bazılarının daha önceden gerekli tedbirleri şahsen alarak kendilerini zararlardan koruyabildikleri toplumsal felâket günlerinde devletin mağdur vatandaşlara yardım etmemesi için de bir sebep yoktur. Hastalık ve kaza gibi talihsizliklere veya sonuçlarına karşı devletin sosyal güvenlik sisteminin oluşturulmasına katkısının büyük ölçüde istenmesi, bireylerin söz konusu olaylara karşı şahsen tedbir alma sorumluluklarını zayıflatmayabilir. Ancak, rekabetçi sistemi savunanlarla, onu şu veya bu sistemle değiştirmek isteyenler arasında çeşitli uzlaşmazlık noktaları vardır. Özellikle sosyal güvenlik sistemi adına yeni tedbirlerin getirilmesi rekabet sisteminin etkinliğini şu veya bu ölçüde azaltmaktadır. Ne var ki, devletin sosyal güvenlik katkısının artırılmasıyla kişisel özgürlüğün korunması birbiriyle tutarsız da sayılmayabilir. Ancak kolektif bir müdahalenin sorunları hafifletebildiği, bireylerin kendi başlarına üstesinden gelemediği, tesirlerinden korunamadığı sel ve deprem gibi felâketlere karşı toplumsal dayanışmanın yeri ve önemi de inkâr edilemez.

Bu konuda zikredilebilecek önemli sorunlardan biri de aşırı işsizlik yaratan ekonomik dalgalanmalarla mücadele gibi çok can sıkıcı bir sorundur. Böyle bir sorunun çözümü, kelimenin olumlu anlamında özel bir plânlamayı gerektirse de, bazı taraftarlarının savunduğu anlamda serbest piyasa düzeninin yerine geçecek bir plânlama olgusuna kesinlikle muhtaç değildir. Pek çok iktisatçı sorunun nihaî çaresinin para politikası alanında yattığını, böyle bir politikanın da 19. Yüzyıl liberalizmine bile ters düşen bir yönünün olmadığını iddia ederler. Bazı iktisatçılar da, bu konuda gerçek

başarının geniş bir cephede başlatılabilecek iyi zamanlanmış kamu yatırım harcamalarından kaynaklanabileceğine inanırlar. Oysa bunlar, sanılanın aksine, olsa olsa rekabet ortamının giderek daraltılmasına neden olabilecek formülleridir. Kamu yatırım harcamalarına neden olabilecek formüllerdir. Kamu yatırım harcamalarına bel bağlayan bir politika uygularken, her adımda, tüm ekonomik faaliyetlerin, hükümetin para harcama tempo ve istikametine bağımlı hâle gelip gelmediğini test etmek gerekir. Bu arada belirtelim ki ekonomik faaliyet hacminde zaman zaman görülebilen dalgalanmaların sonuçlarından korunmak için atılacak bazı zorunlu adımların, özgürlüğümüze en büyük tehdidi oluşturabilecek bir plânlama türüne yol açması söz konusu değildir.

***

Özgürlük üzerinde tahripkâr etkisi olan plânlamanın hedef aldığı güvenlik de farklı bir güvenliktir. Söz konusu plânlama, fertlerin ve grupların rekabetçi bir toplumda her gün mâruz kalabildikleri ve kendilerinin hiç de ahlâkî olarak haklılaştırılamayan, aynı zamanda haketmediklerine inandıkları gelir azalışına karşı korunmaları amacına yöneliktir. Böyle bir güvenlik talebi âdil bir gelir talebinin başka bir biçimidir. Ancak, burada sözü edilen âdillik, insan mesaisinin objektif yararlılığıyla değil, sübjektif sonuçlarıyla ilgili bir anlamda alınmaktadır. Güvenlik ve adâlet anlayışının b öylesinin, bireyin istediği işi seçme özgürlüğü ile bağdaşması mümkün müdür? İnsanların değişik meşgale alanlarında dağılımının kendi özgür seçimlerinin sonunda gerçekleştiği bir sistemde, kazanılan gelirin miktarının, toplumun öteki üyelerine yararlı olma derecesine endekslenmesi zorunludur. Yapılan işin sübjektif erdemliliği önemli değildir. Ancak, bazı ticaret ve imâlât dallarında, elde olmayan veya öngörülemeyen nedenlerle sosyal yararlılık derecesinin sık sık değiştiği de görülür. Yüksek düzeyde eğitilmiş ve çok güç kazanılmış bir becerinin sâhibi durumuna gelebilmiş bir kişinin, toplumun geri kalan kısmına yarayan yeni bir keşif yüzünden toplumsal değerini âniden yitirmesinin ne kadar trajik bir olay teşkil edeceğini de unutmamak gerekir. Son yüzyılın tarihi, bazıları aynı anda yüz binlerce kişiyi birden etkileyen bu tür olayların tarihidir.

İstisnaî yeteneklerine ve çalışkanlıklarına rağmen bazı insanların ellerinde olmayan sebeplerle gelirlerinin düştüğünü gördüklerinde çektikleri sıkıntılar kuşkusuz toplumun adâlet duygusunu da incitir. Bu yüzden, anılan nedenlerle mağdur duruma düşmüş kişilerin kendilerinin meşru saydıkları

beklentilerini savunmak amacıyla devletin olaylara müdahale etmesini istemeleri halk nezdinde yeterli sempati ve desteğe de sâhiptir. Bu tür taleplerin bulduğu yaygın halk desteği, her yerde, âdeta hükümetlere, vatandaşları sâdece doğal felâketlere karşı değil, onların ulaştıkları gelir seviyelerinin düşme riskine ve serbest piyasanın belirsizliklerine karşı korumaları gibi bir görevi de yüklemiştir[*]

İnsanlara işlerini istedikleri gibi seçme özgürlüğü tanınan toplumlarda herkese sabit bir gelir garantisi verilemez. Aksi takdirde, bazı kişilere tanınacak bu hak, başkalarının güvenlik sınırlarım daraltma pahasına elde edilmiş bir imtiyaza dönüşür. Herkese sâbit ve sürekli bir gelir güvencesi ancak insanların iş alanlarım serbestçe belirleyebilme özgürlüğünün yokedilmesi hâlinde söz konusu olabilir. Halk nezdinde yaygınlığı nedeniyle, sosyal bakımdan meşruiyet kazanmış bu beklentilere tanınacak genel garantiler varılmak istenen ideâlleri yansıtmakla birlikte ciddî olarak hiçbir yerde henüz tanınmamıştır. Sürekli olarak yapılagelen şey, şu veya bu gruba, söz konusu türden bir parça güvenlik sağlanırken bazılarının da evsiz barksız ve güvencesiz bırakılmasıdır. Netice itibariyle, güvenlik denilen imtiyaza verilen önem giderek o kadar artar ki, sonunda onu elde edebilmek için ödenen hiçbir fiyat, hatta özgürlük bile, yüksek bir bedel olarak görünmekten çıkabilir.

***

Sosyal yararlılıkları tahmin edemedikleri veya kontrol edemedikleri şartlar yüzünden azalmış olan insanlar böylece müstehak olmadıkları kayıplara karşı korunurlarken, sosyal yararlılıkları aynı nedenlerle artmış olanlar da kazançlarından mahrum bırakılırlarsa, gelir kavramıyla sosyal verimlilik arasındaki ilişki giderek yok olur. Bu durumda gelir, herhangi bir otoritenin, kişilerin neleri yapması gerektiğine ilişkin kararlarına göre belirlenmeye başlar. Bu tür kararlar, büyük ölçüde keyfî olmak zorundadır. Ancak, bu şartlarda, aynı işi yapan insanların farklı gelirler kazandıkları görülür. Sonuçta, gelirlerdeki farklılıkların halkın daha çok arzu ettiği işlere yönelmesini sağlayacak özendiricilik işlevi sona erer, otoritenin aldığı kararlardan etkilenen insanların, işlerinde herhangi bir değişiklik yapabilme imkânına sâhip olmaları hâlinde neticenin katlanacak zahmete değip değmeyeceğini hesaplama imkânları ortadan kalkar. Bir toplumda, fertlerin istihdam edildikleri yerleri zaman zaman değiştirmeleri hem verimli hem de zorunlu bir olaydır. Ancak, bundan böyle maddî 'ödül' veya 'cezaların' söz

konusu değişmelere yön verme kabiliyetleri kalmadığından, meydan siyasî otoritenin doğrudan doğruya verdiği emirlere terk edilmektedir. Geliri anlatıldığı gibi garanti altına alman bir kimsenin, artık ne sevdiği için aynı işte kalmasına ne de başka bir işi seçmesine izin verilir. Bir işten diğerine geçmesinin yaratabileceği kazanç veya zarar, artık ferdin kendisini ilgilendirmediğinden, iş yeri seçimine ilişkin karar da millî gelirin dağılım modelini belirleyen otoritelerce alınır.

Sözünü ettiğimiz müşevvikler sorunu aslında halkın, bu müşevviklerin etkisiyle elinden gelen çabayı gösterip göstermeyeceğine ilişkin bir sorundur. Eğer, insanların işyerlerini serbestçe seçebilme imkânına sâhip olmasını istiyorsak, onlara, ne yapmaları gerektiği konusunda yeterli değerlendirme gücüne sâhip olmaları durumunda, değişik istihdam alanlarının sosyal önemini ölçmeye yarayacak, kolay kavranabilir bir ölçüt de kazandırmamız gerekecektir. Dünyanın en iyi niyetli bir insanı için dahi; değişik işyeri seçeneklerinin sunduğu avantajların o işyerinde sosyal yararlılık derecesiyle ilişkisi kesildiğinde, en uygun seçeneği bulmak imkânsız hâle gelir. İnsanların işyerlerini veya çevrelerini değiştirmeye karar verebilmeleri için, değiştirilen işlerin nispî sosyal önemleri, bu işlerin sundukları farklı gelir imkânlarında ifadesini bulabilmelidirler.

Günümüz dünyasında insanlar ancak kendi kişisel çıkarlarını ilgilendirdiği ölçüde ellerinden gelen gayreti gösterdiklerinden, sorunun önemi daha da artmaktadır. Hiç olmazsa büyük bir çoğunluğun işyerlerinde mümkün olan en büyük gayretle çalıştırılabilmesi için dışarıdan bir baskıya gerek duyulmaktadır. Bu yüzden müşevvikler sorunu hem niteliksiz işlerde hem de idarî işlerde ağırlığını hissettiren bir sorundur. Plânlama konusunda tecrübeli bir Amerikalı mühendis, mühendislik tekniğinin tüm bir millete uygulanmasının (ki plânlamanın anlamı budur) "çözülmesi güç disiplin sorunlarına yol açacağına" değinmiştir. Ona göre:

Bir mühendislik işinin icrası için işin çevresinde plânlanmamış oldukça geniş bir eylem alanının bulunması gerekir. Herhangi bir işçinin disiplinsiz tutumu karşısında, serbest bir işçi havuzundan istenildiği kadar yeni işçiler kiralanabilmelidir. Aksi takdirde disiplin ancak köle işgücüne uygulanan cismanî cezalarla sağlanabilir.[*]

İcraî bir işte görülen kusur, aynı önemde fakat farklı biçimlerdeki müeyyidelere tâbidir. Şöyle ki, rekabetçi bir ekonomide son çare icra

memuru, plânlı bir ekonomide ise cellattır.[*] Herhangi bir fabrika müdürüne önemli ölçüde güç ve yetki verilebilir. Ancak, plânlanmış bir sistemde ne işçinin ne de işletmecinin konumu veya geliri, yaptıkları işteki başarı veya başarısızlıkla ilgilidir. Onun açısından ne kazanç, ne de kayıp kişisel bir durumdur, bundan dolayı başarılı veya başarısız olduğunu belirlemede başvurulacak ölçüt, daha önceden belirlenmiş kurallara göre davranıp davranmadığıdır. 'Kaçınması' gereken hata onunla ilgili kişisel bir olay değildir, topluma karşı bir suçtur ve buna göre karşılık bulmalıdır. İnsanlar, daha önceden objektif olarak saptanmış kurallara göre hareket ettiklerinde, kapitalist girişimciden daha güvenli bir gelir imkânına kavuşmuş olurlar. Başarısızlıkları hâlinde ise, onları bekleyen tehlike, kapitalist sistemdeki iflâs olayından çok daha büyüktür. Kişi, üstlerini tatmin ettiği sürece ekonomik güvenliğini sağlayabilir. Ne var ki, böyle bir güvenlik, özgürlük ve hayat hakkı pahasına alınmış bir güvenliktir.

Temas etmemiz gereken çatışma, aslında, birbirleriyle uzlaşmaları imkânsız iki organizasyon tipiyle ilgili temel bir çatışmadır. En göze batan biçimleriyle bu organizasyonlar 'ticari ve 'askeri organizasyonlar olarak tanımlanırlar. İşlerin ve işçilerin tahsisinin bir otorite tarafından yapıldığı ikinci tür organizasyona örnek olarak orduyu gösterebiliriz. Bilindiği gibi, orduda atamalar merkezî otorite tarafından yapıldığı gibi, imkânların kıtlaşması durumunda başvurulan tayınlama mecburiyeti de herkese uygulanır. Sistemin giderek tüm topluma teşmil edilmesi hâlinde de, üyelerin tümünün tam bir ekonomik güvenliğinin sağlandığı bir organizasyon türü söz konusudur. Ancak, böyle bir güvenlik, özgürlük üzerindeki kısıtlamalardan koparılamayan askerî hayatın hiyerarşik düzenine tâbi kılınmış bir kışla güvenliğidir.

Özgür bir toplumun çeşitli sektörlerinin askerî istikamette organizasyonu ve böyle bir hayat tarzını tercih edenler için onun zorunlu kıldığı özgürlük kısıtlamaları doğal karşılanabilir. Ancak, geçmişte yaşandığı gibi güvenli bir iş karşılığında özgürlüklerinin kısıtlanmasına razı olanlar, öteki insanların da özgürlüklerinden vazgeçmelerini talep etmektedirler. Böyle bir talebin haksızlığı açıktır.

Askerî organizasyon tipi, toplumun tümüne teşmil edildiğinde, olabilecekler hakkında eksik bir fikir verebilmektedir. Toplumun sâdece belli bir kesimi askerî bir organizasyona tâbi tutulduğunda, bu organizasyonlarda çalışanların özgürlük kaybı, kısıtlamalar çekilmez hâle

geldiğinde, kendilerinin seçebilecekleri özgür iş alanlarının mevcudiyetiyle hafifleye-bilirdi. Oysa, sosyalistlerin çoğunu âdeta büyülemiş olan, toplumu tek bir büyük fabrikada toplayan böyle bir ideâlin toplumu ne hâle getirebildiğini anlayabilmek için tarihteki İsparta ile iki-üç kuşak boyunca bu doğrultuda epey yol almış olan, zamanımız Almanyasına bakmak kâfidir.

***

Özgürlüğe alışmış bir toplumun, güvenliğini, böyle yüksek bir bedel karşılığında satın almaya hazır olacağı düşünülemez. Fakat hemen her yerde uygulandığını gördüğümüz politikalarla değişik gruplara, değişik ölçüde güvenlik imtiyazları dağıtılarak, güvenlik tercihinin, özgürlük aşkına ağır bastığı koşulların hazırlandığını görüyoruz. Bir gruba tam anlamıyla tanınan güvenlik garantisi, mecburen, geri kalan grupların güvensizliğini arttırır. Büyüklüğü değişebilen millî gelir pastasından bazı insanlara değişmez pay güvencesi verildiğinde, geri kalan insanların payı, pastanın tümüne özgü değişme oranından daha büyük bir oranda dalgalanır. Sonuçta da rekabetçi sistemin geniş fırsatlar yelpazesi şeklinde sunduğu temel güvenlik unsuru giderek zayıflar.

Piyasa sisteminde ise, üreticilerin belli bir gelir güvencesine kavuşturulmasının tek yöntemi, fiyatların uygun bir gelir temin edebilmesi için üretimin kontrol altına alınması ve kısıtlanmasıdır. Ancak, böyle bir metodun kaçınılmaz neticesi başkalarının kullanabileceği fırsatları zorunlu olarak azaltmasıdır. Eğer bir üretici, müteşebbis olsun, işçi olsun, dışarıdan gelen fiyat indirimlerine karşı korunursa, durumu bozulan ötekiler, denetlenen endüstriye sağlanan refah artışından yararlanamama durumuyla karşılaşırlar. Piyasaya giriş özgürlüğüne konulacak her kısıtlama, piyasaya giremeyenlerin tümünün güvenliğini kısıtlar. Gelirleri güvenceye alınanların sayısı arttıkça, gelir kaybına uğrayanlara açık alternatif iş imkânları alanı giderek daralır. Sonuçta da herhangi bir değişmeden olumsuz olarak etkilenenlerin, gelir kaybından kaçınabilme şansları azalır. Çok sayıda örneğin de gösterdiği gibi, şartlan iyileşen ve gelişen bir endüstrinin mensupları, o endüstride gerçekleşen kazanç artışının tümünü yüksek kâr ve ücret güvencesiyle kendilerine mâl etmeye çalışarak, talep seviyesinin düştüğü endüstrilerden o endüstriye girmek isteyenlere kapıyı kaparlarsa büyük bir işsizlik tehlikesine yol açarlar. Hiç kuşku yok ki, son on yıllarda, bu türden güvenlik arayışlarının artmış olması, halkın büyük bir

kısmının işsizliğinin ve güvence yoksunluğuna mahkumiyetinin en büyük nedenidir.

İngiltere'de özellikle toplumun ara katmanlarım etkileyen bu tür kısıtlamalar, son zamanlarda ileri boyutlara varmıştır. Ancak, henüz olayın sonuçlarının farkına varmış olduğumuzu da söyleyemeyiz. İşi güvenceye alınmış ve dış rekabete karşı korunmuş şanslı insanların aralarına başkalarım da almak için harekete geçeceklerini beklemek hayâlciliktir. Burada söz konusu olan fedakarlık, işi sağlama alınmış ve korunmuş kişilerin yerlerini başkalarına terk etmeleri değil, toplumun yaşadığı kötü günlerde karşılaşılan talihsizlikleri ya gelirlerinin ya da gelecek için düşündükleri kişisel kalkınma tempolarının biraz da olsa azalmasına razı olarak atlatmalarıdır. Bu insanlardan, doğal olarak hakettiklerini sandıkları 'hayat standardıma, 'uygun fiyat'ın, ve 'profesyonel gelir düzeyi'nin korunması konusunda devletten aldıkları destek nedeniyle sözünü ettiğimiz fedakârlığı göstermelerini beklemek saflık olur. Sonuçta, fiyatlar, ücretler ve ferdî gelirler yerine, üretim ve istihdam, şiddetli istikrarsızlık tehdidine mâruz kalır. İşini sağlama almış kişilerin devletin rekabet düzenine müdahalesi sâyesinde daha zayıf ve korunmasız üreticiler üzerinde sürdürdüğü sömürü, dünyada bir sınıfın başka bir sınıf tarafından sömürülmesi konusunda verilebilecek en zâlimâne örnektir. Unutmayalım ki, özel fiyatların (veya ücretlerin) stabilizasyonuna ilişkin ideâller işleyen renkli, coşkulu sloganlar, bazı insanların gelirini güvenceye bağlarken, geri kalan insanları istikrarsız zeminlere itmektedir.

Bu yüzden, güvenlik sağlama amacıyla piyasa sistemine müdahale ettiğimiz ölçüde güvensizliği arttırdığımızı görürüz. Daha da kötüsü, güvenliğin kendisine imtiyaz olarak tanındığı insanlarla, kendisinden esirgendiği imtiyazsız insanlar arasındaki çelişkinin biteviye büyümesidir. Güvenlik giderek imtiyaz hâline dönüştükçe, güvencesiz insanların mâruz kalacağı tehlike de giderek büyür, sonuçta da güvenliğin bedeli yükselir. İmtiyazlıların sayısı arttıkça ve kendi güvenlikleriyle diğerlerinin güvensizlikleri arasındaki fark büyüdükçe, toplumda eskisinden çok farklı sosyal değerler uç vermeye başlar. Bundan böyle, bağımsızlık olgusu, sosyal statü ve konumu belirleme gücünü kaybeder. Evlilik aşamasına gelmiş genç erkekler arasında ilerisi için sağlam emeklilik imkânlarına kavuşmuş olmak tercih edilme nedeni olmaya başlar. Buna karşılık,

gençliğinde güvenceli maaşlı bir sığmağa kabûl edilmemiş paryalar için, güvensizlik kâbusu bütün ömür boyu sürer gider.

Devletin desteklediği veya hiç olmazsa hoş gördüğü kısıtlayıcı tedbirlerle güvenliğin sağlanmasına yönelik gayretler, toplumlarda zaman içinde sürekli olarak hızlanan bir transformasyon süreci başlatmıştır. Almanya, sözü edilen süreçte öncü bir rol oynamış, diğer ülkelere örnek olmuştur. Bu gelişme, sosyalist düşüncenin, kişilerin risk alarak kazanç sağlama arzu ve tutkularını kınayan ve kötüleyen özelliğiyle daha da hızlanmıştır. Erken çağlardan itibaren güvenli ve maaşlı bir konumu serbest iş dünyasının riskine tercih etmesi öğütleriyle kulakları dolan genç insanlarımızı kınamamak gerekir. Hele hele birinci tür işler, büyükler tarafından daha az bencil ve soylu türdenmiş gibi tanıtılırsa... Günümüz genç kuşağı, gerek okulda gerekse basında sürekli olarak ticarî teşebbüs ruhunun ayıplândığı, kazanç arzu ve tutkusunun âdeta ahlâksız bulunarak aşağılandığı, yüzlerce insanı istihdam etmenin sömürü, buna karşılık onlara kumanda etmenin şerefli bir görev sayıldığı bir zihniyet dünyasında yetişmişlerdir. Daha yaşlı bir kuşak bunu biraz abartılı bulabilir. Ancak, üniversite hocalarının günlük deneyimlerinin gösterdiği şey, anti-kapitalist propagandaların etkisiyle, bu ülkede değerlerin kuramlardaki değişmelerden daha hızlı değiştiği gerçeğidir. Bugün karşı karşıya bulunduğumuz mesele, yeni talepleri tatmin edebilme uğruna kuramlarımızı değiştirirken, hâlâ yükseklerde tuttuğumuz değerlerimizi tahrip edip etmeyeceğimizi bilme sorunudur.

Güvenlik ideâlinin bağımsızlık ideâline gâlip geldiği bir ülkedeki yapısal değişmenin ne olduğunu anlayabilmek için, bundan on veya yirmi yıl öncesine kadar İngiliz veya Alman toplum modellerinin ne ifade ettiğini bilmek gerekir. Alman toplum karakteri, münhasıran askerî nitelikli etkilerin ağır bastığı çevreler kadar, o etkilerin uzağındaki çevrelerde de oluşmuştur. Kuşkusuz, Alman halkı hemen hemen her zaman, öteki ülke halklarından daha fazla savaş ikliminde yaşamıştır. Ancak, Alman toplumuna karakteristik özelliğini kazandıran şey, askerî organizasyon tipinin çok farklı amaçlarla da kullanılmış olmasıdır. Alman sivil hayatının büyük bir kısmı, başka ülkelerdekinden daha yüksek oranlarda tepeden organize edilmiş olduğundan, halkın büyük bir bölümü, kendisini, bağımsız vatandaştan çok atanmış devlet memuru olarak görür. İşte, Alman sosyal yapısına özgün nitelik kazandıran şey budur. Almanya, Almanların övünerek belirttikleri gibi, sâdece kamu görevinde değil, hayatın her

cephesinde, gelir ve statünün belli bir otorite tarafından belirlenip garanti altına alındığı bir Beamtenstaat (memur devlet) kimliğini sürdürmüştür.

Özgürlük ruhunun, kuvvet kullanarak yokedilip edilemeyeceği tartışılabilir. Ne var ki, Almanya'da olduğu gibi halkın yavaş yavaş sindirildiği bir süreç başlatıldığında, buna aynı halkın başarıyla karşı koyabileceğini iddia etmek de güçtür. Sosyal konum ve rütbelere ancak devletin maaşlı memuru hâline gelmekle ulaşılabildiği, bireyin kendisine verilen görevi yerine getirmesinin, kendisine en uygun sandığı işe girmesinden daha övgüye lâyık bulunduğu, resmî hiyerarşide saygın ve sâbit gelirli bir işe yönelik olmayan girişimlerin aşağı görüldüğü bir toplumda, çoğunluğun özgürlüğü güvenliğe tercih edeceğini beklemek hayâldir. Bağımlı ancak güvenli bir işin alternatifi, başarı ile başarısızlığın bir tutulduğu güvencesiz bir konuma mahkûmiyet olduğunda, özgürlüğü yitirme pahasına da olsa güvenliğin câzibesine karşı durabilecek çok az insan vardır. Olaylar bu raddeye geldiğinde, özgürlük kavramı, dünyanın en iyi şeylerin pek çoğunun feda edilmesiyle satın alınabilecek bir düzeye indirgenerek ciddiyetini yitirmektedir. Böyle bir ülkede, giderek artan sayıda insanların ekonomik güvenlik olmaksızın özgürlüğün yaşamaya değmediği düşüncesine vararak güvenlik uğruna özgürlüklerini feda etmeye istekli olmaları şaşırtıcı değildir. Bu ülkede Profesör Harold Laski gibi birinin aynı argümanı kullanarak Alman halkını özgürlüklerini feda etmeye kışkırtmada başkalarından daha başarılı olduğunu görmek büyük talihsizliktir.*

Kuşkusuz, şiddetli yoksulluk dönemlerine karşı güvenlik önlemleri almak ve sağlıklı biçimde yönlendirilmemiş gayretlerin sonucunda yaşanılan düş kırıklıklarının nedenlerini azaltmak, politikanın temel hedeflerinden biridir. Ancak, bu gayretlerin başarılı olabilmesi ve kişisel özgürlüğü tahrip etmemesi için, güvenlik, piyasa düzeni dışında ve rekabet düzeni bozulmadan gerçekleştirilmelidir. Çünkü, pek çok insan, özgürlükle birlikte gelen riske girme olgusuna, katlanılan risk çok büyük olmadığı sürece arzuludur. Gözden kaçırılmaması gereken bu gerçek bir yana, asıl önemli olan, zamanımızın bazı entelektüel öncülerinin özgürlük pahasına güvenlik olgusunu göklere çıkarmasıdır.

Şunu açık yüreklilikle tekrar vurgulamalıyız: Özgürlüğün bir bedeli vardır ve bireyler olarak özgürlüğümüzü koruyabilmemiz için maddî fedakârlıkta bulunmamız kaçınılmazdır. Bu konuda Anglo-Sakson ülkelerinin özgürlük

ilkesinin dayandığı ve ulusal olduğu kadar bireysel geçerliliği de olan Benjamin Franklin in şu sözlerine kulak vermeliyiz: "Geçici bir güvenlik uğruna temel özgürlüğünü feda eden insanlar ne özgürlüğe ne de güvenliğe lâyıktırlar."

---

* Bir ülke vatandaşlığının, başkalarınınkinden daha yüksek hayat standardına sahip olma imkânı vermesi durumunda ortaya çıkabilecek ciddî uluslararası sorunlara da bilhassa değinmek gerekir.

* Liberal bir toplumda bu tür sıkmtılann nasıl hafifletilebileceğine ilişkin çok ilginç öneriler ileri sürülmüştür. Bu konuda W. H. Hutt tarafından yayınlanan Plân for Reconstruction (1943) adlı kitaba bakılabilir.

* D.C. Coyle, "The Twilight of National Planning", Harper's Magazine, Ekim 1935, s. 558.

* W. Roepke, Die Gesellscbajtskrisis der Gegenwart, Zürih, 1942, s. 172.

* H. J. Laski, Liberty in the Modem State, (Pelican edition, 1937, s. 51):
Zihinleri her an gelebilecek felâketin korkusuyla meşgûl olan ve kendilerinden ebediyyen sıyrılıp gitmiş olan güvenlikleri umutsuzca arayan fakirlerin normal hayatlarına vakıf olar kişiler. İktisadî güvenlik olmadan özgürlüğün bir kıymetinin olmadığını gayet iyi idrak edeceklerdir.

En Kötüler Neden Zirvede?

İktidar suiistimale yatkındır. Mutlak iktidar ise sûiistimâlsiz yapamaz.

Lord Acton

Şimdi, bazı insanların, totalitarizmin gelişini zorunlu bulan, ancak esasını anladıkları zaman ona bütün güçleriyle karşı koyacakları yanlış bir inanışından söz etmek istiyorum. Buna göre, totalitarizmin çirkinliği onun tarihte tesadüf eseri eli kanlı bir haydut çetesi tarafından kurulmuş olmasından ileri gelir. Eğer, Almanya'da totaliter bir rejim Streicher'leri, Killinger'leri, Ley'leri ve Heines'leri, Himmler'leri ve Heydrich'leri iktidara getirmişse, bu sâdece Aiman karakterinin çirkinliğini gösterir, yoksa bu insanların yükselişinin totaliter rejimin zorunlu sonucu olduğunu değil... Büyük hedeflerin gerçekleştirilmesi için zorunluysa, aynı sistemin, toplumun çıkarı için faziletli insanlara teslim edilmesini engelleyen bir şey var mıdır?

Bütün iyi insanların demokrat olacağım veya hükümette yer almak isteyeceklerini bekleyerek kendimizi aldatmayalım. Kuşkusuz, siyasal katılım görevini, kendinden daha yetenekli bulduğu için başka insanlara emanet etmeye hazır çok kişi vardır. Oysa dünyada iyinin bile diktatörlüğünü onaylamaktan daha kötü ve şerefsiz bir şey düşünülemez. Buna rağmen bazı insanlar, "korkutucu olan sistemin kendisi değil, onun kötü insanların ellerine geçmesidir" düşüncesine varırlarsa, "tehlikenin, sistem bir zamanlar olduğu gibi iyi insanlara emanet edildiğinde önlenebileceği" düşüncesine de varabilirler.

Bir İngiliz faşist sistemi, İtalyan ve Alman modellerinden elbette farklı olacaktır. Şiddete başvurmadan gerçekleştirilecek bir dönüşümle daha iyi bir lider tipine ulaşmamız da mümkündür. Ben şahsen, eğer faşist bir sistemde yaşamam kaçınılmaz olsaydı, başka birinin yerine bir İngiliz'in hükmettiği yerde yaşamayı tercih ederdim. Ancak, bunun anlamı, faşist İngiliz sisteminin öteki benzerlerinden daha farklı ve hoşgörülü olması değildir. Bize mevcut totaliter sistemin en kötü çizgileri olarak görünen şeylerin, bu sistemin tesadüfi yan ürünleri olmayıp, totalitarizmin eninde sonunda mutlaka yaratacağı bir fenomen olduğunu düşündüren güçlü nedenler vardır.

Tıpkı bir demokrat devlet adamının, ekonomik hayatı plânlamaya koyulduktan sonra, ya diktatörce güçlerle donatılmak ya da plândan vazgeçmek ikilemiyle karşılaşması gibi, totaliter lider de kendisinin geleneksel moral değerlerle, başarısızlık arasında tercih yapma zorunda kaldığını görecektir. Toplumda, vicdansız ve hukuk tanımayan insanların totalitarizme daha yatkın olmaları tesadüfi değildir. Bunu göremeyen bir insan, totalitarizmi liberal rejimden ayıran sınırın genişliğini ve kolektivizm ile bireyci Batı uygarlığı arasındaki manevî iklim farkını kolay kolay anlayamaz.

Kolektivizmin moral temeli geçmişte de çok tartışılmıştır; ancak bizi asıl ilgilendiren, onun manevî sonuçlarıdır. Genellikle, kendisinden beklenen sonuçları verebilmesi için kolektivizmin moral inanç sisteminin ne olması gerektiği tartışılır. Oysa bizim asıl sorunumuz, kolektivist toplum yapısının yarattığı ahlâkî yargıların neler olduğu ve hangi düşüncelerle yönlendirildiğini bilmektir. Ahlâk ve kurum arasındaki karşılıklı et-kileşim yüzünden kolektivizmin türettiği etik, kolektivizmi talep ettiren moral ideâllerden farklı olabilir. Kolektivist düzen arzusunun yüksek moral motiflerden kaynaklanması nedeniyle, böyle bir sistemin, içinde en yüksek değerlerin büyüyüp serpildiği bir tarla olarak algılanması da doğaldır. Ancak, bir sistemin kendisi için düşünüldüğü amaçlara sâdık kalması için zorunlu bir neden de yoktur. Hâkim ahlâk sistemi, bir yandan fertleri kolektivist ve totaliter sistemde başarıya götüren kalitelere, bir yandan da totaliter makinanın gereklerine göre şekillenmiştir.

***

Şimdi bir an için henüz demokratik kuramların kaldırılma ve totaliter rejimin kurulma aşamasına gelmediği durama bir göz atalım. Bu safhada belirleyici faktör çabuk ve kararlı adım atması istenen bir hükümet talebidir. Demokratik prosedürün yavaş ve zahmetli işleyişinden kaynaklanan bıkkınlık yüzünden eylem hatırına eylem yapmak eğilimi ağır basmaya ve 'işleri yaptırmaya kararlı' ve yeterince güçlü görülen insan veya parti halka çok cazip gelmeye başlar. Burada 'güçlü' terimi ile kastedilen, halkı artık tatmin etmeyen parlâmenter anlamda etkisiz bir çoğunluk değil, arkasına alacağı sağlam bir halk desteği ile istediği her şeyi yaptırmaya muktedir insan izlenimini veren bir kişidir. İşte bu safhada militer bir tarzda örgütlenmiş yeni bir parti tipi devreye girer.

Merkezî Avrupa ülkelerinde sosyalist partiler halka, üyelerinin özel hayatlarım giderek yok eden örgütleri zaten yeterince tanıtmışlardı. Artık sıra aynı karakteri daha da pekiştiren, iktidar erkini, şu veya bu seçimde kazanılan büyük bir çoğunlukta değil, daha küçük fakat daha organize bir örgüt desteğinde arayan gruba yeterli desteğin verilmesine gelmiştir. Totaliter bir rejimi halkın tümüne kabûl ettirebilme şansı, liderin etrafında, başkalarına zorla kabûl ettirilecek totaliter disiplini gönüllü olarak kabûl etmeye hazır bir grubu toplama şansına bağlıdır.

Sosyalist partiler de istediklerini kuvvet kullanmak suretiyle yaptırabilecek bir güce sâhip olmalarına rağmen bunu kullanmamışlardır. Bu partiler kendilerine, farkında olmayarak, ancak acımasız insanların hiçbir moral engel tanımadan uygulayabileceği misyonlar yüklemişlerdir.

Sosyalizmin, ancak sosyalistlerin çoğunun benimsedikleri metodlarla gerçekleştirilebileceğinin anlaşılması, kuşkusuz pek çok sosyal reformcunun geçmişten aldıkları en önemli derstir. Eski sosyalist partiler, sâdece demokratik ideâlleri frenlemektedir. Ayrıca bu partilerin, üstlendikleri misyonu gerçekleştirmenin gerekli kıldığı acımasızlıkları da yoktur. Ancak, ilginçtir ki, gerek Almanya gerekse İtalya'da, faşizmin başarısını hazırlayan şey, her iki ülkede de sosyalist partilerin hükümet sorumluluğunu üstlenmeyi reddetmeleri olmuştur. Bu partiler daha önce topluma tanıttıkları ve kendilerine kapıyı araladıkları yöntemleri uygulamaktan kaçınmışlar ve toplumun tümünün organizasyonunu başarabileceğine inandıkları bir plân üzerinde çoğunluk desteği sağlamak gibi bir mucizeyi beyhude beklemiş durmuşlardır. Oysa bazıları, plânlanmış bir toplumda halkın çoğunluğunun hangi konularda mutabık olacağının önemli olmadığım, önemli olanın, üyeleri sorunların çözümünde aynı yönde hareket eden bir özel grubun ne düşündüğü olduğunu çoktan öğrenmişlerdi bile. Ayrıca, bu insanlar, görüşlerini iktidara taşıyabilmek için yeterince güçlü bir grup mevcut değilse, onun nasıl yaratılabileceğini ve kimin onu yaratmada başarılı olabileceğini de daha önce kavramışlardı.

Böyle güçlü, kalabalık ve homojen görüşlü bir grubun toplumun en iyi değil, aksine en kötü insanlarınca yaratıldığını açıklayan üç ana neden vardır.

Bir kere, genellikle insanların öğrenim ve algılama düzeyleri geliştikçe görüşleri ve zevkleri de farklılaşmakta, belli bir değerler hiyerarşisinde

uzlaşmaları giderek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla, düşünce sisteminde aşırı bir benzeşmeye varabilmek için, ilkel içgüdülerin, basit ve yaygın zevklerin geçerli olduğu, düşük moral ve entelektüel standartların belirlediği sosyal katmanlara inmek gerekir. Halkın çoğunluğu düşük moral standartlara sahip olmasa bile, değerleri birbirine çok benzeyen büyük bir kesimin standardının düşük olduğu bir gerçektir. Geçmişte olduğu gibi hâlâ, değerlerdeki benzerlik halkın en kalabalık kesimini birleştiren en düşük düzeyli bir ortak paydadır. O hâlde, toplumsal hayatı kendi değer sistemlerine göre değiştirecek olan kalabalık grup, halkın orijinallık ve bağımsızlık özelliklerinden en yoksun yığınlarından gelecek ve bu grubun kendine has ideâllerini toplumun geri kalan kısırıma da kabûl ettirebilmek için kullanabileceği tek koz, sâhip olacağı sayısal ağırlığı olacaktır. Bu durumda, potansiyel diktatörün yapacağı tek şey kendi akidesine kazanacağı insan sayısını mümkün olduğunca arttırmaktır.

Şimdi artık ikinci bir aşamaya gelinmiştir. Potansiyel diktatör için, kendine özgü sağlam düşünce sistemi gelişmediği için kulağına düzenli aralıklarla ve şiddetle tekrarlandığında, hazır mamul değerleri aynen almaya amade, uysal ve saf insan yığınlarının desteğini kazanmak, artık sorun olmaktan çıkmıştır. Desteği kazanılacak olan bir grup, fikirleri yeterli netliğe ulaşamadığı için kolaylıkla yeniden ve istenilen doğrultuda şekillendirilecek, heyecan ve tutkuları da zaten yeterince ka-bartıldığından totaliter partinin saflarına katılarak onu kısa zamanda genişletmeye başlayacaktır.

Başarılı demagogun, taraftarlar ordusunu homojen bir yığın hâline dönüştürme çabası ile toplumda negatif ayıklama diyebileceğimiz sürecin üçüncü aşamasına gelinmiştir. Genellikle, insanları pozitif misyon programlarından çok negatif programlar üzerinde, söz gelimi, zenginlere husumet veya düşmana karşı kin yaratarak örgütleme gibi çizgiler üzerinde birleştirebilmek kolaylığı âdeta bir insan doğası yasasıdır. 'Biz ile 'onlar arasındaki çelişki, grup dışındakilere karşı ortak bir savaş hedefi, bir grubu belli bir akide çerçevesinde en fazla kaynaştıran temel temadır. Bu, geniş halk yığınlarının sâdece politik desteğini değil, kayıtsız şartsız sadakâtini isteyen kişiler tarafından dâima uygulanan bir yöntem olagelmiştir. 'Yahudi' veya 'Kulak' gibi hârici ve dâhili düşman, totaliter liderin en vazgeçilmez temaları olmuştur.

Almanya'da yerini plutokrasiye kaptırıncaya kadar Yahudi'nin düşman hâline gelmesinde ve karşıt kitlesel harekete yol açmasında anti-kapitalist kin, Rusya'da Kulak'ın ayaklanmasındaki kadar rol oynamıştır. Almanya ve Avusturya'da 'Yahudi) büyük halk yığınlarının ticarî uğraşlara duyduğu geleneksel

nefret yüzünden kapitalizmin temsilcisi olarak görülmüş, onun tasfiyesi hâlinde saygıdeğer işlerden yoksun bırakılmış insanların bu işlere daha kolay uzanabileceği umudunu uyandırmıştır. Almanya'da anti-Semitizm ile anti-kapitalizmin aynı kökten gelmesi orada meydana gelen olayları sağlıklı olarak değerlendirebilmek için son derce önemlidir.

***

Ancak, kolektivist politikanın milliyetçi politikaya dönüşümü gibi evrensel bir eğilimi sâdece kitlesel destek sağlama mecburiyeti ile açıklamak en az onun kadar önemli bir faktörün ihmâl edilmesi demektir. Gözlenen odur ki, kolektivizmin, milliyetçilik, ırkçılık veya sınıfçıhk gibi özel şekillerin dışında var olabilme şansı yok gibidir. Amaç ve çıkar birliğinin oluşturduğu toplulukta yoldaşlar arasındaki görünüş ve düşünce benzerliği, insan olarak sâhip oldukları benzerlikten daha çarpıcıdır. Ortaklığın diğer üyeleri şahsen tanışmasalar bile birbirleriyle özdeşleşebilmeleri için aynı konular üzerinde aynı şekilde konuşmalı ve düşünmelidirler. Dünya çapında bir kolektivizm düşünülemez, bu sâdece iktidardaki elit bir grup için geçerlidir. Çünkü evrensel bir kolektivizmin yaratacağı teknik ve moral sorunlar hiçbir sosyalistin karşılaşmak istemediği sorunlardır. İngiliz proleteri, sömürüye dayandığı için, İngiliz sermâye gelirinin âdil bölüşümünü hangi prensip gereği talep ediyorsa Hindistan halkının da aynı prensip gereği İngiliz sermâye gelirinin eşitlikçi olarak paylaşımına ve kullanım yöntemini belirlemeye hakkı olmak gerekir. Acaba hangi sosyalist, mevcut sermâye kaynaklarının dünya halkları arasında eşit bölümünü samimî olarak ister? Bildiğimiz kadarıyla, sosyalistlerin hemen hemen hepsi sermâyeyi tüm insanlığa değil, millete âit bir kaynak olarak algılarlar. İçlerinden ancak bazıları, olsa olsa, millî sınırlar içinde sermâye teçhizatının bir kısmının daha yoksul bölgelere kaydırılmasının savunuculuğunu yaparlar. Sosyalistler, kendi vatandaşlarına karşı görev saydıkları şeyleri yabancılardan esirgemektedirler. Bu yüzden, evrensel misyon taleplerini, herhangi bir adâletçi prensipten çok, öteki ülke

halklarını organize etme konusunda sâhip olduklarını iddia ettikleri üstün yeteneklerine dayandırırlarsa daha samimî hareket etmiş olurlar.

Kolektivist felsefenin temel çelişkilerinden biri, dayandığı, bireyci düşüncenin geliştirmiş olduğu hümanist değerlerin ancak küçük bir grup içinde yaşanabilirliğidir. Sosyalizm, teorik düzeyde enternasyonalist, ancak gerek Rusya gerekse Almanya'da hayata geçirildiğinde görüldüğü gibi aşırı derecede nasyonalisttir. Bu yüzden Batı Dünyasında halkın büyük çoğunluğunun 'liberal sosyalizm' olarak düşlediği rejim tamamiyle teoriktir. Sosyalizmin pratiği ise totaliterdir. Liberalizmin geniş hümanizminin dar kalıplı bir kolektivizme sığması mümkün değildir. Ona sığsa sığsa ancak totaliter sistemin dar hacimli partikülarizmi sığar.[*]

Eğer 'topluluk' veya 'devlet' bireyden önce geliyor ve bireysel değerlerden bağımsız daha yüce amaçlara yöneliyorsa, bireylerden, sâdece aynı amaçlar için çalışanlar topluluğun üyesi olarak kabûl edilebilirler. Bu yaklaşımın doğal sonucu, bireyin sâdece grubun bir üyesi olarak saygı görmesidir. Birey, grubun belirlenmiş ortak amaçları için çalıştığı ölçü ve sürede saygı görür, tüm haysiyeti insan olmasından değil, üyeliğinden ileri gelir. Gerçekte, hümanizm ve dolayısıyla hangi şekil altında olursa olsun enternasyonalizm kavramları insanın bireyci düşünce sisteminin ürünleridir ve bunlara kolektivist düşüncede kesinlikle yer yoktur.[*]

Kolektivist topluluk, ancak bireyler arasında amaç birliği mevcut olduğu ölçüde var olacaktır. Bazı faktörler, kolektivizmin grupçu ve inhisarcı olmaya dönüşme eğilimini güçlendirmektedirler. Bu faktörlerin en önemlilerinden biri, ferdin, aşağılık duygusunun sonucu olarak kendini bir grupla özdeşleştirme arzusudur. Grubun üyesi olmak, dışarıdakile-re oranla üstünlük sağladığı sürece, ferdin bu arzusu tatmin edilmiş olur. Bazen de, insanların grup içinde frenlenmesi gerektiğini bildikleri vahşî içgüdülerinin ancak yabancılara karşı serbestçe yöneltilebileceğini görmeleri, grup içinde şahsiyeti eritip yok etmeyi kolaylaştıran bir faktördür. R. Niebuhr un "Ahlâklı İnsan Ahlâksız Toplum" adlı tezine pek katılmasak da onda bir gerçek payı olduğu kesindir. Yazarın başka bir yerde de değindiği gibi "modern insanlar arasında kusurlarmı ve günahlarını daha büyük gruplara tevdi etmiş olmak yüzünden kendilerini kusursuz ve günahsız saymak gibi bir eğilimin güçlendiği" gözlenmektedir.[*]Bir grup adına hareket eden insanlar grup içinde; bireysel olarak davranışlarını frenleyen moral engellerden kurtulmuş gibi görünmektedirler.

Plânlamacıların enternasyonalizme karşı takındığı açık husumetin bir nedeni de; toplumun dış dünya ile olan temaslarının plânlamaya engel oluşturmasıdır. Plânlama üzerine pek çok çalışmayı derlemiş olan bir editörün de sonunda saptadığı gibi, plânlamacıların büyük çoğunluğu birer militan nasyonalisttir.[*]

Sosyalist plânlamacıların nasyonalist ve emperyalist eğilimleri genellikle bilinenden daha güçlü ve yaygındır. Bu eğilim, küçük devleti hor gören, büyük devlet imajına ise âdeta tapınma derecesinde saygı duyan ve plânlamayı bu çerçevedeki işlevi yüzünden coşkuyla benimseyen Webb'ler ve ilk Fabianlar'da çok daha belirgindir. Tarihçi Eli Halevy kırk yıl önce tanıdığı Webb'lerden şöyle söz eder:

Onların sosyalizmi aşırı ölçüde anti-liberaldi. Torryler'den nefret etmek bir yana onlara karşı olağanüstü müşfik, Gladstone liberalizmine karşı ise son derece acımasızdılar. Boer Savaşı başladığında gerek ileri liberaller ve gerekse İşçi Partisi'ni kurmaya başlayanlar, Sidney Webb ve arkadaşı Bernard Shaw hâriç, özgürlük ve insanlık adına İngiliz emperyalizmine karşı Boerler'le aynı safta çarpışmışlardır. Webb ve Shaw, açık bir biçimde emperyalist idiler. Çünkü küçük ulusların bağımsızlığı, olsa olsa liberal bireyciye bir şey ifade ederdi. Şu anda, Sidney Webb'in, geleceğin, devlet memurlarının hükmettiği ve polisin düzeni koruduğu büyük yönetici milletlere âit olacağını anlatan sesini sanki duyar gibiyim.

Halevy, Bernard Shaw'in "dünya büyük ve güçlü devletlere aittir, küçük ülkeler sınırları içinde sıkışıp kalmaya veya yok edilmeye mahkûmdur"[*] dediğinden söz eder.

Bu pasajları almamın nedeni, nasyonal sosyalizmin Alman atalarının tasvirine, insanların şaşırmalarım önlemektir. Çünkü bu öncüler, kolektivistlerin moral sistemini büyük ölçüde etkileyen, sosyalizmden nasyonalizme götüren 'güç' kavramına tapacak kadar hayrandılar. Küçük milletlerin hakları konusunda Marx ve Engels öteki tutarlı kolektivistlerin pek çoğundan daha ilerdeydiler. Ancak, Çek ve Polonyalılar konusunda ileri sürdükleri görüşler, temelde, çağdaş nasyonal sosyalistlerinkinden pek farklı değildi.[*]

***

19. Yüzyıl'ın bireyci sosyal felsefecileri Lord Acton veya Jacob Burckhardt'tan Bertrand Russell gibi çağdaş liberal gelenek mirasından gelen filozoflara kadar, 'güç kavramı en büyük kötü olarak algılanırken, gerçek kolektivistlerin gözünde o başlı başına bir hedef olma özelliğini sürdürmüştür. Russel'ın gayet yerinde belirttiği gibi sosyal hayatı üniter bir plâna göre örgütleme arzusu, geniş ölçüde 'güç' arzusundan kaynaklanır.[*] Dahası, amaçlarına ulaşmak için kolektivistler bu gücü yaratmak zorundadırlar. İnsanlar üzerinde, başka insanlarca kullanılacak olan bu güç, dünyanın henüz tanıyamadığı ölçüde büyüyecek ve kolektivist başarırım büyüklüğünü de belirleyecektir.

Burada, liberal sosyalistlerin de yanıldıklarını belirtmeliyiz. Çünkü onlar, bireyci bir sistemde, bireylerin elinden güçlerinin alınıp topluma devredilmesi durumunda, onu zayıflatabileceklerini sanmışlardı. Böyle düşünenlerin ihmâl ettiği şey, tek bir plânın hizmetinde toplânmasını istedikleri gücün, başkasına transfer edilmek bir yana, tahminlerin ötesinde büyümesi tehlikesidir. 'Güç ün, daha önce onu bağımsız olarak kullanmış olan pek çok kişinin elinden alınıp tek bir varlığın elinde top-lânmasıyla şiddeti inanılmaz derecede büyür ve âdeta yeni bir nitelik kazanır. Ara sıra iddia edildiği gibi, Merkezî Plânlama Teşkilâtının kullandığı gücün, "özel firmaların yönetim kurulunun kolektif olarak kullandığı güçten daha büyük olamayacağı"[*] görüşü de tamamen yanlıştır. Çünkü, rekabetçi bir toplumda, hiç kimse, sosyalist plânlama kurulunun sâhip olduğu fonksiyonel gücün küçük bir parçasını dâhil kullanamaz. Bu kurulun gücünün, kapitalist ülkelerdeki kapitalistlerin güçlerinin toplamına eşit olacağı görüşü, onların aynı doğrultuda birleşerek karar almalarının söz konusu olmaması nedeniyle kelime oyunundan başka bir şey değildir.[*] Değişik insanların aynı doğrultuda hareket ettikleri ve karar aldıkları düzen, rekabet düzeninden farklıdır. Bu olsa olsa plânlı bir ekonomi düzeni olabilir. 'Güç un bölünerek dağıtılması ve yaygınlaştırılması, zorunlu olarak mutlak miktarının azaltılması demektir. Bu bakımdan, rekabetçi sistem, insanların insanlar üzerinde uyguladıkları 'güç ün kişilere dağıtılarak asgarîye indirilmesi için düşünülebilecek tek sistemdir.

Ekonomik ve politik güçlerin birbirinden ayrılmaları, bireysel özgürlüğün temel garantisini teşkil etmekte ve bu özelliğiyle de kolektivist düşünürlerin husumetini çekmektedir. Şimdilerde sıkça dile getirilen "ekonomik iktidarın politik iktidarla ikâmesi" talebi, aslında, kendisinden kaçılamayan bir

gücün, doğası gereği sınırlı olan bir gücü ikâmesi talebinden başka bir şey değildir. Ekonomik güç dediğimiz şey, bir baskı aracı olarak kullanılsa bile, çok sayıda özel ellere dağıldığından hiçbir zaman inhisarcı ve komple olamadığı gibi, herhangi bir insana tüm ömrü boyunca da uygulanamaz. Bu güç, ne zaman bir politik güç olarak merkezileşirse o zaman esaretten farksız bir bağımlılık yaratır.

Her kolektivist sistemin iki temel unsuru olan, grubun ortaklaşa kabûl ettiği bir amaçlar sistemi ile, bu amaçları gerçekleştirebilmek için gruba maksimum güç kazandırılması, bazıları bizimkiyle çakışan bazıları da çatışan bir ahlâk sistemi yaratır. Ancak, bu ahlâk sistemi bizimkinden öyle bir noktada ayrılır ki, ona ahlâk sistemi demek bile zorlaşır. Kolektivist sistem, bireysel vicdanı, kendi kurallarını uygulayabilmesi için serbest bırakmadığı gibi, bireyin her şartta uyacağı, gözeteceği genel kurallardan, yani ilkelerden de habersizdir. Bu yüzden, kolektivist ahlâk, bizim ahlâk anlayışımızdan, ilkesizlik zeminine kayacak kadar ayrılır.

İlkeler arasındaki farklılık, daha önce 'Kanun Hâkimiyeti konusunda değindiğimizin hemen hemen aynısıdır. Biçimsel kanun gibi bireyci etik kuralları da, pek çok konuda, ne kadar muğlâk görünürse görünsünler, genel ve mutlaktırlar. Çünkü bu kurallar, özel bir durumda nihaî amacın iyi veya kötü olmasına bakılmaksızın, genel eylem tipini tanımlar ve yasaklarlar. Söz gelimi, rüşvet ve sûiistimâl işkence veya bir sırra ihanet gibi eylemler, özel bir durumda olumsuz sonuçlar yaratmasalar bile kötü eylem türleri olarak kabûl edilir ve kınanırlar. Bu tür eylemlerin yüce bir amaç için gerçekleştirilmesi de kötü olarak nitelendirilmelerini engellemez. Değişik sonuçları olsa da günah günahtır. Amacm aracı meşrulaştırması ilkesi bireyci etikte tüm ahlâk sisteminin inkârı anlamına gelirken, kolektivist etikte yüce bir kural hâline gelir. 'Bütünün iyiliğine hizmet edecekse, tutarlı bir kolektivist her şeyi yapmaya hazırdır. Çünkü 'bütünün iyiliği' onun için ne yapılması gerektiğini gösteren tek kriterdir. Kolektivist etiğin temel formülü, özel bir eylemin düşlenen toplumsal amaca uygunluğudur. Değişik ülkeler arasındaki ilişkiler konusunda geçerli olan raison d etat (rasyonalite) kolektivist bir ülkede farklı bireyler için de geçerlidir. Kolektivist toplumda vatandaş, toplumun amaç olarak benimsediği ve üstlerinin yapılmasını emrettiği her eylemi yapmaya hazır olmak zorunda bırakılmıştır. Vatandaş vicdanının söz konusu eylemi yasaklaması ise önemli değildir.

***

Ancak, kolektivist etikte, mutlak biçimsel kuralların yokluğu, toplumun bireylere bazı yararlı alışkanlıkları kazandırmayı teşvik etmek, yararsızlarım ise caydırmak eğilimini ortadan kaldırmaz. Hatta, kolektivist toplumun, bireylere yeni alışkanlıklar kazandırma arzusu, bireyci bir toplumdakinden daha büyüktür. Kolektivist bir cemiyetin yararlı bir üyesi olabilmek için bireyde, sürekli egzersizle güçlendirilmesi istenen bazı kalitelere önem verilir. Bu kaliteleri yararlı alışkanlıklar olarak nitelendirmemize karşın ahlâkî erdemler olarak kabûlde zorlanırız. Bunun nedeni, bireyin bu kuralları kesin emirlerden üstün tutarak toplumun belirlenen bir amacının gerçekleştirilmesine engel teşkil etmesine izin verilmemesidir. Bu kurallar, yalnızca, doğrudan doğruya verilmiş emirlerin veya özgül düzenlemelerin bırakmış olabileceği boşlukları doldurmak için kullanılabilirler, fakat otoritenin iradesi ile bir çatışmayı asla haklılaştıramazlar.

Kolektivist bir toplumda saygınlığı olan erdemlerle, kabûl edilebilirliği kalmamış erdemler arasındaki farkı anlayabilmek için Alman halkı (tipik Prusyalı) ile İngiliz halkının değer sistemlerini karşılaştırmak yeterlidir. Bugün, genel olarak, Almanların, yüklendikleri bir işi sonuçlandırırken ne kadar disiplinli, kararlı ve enerjik oldukları, görev sorumluluğu taşıdıkları, otoriteye ne kadar saygılı oldukları, hatta fiziksel tehlikelere karşı bile ne kadar fedakâr oldukları herkes tarafından bilinir. Bütün bu kaliteler Alman insanım belirlenmiş bir görevin icrasında etkin bir enstrümana dönüştürmüştür. Tarihte bir zamanlar Prusya Devleti nin yaptığı gibi şimdi de Prusya damgalı Reich (Devlet), onları bu amaçla özel olarak eğitmektedir. Fakat tipik Almanın bireyci hoşgörü, başkalarının görüşlerine saygı duyma, bağımsız düşünce alışkanlığı, üstlerine karşı kendi kişisel görüşlerini savunmak gibi erdemlerden yoksun olduğu da bilinir. Önemsiz gibi görünen, fakat özgür bir toplumda insanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için son derece önemli vasıflar Alman insanına yabancıdır. Nezâket, espri duygusu, kişisel tevazu, komşusunun özel hayatına saygı ve iyi niyetine güven gibi kaliteler, bu konuda verilebilecek örneklerdir.

Bu bireyci erdemler, aynı zamanda son derece önemli sosyal erdemler olup, sosyal ilişkileri yumuşatarak tepeden gelen otoriter kontrol gereğini azaltır, hatta zorlaştırırlar. Bu erdemler bireyci ve ticarî toplum türünün geçerli olduğu yer ve zamanlarda serpilir, kolektivist ve askerî toplum tiplerinde ise yok olurlar. Bu farklılık, gerek Almanya'nın değişik

bölgelerindeki, gerekse öteki Batı ülkeleri ile Almanya arasındaki yönetim sistemlerindeki farklılıklara etki eden değişik iki zihniyetin dalgasını taşımaktadır. Hiç olmazsa yakın zamana kadar, Almanya'nın uzun süre, ticaret olayının medenileştiren güçlerinin etkisi altında kalan bölgeleri ile kuzeydeki ve güneydeki ticarileşmiş Hanse kentlerinde yaygın olan moral kurallar, bugün Almanya'da egemen hâle gelmiş yöredekilerden çok Batı halkının ahlâk anlayışına yakındı.

Ancak, bizim moral değerlerimizin çoğunun reddi olarak kabûl ettiğimiz bir sisteme körü körüne kayıtsız şartsız destek vermelerine rağmen, totaliter halk yığınlarının moral coşkudan mahrum kaldığını düşünmek de haksızlık olur. Aksine, nasyonal sosyalizmin veya komünizmin arkasındaki topluluğun duyduğu moral coşku ve heyecan, tarihteki büyük dinsel hareketlerdeki coşkuyla karşılaştırılabilir düzeydedir. Birey toplum veya millet gibi daha yüksek varlıkların emrinde sâdece bir araç olarak algılanırsa, totaliter rejimlerin bizi dehşete düşüren özelliklerinin zorunlu özellikler olduğunu kabûl etmek gerekir. Kolektif açıdan hoşgörüsüzlük veya muhalifin vahşî bir şekilde ortadan kaldırılması, bireyin özel hayatına ve mutluluğuna kayıtsızlık, bu temel mantığın kaçınılmaz sonucudur. Kolektivisti dinlerseniz, size, bu sistemin toplumun amaçlarının tümüyle gerçekleşmesine engel teşkil eden kişisel çıkarlara izin veren bir sistemden daha üstün olduğundan söz edecektir. Alman filozofları da, kişisel mutluluk için mücadeleyi ahlâka aykırı, empoze edilen bir görevin yerine getirilmesini ise övgüye lâyık bulurken gerçekten samimiydiler. Farklı geleneklere göre yetişmiş bir insan için anlaşılması ne kadar güç bir şey.

Kitlesel histeri gündeme geldiğinde, artık, toplumda ahlâk kurallarına yer yoktur. Bunu biz savaşlarda sınırlı ölçüde tecrübe ederiz. Fakat, bu ülkede, savaş ve en büyük tehlike bile totalitarizme çok sınırlı bir yaklaşma ortaya çıkarmıştır. Totalitarizm, bütün diğer değerlerin bir tek amaca feda edilmesini gerektirir. Öyle ki, bazı özel amaçlar toplumun tümüne hâkim olduğunda, zâlimlik görev hâline gelebilir. Bazı vahşî eylemler İnsanî duygularımızda isyana yol açsalar bile, bir politika aracı olarak kullanıldığında, kurbanlar hâriç hemen hemen herkes tarafından tasvip görebilmektedir. Tutsakların kurşuna dizilmesi, hasta ve yaşlıların katledilmesi, kadınların üreme amacıyla askere alınmaları, yüz binlerce kişinin yerlerinden sökülerek sürgüne gönderilmeleri gibi acı eylemler savaş dönemlerinde yaşanan kitlesel histerinin onayladığı eylemler olarak

bilinir. Oysa, kolektivistin gözünde bu tür eylemler, toplumun ortak amacını gerçekleştirebilmeye yönelik bir politikaya hizmet edebildiği ölçüde, olağan sayılması gereken eylemlerdir. Çünkü ortak amaç, bireysel hak ve değerlere müdahalede hiçbir sınır tanımayabilir.

Totaliter bir devletin vatandaş kitlelerini, vahşî eylemleri onaylar hâle getiren, bize iğrenç görünen, bir ideâle kayıtsız-şartsız teslimiyettir. Fakat totaliter devletin politikasını belirleyenler için aynı şey geçerli değildir. Totaliter bir devletin işlerinin yürütülmesinde bireyin çirkin işleri mâruz görmesi yetmez, ondan aynı zamanda kendisi için saptanmış hedeflere ulaşma yolunda, o zamana kadar tanıdığı bütün ahlâk kurallarım ihlâl etmeye hazır olması da istenir. Hedefleri tek başına yüce önder belirlediğinden onun kullandığı araçların da şahsî kanaâtlerinden arındırılmaları gerekir. Bu araçların, önderin kişiliğine kayıtsız şartsız teslimiyeti şarttır. Dahası, onlardan hiçbir konuda şahsî prensiplerinin olmaması ve önderin kendisinden istediği her şeyi yapmaya muktedir olmaları istenir. Onların kendi başlarına gerçekleştirebilecekleri bireysel hiçbir ideâlleri olmamak, iyi veya kötü hakkında değerlendirme yetkisi tamamen öndere bırakılmalıdır. İktidar konumunda, bir zamanlar Avrupa halklarına rehberlik etmiş moral inançlara sâhip insanları cezbedecek çok az şey vardır. Tek zevk, kendine itaat edilmenin veya iyi işleyen muazzam bir makinanın parçası olmanın veya iktidara sâhip olmanın zevki olabilir.

Bizim ölçülerimize göre iyi diyebileceğimiz insanları totaliter devlet çarkının önderliğine özendiren nedenlerin yanında, kaba ve vicdansız insanları teşvik eden özel fırsatlar vardır. Yüce amaçlara varmak için yapılması zorunlu fena işlerin de kendine has uzmanlığı olmalıdır. Hâlâ geleneksel ahlâk kurallarının etkisinde olan insanların rağbet etmediği bu işler geleneksel değerlerden bağını koparmış kişilere kalacaktır. İşte bu işleri yapmaya yatkın ve hazır olabilme özellikleri, yükselmenin ve iktidarın kapısını aralamaktadır. Ne Gestapo, ne Propaganda Bakanlığı, ne de SA ve SS (veya İtalyan ve Rus benzerleri) İnsanî duygulara sâhip insanlara uygun yerlerdir. Ne var ki, totaliter bir ülkede bu gibi yerler en yüksek makamlara götüren yerlerdir. Seçkin bir Amerikalı iktisatçının kolektivist bir ülkede otoriter makamların yapabileceği işleri kısaca saydıktan sonra vardığı sonuç ilginçtir:

Bu işleri isteseler de istemeseler de yapmak zorundadırlar. İktidardaki insanların iktidar erkinden ve uygulamasından hoşlanmaması olasılığı son

derece yumuşak kalpli bir insanın bir esir kampında kırbaç kullanmayı gerektiren bir işi seçme arzusuna sahip olma olasılığı kadardır.[*]

Konu burada anlattığımızdan daha geniş boyutludur. Liderlerin seçimi sorunu, toplumda geçerli olabilecek düşünce sistemi ile birlikte ferdin toplumda bulduğu doktrinin gereklerini yapmaya hazır olma derecesiyle de ilgilidir. Bu konu bizi totalitarizmin karakteristik moral özelliklerinden biri olan gerçekçilik konusundaki aldatıcı tutumunu incelemeye sev-keder. Konu ayrı bir bölümde incelenmeyi hakedecek büyüklüktedir.

---

* Bu konuda yararlı bir tartışma için F. Borkenau'nun Sosyalizm, Nasyonal mi Entarnasyonal mi? adlı eserine başvurulabilir.

* Nietzsche'nin Zerdüşt'ü konuşturma şekli tamamen kolektivist ruh modeline uygundur.

Şimdiye kadar bin gaye vardı, çünkü bin insan vardı. Fakat bin insanın boynunun prangası hâlâ mevcut değil, hâlâ bir gaye yok.

Fakat, kardeşlerim, yalvarırım, söyleyin bana; insanlığın ortak bir gayesi yok ise insanlığın kendisi yok değil midir?

* E. H. Carr tarafından Dr. Niebuhr'un bir makalesinden yapılan alıntı, The Twenty Years Crisis, 1941, s.

* Findlay Mackenzie (ed), Planned Society, Yesterday, Today, Tomorrow: A Symposium, 1937, s. XX.

* E. Halevy, L'Ere des Tyrannies, Paris, 1938, s. 217 ve History of the English People, Önszö, Cilt I., s. 105-6.

* Bk. K. Marx, Revolution and Counter-Revolution ve Engel's Letter to Marx, Mayıs 23.1851.

* Bertrand Russell, The Scientific Outlook, 1931, s. 211.

* B. E. Lippincott, 0. Lange ve F. M. Taylor'un on the Economic Theory of Socialism (Minneapolis, 1938) adlı eserine yazdığı giriş, s. 5).

* Güç kelimesinin, insanlarla ilgili olarak kullanılması dışında, gayri şahsî (veya daha ziyâde, antropomorfik (insan biçimci) anlamda, herhangi bir belirleyici neden içinde kullanılmakta olması bizi yanıltma-malıdır. Şüphesiz, her oluşun bir nedeni var olacaktır ve bu anlamda bir oluşla var

olan güç aynı şey olmak durumundadır. Fakat bu, insanlar tarafından bilinçli olarak kullanılan güç için doğru değildir.

* F. H. Knight. The Journal of Political Economy, Aralık 1938, s. 869.

Hakikatin Sonu

Ne kadar ilginçtir ki, sanayinin kamulaştırılması, aynı hızla, düşüncenin de kamulaştırılmasını gerektirmiştir.

E. H. Carr

İnsanları plâna yön veren tek bir hedefler sistemine hizmet ettirmenin en etkin yolu onları bu hedeflere inandırmaktır. Totaliter bir sistemi etkin bir şekilde işletebilmek için herkesin aynı amaçlar uğruna zorla çalıştırılması şart değildir, yeter ki halk bu amaçları kendi özel amaçları gibi benimsesin. Her ne kadar, halka seçilerek empoze edilseler de, bu inançların halkın inançları hâline, yani genel kabûl görmüş bir akide hâline gelmesi, sonuçta da insanların plâncıların kendilerinden istediği şekilde yaşamasının sağlanması gerekir. Totaliter ülkelerde baskı duygusu liberal ülke halklarının sandığından daha az şiddetliyse, bunun nedeni totaliter hükümetlerin halkını istediği şekilde düşünmeye sevk etmede büyük oranda başarılı olmasındandır.

Bu başarının sırrı aslında değişik propaganda yöntemleridir. Propaganda teknikleri, fazla söz ettirmeyi gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir. Ancak, şunu belirtmede yarar vardır: Ne propagandanın kendisi ne de kullandığı teknikler totalitarizme özgüdür. Ne var ki bu rejimde tüm propaganda âletleri kafalarda aynı imajları yaratabilmek için tek elden koordine edilirler. Böylece propagandanın etkisi sâdece gücü açısından değil nitelik açısından da liberal bir düzendeki birbirinden bağımsız ve rakip propaganda ajanslarınınkinden ayrılır. Tüm günlük propaganda kaynakları fiilen tek bir merkezden kontrol edildiğinde, artık halkı şu veya bu şekilde ikna etmek sorun olmaktan çıkmaktadır. Başarılı bir propagandist, öteki enformasyon kaynaklarından uzaklaştırıldığında, ne denli zeki ve bağımsız düşünce yeteneğine sâhip olursa olsun, bir halkı istediği yönde düşünmeye sevkedebilir.

Totaliter devletlerde propagandanın, halkın düşünce sistemini etkileme gücünün dışında, kullandığı teknikten değil, seçtiği konulardan kaynaklanan özel moral etkisinden de söz edilebilir. Halkı, sosyal hayatı yönlendirmesi istenen tüm moral değerlerle endoktrine etmeye tahsis edildiğinde, propaganda, kolektivist moralin özgün çizgilerinin ifade biçimi hâline gelir.

Temel amaç halka kendine has bir moral kod benimsetmekse, bu kodun iyi mi yoksa kötü mü olduğuna nasıl karar vereceğiz? Daha önce de gördüğümüz gibi, yönlendirilen bir ekonominin araçlarıyla eşitliği gerçekleştirmeye çabalamak, bir yandan devlet zoruyla yaratılmış zoraki eşitsizliğe yani hiyerarşik bir düzende her ferdin statüsünün zoraki olarak belirlenmesine yol açarken bir yandan da bizim moral sistemimizin insancıl unsurlarının büyük kısmı ile birlikte, zayıf olsun, güçlü olsun, genel olarak insan hayatına olan saygının yok olmasına yol açmaktadır. Halkın çoğuna ne kadar itici gelirse gelsin ve moral sistemimizde ne kadar büyük değişiklikler yaratırsa yaratsın, yeni sistem, mutlaka tümüyle gayri ahlâkî sayılmayabilir de. Söz gelimi, bu sistemin bazı özellikleri katı muhafazakâr ahlâkçılara, liberal bir toplumun daha yumuşak standartlarına oranla daha olumlu gelebilir.

Değineceğim totaliter propagandanın moral sonuçları daha derin niteliklidir. Çünkü onlar, gerçeğe olan saygının dışında tüm ahlâk sistemini temelden tahrip etmektedir. Misyonunun doğası gereği, totaliter propagandanın, toplumda geçerli görüşlerin etkisi altında oluşan bireysel ahlâkî değerler ve düşüncelerle ilgisi yoktur. Propagandanın ilk misyonu, insan aklım geleneksel düşünce sisteminin dışında başka yerlere çekmektir. Resmî değerleri topluma benimsetebilmek için önce onları haklı göstermek, toplumun geleneksel değerlerine ters düşmediğini anlatmak, araç ile amaç ilişkisi açısından aklamak gerekir. Halk, sâdece nihaî amaçlarla değil, o amaçlara ulaşabilmek için gerekli önlemlere ilişkin görüşlerle de mutabık kılınmalıdır.

***

Daha önce gördüğümüz gibi bir ekonomik plânda zımmen yer alan komple bir etik kod ve şümûllü değerler sistemi üzerinde toplumun mutabakatının yaratılması şarttır. Özgür bir toplumda söz konusu olmayan böyle bir uzlaşma zorunluluğu, plâncının, plânlama işine girmeden önce farkında bile olmadığı bir şeydir. Onun için, işler ilerledikçe ortaya çıkabilecek çelişkilerle ilgili tercih kararları almaları yeterlidir. Kararlarına yön verecek olan değerler kodu, karar almadan önce mevcut olmadığından, zamanla, özel kararlarla yaratılmalıdır.

Plânlama otoritesi, işinin gereği olarak doğru bulduğu kararları halka da doğru göstermek mecburiyetini duyar. Bir kararın sorumluluları, zarar verme

durumlarında aklanabilmek için bazı temel yol gösterici prensiplere sığınmak zorundadır. Halkın sâdece pasif itaatinden çok onun alman tedbirleri aktif olarak desteklemesi isteniyorsa, bu prensiplerin daha önceden ilân edilmesi gerekir. Plâncı, hoşnutluk veya hoşnutsuzluklarını rasyonalize edebilmek ve kendi düşüncelerini halkın mümkün olduğu kadar büyük kısmını fethedebilecek formlara dökebilmek için kendisini, olaylar arasında zorunlu ilişkileri yansıttığını iddia ettiği teoriler yaratma mecburiyetinde hissedecektir. Totaliter liderin, kendi eylemini halklı çıkarabilmek için gerek duyduğu 'mitos' yaratma işinin daha önce bilinçli olarak düşünülmüş nedenlerden kaynaklanması da şart değildir. O, kendi dışında hazır olarak bulduğu düzenden, içgüdülerinin etkisiyle hoşnutsuz olabilir! Kendisini tatmin edecek bir işe yerleşme fırsatını engelleyecek kadar başarılı bulduğu bir Yahudi'den nefret etmiş olabilir, veyahut gençliğinde okuduğu romanlardan birinde rastladığı sarışın aristokratik bir tipe hayran olmuş olabilir. Değerleri böyle oluşmuş bir totaliter lider, halka verdiği zararları rasyonel olarak mazur gösteren teorileri kucaklamakta gecikmeyecektir. Böylece, sözde bilimsel teori, resmî akidenin bir parçası hâline gelecek, şu veya bu ölçüde herkesin eylemini yönlendirecektir. Endüstri uygarlığı karşısındaki derin hoşnutsuzluk veya kır hayatı için duyulan, kırsal halkı asker olarak düşleyen karışık bir özlem bir başka mitin temelini oluşturabilir: Blut und Boden (kan ve toprak) bir kere toplumu yönlendiren ideâller hâline geldi mi, artık sorgulanmamalıdır.

Halkın gayretini kazanmayı ve yönlendirmeyi sağlayan bir araç olarak resmî doktrin yaratma ihtiyacı, totaliter sistemin çeşitli teorisyenlerince savunulmuştur. Plato nun 'soylu yalanları', Sorel'in 'efsaneleri', Nazilerin 'ırkçı doktrini' ile Mussoli nin 'korporasyon'cu devlet teorisi, hep aynı amaca hizmet ederler. Bunların tümü daha sonra peşin yargılı bir düşünce sistemini haklı çıkarmak için geliştirilecek bilimsel teorilerin esasım oluşturan özel yorumlara dayanırlar.

***

Halka, bundan böyle onun hürmet ve hizmet etmesi beklenen değerleri kabul ettirmenin en etkili yolu, onu, bunların, onun bir zamanlar sâhip olduğu, fakat yeterince anlayıp tanıyamadığı değerlerden farklı olmadığına inandırmaktır. Başka bir anlatımla, halkın eski tanrılara olan bağımlılığım yeni tanrılara yöneltmenin yolu, bu sonuncuların, içgüdülerinin ona daha önceleri fısıldamasına karşın yeterli nitelikte gösteremediği tanrılardan

farklı olmadığını göstermektir. Bu amaçla kullanılacak en etkin teknik, eski kelimeleri kullanmak, ancak anlamlarını değiştirmektir. Totaliter rejimlerin, ideâllerini ifade eden kelimelerin anlamlarını değiştirerek mevcut dili bozma eğilimlerinin önemini, olayları ancak yüzeysel olarak görebilen insanlar kavrayamazlar. Bu, yaratılan yeni entelektüel bulanıklığın karakteristik özelliğidir.

Bu bakımdan en çok acı çekmiş kavram 'özgürlük' tür. Bu kavram totaliter devletlerde de başka yerlerde olduğu gibi rahatlıkla kullanılmaktadır. Bizim anladığımızdan çok farklı bir şekle sokulmuş ve halka sürekli olarak vaadedilen özgürlük adına tahrip edilmiştir. Bu, bizce, 'Eskilere Yeni Özgürlükler[*] vaadeden kimselere karşı uyanık olmak için bir ikaz teşkil etmelidir. Hatta aramızda 'toplum için kolektif özgürlük' vaadeden 'özgürlük plâncıları vardır. Bu yeni özgürlük anlayışının sözcüleri "plânlanmış özgürlüğün zuhuru daha önceki özgürlük şekillerinin yokedilmesi mecburiyetini getirmez" ifadeleriyle bizi teskin etmeyi gerekli bulurlar. Yukarıdaki sözün sâhibi olan ve bu yeni özgürlük anlayışım savunanlar arasmda bulunan Dr. Karl Mannheim en azından "geçmiş çağların anlayışına göre şekillenmiş olan özgürlük kavramı, sorunun doğru olarak anlaşılmasına engel oluşturmuştur"[*] diyerek bizi bu yaklaşıma karşı uyanıklığa teşvik etmektedir. Böyle bir özgürlük anlayışı, en az totaliter politikacıların telâffuz ettikleri özgürlük kadar yanıltıcıdır. Bize sundukları 'kolektif özgürlük', toplum üyelerinin özgürlüğü değildir, toplumu istediği gibi değiştirebilmesi için plânlamacılara tanınmış bir özgürlüktür.[*] Sonunda iktidar ile özgürlüğün karıştırıldığı bir noktaya gelinmiştir.

Kavramın anlamının bozulma süreci Alman filozoflarınca başlatılmışsa da, sosyalist teorisyenlerin bu konudaki katkıları az değildir. Özgürlük kavramı, totaliter propaganda aracı olarak kullanılmak amacıyla mânâsı tamamen zıddına dönüştürülmüş tek kavram değildir. Aynı şeyin adâlet, hak ve eşitlik gibi kavramların da başına geldiğini daha önce görmüştük. Bu liste, genel kullanıma sâhip tüm moral ve siyasal terimleri içine alacak kadar genişletilebilir.

Eğer bir kimse bu süreci şahsen yaşamamışsa, kelimelerin anlamlarındaki değişmelerin, ne boyutunu, ne sebep olduğu kavram kargaşasını, ne de rasyonel tartışmaları ne kadar engellediğini takdir edebilir. Bunu anlayabilmek için, iki kardeşten birinin yeni bir düşünce ve inanç sistemini benimsemesi durumunda, kullandığı dilin, kardeşiyle gerçek iletişimi

sağlamada ne kadar zorluk çıkaracağını görmek yeterlidir. Politik ideâlleri târif eden kelimelerin anlamlarım değiştirme olgusunun yarattığı bulanıklık, tek bir olay değil, bir süreç sonucu ortaya çıktığı için yaratılan kavram kargaşası daha da büyümektedir. Bu süreç devam ettikçe, millî dil giderek yoksullaşmakta, kelimeler zıddının ne olduğunu gösterebilme yeteneğini kaybetmekte, açık anlamlarını yitirmekte, içleri boşalmış midye kabuklarına dönmekte, sâdece duygu ve heyecan boyutları işe yarayan bir işleve indirgenmektedir.

***

Kuşkusuz, halkın büyük çoğunluğunu bağımsız düşünceden mahrum etmek güç bir iştir. Ancak eleştirmeye eğilimli bir azınlık mutlaka susturulmalıdır. Zorun, bütün sosyal faaliyetlerin kendisine göre yönlendirileceği ahlâkî kodların kabûlünün sağlanması işiyle sınırlandırılamayacağından daha önce söz etmiştik. Toplumu yönlendirecek plâna âit açıkça ifade edilebilen bir etik kod söz konusu olmadığından ve dolayısıyla yönlendirici değer yargıları plânda ancak zımnen yer aldığından, ayrıntıları içinde plânın kendisi ve hükümetin girişimleri her türlü kritikten muaf, mukaddes işler olarak alınmalıdır. Halkın kolektif gayreti tereddütsüz desteklemesi için onun, sâdece hedeflenen amaçlara değil, bu amaçlar için kullanılacak araçların da doğru olduklarına inandırılması gerekecektir. Kamu kesiminin eleştirisi veya etkinliği konusundaki şüphe ifadeleri halkın desteğini zayıflatacağı gerekçesiyle yasaklanacaktır. Webbs raporu, her Rus işletmesi için şu ilkenin geçerli olduğundan söz etmişti: "İşler gelişme yolundayken, plânın başarılı olamayacağı ile ilgili en ufak bir kuşku, çalışan kadronun çalışma şevk ve arzusunu zayıflatıcı olumsuz etkileri yüzünden ihanet olarak kabûl edilecektir."[*] Eğer ifade edilecek kuşku ve korku, tek bir işletmenin değil, tüm plânın başarı durumuyla ilgiliyse bu durum sabotaj olarak kabûl edilecektir.

Bu yüzden, olgular ve teoriler de, değerler hakkmdaki görüşlerden daha az olmamak üzere, bir resmî doktrinin nesnesi olmalıdır. Bilgiyi yayma aygıtının tamamı, okullar, basın organları, radyo ve sinema, mutlaka, doğru da olsa yanlış da olsa, otoritenin aldığı kararların doğruluğuna olan inancı kuvvetlendirmeye yöneltilmeli, herhangi bir şüphe veya tereddüde yol açacak bilgi ise gizlenmelidir. Halkın sisteme sadakâti üzerindeki muhtemel etkisi, bir bilginin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verirken kullanılabilecek tek kriter olmalıdır. Totaliter bir ülkede her alanda yaşanan

hayat, savaş hâli yaşayan bir ülkeninkinden farksızdır. Hükümetin yeteneği konusunda şüphe veya memnuniyetsizlik yaratmaya müsait her şey halktan uzak tutulmalıdır. Dünyanın başka bölgelerindeki şartlarla ülke lehine olmayan karşılaştırmalar yapan, fiilen girilmiş yola muhtemel alternatifler gösteren, hükümetin vaatlerini tutmadığını veya ülkenin gelişmesini sağlayacak tedbirleri almadığını imâ eden bütün haber ve yorumlar yok edilmelidir. Sonuçta, haberlerin sistematik olarak kontrol edilmediği veya aynı kalıba dökülmeden yayınlandığı hiçbir alan kalmamalıdır.

Bu durum, hiçbir politik boyutu olmayan, en soyut bilimsel alanlarda bile geçerli olabilmektedir. Öte yandan, politik görüşleri etkileme kabiliyeti yüksek tarih, hukuk, ekonomi gibi beşerî konularla uğraşan disiplinlerde, resmî görüşlerin doğrulanması âdeta tek amaç hâline getirilmektedir. Totaliter ülkelerde bu disiplinler, halkın zihnini yönlendirmek için yöneticilerin kullandıkları resmî mitleri üreten verimli fabrikalar hâline dönüşmüşlerdir. Bu alanlarda politik amaç taşımayan gerçeklerin araştırılmasına artık izin verilemez. Hangi doktrinlerin öğretileceğine veya yayınlanacağına otoriteler karar verirler.

Düşünce üzerindeki totaliter kontrol, ilk bakışta siyasî hiçbir önemi yok gibi görünen konulara da uzanır. Bazı doktrinlerin neden resmî olarak benimsenmesi ve teşvik edilmesi gerektiğini anlamak zor olsa da, çeşitli totaliter sistemlerde hoşlanılan ve hoşlanılmayan konuların birbirine benzemeleri ilginçtir. Soyut düşünce biçimlerine karşı ortak bir hoşnutsuzluk özellikle dikkat çekicidir. Maalesef, böyle bir hoşnutsuzluk kolektivist bilim adamları câmiasında da görülmektedir. Rölativite teorisinin Hıristiyan ve Nordik fiziğe Yahudi saldırısı olarak veya diyalektik materyalizm ve Marksist dogmayla çatışmak bir teori olarak takdimi farklı şeyler değildir. Aynı şekilde, matematiksel istatistik teoremlerinden bazılarına ve genel olarak matematiğe, tarih boyunca burjuvazinin emrinde oynadığı rol gerekçesiyle saldırılabilmekte ve bunlar halka hizmet etme garantisi taşımadığı için tümüyle mahkûm edilebilmektedir. Özellikle saf matematik, hırpalama ve yıpratma kampanyasından yeterince nasibini almış, hatta sürekliliğin niteliği üzerindeki görüşlere 'burjuva tahribatı olarak saldırı-labilmiştir. Webb'lerin belirttiğine göre, Marksist-Leninist Doğal Bilimler Dergisinde aşağıdaki sloganlara rastlanabilmiştir: "Matematikte Partinin sesiyiz", "Cerrahide Marksist-Leninist Teorinin temsilcisiyiz." Durum Almanya'da da hemen hemen aynıydı. Nasyonal

Sosyalist Matematikçiler Birliği Dergisi, matematikte Partinin yan kuruluşu hâline gelmişti. Nobel ödüllü, en tanınmış Alman fizikçilerden Lenard, hayat boyu bilimsel çalışmalarını Dört Ciltte Alman Fiziği adıyla toplamıştır.

Herhangi bir insan faaliyeti kendi amacının dışına taşamıyorsa totalitarizm tarafından mahkûm edilmiştir. Bilim adına bilim, sanat adına sanat, Nazilere, Sosyalist entelektüellere ve komünistlere çok nahoş gelmiştir. Onlara göre her eylem, ancak bilinçli bir sosyal amacın ürünüyse haklı görülebilirdi. Kendiliğinden gelişen, yönlendirilmemiş bir eylem, plânın öngörmediği olaylara yol açabileceğinden yasaklanmalıydı. Böyle bir eylem plânlamacının filozofisinde öngörülmemiş, henüz rüyası tamamlanmamış yeni şeyleri gündeme getirebilme riskini taşır. Bu prensip çeşitli oyun ve eğlence türlerine kadar genişletilebilir. "Satranç oyunundaki tarafsızlığa kesin olarak son vermeliyiz" mesajının, Almanya'daki satrançҫılara mı yoksa Rusya'daki satrançҫılara mı verildiğinin cevabının tahminini okuyucuya bırakıyorum. Satranç uğruna satranç, tıpkı sanat uğruna sanat gibi mahkûm edilmeliydi.

Bize ne kadar çarpık ve saplan gelirse gelsin, bu örnekleri, plânlı ve totaliter rejimlerin temel karakteriyle ilgili olmayan, tesadüfi yan ürünler olarak algılayamaz mıyız? Hayır. Çünkü bunlar 'bütünün üniter zihniyetinin her şeyi yönlendirdiğini görmek gibi bir arzunun; halkın, uğruna ne pahasına olursa olsun sürekli fedakârlık yapmaya zorlandığı resmî görüşleri onaylaması zorunluluğunun ve nihayet halkın bilgi ve inançlarının tek bir amaç için kullanılabilecek bir enstrüman olduğu konusundaki bir kanaâtin doğrudan sonuçlarıdır. Bilim gerçeği yansıtmak yerine, sınıf çıkarlarına, topluma ve devlete hizmet etme zorunluluğuyla karşı karşıya bırakıldığında, yeni yeni argümanlar ileri sürmenin ve bilimsel tartışmaların tek görevi, olsa olsa toplumu yönetecek inançların doğrulanması ve yayılması olacaktır. Nazi Adâlet Bakanının da açıkladığı gibi her yeni bilimsel teorinin kendine sorması gereken soru şudur: "Toplumun yüce çıkarı için Nasyonal Sosyalizme hizmet etmekte miyim?"

'Gerçek' kelimesi eski anlamından uzaklaşmıştır. Bundan böyle bu kelime sâdece bireysel bilincin hakemliğinde 'delil'in doğruladığı bir inanç ifadesi olmaktan çıkarılmış, ancak otorite tarafından vazedilen organize edilmiş bir güç birimimin menfaatine olduğuna inanılan ve onun isteklerine göre değiştirilebilen bir kavram hâline dönüştürülmüştür.

'Gerçek' kavramım hâlife alan ve anlamını yok eden bir tutum, rasyonel düşüncenin gücüne olan inancın ve bağımsız araştırma ruhunun yok olması, her bilim dalında düşünce fark-larının otorite tarafından kararlaştırılacak politik sorunlar hâline dönüştürülmesinin yarattığı tuhaf iklim, kısa bir tanıtımla kimsenin kolayca kavrayamayacağı, mutlaka şahsen yaşanması gereken şeylerdir. Belki daha da düşündürücü olan şey, düşünce özgürlüğünün sâdece totaliter sistem kurulduktan sonra küçümsenmeye başlaması değil, aynı eğilimin, hâlâ liberal olan rejimlerde bile, entelektüel önderler olarak alkışlanan kolektivist inancı benimsemiş kişiler arasında da görülebilir olmasıdır. Bunlar, sosyalizm adına yapıldığında en şiddetli baskılara bile göz yumarak totaliter bir sistemi açıkça savunabilmekte, kolektif hoşgörüsüzlüğü göklere çıkarabilmektedirler. Daha geçenlerde bir İngiliz bilim adamının, "yükselmekte olan bir sınıfı korumak amacıyla yapıldığında, engizisyonun bile yararlı olabileceğini" savunduğunu okumadık mı?* Bu görüş, Nazileri, bilim adamlarını işkenceye, bilimsel kitapları yakmaya ve boyun eğdirilen halkın aydınlarım sistemli olarak yok etmeye sevkeden görüşlerden farksızdır.

***

Halka, kurtarıcı olduğuna inanılan bir akidenin empoze edilmesi olayı yeni ve zamanımıza has bir olay değildir. Yeni olan şey, pek çok aydının da bu teşebbüsleri haklı çıkarmaya çalışmasıdır. Halkın düşünce ve zevkleri, propaganda ve reklâm yoluyla daha yüksek sınıfların çıkarlarına göre şekillendi-rildiğinden, toplumumuzda gerçek bir düşünce özgürlüğünden söz edemeyiz denilmekte ve şu sonuca varılmaktadır: Mâdem ki büyük çoğunluğun ideâlleri ve zevkleri kontrol edebileceğimiz araçlarla şekillendirilmektedir, o hâlde biz bu gücü halkın düşüncelerini kendileri için arzu edilebilir bir doğrultuya yöneltmekte kullanabiliriz.

Bir toplumda, büyük bir çoğunluk, bağımsız olarak düşünebilmek kapasitesine sâhip olmadığı için, pek çok konuda hazır mamul olarak buldukları görüşleri aynen benimseme eğiliminde olduğu gibi, yeni bir inançlar sistemine kazandırılmaktan da memnun olabilir. Bu yüzdendir ki düşünce özgürlüğü, sâdece küçük bir azınlık için doğrudan doğruya bir anlam ifade edebilir. Ancak bu, halkın ne düşünmesi veya neye inanması gerektiğini belirleme hakkına sâdece bir grubun sâhip olması gerektiğini göstermez. Herhangi bir sistemde, halkın çoğunluğunun bir kimsenin liderliğini kabûl etmesi nedeniyle geri kalanların da bu lideri gözü kapalı

izlemesi gerektiği görüşü sağlıksız bir düşüncedir. Herkes için aynıoranda bağımsız düşünme imkânım ifade etmediği için, düşünce özgürlüğünün değerini düşürmeye çalışmak, o değeri yaratan nedenleri tümüyle gözden kaçırmak demektir. Entelektüel özgürlüğün, gelişmenin temel muharriki olarak işlevini yerine getirebilmesi için herkesin düşünebilmesi veya bir şeyler yapabilmesi yeterli değildir, fikirlerin de özgürce tartışılabilmesi gerekir. Farklı düşünen muhalif ortadan kaldırılmadığı sürece, çağdaş insanları yönlendiren fikirleri sorgulayan, ileri sürülen argümanlarla propagandanın sonuçlarını test edecek insanlar dâima var olacaktır.

Değişik bilgi ve görüşlere sâhip insanların karşılıklı ilişkileri, düşünce dünyasının temelini oluşturur. Aklın gelişmesi, bu farklılıkların varlığına bağlı sosyal bir süreçtir. Akıldaki gelişmenin sonuçlarının önceden kestirilememesi, onun temel özelliğidir. Kaldı ki, bu gelişmeye hangi görüşlerin yardım edeceğini de bilemeyiz. Aklın gelişimini plânlamak ya da organize etmek, zaman içinde onu geliştirmek bir yana aksine zayıflatmaktır. İnsan aklının her şeyi olduğu gibi kendi gelişimini de kontrol edebileceği düşüncesi onu, gelişmesini sağlayan bireylerarası ilişki sürecinden koparmak demektir. Kontrolüne yönelik teşebbüsler, aklın gelişmesini sınırladığı gibi onu durgunluğa iterek köreltmektedir.

Aklı yüceltmeye yönelen kolektivist düşüncenin trajedisi, gelişme sürecini yanlış algılaması yüzünden, sonunda onu tahrip etmesidir. Kolektivist doktrinin paradoksu, aklın bilinçli plânlamasını ve kontrolünü talep ederken, onu yüce bir aklın önderliğine terkederek bireyselleştirmesidir. Oysa 'sosyal' olguya bireyci bir gözle yaklaşan görüş, bireysel aklın gelişmesini bireylerarası serbest tartışma şartına bağlayarak ona sosyal bir nitelik kazandırabilmektedir.

---

* Bu, Amerikalı tarihçi C. L Becker'in bir kitabının adıdır.

* Man and Society in an Age of Reconstruction, s. 377.

* Peter Drucker (The End of Economic Man, s. 74) yerinde bir gözlemle şöyle demektedir:

> Özgürlük azaldığı ölçüde, yeni özgürlük adıyla bir kavram gevezeliği yapılmaktadır. Bu kavram Avrupa'nın şimdiye kadar özgürlükten anladığının tam karşıtını içerir... Avrupa'da bu kadar propagandası yapılan kavram, aslında çoğunluğun, bireye karşı sahip olduğu haktan başka bir şey ifade etmemektedir.

* S. ve B. Webb, Soviet Communism, s. 1038.

* J. G. Crowther, The Social Relations of Science, 1941. s. 333.

Nazizmin Sosyalist Kökleri

Bütün anti-liberal güçler liberal olan her şeyin karşısında birleşiyorlar.

A. Moeller van den Brack

Nasyonal sosyalizmi her türlü entelektüel birikimden yoksun, irrasyonel bir hareket olarak yorumlayan çok yaygın bir görüş vardır. Bu yanlış bir görüştür. Öyle olsaydı, hareket şu andakinden çok daha az tehlikeli olurdu. Nasyonal sosyalizm doktrini uzun bir düşünce evriminin doruk noktasını teşkil etmiştir. Bu süreçte, Almanya sınırlarının çok ötesinde de etkili olabilmiş değişik düşünürler yer almıştır. Şurası gerçektir ki, bu doktrini üretenler, fikirleri tüm Avrupa düşüncesi üzerinde iz bırakacak kadar güçlü yazarlardır. Düşünce sistemlerini acımasız bir tutarlılıkla geliştirmişlerdir. Başlangıç mantığım bir kere kabûl eden insanlar için, o mantıktan kurtulmak artık mümkün değildir. Doktrin, bireyci geleneğin tüm izlerinden kurtarılmış bir kolektivizm ile gerçekleştirilip güçlendirilmiştir.

Alman düşünürler gelişme sürecinde öncülük yapmakla birlikte yalnız değillerdi. Thomas Cariyle ve Houston Stewart Chamberlain, Auguste Comte ve George Sorel, doktrinin sürekli gelişiminde bir Alman kadar etkili olmuşlardır. Geçenlerde yayınladığı Nasyonal Sosyalizmin Kökleri adlı çalışmasında R. D. Butler, sistemin Almanya'daki gelişme çizgisini çok güzel özetlemiştir. Bu çalışmaya göre, yüz elli yıl boyunca değişmeden kalmalarına rağmen, 1914 yılma kadar bu fikirlerin Almanya'daki rolünü pek abartmamak gerekir. Çünkü bu fikirler, gerek Almanya içinde gerekse Almanya dışında ancak küçük bir azınlık tarafından paylaşılıyor, büyük çoğunluk tarafından hafife almıyordu.

O hâlde, bu görüşlerin, başlangıçta küçük bir reaksiyoner azınlıkça benimsenirken, zamanla Alman halkının büyük çoğunluğunun hatta tüm gençliğin desteğini kazanmasını sağlayan şey neydi? Bunların başarılı olmasını sağlayan şey sâdece yenilgi, çekilen acılar ve nasyonalizm dalgası değildir. Hâlâ bazılarının inanmak istedikleri gibi sosyalizme karşı bir kapitalist tepkinin bu başarıda rol oynadığım sanmak da yanlıştır. Aksine, bu fikirleri iktidara taşıyan destek sosyalizmden gelmiştir. Hatta denilebilir ki, bu düşüncelere iktidar yolunu açan, burjuvazinin desteği değil, güçlü bir burjuvazinin yokluğu olmuştur.

Almanya'da geçmiş kuşaklara rehberlik etmiş olan doktrinler Marksizmin sosyalizmine değil, onun içindeki liberal unsurlara, enternasyonalizmine ve demokrasisine karşı çıkarılmıştır. Zamanla iyice anlaşılmıştır İd, sosyalizmin gerçekleşmesini engelleyen asıl unsurlar bunlardır. Solun sosyalistleri, giderek sağın sosyalistlerine yaklaştılar. Liberal olan her şeyi Almanya'dan kovan, sağın ve solun anti-kapitalist güçlerinin bileşimi, radikal ve muhafazakâr sosyalizmin karışımıydı.

Almanya'da, sosyalizm ve nasyonalizm arasındaki ilişki baştan beri güçlüydü. İlginçtir ki, Nasyonal sosyalizmin öncülerinden olan Fichte, Rodbertus ve Lassalle, aynı zamanda sosyalizmin de babaları sayılırlar. Marksist biçimiyle teorik sosyalizm Alman işçi hareketini yönlendirirken, otoriter ve nasyonalist unsur bir süre için perde gerisine çekilmişti.[*] 1914'ten itibaren Marksist sosyalizm saflarından birbiri ardına yeni yeni öğretmenler çıkmış ve nasyonal sosyalist câ-miaya, muhafazakâr ve reaksiyonerleri değil, çalışkan işçi ve idealist gençliği kazandırmışlardır. Böylece nasyonal sosyalist dalga yüksek bir seviyeye ulaşmış ve Hitler doktrinine dönüşmüştür. 1914 Savaşının sonunda yaşanan Alman yenilgisinin yol açtığı ve hiçbir zaman tedavi edilememiş bir savaş histerisi, nasyonal sosyalizmi üreten modern gelişmenin başlangıcıdır. Büyük ölçüde, eski sosyalistlerin de katkılarıyla, nasyonal sosyalizm işte bu dönemde ortaya çıkmıştır.

***

Bu gelişmenin belki ilk ve bir bakıma da en karakteristik temsilcisi, 1915'te yayınlanan meşhur Handler und Helden (Tüccarlar ve Kahramanlar) adlı kitabın yazarı Profesör Werner Sombart idi. Sombart, başlangıçta Marksist bir sosyalistti ve hayatının büyük bir bölümünü Karl Marx'ın düşünceleri uğruna savaşmaya adadığını gururla belirtmişti. Alman düşüncesine Marksist unsurları nüfuz ettirmiş olanların başında gelen Sombart, sosyalist düşüncenin ve anti-kapitalist nefretin yayılması için de elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bir ara, radikal görüşleri nedeniyle, üniversitede kürsü sâhibi olması engellenen Sombart, sosyalist entelijansiyanın önde gelen temsilcisi olarak görülmüştür. Son savaştan sonra, bir tarihçi olarak çalışmaları, gerek Almanya gerekse İngiltere ve Amerika'da plânlamacıların çalışmalarında çok etkili olmuştur.

Bu eski sosyalist, yazdığı savaş kitabında, 'Alman Savaşı'nı, Almanya'nın kahraman kültürüyle, İngiliz ticarî medeniyeti arasında kaçınılmaz bir çatışma olarak savunmuştur. Tüm savaşçı içgüdülerini yitirmiş İngiliz halkının ticarî görüşlerini alabildiğine küçümsemiştir. Onun gözünde, bireyin mutluluğuna yönelik evrensel çabalardan daha aşağılık bir şey söz konusu olamazdı. Sombart'ın İngiliz ahlâkının en yüksek düsturu olarak tasvir ettiği 'âdil olun' maksimi, onun nazarında bir ticarî zihniyetin şimdiye kadar telâffuz ettiği en rezil düsturdu. Fichte, Lassalle ve Rodbertus tarafından formüle edildiği gibi, Alman düşüncesine göre devlet, fertler tarafından kurulup şekillendirilen bir kurum olmadığı gibi, fertlerin çıkarına hizmet amacım da taşımaz. O, ancak içinde fertlerin haklarının değil, sâdece görevlerinin söz konusu olduğu bir Volksgemeinschajt'tır. Ferdin hakları sorunu dâima ticarî bir ruhun ürünü olagelmiştir. 1789'un ideâlleri olan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik; fertlere bazı avantajlar sağlamaktan başka amaç taşımayan ticarî ideâllerdir.

1914'ten önce, kahraman bir hayatı amaçlayan Alman ideâlleri, İngiliz ticarî ideâllerinin, İngiliz konforunun ve sporunun sürekli ilerleyişi karşısında büyük bir tehlikeye mâruzdu. Mesele sâdece İngiliz halkının yozlaşmasıyla kalmamıştı, rahat ve konfor çamuruna bulaşmış her sendikacı bu hastalığı diğer toplumlara da bulaştırmaya başlamıştı. Sâdece savaş,

Alınanlara, başta ekonomik faaliyetler olmak üzere tüm faaliyetlerini askerî amaçlara tâbi kılmaları gereken, kahraman bir ırka mensup bir halk olduklarım hatırlatmıştı. Sombart, Alman halkının, savaşı kutsal bir olay olarak yüceltmiği için, başka milletlerce küçümsendiğini de biliyordu. Savaşı insanlık dışı ve anlamsız görmek ticarî bir zihniyetin ürünüydü. Oysa, ferdî hayata üstün tutulması gereken hayatlar da vardır: Halkın hayatı ve devletin hayatı. Ferdin tek amacı, kendisini bu yüksek hayatlar için feda etmekten ibarettir. Sombart a göre, savaş, hayatın kahramanca yorumundan ibarettir. İngiltere'ye karşı açılacak bir savaş, karşıt ideâle, yani bireysel ticarî özgürlük ve konfor peşindeki bir ideâle karşı açılmış bir savaş demek olacaktır.

***

Sombart'ın feveranı, o zamanlar pek çok Almana aşırı görünmüş olabilir. Ancak, bu arada başka bir Alman profesör, aynı ideâllere daha ılımlı, daha bilimsel ve dolayısıyla daha etkili bir tarzda yaklaşıyordu. Profesör Johann

Plenge, Marx üzerinde Sombart kadar büyük bir otoriteydi. Onun Marx ve Hegel Üzerine adlı kitabı, Marksist öğretim üyeleri arasında modern Hegel Rönesansı'mn başlangıcım teşkil eder. Başlangıçta, düşüncelerinin sosyalist karakteri tartışılmayacak kadar açıktır. Savaşla ilgili çok sayıda yayım arasında en önemlisi, küçük olmasına rağmen çok tartışılmış ve ilginç bir başlığı olan kitabıdır: 1789 ve 1914: Politik Düşünce Tarihinin Sembolleşmiş Yılları. Kitap '1789 fikirleri', yani özgürlük ideâli ile '1914 fikirleri' yani 'organizasyon ideâli' arasındaki tartışmalara tahsis edilmiştir. O'na ve sosyalizmleri bilimsel ideâllerinin toplum meselelerine kabaca uygulanmasından ibaret olan bütün öteki sosyalistlere göre, 'organizasyon' sosyalizmin esasıdır.

Kendisinin haklı olarak vurguladığı gibi 19. Yüzyıl'ın başlarında Fransa'da Sosyalist hareketin kökeni buydu. Ne var ki, gerek Marx, gerekse Marksistler, soyut bir özgürlük düşüncesine fanatik ve ütopik bir biçimde yapışarak, sosyalizmin bu temel düşüncesine ihanet etmişlerdir. Modern sosyalizmin önde gelen isimlerinden H. G.Wells'in belirttiği gibi, organizasyon fikri, özellikle iyi anlaşıldığı Almanya'da hayat bulmuştur. Almanya ile İngiltere arasındaki savaş bu yüzden iki karşıt prensibin çatışmasıdır. 'Ekonomik Dünya Savaşı, modern tarihin üçüncü büyük spiritüel mücadele dönemini teşkil eder. Bu savaş, tarihteki büyük Reform Hareketi ile Burjuva Özgürlük Devrimi kadar önemlidir ve 19. Yüzyıl'ın gelişmiş ekonomik hayatının doğurduğu iki gücün, Sosyalizm ile organizasyonun muzafferiyet mücadelesidir.

Düşünce alanında tüm sosyalist rüyaların en fazla taraftar bulduğu bir ülke olan Almanya, gerçek hayatta, ileri derecede organize edilmiş bir ekonomik sistemin güçlü bir mimarı hâline gelmiştir. -Biz 20. Yüzyıl'ı temsil ediyoruz. Savaş nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, biz örnek halkız. Fikirlerimiz beşeriyetin amaçlarını tâyin edecektir - Tarihin şu anda şâhit olduğu gibi, bizimle birlikte, yeni büyük bir hayat ideâli nihaî zafere yaklaşırken İngiltere'de Dünya Tarihi Prensiplerinden biri yıkılmak üzeredir.

1914 savaş ekonomisinin yarattığı toplum,

tarihte gerçekleştirilmiş ilk sosyalist toplum denemesi olup, sosyalist ruhun tekrar canlandığı bir dönemi temsil eder. Savaşın yarattığı ihtiyaçlar, Alman ekonomik hayatına sosyalist düşünceyi yerleştirmiştir. Ulusumuzun

savunması, insanlık âlemine 1914 fikriyatını oluşturan organizasyon ve nasyonal sosyalizmin halk topluluğu (Volksgemeinschaft) kavramlarını hediye etmiştir. Farkına varmasak da gerek devlet, gerekse sanayide politik hayatımız yüksek düzeylere ulaşmıştır... Kamu görevlisinin ekonomik sorumluluk duygusu özel faaliyetlere de yayılmıştır... Alman ekonomik hayatının korporatif yapısı (Profesör Plenge'in yeterince olgunlaşmamış bulmasına rağmen) yeryüzünde tarihin tanıdığı en ileri devlet biçimini gerçekleştirmiştir.

Başlangıçta, Profesör Plenge, özgürlük ideâli ile organizasyon ideâlinin, bireyin, gönüllü olarak toplum iradesine boyun eğmesinin sağlanmasıyla uzlaştırılabileceğini ümit etmişti. Ancak, kısa bir süre sonra, liberal düşüncelerin izleri bile yazılarından kaybolmuş ve sosyalizm ile acımasız bir güç politikasının zorunlu birliği düşüncesine varmıştır. Savaşın bitimine çok az kala sosyalist Die Glocke gazetesinde yurttaşlarım tahrik etmiştir:

Sosyalizmin bir güç politikası olarak kabûlünün zamanı gelmiştir. Çünkü sorun bir organizasyon sorunudur. Sosyalizm, gücü akılsızca tahrip eden değil, onu kazanması gereken bir sistemdir. Halkların savaşma zamanı geldiğinde, sosyalizmin karşılaşacağı temel sorun, kimin halkın organizasyonu konusundaki üstün meziyetleriyle iktidara çağrılacağıdır.

Sonunda âdeta Hitler'in Yeni Düzenini haklı çıkaracak düşünceler üretir:

Kendisi bir tür organizasyon olan sosyalizm, insanlara, bireysel ekonomik anarşiye götürecek mutlak bir özerklik hakkı da tanımaz. Bireye, ekonomik hayatta mutlak bir özerklik tanımaya hazır mıyız? Tutarlı sosyalizm, halka ancak tarihî olarak belirlenmiş gerçekçi güç dağılımına saygılı olma kaydıyla katılma hakkı tanıyabilir.

***

Plenge'nin çok açık bir biçimde ifade ettiği ideâller, hayatın tüm boyutlarının merkezî olarak plânlanmasını ısrarla isteyen bazı Alman bilim adamları ve mühendisleri çevresinde popüler olmuştur. Bunların arasında, tanınmış fizikçi Wilhelm Ostwald'in görüşleri oldukça ilginçtir. Onun açıkça; "Almanya, şimdiye kadar organizasyon zaafiyetinden muzdarip Avrupa'yı organize etmek istiyor. Alman ırkı, organizasyonun anlamım ilk keşfeden ırktır. Öteki uluslar bireyci rejimler altında yaşarlarken, biz

organizasyon olgusunu çoktan gerçekleştirmiş durumdaydık" dediği söylenir.

Benzer görüşleri Alman hammade imparatoru Walter Rat-henau da ileri sürmüştü. Uyguladığı ekonomi politikasının sonuçlarını önceden kestirebilseydi tüyleri mutlaka ürpere-cek olan bu şahıs Nazi düşüncesinin gelişim tarihinde önemli bir yer tutar. Son harp sırasında ve hemen sonrasında Almanya'da yetişen kuşağın ekonomik görüşlerini büyük ölçüde etkilemiştir. En yakın arkadaşları, Goering'in Beş Yıllık Plân Yönetiminin kurmay heyetinin bel kemiğini oluşturmuştur. Başka bir benzer görüş de eski Marksistlerden Friedrich Naumann'a aittir. Mitteleuropa adlı kitabı muhtemelen Almanya'da en fazla satan savaş kitabı olmuştur.[*] Ancak, bu fikirlerin geliştirilmesi ve yayılması misyonu, Reichtag'daki Sosyal Demokrat partinin sol kanadına mensup aktif bir politikacıya bırakılmıştır. Paul Lensch eski kitaplarında savaşı "İngiliz burjuvazisinin, sosyalizmin ilerleyişi karşısında korkup kaçması" şeklinde tanımlamış ve sosyalist özgürlük ideâlinin İngiliz özgürlük anlayışından ne kadar farklı olduğunu açıklamıştı. Onun, Plenge'nin etkisi altında kalarak yazdığı Dünya İhtilâlinin Üç Yılı adlı savaş kitabı, karakteristik düşüncelerini içerir.[*] Lensch, oldukça tutarlı bir saptama yaparak, Bismarck tarafından benimsenen korumacı bir siyasetin Almanya'da, Marksist terimlerle sınaî kalkınmanın ileri aşaması olarak nitelendirdiği yoğunlaşma ve kartelizasyona yönelik bir kalkınmayı başlattığını ileri sürmüştür. Fikirlerini şöyle özetleyebiliriz:

Bismarck'ın 1879 yılındaki kararından sonra Almanya ihtilâlci bir rol üstlenmiştir. Böyle bir devletin, dünyanın geri kalan kısmına nispetle daha ileri bir ekonomik sistemi temsil etme misyonu vardır. Bunun bilinciyledir ki şu anda yaşamakta olduğumuz dünya devrimin-de Almanya devrimci, onun en büyük rakibi İngiltere ise karşı-devrimci tarafı temsil etmektedir. Bu gerçek, ister liberal ve cumhuriyetçi veya ister monarşik ve otokratik olsun, bir ülkenin Anayasası'nın, tarihî gelişme nokta-i nazarından o ülkenin liberal sayılıp sayılmayacağını ne kadar az etkilediğini ispatlar. Yahut daha açık ifade etmek gerekirse, bizim liberalizm, demokrasi vs. anlayışımız İngiliz ferdiyetçi düşüncesinden türemiştir. Buna göre, zayıf hükümetli bir devlet liberal bir devlettir ve ferdî özgürlük üzerindeki her kısıtlama otokrasinin ve militarizmin bir ürünü olarak kabûl edilir.

Yüksek bir hayat tarzının 'tarihî olarak belirlenmiş temsilcisi' olan Almanya'da, sosyalizm mücadelesi olağanüstü derecede basitleşmiştir. Bunun nedeni, sosyalizmin temel koşullarının orada daha önceden gerçekleştirilmiş olmasıdır. Almanya'nın dünya devrimi gibi büyük bir misyonu başarabilmesi için, onun, içeride yeterince güçlendirilmesi her sosyalist partinin görevi olmalıdır. Almanya'ya karşı açılan Antant savaşı, ilkel bir kapitalizmin, aşağılık burjuvazisinin çöküşünü önlemek için giriştiği çaresiz bir teşebbüsten başka bir şey değildir.

'Kapital'in organizasyonu savaştan önce bilinçsiz bir şekilde başlamış, savaş zamanı bilinçli olarak devam etmiş olup savaş sonrasında da sistemli olarak sürdürülecektir. Herhangi bir organizasyon sanatı yoluyla veya sosyalizm sosyal gelişmenin yüksek bir ilkesi olarak kabûl edildiği için değil. Bugün sosyalizmin pratik öncüleri olan kişiler, yakın zamana kadar onun âdeta yeminli muhalifleriydiler. Sosyalizm geliyor ve belli bir ölçüde geldi bile, artık onsuz yaşamamız mümkün değildir.

Bu eğilime hâlâ karşı gelmeyi sürdüren insanlar liberallerdir.

İyi eğitilmiş tüm Alman burjuvazisi farkında olmadan İngiliz standartlarıyla düşünme eğilimindedir. Onların 'özgürlük', 'medenî hak', 'anayasacılık' ve 'parlâmentarizm' gibi siyasal kavramları, İngiliz liberalizminde tecessüm etmiş, 19. Yüzyıl'ın ellilerde, altmışlarda ve yetmişlerde Alman burjuvazisinin sözcülerinin de benimsediği, dünyanın ferdi algılama biçimidir. Ancak, bu standartlar, modası geçmiş standartlar olup, tıpkı modası geçmiş İngiliz liberalizminin savaşta paramparça olarak yok olması gibi yok olmaya mahkûmdurlar. Şimdi yapılması gereken şey, geçmişten tevarüs edilen bu politik fikirlerden kurtulup yeni bir devlet ve toplum kavramının geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Bu bağlamda sosyalizm, bireyciliğe karşı bilinçli ve kararlı bir muhalefeti temsil etmelidir. Belirtilmelidir ki, reaksiyoner denilen Almanya'da çalışan sınıflar, kendileri için devlet hayatında İngiltere ve Fransa'dakinden daha güçlü bir pozisyon yaratabilmişlerdir.

Lencsh, gerçek payı hayli yüksek bir düşünce çizgisi izleyerek devam etmektedir:

Sosyal demokratlar, seçimler sayesinde, Reichtag'da, Devlet Parlâmentosunda ve mahâllî meclislerde kazanabilecekleri bütün mevzileri

kazandılar ve devletin tüm organlarına geniş ölçüde sızdılar. Ancak bu, devletin çalışan sınıf üzerinde etkisinin artması gibi yüksek bir bedele mâl oldu. Sosyalistlerin elli yıl boyunca faal ve yorucu çalışmalarının sonunda ulaşılan devlet, artık ilk parlamenter seçimlerin yapıldığı 1867'deki devlet değildi. Sosyal demokrasi de o zamanki kimliğinden çok uzaklaşmıştı. Artık, devlet sosyalizasyon, sosyal demokrasi ise nasyonalizasyon sürecine girmiştir.

***

Plenge ve Lensch, nasyonal sosyalizmin önde gelen isimlerinden Oswald Spengler, A. Moeller van den Bruck gibi iki önemli kişiye önemli ölçüde etki etmişlerdir,[*] Bunlardan ilkinin ne kadar sosyalist sayılabileceği konusunda farklı görüşler vardır. Ancak, onun "Prusyanizm ve Sosyalizm" adıyla 1920'de yayınladığı bir makalesinde ortaya attığı düşünceler Alman sosyalistlerinden geniş kabûl görmüştür. Argümanlarından birkaç örnek vermek yeterlidir. "Bugün aralarında bir kardeş kavgası var gibi görünse de Prusya ruhu ile sosyalist düşünce aslında tek ve aynı şeydir." Almanya'daki Batı Uygarlığının temsilcileri ve Alman liberalleri "Jena Muharebesi'n-den sonra, Napoleon'un alman topraklarında bıraktığı gizli İngiliz Ordusudur." Spengler e göre, Hardenberg, Humboldt ve diğer tüm liberal reformcular hep 'İngiliz idiler. İşte bu 'İngiliz ruhu, 1914'te başlamış olan Alman ihtilâliyle söndürülmüştür.

Batının son üç ulusu, "Özgürlük, Eşitlik ve Toplum" sloganının temsil ettiği üç varlık biçimini amaçlamışlardır. Bunlar, liberal parlâmenterizm, sosyal demokrasi ve otoriter sosyalizm gibi politik biçimlere bürünmüş olarak görünürler.[*] Alman, daha doğrusu Prusya içgüdüsüne göre güç, bütüne aittir. Herkesin yeri bellidir. Fert, ya komuta eder, ya da itaat! Bu, 18. Yüzyıl'dan beri devam eden, İngiliz liberalizmi ve Fransız demokrasisinin taşıdığı anlamın tersine, otoriter, illiberal ve anti-demokratik bir sosyalizmdir. Alman toprağında, birçok nefret edilen ve kötü şöhretli zıtlıklar vardır, fakat yalnızca liberalizme iyi gözle bakılmaz.

İngiliz ulusunun yapısı zengin ile yoksul arasındaki ayrıma dayanırken, Prusya ulusunun yapısı komuta ile itaat ayrımına dayanır. Her iki ülkede sınıf ayrımının anlamı temelden farklıdır.

İngiliz rekabetçi sistemi ile Prusya 'ekonomik yönetimi' arasındaki temel farka ve Bismarck'tan beri ekonomik faaliyetin bilinçli organizasyonunun giderek daha sosyalist şekiller aldığına işaret eden Spengler devam eder:

Prusya'da kelimenin en görkemli anlamında gerçek bir devlet var olmuştur. Orada özel şahıslar söz konusu olmazdı. Sistem içinde yaşayan herkes bir saat hassasiyetiyle çalışan çarkın bir dişlisi gibidir. Kamu işletmelerinin yönetimi, parlâmentarizmin varsaydığı gibi, özel kişilerin eline teslim edilemez. O bir Amt (vazife)'dir Ve sorumlu politikacı bir kamu görevlisi olup, 'bütün'ün hizmetlisidir.

Prusya düşüncesi ne göre herkes devlet memuru hâline gelmeli, tüm maaş ve ücretler devlet tarafından belirlenmelidir. Her türlü işletme yönetimi maaşlı bir iş hâline gelmelidir. Geleceğin devleti Beamtenstaat (Memur devleti) olacaktır. Fakat:

Sâdece Almanya'nın değil, tüm dünyanın, fakat Almanya tarafından tüm dünya için çözülecek hayatî sorunu, devletin mi ticarete, yoksa ticaretin mi devlete hâkim olacağıdır. Bu som karşısında Prusyanizm ile sosyalizmin tavrı aynıdır... Prusyanizm ve sosyalizm âdeta, toprağımızdaki İngiltere'ye karşı savaşmaktadırlar.

Bundan bir adım sonra, nasyonal sosyalizmin aziz patronu Moeller van den Bruck 'Dünya Savaşının temelde liberalizm ile sosyalizm arasındaki bir savaş olduğunu ilân etmiştir. "Batı'ya karşı savaşı kaybetmiş bulunuyoruz. Sosyalizm, liberalizm karşısındaki savaştan yenik çıkmıştır"[*] Spengler gibi, o da, bundan dolayı, liberalizmi baş düşman olarak görmüştür. Moeller e göre:

Bugün Almanya'da liberal yoktur, genç ihtilâlciler vardır. Genç muhafazakârlar vardır. Acaba kimdir liberal? Liberalizm, Alman gençliğinin midesini bulandıran, nefret ettiren ve istihfafla baktıran bir hayat felsefesidir. Çünkü ondan daha yalancı, daha iğrenç ve Alman milletinin filozofisine daha karşıt bir şey yoktur. Alman gençliği, bugün liberalleri, bir can düşmanı olarak kabûl eder.

Yine Moeller'e göre, Üçüncü Reich, Almanlara, kendi tabiatlarına uygun, Batı liberal düşüncesinin bulaşıp kirletmediği bir sosyalizmi kazandırmak için düşünülmüş ve bu amacında başarılı olmuştur.

Görüşlerine kısaca değindiğimiz yazarları kesinlikte birbirlerinden bağımsız fenomenler olarak kabûl etmemek gerekir. Daha 1922'de, bir bağımsız gözlemci, Almanya'da o zaman göze çarpan "oldukça özgün ve ilk bakışta şaşırtıcı gelebilecek bir olaydan" söz eder:

Kapitalist düzene karşı verilen savaş, Antanta karşı ruh ve ekonomik organizasyon silâhlarıyla verilen bir savaşın devamı olarak kabûl edilebilir. Bu yol, Alman halkını, kendisinin en soylu geleneklerine dönüşünü temsil eden pratik sosyalizme götüren yoldur.*

Almanya'yı mağlûp eden liberalizme karşı savaş açma düşüncesi, sosyalistleri ve muhafazakârları ortak bir cephede birleştirmiştir. Bu düşüncelerin kolayca kabûl edildiği, sosyalizm ve nasyonalizmin aynı potada eritildiği zemin Alman Gençlik Hareketi olmuştur. 1920'li yılların sonlarına doğru, Hitler'in iktidara gelişine kadar Die tat adlı gazetenin etrafında toplânan ve Ferdinand Fried tarafından yönlendirilen bir gençlik grubu, entelektüel çevrede bu geleneğin üssü hâline gelmiştir. Fried'in Ende des Kapitalismus'u, Almanya'daki adıyla bu EdelNazis grubunun karakteristik ürünüdür. Bu kitap, gerek sağ, gerekse sol sosyalistlerin, bugün İngiltere'de olduğu gibi liberal olan her şeyi küçümseyen görüşlerine çok benzeyen düşüncelerle huzur bozucu bir kitaptır. Çok sayıda yazar, nasyonal sosyalizmin başarılı olduğu atmosferi hazırlarken 'muhafazakâr sosyalizm (başka çevrelerdeki adıyla 'Dinî sosyalizm') gibi bir sloganı çok sık kullanmışlardır. Batı âleminin değerlerine karşı 'ruhsal ve ekonomik organizasyon silâhları ile sürdürülen savaş, gerçek savaş başlamadan başarıya ulaşmıştır.

---

* Sosyal-Demokrat Partinin liderlerinden August Bebel 1892 yılında Bismarck'a şunu söyleyebiliyordu:

Emperyal Şansölyemiz, Alman sosyal demokrasisinin, militarizmin hazırlık okulu olduğundan emin olabilirler.

* Naumannin tipik Alman sosyalizm ve emperyalizm bileşimi üzerine ileri sürdüğü görüşlerinin özeti R. D. Butler'in The Roots of National Socialism adlı eserinin 203-209'uncu sayfaları arasında yer almaktadır.

* Paul Lensch, Three Years of World Revolution, Londra, 1918. Kitabın İngilizce tercümesi, uzak görüşlü bir kişi tarafından daha savaş sırasında gerçekleştirilmiştir.

* Plenge ve Lensch'den aynı şekilde etkilenenler içinde Nazizmi yaratan kuşağın entelektüel önderleri arasında zikredilebilecek başka isimler de vardır. Othmar Spann, Hans Freyer, Carl Schmitt ve Emst Jünger gibi. Bu açıdan Aurel Kolnai'nin The War Against The West (1938) adlı kitabını gözden geçiriniz. Bununla beraber, bu eser, kendisini, bu ideâller zaten nasyonalistler tarafından benimsenmiş iken, savaş sonrasını incelemeyle sınırlandırarak, bu ideâllerin sosyalist yaratıcılarını ihmâl etme hatasıyla malûldür.

* Pengler'in bu formülü, anayasa hukukunda bir Nazi eksperi olan Cari Schmitt'in fikirlerinde yankısını bulmuştur denilebilir. Ona göre hükümetlerin evrimi üç diyalektik evreden geçer: 17. ve 18. Yüzyıl'ların mutlak devletinden başlar, Liberal 19. Yüzyıl'ın nötr devletiyle devam eder ve sonunda Devlet ile Toplumlun özdeşleştiği totaliter devletle neticelenir. (Carl Schmitt, Der Hülter der Verfassung, Tübingen, 1931, s. 79).

* Moller van den Bruck, Sozialismus und Aussenpolitik, 1933, s. 87, 90. 100. Burada yeniden basılan makaleler, özellikle "Lenin ve Keynes" üzerindeki burada temas edilen tartışmayı daha genişlemesine ele alan makaleler, ilk defa 1919 ve 1923 arasında yayımlanmıştır.

* K. Pribram, "Deutscher Nationalismus und Deutscher Sozialismus", Archivfür Sozialwissenschafi und Sozialpolitik, Cilt 49.1922, ss. 298-9. Yazar başka bir örnek olarak "Almanya'nın sosyalist dünya misyonu"nu öven Max Scheler ile aynı görüşü savunan ve yeni Volksgemeinschaft ruhunu dile getiren Marksist K. Korsch'u göstermektedir.

Aramızdaki Totaliterler

Organizasyon kılığına büründüğünde otorite, özgür insan topluluklarını totaliter devletlere dönüştürecek kadar büyüleyici ve göz boyayıcı hâle gelebilir.

The Times

Muhtemelen bugün, totaliter hükümetlerin yaptıkları aşırılıkların boyutu bu ülkede de (İngiltere) bir gün benzer bir sistemin kurulabileceği korkusunu arttırmaktan çok, âdeta böyle bir şeyin imkânsızlığının güvencesi olarak yorumlanmaktadır. Nazi Almanyası'na baktığımızda, bizi onlardan ayıran muazzam boşluk yüzünden orada meydana gelebilecek bir siyasal olayın burada da herhangi bir gelişmeye neden olmasını düşünmek bile imkânsız gibi gelebilir. Aramızda uzun zamandan beri düzenli olarak oluşan farklılaşma süreci, bir gün bizim de aynı yöne doğru gidebileceğimizi imâ eden bir düşünceyi yalanlar niteliktedir. Ancak unutmayalım ki daha on beş yıl öncesine kadar, şu anda Almanya'da olanlar sâdece Almanların onda dokuzuna değil, muhalif gözlemcilere bile hayâl gibi gelmekteydi.

Ne var ki, bu sayfalarda daha önce de değindiğimiz gibi bu ülkedeki (İngiltere) şartların benzediği Almanya bugünün değil, yirmi otuz sene öncesinin Almanya'sıdır. O zamanlar tipik olarak Almana özgü sanılan bazı çizgiler, bu ülkede de görünmeye başlamış olup, gelişmenin devam edeceğine dâir yeterli işaretler vardır. Bugün İngiltere'de liberalizm karşı ortak muhalefeti sürdüren gerek sağ, gerekse solun ekonomik görüşleri arasındaki benzerliğin giderek arttığına daha önce değinmiştik. Harold Nicolson son muhafazakâr hükümetin ömrü boyunca, Muhafazakâr Partinin genç destekleyicileri arasında "en yeteneklilerin... inanmış sosyalistler olduğunu" ifade etti.[*] Hiç şüphe yok ki, Fa-bianlar zamanında olduğu gibi, pek çok sosyalist, liberallerden çok muhafazakârlara sempati duymaktadır. Bununla bağlantılı birçok husus daha vardır. Devletin kutsallaştırılması, 'güç e ve büyüklük adına büyüklüğe duyulan hayranlık, her şeyin organizasyonuna (ki buna şimdi plânlama diyoruz) duyulan coşku, bu ülkede o zamamn Almanyası'ndan daha az belirgin değildir.

Son yirmi yıldan beri İngiltere'nin Alman yolunda ne kadar ilerlediğini anlayabilmek için son savaş döneminde, politik ve moral konularda İngiliz

ve Alman görüşleri arasındaki farklılıklar üzerine yazılanları okumak yeterlidir. Belki İngiliz halkının bu farklılıkları ayırdedebilme gücü şimdikinden daha yüksekti. O zamanlar, dünya politik ve sosyal sorunlarına getirdiği yorumlarla tipik olarak İngiliz sayılabildikleri oranda saygı duyulanların, bugün kendi ülkelerinde bile unutulmaya terkedildiklerini ileri sürmek abartılı olmayacaktır. Lord Morley veya Henry Sidgwick, Lord Acton veya A. V. Dicey gibi insanlar, o zamanların liberal İngilteresi'nin politik aklının önde gelen isimleriyken, bugünkü nesile modası geçmiş Victorianlar olarak görünmektedirler. Çağdaş İngiliz edebiyatında Bismarck'a sempatik yaklaşan bir tutumun yokluğundan söz edilemezken, genç kuşak arasında, bir Gladstone adı zikredilirken, onun Victorian ahlâk ve saf ütopyacı özelliği istihza konusu olabilmektedir.

Son savaş döneminde, Almanya'ya hâkim olan düşünceleri işleyen bazı İngiliz çalışmalarından alacağımız birkaç paragraf durumun vehametini göstermeye fazlasıyla yeterlidir. Bu konuda Lord Keynes'in, 1915 dönemin tipik bir Alman yorumuyla açıklamaya çalışan bir Alman yazardan yaptığı alıntı oldukça anlamlıdır.

Barış zamanında bile endüstriyel hayat seferberlik hâlini yaşamalıdır. Onun, "endüstriyel hayatımızın askerîleştirilmesi"nden kastettiği budur. Ferdiyetçilik mutlaka son bulmalıdır. Ekonomiye müdahale sistemi oluşturulmalıdır. Amaç, ferdin daha büyük mutluluğu değil, en yüksek etkinlik düzeyine ulaşabilmesi için devletin organize birliğini güçlendirmektir. Bunun, ferdin menfaati üzerindeki etkisi sınırlıdır. Bu çirkin doktrin, bir idealizm türü olarak takdis edilmektedir. Millet giderek kapalı bir üniteye dönüşmekte ve âdeta Platon'un "Der Mensch im Grossen"i hâline gelmektedir. Gelecekteki barış, Endüstride Devlet eylemi düşüncesinin güçlenmesini de birlikte getirecektir.

Yabancı yatırım, göç ve son zamanlarda da dünyanın tümünü bir piyasa olarak gören endüstri politikası son derece tehlikelidir. Bugün ölmekte olan eski endüstri düzeni kâr üzerine dayalıdır. 20. Yüzyıl'm gücünü temsil eden yeni Almanya, kâr endişesi taşımadan, yüz yıl önce İngiltere'den gelmiş olan kapitalizme son verecektir.[*]

Kuşkusuz, Almanya ve diğer ülkelerde totalitarizmi hazırlayan şey sâdece fikirlerle sınırlı değildi. Totalitarizmin ilkeleri birçok ülkede

câzibesini giderek arttırmaktaydı. Maalesef, bu ülkede, totalitarizmi tümüyle yutup yok etmeye hazır az sayıda insana katılmayı tavsiye eden ve yüreklendiren bir oluşum söz konusu değildir. Hitler'in kitabından herhangi bir sayfanın birileri tarafından, bize zararlı olacağı için eleştirildiği de görülmemiştir. Bu, özellikle Hitler sistemindeki bir özellik nedeniyle kendisinin can düşmanı olan kimseler için geçerlidir. Unutulmamalıdır ki, Hitler'in anti-Semitizmi Almanya'dan çıkmış, başlangıçta Alman tipi totalitarizme taraftar olduğu bilinen insanlar, sonunda kendisine düşman olmuşlardır.[*]

Bugünkü İngiliz politik literatürünün, Almanya'da, Batı uygarlığına olan inancın tahribine ve Nazizmin başarıh olmasına yol açan zihniyeti yaratan eserlerle olan benzerliğini genel terimlerle tasvir etmek yetersiz kalır. Benzerlik aynı zamanda üslûp düzeyinde de gözlenmiştir. Geçmişle olan tüm kültürel bağların koparılması, ferdî bir tecrübenin başarısını yok etmeye yönelik taarruzda kullanılan argümanların benzerliği... Almanya'da olduğu gibi bu ülkede de totaliter bir yarışa yol açan yayınlar entelektüel düzeyleri yüksek samimî ideâlistlerin ürünüydü. Benzer görüşler yüzlerce kişi tarafından da savunulduğu için, bunlardan bazılarının özellikle teşhiri haksızlık gibi görünse de, bu gelişmenin ülkede hangi boyutlara kadar vardığının anlaşılması için daha etkin bir yöntem de görememekteyim. Samimiyetleri ve çıkar gözetmeyen yanları su götürmeyecek kadar açık olan yazarları özellikle seçeceğim. Bu yolla totalitarizmin kaynaklandığı görüşlerin şimdilerde nasıl yayıldığım göstermeyi umut etmekle birlikte duygusal atmosferdeki büyük benzerliği de aynı başarıyla yansıtabileceğimi sanmıyorum. Benzer gelişmelerin semptomlarım yeterince teşhis edebilmek için düşünce ve dilde çok ustaca yaratılan değişmelerle ilgili geniş araştırmalar yapmak gerekecektir. 'Küçük' fikirlerin karşısına 'büyük' fikirlerle çıkmayı ve eskinin 'statik' ve 'kısmı düşüncelerinin, 'dinamik' ve 'global' düşüncelerle değiştirilmesini savunun insanları yeterince tanırsak, başlangıçta son derece saçma gelen şeylerin aynı entelektüel tutumdan ileri geldiğini daha iyi görebiliriz.

***

Benim bu konudaki ilk örneklerim, son yıllarda dikkatleri üzerine toplayan iki başarılı öğretim üyesidir. Belki, çağdaş İngilizce literatürde söz konusu Alman düşüncesinin etkisinde kalmış Profesör E. H. Carr'ın Yirmili

Yılların Krizi ve Barışın Koşulları adh kitapları kadar dikkate değer çalışmalar da vardır.

Bu kitapların birincisinde Profesör Carr, kendisinin, Hegel ve Marx gibi iki ünlü ismin gelişmesine katkıda bulundukları gerçekçilerin 'Tarihçi Okulu'na mensubiyetini açıkça itiraf etmektedir. Ona göre realist, "moraliteyi politikanın işlevi hâline getiren" ve "mantıken, gerçek olaydan başkasını kabûl etmeyen" bir kişidir. Bu realizm, 18. Yüzyıl'dan itibaren şekillenmeye başlayan Alman realizminden farklıdır. Çünkü, İkincisi ütopik bir düşünceye dayanır ve insan vicdanını nihaî yeri sayan özelliğiyle temelde ferdiyetçi sayılabilir. Eski ahlâk normları 'genel soyut prensipleri'yle ortadan kaldırılmalıdır. "Çünkü, ampirisist, somut bir olayı bireysel erdemleriyle ele alır. Başka bir deyişle, sâdece çıkar önemlidir. Hatta pacta sunt servanda kuralının bir moral kural olmadığından" emin olabiliriz. Genel soyut ilkelerin yokluğunda 'erdem'in keyfî bir kanaât meselesi hâline gelmesi ve, moral olarak bağlayıcı olmamaları hâlinde, uluslararası anlaşmaların hiçbir şey ifade etmemesi profesör Carr'ı pek kaygılandırmış görünmüyor.

Açıkça söylemese de Profesör Carr'a göre İngiltere son Savaş'ta yanlış tarafta dövüşmüştür. Yirmi beş yıl öncesinin İngiliz savaş hedeflerini şimdi tekrar okuyan bir kimse, onları Profesör Carr'ın bugünkü görüşleriyle karşılaştırdığında, o zamanlar Alman görüşü olarak bilinenin, Profesör Carr'ın şimdiki görüşleri olduğunu görecek ve bu ülkede o zamanlar öğretilen şeylerin İngiliz ikiyüzlülüğünün bir ürünü olduğu düşüncesine varacaktır.

Bu ülkede, bugün geçerli olan ideâllerle, bugünün Almanyasında uygulananlar arasındaki farkın ne kadar azaldığını anlayabilmek için onun şu iddialarının altını çizmek gerekir.

Önde gelen bir nasyonal sosyalist 'Alman halkına yarayan her şey doğru, zarar veren ise yanlıştır' demişse, Başkan Wilson, Profesör Toynbee, Lord Cecil ve başka çok sayıda insan tarafından İngilizce konuşan ülkeler için ihdas edilmiş olan evrensel hukuk ile ulusal çıkar arasındaki özdeşleşmeyi ortaya koymaktan başka bir şey yapmamaktadır.

Profesör Carr'ın uluslararası meselelerdeki görüşlerini içeren çalışmalar; karakteristik eğilimlerini daha belirgin bir hâle getirmiştir. İlk bakışta bile,

özlediği toplum modelinin karakterini anlamak mümkündür. Bu model tamı tamına totaliter bir modeldir. Bazen benzerliğin tesadüfi mi yoksa bilinçli mi olduğu sorusu akla geliyor. "19. Yüzyıla özgü toplum ve devlet ayrımı yapmanın artık pek anlamı kalmamıştır" derken bunun totalitarizmin önde gelen Nazi teorisyeni Profesör Carl Schmitt'in doktrinin bir parçası olup olmadığım bilmiyor muydu? Buna karşılık, "kitlesel düşünce üretimi kavramı, kitlesel mal üretimi kavramının doğal uzantısıdır" görüşü ve dolayısıyla "propagandanın bugün hâlâ pek çok beyinde yaratacağı zarar endüstri ve ticaretin denetimine verilen zararla orantılıdır" düşüncesi, Nazilerin düşünceye koyduğu denetimin bir özürü olarak kabûl edilebilir mi?

Barışın Şartlan adlı daha yeni bir eserinde Profesör Carr, son bölümü bitirirken sorduğumuz bu soruya heyecanla cevap verir. Bu cevap olumludur:

Gâlipler barışı kaybettiler, Sovyet Rusya ve Almanya ise kazandılar. Çünkü birinciler, bir zamanlar geçer-liyken artık modası geçmiş, eskimiş insan hakları ve laissez-faire kapitalizminin yıkıcı, bozucu ideâlleriyle ilgili vaazlar verirken, 20. Yüzyıl'a yükselten dalgalar üzerinde doğan İkinciler dünyayı, merkezî olarak plânlanan ve denetlenen daha büyük birimlerle inşa etmeye uğraşmışlardır.

Profesör Carr, Doğunun Sosyalist Devrimi'nin (Almanya'nın önderliğinde) liberal Batıya karşı savaş çığırtkanlığını yapmaktadır:

Son savaşta doğan ve son yirmi yılda her önemli politik hareketin sürükleyici gücü olan devrim... 19. asrın liberal demokrasi, ulusal self-determinasyon ve laissez-faire ekonomisi gibi hâkim düşüncelerine karşı yapılan bir devrimdir.

Ona göre; 19. asrın inançlarına meydan okuma sürecinde Almanya başı çekmiştir. "Hegel ve Marx'tan beri, sözde tarihçilerin kaderci inancıyla bu gelişme kaçınılmaz bir gelişmeydi." Dünyanın hangi istikamette gittiğini biliyoruz; ya ona uyacağız, yahut yok olacağız.

Bu trendin kaçınılmazlığına ilişkin kanaât, temelde, çok bilinen safsatalar üzerine oturtulmuştur; teknolojik gelişmenin sonucu olarak tekellerin büyüme zorunluluğu, 'potansiyel bolluk.' gibi sloganlar, bu safsataların en bilinenleridir. Profesör Carr, kendisi bir ekonomist olmadığı için,

argümanları da ciddî bir incelemeye dayanmamaktadır. Fakat, ne bu ne de o dönemde kendisine hâkim olan ekonomik faktörün sosyal hayattaki öneminin hızla azalmakta olduğu kanaâti, onu, gelecekteki kaçınılmaz gelişmelerle ilgili öngörülerini, ekonomik argümanlara dayandırmaktan ve "eşitlik, özgürlük gibi demokratik ideâlleri ağırlıklı olarak ekonomik terimlerle yorumlamaktan" alıkoymamaktadır.

Profesör Carr, liberal iktisatçıların düşüncelerini küçüm-semiştir. Onun ısrarla 19. Yüzyıl düşünceleri diye adlandırmaya devam ettiği fikirler, Almanya'nın kabûl etmediği, paylaşmadığı bir zihniyeti yansıtmaktaydı. Daha da ileri giderek, Friedrich List tarafından ortaya atılan ve serbest ticaretin, 19. yüzyıl'da sâdece İngiltere'nin özel çıkarlarına uygun ve onun dikte ettiği bir politika olduğuna dâir Alman tezlerine tekrar canlılık kazandırmaya çalıştı.

"Bir dereceye kadar, sunî otarşik bir üretim düzenli bir sosyal hayatın zorunlu koşuludur." "Ticarete konan engellerin kaldırılması ve 19. Yüzyıl'ın laissez-faire prensiplerinin tekrar diril-tilmesiyle, daha dağınık bir dünya ticaretine dönüş düşünülemez bile." "Gelecek Alman türü bir Grossraumwirtschaft'in olacaktır." "Özlediğimiz sonuç, Hitler'in yaptığı gibi Avrupa hayatının bilinçli bir reorganizasyonuyla kazanılabilecektir."

"Savaşın moral fonksiyonları" adlı bölümde ise Profesör Carr, 19. Yüzyıl'ın geleneğine bağlı, özellikle İngilizce konuşan ülke halklarının, savaşı saçma ve amaçsız olarak yorumlamasını küçümsemekte, "sosyal dayanışmanın en güçlü enstrümanı olarak savaşın amacının ve anlamının" altını çizmektedir.

***

Almanya'da son yüzyıl boyunca yaşanan entelektüel gelişmenin özel bir boyutuna yeterince dikkat etmediğimiz anlaşılıyor: Bilim adamlarının, toplumun 'bilimsel' organizasyonu için yaptığı ajitatörlük! Toplumun tepeden organizasyonu ideâli, bilim ve teknoloji uzmanlarının sosyal ve politik fikirlerin oluşma sürecindeki etkileriyle iyice hızlanmıştır. Modern Almanya'nın tarihinde politize olmuş profesörlerin, siyasileşmiş hukukçuların Fransa'da oynadığı role benzer bir rol oynadığını bilen insan sayısı çok değildir.[*] Bu yeni politikacı bilim adamlarının çabaları 'özgürlüğün korunması' amacına yönelik değildir. 'Aklın hoşgörüsüzlüğü'nün yanında üstün bir aklın organize etmediği her şeyi

küçümsemek gibi tuhaf bir eğilim, bu ülkede, henüz dikkatleri çekecek bir boyuta ulaşmadan çok önce, Alman kamuoyunun yeterince bildiği bir şeydi. Eğitim sisteminde yapılan bir değişikliğin, bir milletin zihniyeti üzerinde ne kadar etkili olabileceğine verilecek en iyi örnek, 1840-1940 yılları arasında Alman eğitim sisteminin, 'humanite ağırlıklı olmaktan, 'realite ağırlıklı hâle dönüştürülmesidir.[*]

Bazı istisnalar dışında öğretim üyelerinin ve bilim adamlarının yeni yönetimin hizmetine koşmalarındaki çabukluk, nasyonal-sosyalizmin yükseliş tarihinin en can sıkıcı ve en utanç verici sayfasıdır.[*] Yeni ve daha iyi bir dünyaya yürüyüşün lideri olduklarını gümbür gümbür haykıran mühendisler ve bilim adamları, yeni tiranlığa ötekilerine oranla en kolay boyun eğen sınıf olmuştur.[*]

Entelektüellerin bir toplumun totaliter dönüşümünde oynadığı rol; başka bir ülkede Julien Benda'nın Aydınlanma İhaneti (Trahison des Clercs) adlı kitabında âdeta bir kehanet konusu olabilmişti. Kitap, yazılışının üzerinden on beş yıl geçtiği hâlde, her yeni okunuşunda yeni anlamlar kazanabilen bir kitaptır. Özellikle, kitapta yer alan bir pasaj İngiliz bilimcilerinin politikaya nasıl ve niçin girdiklerini anlamak için son derece önemli ve akılda tutulması gereken bir alıntıdır. Benda'ya göre:

Bilimin, ahlâk dâhil, her konuda geçerli olabileceği gibi bu bâtıl inanç, 19. Yüzyıl'dan kalma bir inançtır. Bu doktrini ortaya atanların ona gerçekten inanıp inanmadıkları veya yüreklerindeki tutkulara bir bilimsel görünüş prestiji kazandırma arzularının olup olmadığı, gerçekten titizlikle araştırılmalıdır. Tarihin bilimsel yasalara tâbi olduğu doğması, keyfî otorite taraftarlarının iddia ettiği bir şeydir. Bu, son derece doğaldır. Çünkü, insan özgürlüğü ve bireyin tarihî eylemi gibi kendilerinin en fazla nefret ettiği iki realiteyi elimine etmektedir.

Daha önce, Rönesans'tan bu yana Avrupa Medeniyetine âit her şeyden nefret eden, Engizisyon yöntemleriyle sorgulama iştahlısı bir totaliter entelektüelin İngilizce ürününe değinmiştik. Burada, soruna fazla aşırıya kaçmadan yaklaşan ve çok popüler bir çalışmadan söz edeceğiz. Bilim adamları için daha büyük bir politik güç talep eden, genelleştirilmiş bir plânlamayı savunan Doğa adlı derginin himâyesinde yayınlanan, C. H. Waddington'un, Bilimsel Tavır adlı kitabı oldukça ilginç görüşler vazetmektedir.

Waddington, "bilim, insan davranışını temel alan bir etik ile yargılanmalıdır" iddiasının savunucusudur. Bu tez, Alman politik bilim adamlarının uzun zamandan beri âşinâ olduğu ve J. Benda tarafından gün ışığına çıkarılmış bir tezdir. Bunun ifade ettiğini anlayabilmek için kitaba bir göz atmak yeter. Ona göre, "özgürlük kavramı, bilim adamının hayli yâdırga-dığı, hatta son tahlilde var olup olmadığı bile tartışılabilir bir kavramdır." Ne var ki, "şimdiye kadar bize, bilimin böyle bir kavramı kabûl ettiğinden söz edilegelmiştir." Ancak, "bu özgürlük, bilimsel olmayan tuhaf bir özgürlüktür."

Söz konusu kitabın sosyal ve ekonomik konular üzerindeki 'bilimsel tavır'ı ise, bizim bu tür bir literatürle ilgili olarak bildiğimizden farklı değildir. 'Potansiyel bolluk' ve 'tekellerin oluşumunu kaçınılmaz kılan eğilimler gibi evveliyatım bildiğimiz basma kalıp düşünceler ve temelsiz genellemeler, bilimsellik adına politik bir zemine oturtulmuş, aynı problemlerin ciddî bir tahlili ise yapılmamıştır.

Tüm bu çalışmalarda da gözlendiği gibi, Dr. Waddingtonun kanaâtlerini belirleyen, bilimin keşfettiğine inandığı 'tarihin zorunlu yasasına, olan imanı olmuştur. Marksizmin 'derin bilimsel filozof İsının etkisinde kalan Waddington, düşüncelerini seslendirirken bu zihniyetin terimlerini kullanır. Dolayısıyla, "İngiltere'de bugün yaşamanın, 1913'tekine oranla daha zor olduğunu inkâr etmenin güç olduğunu" belirtmekle birlikte, "büyük bölgelerin tüm boyutlarını, bilinçli olarak ve bir bütün olarak plânlayan" merkezileşmiş ve totaliter bir ekonomik sisteme olan özlemini dile getirir. Waddington, totaliter bir sistemde düşünce özgürlüğünün olabileceğini öne sürerken, kendi bilimsel tavır anlayışının ne olduğunu da yeterince aydınlatmaktadır.

***

Bu ülkede (İngiltere), totalitarizme karşı değişik eğilimleri içeren daha geniş bir araştırma ile orta sınıf sosyalizmini yaratmaya yönelik teşebbüslerin Hitler öncesi Almanya'dakine ne kadar benzediğini ortaya çıkarmak mümkündür.[*] Sâdece politik hareketler söz konusu olduğunda, Unser Kampf'ın yazarı Sir Richard Acland'ın İleri Yürüyüş, Ortak Refah hareketi ve 1941 Komitesi gibi yeni organizasyonlar dikkati çekmektedir. Bu entelektüel etkilerin dışında totalitarizme yönelik hareketin itici gücü temelde, organize sermâye ve organize emek gibi iki müktesep menfaat

grubundan gelmektedir. En büyük tehlike de bu çok güçlü iki grubun politikalarının aynı doğrultuda birleşmesidir.

Bu iki güç, sanayide monopolistik bir organizasyonun oluşması ve desteklenmesi konusunda, güçlerini birleştirerek hareket etmektedirler. Öyle bir hareketin kaçınılmaz olduğuna inanmak için hiçbir sebep olmamakla birlikte üzerinde yürüdüğümüz yolun bizi totalitarizme götürdüğünden de kuşkumuz olmasın.

Belli ki bu hareket, özellikle tekellerin kapitalist organizatörlerince kasıtlı olarak plânlanmıştır. Bu nedenledir ki söz konusu gruplar, totalitarizme götüren tehlikenin asıl kaynağını oluşturmaktadırlar. Amaçlarının açıkça totaliter bir sistemin kurulmasına yönelik olmayıp, içinde organize sanayilerin yarı bağımsız ve kendi kendini yöneten birer işletme olarak yer alacağı korporatif bir toplum yaratmaya yönelik olması da bunların sorumluluklarını azaltmaz. Kendileri, böyle bir sistemin kurulmasına izin verileceğine ve bu sistemi hiç olmazsa bir süre işletebileceklerine inanırken, bir zamanlar Alman meslekdaşlarının da başına geldiği gibi dar görüşlülük açmazına düşmektedirler. Çünkü, bu tür organize edilmiş işletmelerin yöneticilerinin sürekli olarak almak zorunda olduğu kararlar, cemiyetin özel kişilere uzun süre için tevdi edebileceği türden kararlar değildir. Daha açık bir ifadeyle, büyük güçlerin bir araya getirilerek daha da büyütülmesine izin veren bir devletin bu gücün kontrolünü tümüyle özel ellere bırakması düşünülemez. Durumu, rekabetçi bir toplumda, pek çok müteşebbis arasında, ortaya çıkan ve risk almaya değecek bir kazanç fırsatını değerlendirme şansına sâhip olan az sayıda özel firmanın avantajlı konumuyla karıştırmamak gerekir. Özel endüstri sektörü, hükümet güdümlü endüstri ile yan yana yer aldığında, büyük endüstriyel becerinin kazancı hem yüksek hem de güvenceli olacaktır. Ancak, bu mutlu geçiş döneminden sonra, bir zamanlar Alman meslekdaşlarının başlarına geldiği gibi, özgürce karar alamadıklarını ve her konuda sâdece kendilerine hükümetçe verilecek güç ve kazanç imkânlarıyla yetinmek zorunda kalacaklarını anlamakta gecikmeyeceklerdir.

Monopollerin oluşturulması hareketinde sâdece kapitalist sınıfın kınanması yanlıştır. Çünkü, kapitalistlerin bu eğilimleri eskiden beri bilinmektedir. Ayrıca, doğal gelişimine bırakıldığında bugünkü gibi muazzam güç odağı hâline gelmeleri de mümkün değildir. Gözlenen odur

ki, kapitalistler, önce, sayıları giderek artan grupların desteğini almayı ve bu destekle de devletin desteğini kazanmayı başarmışlardır.

Monopolistler, bu desteği, ya öteki grupları kendi kazançlarına ortak ederek, ya da, daha çok, onları monopollerin kamu menfaatine olacağına ikna ederek sağlamışlardır. Solun rekabet düzenine karşı sürdürdüğü kampanyanın etkisinde kalan kamuoyunun yasama ve yargı güçleri üzerindeki baskısı, monopollerin gelişme sürecinin en önemli etkeni olmuştur.[*] Monopollerin yüksek kazançlarına karşı sürdürülen atakların, sonuçta onları daha da güçlendiren yeni menfaat grupları yarattığı görülmüştür. Geniş menfaat gruplarının monopol kazançlarından yararlanma imkânına sâhip olduğu bir sistem, politik bakımdan, bu kârların sınırlı sayıda firmaya gittiği sistemden daha tehlikelidir. Monopolistin, öteki firmalara oranla daha yüksek ücret ödeyebilecek bir konumda olması, tüm tüketicilerin ve diğer ücretlilerin istismarıyla mümkün olduğu hâlde, kamuoyunun büyük bir kısmı, günümüzde, yüksek ücret ödeyebilme kabiliyetine monopolü haklı gösteren bir neden olarak bakabilmektedir.[*]

Monopolün kaçınılmaz olduğu durumlarda da acaba onu kontrol etmenin en etkili yolu, yönetimini devletin eline teslim etmek midir? Tek bir endüstri söz konusu olsaydı, sorun çıkmayabilirdi. Ne var ki, çok sayıda değişik endüstri monopolleri söz konusu olunca onları, farklı özel ellere bırakmak yerine, tümünün birden sâdece devlet kontrolü altına alınması sorunu üzerinde çok şeyler söylenebilir. Bağımsız monopollerin demiryolu, hava ulaşımı, gaz ve elektrik üretimi gibi sektörlerde söz sâhibi olmaları hâlinde, tüketiciler, tüm bunların 'koordinasyon gerekçesiyle merkezî olarak denetlendiği durumda olduklarından çok daha güçlü konumdadırlar. Özel monopol çok ender durumlarda tam olarak teşekkül edebildiği gibi nâdiren de uzun süre yaşayabilmektedir. Oysa, devlet monopolü, sürekli olarak, devlet tarafından, hem potansiyel rekabete hem de kamuoyunun eleştirilerine karşı korunmuştur. Böylece, geçici bir monopol, sürekli olarak kendisini sağlama alacak bir güce kavuşturulmuş olmaktadır. Monopolün eleştirilmesi, hükümetin eleştirilmesiyle aynı anlama geleceğinden, artık onun toplumun hizmetçisi olması için umut kalmamıştır. Monopol makinesi, devlet makinasıyla özdeşleşmeye başladığından, genel olarak, halkın çıkarlarından çok, monopoldeki görevlilerin çıkarını korumaya yönelmektedir.

Monopolün gerçekten kaçınılmaz hâle gelmesi durumunda Amerikalıların tercih ettiği yöntem olan, özel monopollerin üzerinde güçlü ve tutarlı bir devlet kontrolü, doğrudan devlet işletmeciliğinden daha tatmin edici sonuçlar vermektedir. Bu, monopollerin yanında, başka firmaların da girebileceği alanlarda, aşırı kârlara izin vermeyen bir uygulamadır. Bu uygulama, sonuçta, (bazı Amerikan kamu hizmetleri sektöründe de görüldüğü gibi) monopolcü sanayilerde hizmet etkinliğini azaltsa bile, bunu, monopollerin gücünün sınırlanması için ödenmesi gereken bir fiyat olarak yorumlamak gerekir. Ben şahsen böyle bir etkinlik azalışını, organize bir monopolün benim hayat tarzımı kontrol etmesine tercih ederim. Sözünü ettiğimiz kontrollere tâbi tutulduğunda, monopolcülerin konumu, öteki müteşebbis türleri arasında en az tercih edilebilecek bir düzeye indirgenecek ve bu onları sâdece kaçınılmaz olduğu sektörlere mahkûm ederken, aynı zamanda rekabetçi bir piyasada üretilebilecek yeni ikâme mallarının üretimini de teşvik edecektir. Bir kere monopolcünün konumu ekonomi politikasının şamaroğlanı hâline getirilsin, yetenekli girişimcilerin pek çoğunun rekabet havasının zevk ve lezzetine ne kadar çabuk vardıkları görülecektir.

***

Monopol sorunu, sâdece kapitalist monopolcüye karşı savaşmak zorunda kalsaydık, bu kadar tehlikeli olmayabilirdi. Monopolü tehlikeli hâle getiren, bu işte çıkarı olan birkaç kapitalist değil, monopolcünün kendi kazancına ortak ettiği çok sayıda insanın yanında, onun kendisini desteklemeleri hâlinde, daha düzgün ve âdil bir toplumun yaratılmasına katkıda bulunmuş olacaklarına ikna ettiği yığınlardır. Modern gelişme sürecinde tarihî dönüm noktası ayrıcalıklılığa karşı başlatılan savaşla özdeşleşmiştir. Ne var ki, serbest rekabete karşı olan doktrinlerin etkisiyle sahneye çıkan işçi hareketi, zamanla kendisine ayrıcalık kazanmak için savaşmaya başlamıştır. Monopolün zamanımızdaki temel büyüme nedeni, örgütlü sermâye ile örgütlü işgücünün, toplumun, özellikle, en az örgütlenebilmiş sanayi kesimi işçisi ve işsizlerden oluşan en yoksul kesimlerin aleyhine olmak üzere yüksek monopol kârlarını paylaşmak konusundaki amaçlı işbirliğidir.

Zamanımızda şâhit olduğumuz en acıklı oyunlardan biri, büyük bir demokratik hareketin sonuçta demokrasinin tahribine yol açan ve onu destekleyen yığınlardan sâdece küçük bir azınlığa yarayan bir politikayı desteklediğini görmektir. İşçi hareketi, az da olsa her işçiye bağımsızlık ve

özgürlüğün tattırıldığı tek düzen olan demokrasiyi tahribe devam ettiği için umutlu olmaya yer yoktur. Çılgın rekabetçi sistemi ebedî olarak yok ettiklerini yüksek perdeden haykıran işçi liderleri böyle yapmakla ferdin özgürlüğünün de idam fermanını imzaladıklarının farkına varmış değillerdir.[*] Piyasanın gayri şahsî disiplininin yönettiği düzenle, birkaç kişinin iradesine göre yönlendirilen düzenden başka bir üçüncü seçenek yoktur. Bu nedenle, birincisinin tahribine yol açan insanlar, bilerek veya bilmeyerek İkincisinin yaratılmasına yardımcı olmaktadırlar. Yeni düzende bazıları ötekilere oranla daha iyi beslenmiş, giyinmiş ve barınmış olsalar bile, İngiliz işçileri, son tahlilde, kendi şahsî özgürlüklerini tehlikeye atan sosyalist doktrin entelektüellerine acaba müteşekkir kalacaklar mıdır? Soruya olumlu cevap vermek zordur.

Son yirmi beş yılda kıta Avrupası'nın önde gelen devletlerinin tarihine âşinâ olan bir kimse için İşçi Partisi'nin 'plânlanmış toplum yaratmaya yönelik son programı çok can sıkıcı bir olaydır. Geleneksel İngiltere'yi restore etmeyi amaçlayan bir teşebbüse, sâdece genel çizgileriyle değil, ayrıntılarıyla da karşı çıkan ve üslûbu bile Alman fikriyatına yirmi beş yıl önce hâkim olmuş hayâllerden ayırdedilemeyen bir şema ortaya çıkarılmıştır. "Savaşta ulusal kaynakların seferber edilmesi için gerekli hükümet tedbirleri" veya Profesör Laski'nin Büyük Britanya için talep ettiği 'dengeli ekonomi veyahut üretimin merkezî olarak yönlendirildiği 'toplum tüketimi' gibi kavramlar tamamen Alman İdeolojisinden alınmıştır. "Plânlanmış bir toplumun yerini almak zorunda olduğu rekabetçi laissez-faire toplumundan çok daha özgür bir toplum olabileceği" gibi bir görüş yirmi beş yıl önce belki hoş görülebilirdi.[*] Ne var ki, yirmi beş yıllık bir tecrübe sonunda, eski inançların tekrar sorgulandığı bir dönemde, sonuçlarına karşı mücadele etmeye başladığımız doktrinlere âit sloganlara hâlâ sâhip çıkılması, trajedinin de ötesinde bir şeydir. Gerek parlâmentoda gerekse kamuoyunda, bir büyük partinin, geçmişin ilerici partilerinin yerini alması, zamanımızda son derece önemli bir değişmeyi simgeleyen ve bir liberal için değerli olabilecek her şeye karşı hayatî bir tehlikenin kaynağını oluşturan reaksiyoner bir harekettir. Geçmişte yaratılan gelişmelerin sağın gelenekçi güçlerince tehdit edilmesi her çağda görülen bir olay olup bizleri telâşlandırmamalıdır. Ancak, gerek kamuoyu gerekse parlâmentoda muhalefet ikinci bir partinin sürekli tekeline geçmişse artık geriye gelecek için mutlu olmayı sağlayacak hiçbir şey kalmamış demektir.

---

* The Spectator. 2 Nisan 1940, s. 523.

* Economic Journal, 1915, s. 450

* Özellikle daha sonra Nazi hâline gelecek olan eski sosyalistlerin oranını yorumlarken, bu oranın öneminin, yalnızca, onu eski sosyalistlerin toplam sayısıyla değil, fakat dönüşleri ataları tarafından hiçbir şekilde engellenmeyecek olanların sayısıyla kıyaslayınca anlaşılabileceğini hatırlamamız gereklidir. Gerçekte, Almanya'dan siyasî göçün şaşırtıcı yönlerinden biri, kelimenin Alman anlamında 'Yahudi' olmayan, sol kanattan gelme mültecilerin nispeten küçük sayısıdır. Sık sık Alman sistemini öven ifadelerle karşılaşırız. Üzerinde düşünmeye değer olan totaliter ekonomik mobilizasyon tekniğinin özellikleri üzerine son bir konferansta sarfedilen giriş ifadesi gibi: "Hitler benim ideâlim değil, ondan çok uzak. Hitler'in benim ideâlim olmamasını gerektiren pek çok sebep var, fakat..."

* Franz Schnabel, Deutsche Geschichte im Neunzebnten Jahrbundert, Cilt II, 1993, s. 204.

* Buna göre Leviathan'ın yazarı ülkeye özgürlük ruhunu getirdiği için klâsik kitapların yasaklanmasını isteyen ilk kişidir.

* Bilim adamlarının iktidar sahiplerine köleliği, Almanya'da, devlet tarafından organize edilmiş bilim anlayışı ile el ele ortaya çıkmıştır. En meşhur Alman bilim adamlarından olan fizyolojist Emil du Bois - Reymond, 1870'te, hem Berlin Üniversitesi Rektörü hem Prusya Bilimler Akademisi Başkanı sıfatıyla irad ettiği bir konuşmada utanmadan şunu söyleyebildi: "Biz, Berlin Üniversitesi, Kralın sarayının yerleşik muhalifi, kuruluş belgemiz gereği. House of Hohenzollern'in (bir Alman hanedanı -çn) entelektüel muhafızıyız". (A Speach on the German War. Londra, 1870, s. 31 -du Bois- Reymond'un konuşmasının İngilizceye çevrilerek yayımlanmasını gerekli görmesi dikkate değer).

* Yalnızca tek bir yazardan iktibas yeterlidir. R. A. Bardy, The Spirit and Structure of German Fascism adlı Alman akademik hayatı üzerindeki ayrıntılı çalışmasında vardığı sonucu şöyle ifade etmektedir:

Bilim adamı, per se, modem toplumda, eğitilmiş kimseler arasında en kolay şekilde kullanılan ve 'koordine' edilendir. Doğru, Naziler birçok üniversite profesörünü işten attılar ve birçok araştırmacıyı laboratu-varlardan kovdular... Fakat bunlar, genellikle sosyal bilimcilerdi ve olan bitenin daha iyi farkında olan ve Nazi programlarını ısrarla eleştiren kimselerdi, düşünce faaliyetinin

en canlı olduğu düşünülen tabiî bilimlere mensup olan kimseler değildi. Tabiî bilimler alanında çalışanlar arasında kovulanlar esas itibariyle Yahudiler veya yukarıdaki genellemeye istisna teşkil eden şahıslardı. Ve bunlar da, Nazi görüşlerine ters görüşleri benimsemekteydi. Sonuç olarak, Naziler, nispeten kolay bir şekilde, bilim adamlarını 'koordine etmeye' ve böylece ince propagandalarının arkasına Alman bilim ve fikir adamlarının çoğunun aşikâr ağırlığını yerleştirmeye muktedir oldu".

* Savaştan sonra bu eğilimi güçlenerek devam ettirecek olan şey savaş döneminde baskıcı denetimlerin tadına varmış, ancak daha sonraları yapmak zorunda kalacakları mütevazı işleri beğenmeyecek olan bir grup insandır. Sayıları giderek azalacak olan bu insanların ülkenin ekonomik ve sosyal politikalarının biçimlenmesinde oynadığı rol azımsanamaz. On iki yıl önce bu tür insanlar arasında kaldığımda, aniden, tipik Alman entelektüel atmosferine düşmüşüm duygusuna kapılmıştım.

* Bu konuda Arthur Lewis'in The Modem Law Review, Cilt VI, No: 3 Nisan 1943'teki "Monopoly and Law" adlı eğitici makalesine bakınız

* Belki daha da şaşırtıcı olan, pek çok sosyalistin, monopollerin, rantiye sınıfa, tahvil faizi şeklinde garantili gelir sağlayan özelliğine duydukları dikkat çekici şefkattir. Onların 'kâr'a karşı duydukları gözü kapalı düşmanlığın yanında hiçbir gayret sarfetmeden gerçekleştirilen sabit bir gelir imkânını, sosyal ve ahlâkî açıdan 'kâr'dan daha arzu edilebilir bularak bu imkânı sağlayan monopolleri bu özelliğiyle meşrulaştırmaları, son kuşakta gözlenen değer yargılarındaki tefessüh sürecinin dikkat çekici bir göstergesidir.

* H. J. Laski, İşçi Partisi Yıllık Konferansı'ndaki Konuşma, Londra, 26 Mayıs 1942 (rapor sayfa III). Profesör Laski'ye göre "çılgın rekabetçi düzenin halka getirdiği şey sefalet sonucunda savaştır."

* The Old World and the New Society, (Yeniden Yapılanma Sorunları Üzerinde İngiliz İşçi Partisi Ulusal İcra Komitesi Raporu), s. 12 ve 16.

Maddi Koşullar ve İdeal Amaçlar

Hükümetin daha az sayıda insanı kendisine tâbi (köle) kılması haklı veya mâkûl değil midir ? Şüphesiz, bir azınlığın, ona yanlış görünmeyecek bir şekilde, bir çoğunluğu özgürlüklerini muhafaza etmeye zorlaması; bir çoğunluğun, kendi temelsiz keyfî uğruna, bir azınlığı, alçakça, kendisinin kölesi olmaya zorlamasından daha âdildir. Başka bir şeyin değil, sâdece kendi özgürlüklerinin peşinde koşanlar, kuvvete sâhip oldukları ve özgürlüğe karşı olanlar çok olmadığı vakit, dâima, onu elde etme hakkına sâhiptirler.

John Milton

Bizim kuşak, ekonomik olaylara önceki kuşaklardan daha az önem vermekle âdeta övünür gibidir. Öyle ki 'ekonomik insanın sonu sloganı çağımıza hâkim olabilecek özlemlerden biri olacağa benzemektedir. Böyle bir düşünce değişikliğinin övgüye lâyık olup olmadığım anlayabilmek için onu biraz daha yakından inceleyelim. Sosyal yeniden yapılanma konusundaki görüşlerin hemen hemen hepsi ekonomik niteliklidir. Geçmişin politik ideâllerinin, özgürlüğünün, eşitliğinin ve güvenliğinin ekonomik olarak yeniden yorumlanması 'ekonomik insanın da sonunu ilân etmektedir. İnançları ve özlemleriyle insanlar, bugün eskisiyle karşılaştırılmayacak ölçüde ekonomik doktrinlerce yönetilmektedir. Bu doktrinler, şu andaki ekonomik sistemimizin irrasyonel olduğuna inanç, 'potansiyel bolluk' gibi sahte ideâller ve monopolün kaçınılmazlığı gibi mesnetsiz görüşlerle beslenmiş ve geliştirilmiştir. Bu iddialar, rekabetçi bir düzende teknik buluşların rekabete zarar verme ihtimâline karşı pratiğe sokulmamasını, hammadde stoklarının imha edilmesini önermek gibi sâdece monopol, özellikle de devletten yardım görmüş monopol düzeninde geçerli olabilecek noktalara kadar vardırılmıştır.[*]

Denilebilir ki, bizim kuşak, ekonomik düşüncelere, önceki kuşaklardan daha az duyarlıdır. Bu kuşak, ekonomik argümanlar karşısında, kendi taleplerinden kesinlikle fedakârlığa razı olmadığı gibi âcilen gerçekleşmesini istediği tutkularına konacak her türlü kısıtlamalara karşı da son derece hoşgörüsüz ve sabırsızdır. Bu, maddî refaha karşı bir küçümseme ve kayıtsızlık hatta bir istek azalmasıyla karıştırılmamalıdır.

Economophobia terimi, 'ekonomik insanın sonu gibi yanıltıcı bir iddianın daha doğru bir tanımlaması olacaktır. Çünkü bu iddia, hiçbir zaman mevcut olmamış bir durumdan, kendisine doğru yönelmediğimiz bir istikamete doğru yol aldığımızı imâ eder. İnsanoğlu sonunda, kendi geçmişteki gayretlerini tâbi kılmak zorunda kaldığı gayri şahsî güçlere karşı nefret ve isyan noktasına gelmiştir.

Bu isyan, insanın, rasyonelliğini anlayamadığı bir kural veya zorunluluğa tâbi olmak konusundaki bir gönülsüzlüğünü ifade eder. Bazı alanlarda, anlayamadığımız herhangi bir şeye tâbi olmayı reddetmemiz sonuçta medeniyetimizin tahribine yol açar. Etrafımızdaki dünya giderek daha karmaşık bir hâle gelmekte ve biz ferdî plân ve ümitlerimize sürekli olarak karışan fakat anlayamadığımız güçlere karşı giderek daha fazla direnmeye başlamaktayız. Bizimki gibi karmaşık bir medeniyet, bireyin sürekli olarak var oluş nedenini ve tabiatını anlayamadığı değişmelere dâimî olarak intibakını gerektirmektedir. İnsanların neden bir iş yerinden ötekine geçtiği ve bazı şeylerin elde edilmesinin ötekilere oranla neden daha zor hâle geldiği gibi soruların cevabı tek başına ferdî bir aklın anlayamayacağı kadar iç içe geçmiş olaylar karmaşasıyla ilgilidir. Daha da kötüsü, değişmeyi belirleyen karmaşık ilişkiler kendilerini âdeta bir sır gibi saklarken, değişmenin etkilediği insanlar, kendilerine en yakın gelen ve sakınabilecekleri bir sebebi suçlayabilmektedirler. Bu yüzdendir ki, tümüyle plânlanmış bir cemiyette, plânlamanın sorumlusuna, başka bir işe tâyin edilen veya maaşı değişen bir kişi tarafından bunların sebepleri sorulduğunda, plânın tümünü izah etmeden bunu anlatmak mümkün olmayacaktır. Yani izahat sâdece birkaç kişiye yapılabilecektir.

Geçmişte, medeniyetin gelişmesini mümkün lalan şey, insanın piyasanın gayri şahsî güçlerine tâbiyeti olmuştur. İşte bu tâbiyet nedeniyledir ki herhangi birimizin tam olarak anlayabileceğinden daha büyük bir şeyin inşasına yardımcı olmaktayız. Geçmişteki bu boyun eğişin, dinsel nedenlerle veya iktisatçıların öğretilerine abartılı bir saygıyla yapılmış olup olmaması da önemli değildir, işleyişini ayrıntılı bir biçimde kavrayamadığımız güçlere boyun eğme zorunluluğunu, dinsel veya ekonomik doktrinlere mensubiyet gibi nedenlere oranla, rasyonel nedenlerle açıklamak çok daha zordur. Anlayamadığımız veya tanıyamadığımız akıllı bir varlığın bilinçli kararlarının sonucu olan güçlere teslim olmayı reddetmek eksik veya yanlış bir rasyonalizmin ürünüdür. Eksiktir, çünkü, o,

kompleks bir toplumda, tek başına hiç kimsenin tam anlamıyla saptamayacağı olayları içeren çok sayıda ferdî çabanın koordinasyonu sürecini kavra-yamaz. Ayrıca o, bu karmaşık toplum yok edilmedikçe, gayri şahsî ve görünüşte irrasyonel piyasa güçlerine teslimiyeti reddetmenin alternatifinin, başka insanların aym oranda kontrolü imkânsız ve keyfî güçlerine boyun eğme olacağını da göremez. Bugün için kendisinin sıkıcı bulduğu kısıtlamalardan kaçmak kurtulmak isterken insan, bu sefer kendisini, bilinçli olarak çok daha acı otoriter kısıtlamaların beklediğini kavrayamamaktadır.

Bazıları, insanlığın, tabiat güçlerini tamma ve kontrol edebilme konusunda sağladığı akıllara durgunluk verecek başarıların, sosyal işbirliği alanında sağlanamadığından yakınırlar. Bu doğrudur. Ne var ki, doğal güçlere hâkim olma yöntemimizle toplumsal güçleri de ele geçirebileceğimizi sanmak son derece yanıltıcı ve tehlikelidir. Böyle bir inanış sâdece totalitarizme götürmekle kalmaz, aym zamanda medeniyetimizin tahribine ve müstakbel gelişmemizin frenlenmesine de yol açar. Bunu talep edebilenler, insanlık olarak bu güne getirebildiğimiz kazanmalarımızın, sâdece korunmasında bile, farklı insanların çabalarım koordine edebilen gayri şahsî güçlerin ne kadar belirleyici olduğunu bilememektedirler.

***

Şimdi kısaca can alıcı noktaya tekrar dönme zamanı gelmiştir. O da şuydu: Ferdî özgürlük, tüm toplumun sürekli olarak tâbi kılınmak istendiği tek bir amacın egemenliği ile bağdaşmaz. Bunun tek istisnası, savaş ve geçici felâket anlarıdır. Ancak bu istisnaî durumlardadır ki, özgür toplum çok âcil ve zorunlu bir nedenle tek bir hedefe tâbi kılınabilir. Bu, uzun dönemde özgürlüğümüzü korumamız için ödememiz gereken bir fiyattır. Bu yüzdendir ki savaş zamanlarının moda olan ifadelerinin barış zamanında da geçerli olabileceğini düşünmek çok yanıltıcı olacaktır. Gelecekte daha güvenceli olabilmesi için, geçici olarak özgürlüğümüzün feda edilmesi düşünülebilir. Ancak, aynı şey hayatı sürekli olarak düzenlemeyi amaçlayan bir sistem için söylenemez.

Barış döneminde, öteki amaçlar karşısında mutlak tercih üstünlüğüne sâhip olmaması gereken bir hedef vardır. Bu, insanların âdeta birinci sıraya yerleştirmede mutabık kaldıkları 'işsizliğin yok edilmesi' amacıdır. Daha

somut bir anlatımla, işsizlikle mücadele hedefi, 'ne pahasına olursa olsun şeklinde bir öncelikle teçhiz edilmemelidir. Popüler fakat bir o kadar da müphem bir amaç olan 'tam istihdam' hedefinin büyüsü, tek yanlı ve sorumsuz bir ideâlist düşünce sâhibini son derece zararlı olabilecek dar görüşlü tedbirler almaya sevketmek tehlikesini içermektedir.

Savaştan sonra, bu alanda ne yapmamamız gerektiği veya neyi gerçekleştirebileceğimiz konusunda, biraz uyanık olmak zorundayız. Savaştan hemen sonra ortaya çıkacak en önemli sorunlardan birisi, savaş döneminin özel ihtiyaçları nedeniyle yüzbinlerce kadın ve erkeği oldukça yüksek ücret aldıkları işlere çektikten sonra bunlara, barış zamanı da aynı yüksek ücretli işleri garanti etmenin imkânsızlığıdır. Bundan böyle, sözü edilen insanların, savaş dönemine oranla daha düşük ücretli işlere transferleri âcil çözüm bekleyen bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Liberal bir tarzda da olsa, bu işçilerin yeni işlere adaptasyonu sorunu tümüyle çözülemeyecek ve toplumun refahına olan katkıları ölçüsünde ücret almaları hâlinde, başkalarına oranla daha düşük bir maddî imkâna sâhip olması gereken pek çok insan var olmaya devam edecektir.

Sendikaların söz konusu grupların ücretlerinin düşürülmesine direnmeleri hâlinde, ortaya iki seçenek çıkmaktadır. Ya, bazı insanlar, zor kullanılarak daha düşük ücretli işlere transfer edilecekler, ya da bu işlerde çalışmaya razı oluncaya kadar, işsizliğe mahkûm edileceklerdir. Sosyalist bir toplum da benzer durumlarla karşılaşmama şansına sâhip değildir. Böyle bir toplumun kullanabileceği yöntemin zorlama yöntemi olacağı kuşku götürmez. Ancak, böyle bir yöntemin sürekli bir ferahlama getiremeyeceği ve kaynaklarımızın en verimli şekilde kullanılabilme şansını ciddî bir biçimde yokedeceği de açıktır. Bu durumda, geriye ancak parasal genişleme siyaseti uygulayarak öteki sektörlerdeki ücret ve fiyatları nispî olarak yükseltme politikası kalacaktır. Başlangıçta ücretlerinin düşürülmesine razı olmayanların enflasyonist politikayla hizaya getirilmesi amacı onların da gelir çekişmesi oyununa girmesiyle daha büyük adâletsizliklere yol açacaktır. Başka bir deyişle, parasal genişleme, tedavi edebileceği hastalığı daha da azdıracaktır.

Savaş sonrası dönemlerde şiddetli bir biçimde hissedilen bu problem, ekonomik sistemimizin ortaya çıkacak değişikliklere sürekli adapte edilme zorunluluğu nedeniyle, barış zamanında da peşimizi bırakmayacak türden bir problemdir. Şöyle ki, kısa dönemde, parasal bir genişleme politikasıyla temin edilebilecek bir maksimum istihdam seviyesi vardır. Bu seviyenin

muhafazası, ancak giderek artan dozda bir enflasyonist süreçle mümkün olabilir. Bunun anlamı, enflasyonist bir politikayla maksimum istihdam yaratma amacının sonunda kendini yok eden bir hedef oluşudur. Bu politika giderek işgücünün verimliliğini düşüreceğinden, câri ücret seviyesi, ancak sunî bir biçimde istihdam edilebilecek çalışan nüfus oranını yükseltecektir.

***

Hiç şüphe yok ki, savaş sonrasında, ekonomik işlerimizi düzenleme konusunda göstereceğimiz becerinin önemi daha da artacak ve medeniyetimizin kaderi, son tahlilde, yüz yüze geleceğimiz ekonomik sorunları nasıl çözeceğimize bağlı olacaktır. Başlangıçta yoksullaşmayı hem de çok yoksullaşmayı göze alacağız ve önceki standartlarımızı yakalayıp daha da yükseltmemiz öteki pek çok ülkeden daha zor olacaktır. Eğer akıllı ve dikkatli hareket edip endüstriyel aygıtımızı ve organizasyonumuzu baştan başa yenileyebilirsek, birkaç yıl içinde, daha önce ulaştığımız seviyeyi yakalayarak geçebileceğimizi söyleyebilirim. Ancak, bu konuda başarılı olabilmenin bazı ön şartları vardır: Her şeyden önce, yeniden yapılanma mecburiyetinin dayattığı tüketim imkânlarından daha fazla tüketmemeye razı olmak, bu konuda aşırı ümitlere yol açmaktan kaçınmak ve kaynaklarımızı gelişi güzel değil, ileride refahımızı hızla arttırabilecek verimli alan ve şekillerde kullanmayı kabûl etmek gerekecektir.[*] En az bunlar kadar önemli bir husus da yoksulluğu, gelirimizi arttırarak değil, bölüşümünü değiştirerek yenebileceğini iddia eden dar görüşlerden bilinçli olarak sakınmaktır. Aksi bir tutum, çok sayıda inşam yoksulluğun ve sonunda da mevcut politik düzenin kararlı düşmanlarının kucağına itmek sonucunu doğuracaktır. Asla unutulmamalıdır ki, Kıta Avrupası'nda totalitarizmin yükselişinde en etkili faktör (ki bu ülkede henüz söz konusu değildir) kısa bir müddet önce yoksullaştırılmış olan geniş orta sınıf insanları olmuştur.

Çok tehditkâr bir kaderden sakınabilmemiz için yapmamız gereken şeyler vardır: Her şeyden önce yüksek bir kalkınma hızım sürdürmemiz gerekecektir. Önceleri ne kadar yavaş bir tempoda başlarsa başlasın böyle bir hızın bizi sürekli olarak yukarılara taşıyacağından şüphe edilmesin. Daha sonra, kendimizi çok değişmiş bir dünyaya intibak kararlılığını göstermemiz gerekecektir. Bazı grupların alışılmış hayat standartlarını koruma düşüncesinin bu adaptasyon sürecini tıkamasına kesinlikle izin verilmemelidir. Nihayet, kaynaklarımızı mutlaka bizi daha zengin hâle

getirebilecek yerlerde kullanmamız gerektiğini unutmamamız lâzımdır. Daha önceki standartlarımızı yakalamanın ve geçmenin dayatacağı intibak sorunu, daha öncekilerden daha büyük boyutlu olacaktır. Kuşku yok ki hepimiz kendi hayat tarzlarını seçen özgür insanlar olarak karşılaşacağımız yeni şartlara bütün zorluğuna rağmen intibak etme zaruretini kabûl edebildiğimiz ölçüde önümüzdeki güç dönemi atlatabiliriz. Ne pahasına olursa olsun, asgarî ölçüde de olsa bir geçim güvencesinin herkese tanınmakla birlikte, özel bazı gruplara tanınmış olan imtiyazlı güvencenin artık zamanının geçtiğini, bu grupların yeni gelenlerin kendi ayrıcalıklı refahlarına ortak olmalarım engellemeleri için hiçbir mazeretin geçerli olmayacağını da kabûl etmek zorundayız.

İlk bakışta soylu bir tavır gibi gelen "kahrolsun ekonomi, daha nezih bir dünya kuralım" gibi bir düşünce aslında tam bir sorumsuzluk ürünüdür. Çünkü, her insanın maddî şartlarının iyileştirmesini talep ettiği gerçek dünyamızda, saygın bir düzen kurabilme şansımız genel refah düzeyimizin yükseltilmesine bağlıdır. Demokrasünizin çatırdamadan tahammül edemeyeceği tek şey hayat standartlarınızın barış zamamnda önemli ölçüde düşürülmesi ve ekonomik durgunluk koşullarının sürmesidir.

***

Bugünkü politik eğilimlerin ekonomik umutlarımızı tehdit ettiğini ve yaratacağı ekonomik sonuçların daha yüksek değerlerimizi tehlikeye attığım iddia eden insanlar kendilerini aldatmaktadırlar. Bu kişilere, uğruna pek çok maddî fedakârlıkta bulunduklarını iddia ettikleri ideâl hedeflere, son elli yıldır kolektivizme kayan tutumlarla yaklaştığımızı mı yoksa uzaktaştığımızı mı sormak gerekir. Görüldüğü kadarıyla, mevcut sosyal düzenimizdeki eşitsizliklere başkaldırmada bizim kuşak, eski kuşaklardan fersah fersah öndedir ve ulaştığı sosyal sorumluluk duygusuyla da kendisiyle iftihar eder durur... Ne var ki, bu kuşak, aynı zamanda, ahlâk denilen kavramın aslında bireysel bir temele dayandığım ve bireyin, ancak özgür bırakıldığında, kendi çıkarı kadar, gerektiğinde içinde yaşadığı toplumun çıkarı için de kişisel fedekârlıklara hazır olması gereğine dayanan bir ahlâk düsturunu unutma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kişisel sorumluluk dünyasının dışında iyiliği ve kötülüğü tefrik etmek zordur. Bireyin erdemi, ancak, ona uğruna kişisel arzularından vazgeçebilmeyi göze alabileceği doğrunun ne olduğunu şahsen değerlendirme fırsatı verildiğinde tartışılabilir. Başka bir anlatımla, insanlara, ancak, kendi şahsî çıkarlarına

ilişkin sorumluluklar yüklenme ve gereğinde onları feda etme özgürlüğü tanındığı takdirde, kararlarının ahlâkî değerlerinden söz edilebilir. Görüldüğü gibi, ahlâk kavramı, temelde bireysel özgürlük ve sorumluluk sorunundan koparılamaz. İnsanlara özgürce tercih hakkı tanınmadığı zamanlarda, başkalarının aleyhine, onları toplumcu diye niteleyemeyeceğimiz gibi, toplumculuğun erdemini de tartamayız: Her konuda iyilik yapmaya zorlanmış bir toplumun üyelerinin övülecek tarafı yoktur. Milton'un dediği gibi, "yeterince gelişmiş bir insanın iyi ve kötü yönleri dayatılan zorunlu reçetelerin baskısı altında gizlendiği sürece neye erdemli, doğru ve haklı diyebiliriz ki?"

Maddî şartların bizi sürekli tercihler yapmaya zorladığı bir dünyada, kendi hayatımızı kendi vicdanımıza göre düzenleme özgürlüğü, moral değerlerin geliştiği ve yeniden yaratıldığı tek dünyadır. Üstlerine değil, kendi vicdanına karşı sorumluluk, zoraki olmayan görev bilinci, bireyin değer verdiği şeylerden hangilerinin başkaları adına feda edileceğine karar verme zorunluluğu ve şahsen verilen kararın sonuçlarına katlanmak, ahlâk adını taşımaya lâyık bir kavramın temel nitelikleridir.

Bireysel davranış dünyasında kolektivizmin tahripkâr etkisi gizlenemeyecek kadar büyük olmuştur. Varlığını borçlu olduğu ideâller ne kadar yüce olursa olsun, temel vaadi insanın sorumluluk yükünden kurtarılması* olan bir hareket sonuçlarıyla anti-moraldir. Bireysel gücümüzün yettiği ölçüde eşitsizliklere çare arama konusundaki kişisel sorumluluk duygumuzun güçlenme yerine zayıfladığına da hiç şüphe yoktur. Bunun temel nedeni sorumluluk yüklenme arzumuzun ve nasıl seçim yapmak gerektiği konusundaki bilincimizin hissedilir biçimde bozulmuş olmasıdır.

Bireyci bir toplumun işleyebilmesini sağlayan, bağımsızlık, kendine güven, risk alma cesareti, karşı çoğunluğa rağmen doğru bildiğini savunma, yakınlarıyla gönüllü işbirliği gibi değerlere artık daha az saygı gösterilmektedir. Kolektivizm, bu değerleri yok ettiği gibi, yerine de bireyden, sâdece, doğru olduğu kolektif olarak kararlaştırılmış şeylere zorunlu olarak itaat etme talebinden başka bir şey koyamamıştır. Bireyin ahlâkî tercihi, temsilcilerini periyodik olarak seçme hakkına indirgenmiştir. Bu seçimleri, bireyin ahlâk değerlerinin test edilmesine imkân veren fırsatlar olarak nitelemek doğru değildir.

Bireylerin geliştirdiği davranış kuralları, kolektif siyasal eylemin moral standartlarının kaynağı olduğu için, bireysel davranış standartlarındaki bir gevşemenin, kolektif eylemin standartlarının yükseltilmesiyle telâfi edilmesi mümkün değildir. Her kuşağın kendinden öncekilere göre değer yargıları değişmektedir. Ancak, ne maddî konfor arzusu, ne hayat standardımızdaki yükselme ne de toplum içinde belli bir statü güvencesine kavuşma özleminin düşük değerler arasında sayılmadığı da kesindir. İdeâl bir amacı yüceltmek uğruna, halk yığınlarına, gelecekteki beklentilerinden vazgeçmeyi telkin edebilecek cesarette bir popülist yazara rastlayabiliyor muyuz? Acaba, hiçbir reformcunun dokunmaya cesaret edemeyeceği, gelecek için yapılan bir plânda, değişmezlik sınırları içinde bırakılabilecek, saygıdeğer ve kutsal değer kutupları neler olabilir? Hiç kuşkusuz, bireyin özgürlüğü, onun hareket özgürlüğü ve konuşma özgürlüğü, artık bu dokunulmaz değerler arasında yer almamaktadır. Dokunulmaz olan, şu veya bu grubun korumaya alınmış hayat standartlan ve başkalarının da o standartlara ortak olma arzularının yasaklanması hakkıdır. Kapalı grupların üyeleriyle üye olmayanlar ve değişik ülkelerin vatandaşları arasındaki ayrımcılık giderek daha doğal karşılanır olmuştur. Toplumun çıkarı uğruna fertlerin hükümetçe mâruz bırakıldığı haksızlıklar, artık vurdumduymazlık derecesine varmış bir toplumsal kayıtsızlık konusu olmaktadır. Halkların göçe zorlanmaları, yerlerinden edilmeleri gibi en temel haklara karşı girişilmiş en kaba tecavüzlerin liberal denilen kişilerce bile sık sık onaylandığını görebilmekteyiz. Bütün bunlar, moral yanımızın incelmek bir yana giderek köreldiğini göstermektedir. Mazeret olarak söylenen şey, omlet yapabilmek için bazı yumurtaların kırılmasının kaçınılmazlığıdır. Ancak, unutmayalım ki, kırılan bu yumurtalar çoğunlukla birkaç kuşak boyunca medenî hayatın temelini oluşturmuş değerlerin ta kendisidir.

***

Bir zamanlar İngiliz halkının sâhip olmakla haklı olarak övündüğü değerlere artık daha az saygı gösterilmekte ve bu değerler giderek yok olmaktadır. Hollanda ve İsviçre gibi küçük milletler dışında özellikle İngiliz halkının, bağımsızlık, kendine güven, şahsî teşebbüs, mahâllî sorumluluk, gönüllü faaliyetlere güven, komşusuna ve farklı düşünen kişiye hoşgörü, gelenek ve göreneklere saygı, güç ve otoriteye kuşku gibi özgün değerleri vardır. İngiliz'in gücü, karakteri ve başarısının temelinde doğal eğilimlere

saygı yatar. Ne var ki, İngiliz moral dehasına vücut veren, İngiltere'nin moral iklimini yaratan, millî karakterine yön veren gelenek ve kurumlar, kolektivist gelişmenin ve dolayısıyla merkezci eğilimlerin en fazla tehdit ve tahrip ettiği şeylerdir.

Bir milletin sâhip olduğu karakteristik moral üstünlüklerin hangi koşulların ürünü olduğunu, yabancı ülkelerde yaşamış olanlar daha iyi değerlendirebilme şansına sahiptirler. Zamanımızın en acildi olaylarından biri, hiç kuşkusuz, İngiltere'nin dünyaya sunduğu yüksek değerlerin bir kısmının bu ülkede de küçümsenmeye başladığım görmektir. Bir İngiliz'in, hangi partiye mensup olursa olsun liberalizm olarak bilinen fikirler sistemiyle öteki ülkelerin çoğundan ne kadar farklı olduklarını anlayabilmesi güçtür. Liberal Par-ti'nin programından ne kadar uzakta olursa olsunlar, yirmi yıl öncesine kadar bütün İngilizler liberaldi. Bugün bile sosyalistler veya muhafazakârlar, İngiltere dışına çıktıklarında, kendileriyle pek ortak yanı olmayan çevrelerde, Naziler ve totaliteryenler arasında, Cariyle veya Disraeli'nin, Webbs'lerin veya H. G. Wells'in yazı ve fikirlerinin son derece popüler olduğunu görecekler, öte yandan, eğer içinde Macaulay ve Gladstone, J. S. Mili veya John Morley geleneğini sürdüren bir düşünce adasına rastlanırsa, bu insanların savundukları ideâllerden ne kadar uzaklaşmış olursa olsunlar, yine de onlarla aynı ruhu paylaştıklarını ve aynı dilden konuştuklarını anlayacaklardır.

Bir milletin başka milletler nezdindeki propagandasının başarı şansı, kendisinin gurur duyduğu karakteristik değerleri ve yarattığı medeniyeti diğerlerinden ayıran çizgileri yeterince vurgulamasına bağlıdır. İngiliz propagandası, bu konularda yetersiz kalmıştır denebilir. Sol entelijansiya ise uzun süre yabancı ilâhlara taptıklarından İngiliz kurum ve geleneklerindeki erdemleri hemen hemen hiç görememiştir. Bu sosyalistlerin sâhip olmakla övündükleri moral değerlerinin pek çoğunun bugün tahrip etmekte oldukları İngiliz kuramlarının ürünü olduğunu kabûl etmeleri kuşkusuz zordur. Bunun, sâdece hızlı sosyalistleri ilgilendirdiğini, yeterince eğitilmiş İngiliz sessiz çoğunluğunu ilgilendirmediğini sanmak da yanlıştır. Eğer çoğunluk, bugün geçerli politik tartışma ve propagandalardaki ifadelere göre değerlendirilirse artık İngilizlerin ne Shakespeare'in diliyle konuştukları ne de Milton'ın inanç ve ahlâkına sâhip çıktıkları iddia edilebilir.[*]

Bu koşullarda yapılacak bir propagandanın düşmanlarımız ve özellikle de Almanlar üzerinde etkili olabileceğini düşünmek saflık olur. Almanlar tam

olmasa da bu ülkeyi iyi tanırlar ve birkaç nesilden beri iki ülke insanlarındaki zihniyet farklılığını yaratan İngiliz hayatına özgü geleneksel değerlerin ne olduğunu da iyi bilirler. Onları sâdece samimiyetimize ikna etmek veya yaşama biçimlerine bir alternatif sunmak istediğimizde, kendi düşünce sistemlerine tâviz vererek başarılı olmamız mümkün değildir. Onları zaten kendilerinden ödünç aldığımız devlet sosyalizmi, real-politik, bilimsel plânlama ve korporatizm gibi bayatlamış kavramlarla kazanamayız.

İngilizler, bireyin özgürlüğü ve mutluluğu gibi yüce ideâllerden kendileri vazgeçer ve yarattıkları medeniyetin korumaya değmediği, Almanların önderlik ettiği yoldan gitmekten daha iyi bir şey olmadığı düşüncesine kapılırlarsa, gerçekte insanlık âlemine sunabilecekleri bir şey kalmamış demektir. Almanlar, hâlâ îngiliz geleneği olarak kabûl ettikleri şeyle kendi yeni ideâllerinin temelde bağdaşması zor şeyler olduğunu iyi bilirler. Onlar, seçtikleri yolun yanlış olduğuna da ikna edilebilirler. Ancak, Alman yolunda İngiliz'in daha iyi rehberlik edeceğine inandırılmaları mümkün değildir.

Yaşadıkları deneyimlerin ışığı altında, bir Alman'ın ve İtalyan'ın öncelikle isteyeceği şey, büyümüş ve âdeta canavarlaşmış bir devlete karşı korunmak, barış ve özgürlük ortamında bir kere daha kendi küçük dünyasını kurabilme imkânına kavuşmaktır. İngilizler'in yapacağı şey, insanlık âlemini PrusyalIlar'dan daha iyi düzenleyebileceklerini anlatmak değil, İngiliz ideâllerinin geçerli olduğu zamanlarda durumlarının daha bozuk olacağı gibi bir inamşı değiştirmek olmalıdır.

Eğer ideoloji savaşında başarılı olmak ve düşman ülkelerdeki dürüst unsurların desteğini kazanmak istiyorsak, bu ülkenin geçmişte savunduğu ve düşmanlarımızın sürekli saldırdığı geleneksel değerlere olan inancımızı tekrar kazanmak zorundayız. Utangaç bir üslûpla, âdeta özür dileyen teşebbüslerle ve reformist imajlarla geleneksel İngiliz değerleri ile totaliter ideâller arasında uzlaşma aradığımızı anlatarak güven ve destek bulmamız imkânsızdır. İki karşıt hayat tarzı arasındaki temel ayrılık konularına oranla son zamanlarda yaptığımız kurumsal iyileştirmeler son derece önemsizdir. Önemsenmesi gereken şey, bizim, sözünü ettiğimiz geleneklere olan sarsılmaz inancımız ve bu inançla özgür, dürüst, hoşgörülü ve bağımsız insanların yaşadığı bir ülke yaratmış olmamızdır. İdeoloji savaşında bu değerlerimizden tâviz vermemek başarımızın anahtarı olacaktır.

---

* Rekabet olgusuna karşı ileri sürülen, buğday, kahve vs. gibi tarımsal malların kasıtlı olarak tahrip edilişiyle ilgili görüş, entelektüel onursuzluğu en iyi yansıtan görüşlerden biridir. Sosyal faydası olan patent haklarının satın alınarak üretim sürecinden koparılması olayı ise daha karmaşık nitelikli ve ayrıntılı bir tartışmayı gerektirecek kadar önemli bir konudur. Ancak, şunu belirtelim ki, bir patent hakkının dondurularak saklanmasını kârlı kılabilecek şartlar, gerçekte acaba böyle bir şey toplumsal çıkar dâhilinde yapılabilir mi sorusunu sorduracak kadar istisnaîdir.

* Burada şunu vurgulamalıyız: Serbest ekonomiye hızla dönüş ne kadar çok istenirse istensin, bu, savaş zamanı kısıtlamalarının bir hamlede ortadan kaldırılabileceği anlamına gelmez. Hiçbir şey, hür girişim sistemine, bu tür bir hamlenin yol açabileceği, kısa ömürlü olmasına rağmen keskin istikrarsızlık ve yerinden oynatma olayından daha fazla zarar veremez. Problem, askerî seferberliğin bitmesi sürecinde hangi sistemi hedefleyeceğimizdir; savaş dönemi sisteminin, birkaç yıla yayılacak bir zamanlamayla, dikkatle düşünülmüş, kontrollerin daraltılması politikası tarafından daha sürekli düzenlemelere dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği değildir.

* İnsanın sorumluluklardan kurtarılması ideâli, sosyalizm totaliteriz-me yaklaştıkça gitgide daha açıkça ifade edilir hâle gelir. Bu. İngiltere'de, en açık biçimde, İngiliz sosyalizminin en son ve en totaliter biçimi olan, Sir Richard Acland'ın "Common-Wealth" hareketinde ifade edilmektedir. O'nun vaadettiği yeni düzenin esas yüzü, bu düzende, toplumun bireye "kendi hayatını düzenlemek uğruna boşu boşuna canını sıkmıyor musun?" diyecek olmasıdır. Şüphesiz, sonuçta, "Bireyin bizim olanaklarımızla istihdam edilip edilmeyeceğine ve nasıl, ne zaman ve ne şekilde çalışacağına bir bütün olarak toplum karar vermelidir." Ve toplum "yan çizen için, çok müsamahalı şartlarda, kamplar oluşturmak" zorunda kalacaktır. Yazarın, Hitler'in "nihaî olarak insanlığın gerekli bir parçası olan şeye rastlaması (yoksa onu kullanmak ihtiyacını duyması mı?)"nı keşfetmesi şaşırtıcıdır. (Sir Richard Acland, The Forward March, 1941, s. 127,126,135 ve 32).

* Bu bölümde şimdiye kadar birden çok defa J. Milton'a atıf yapılmasına rağmen, burada ancak bir yabancının zikredeceği bir ifadeye daha atıfta bulunmamak kabtl görünmemektedir: "İngiltere'ye milletlere nasıl yaşanacağını öğretme geçmişini unutturmamalıyız." Şurası önemlidir:

Bizim neslimiz Milton'm Amerikalı ve İngiliz pek çok eleştiricilerini gördü. Bunların ilki, Ezra Pound, savaş boyunca İtalya'dan yayın yapmaktaydı.

Uluslararası Düzenin Geleceği

Demokrasi için düşünülebilecek en etkili fren sistemi federasyondur. Federal yapı, hükümete kesin olarak tarif edilmiş bazı haklar devrederken, egemenlik gücünü bölüştürüp dağıtmak suretiyle onu sınırlayabilmektedir. Bu sistem, sâdece çoğunluğun değil, tüm halkın gücünü de frenleyebilen tek sistemdir.

Lord Acton

Dünyada 19. yüzyıl liberalizmînden vazgeçmeyi pek pahalı ödeyen alan, uluslararası ilişkiler alanıdır. Tecrübeyle elde edebileceğimiz dersin henüz çok az bir kısmını öğrenmiş bulunuyoruz. 'Arzu edilebilen ve 'uygulanabilen kavramlarının vaadettiklerinin tamamen aksini doğurduğu başka bir alan mevcut değildir.

Son yılların bize öğrettiği ders ulusal düzeyde bağımsız ekonomik plânlama uygulamalarının nihaî etkilerinin sâdece ekonomik bakımdan zararlı olmakla kalmayıp, uluslararası düzeyde de ciddî sorunlara yol açmasıdır. Başkalarına ne kadar zarar verirse versin her ülke kendi kısa vâdeli çıkarlarının gerektirdiği tedbirleri almakta serbest olduğu sürece uluslararası düzenin ve sürekli barışın sağlanmasının güç olduğunu belirtmeye gerek bile yoktur. Ekonomik plânlama modellerinin pek çoğu, dışarıdan gelecek etkilere kapalı olmayı sağlayabilirse başarılı olabileceğinden sonuçta böyle bir plân insan ve mal hareketlerine konan kısıtlamalar manzumesi hâline dönüşmektedir.

Bunun kadar açık olmayan, fakat barışa en azından aynı ölçüde zarar verici olan bir diğer faktör, bir ülkenin sâkinlerinin sunî olarak teşvik edilmiş ekonomik dayanışmasından ve plânlama tarafından ülke ölçeğinde yaratılan yeni karşıt çıkar gruplarından kaynaklanır. Her millet kendisini kaynaklarının mutlak sâhibi olarak görmeye başlar ve uluslararası ekonomik ilişkiler bireyler arası ilişkiler yerine, giderek bir milletin bağımsız organize bir ticarî grup şeklinde yer aldığı ilişkiler hâline dönüşürse, milletler arasında kıskançlık ve husumetin başlayacağından hiç şüphesiz olmasın. Hammadde veya piyasa rekabetinde organize grupların yerini devletlerin almasının uluslararası husumeti azaltacağını sanmak son derece yanıltıcıdır.

Bunun anlamı, sâdece 'rekabet' kavramının yerini 'güç yarışması' kavramının alması, yani bireyler arasında kuvvete başvurulmadan sürdürülen rekabetin, yüce bir yasaya tâbi olmayan silâhlı güce sâhip devletler arasında geçmesidir. Kendi davranışlarının en yüce yargı makamı olan milletlerinin açık menfaatinden başka hiçbir kayda tâbi olmayan devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin, sonunda bu ülkeleri güç çatışmasına götürmesi kaçınılmazdır.[*]

Mevcut eğilimlerin, 1939 öncesinde olduğu gibi, bu doğrultuda gelişmelerini teşvik ettiğimizde nasyonal sosyalizmi yenmekle birbirlerinden sâdece detaylarda ayrılan fakat hepsi de totaliteryen olan ve aralarında aşırı ölçüde çatışan çok sayıda nasyonal sosyalizmi barındıran bir dünya yarattığımızı anlamakta gecikmeyeceğiz. Almanlar, bu yola ilk giren bir ulus olarak barışı bozan bir kimlikte göründüler.[*] Ötekiler de onu izlemekte gecikmediler.

***

Bu tehlikeleri kısmen de olsa görebilenler bile, ekonomik plânlamanın uluslararası bir düzeyde ve süper-nasyonal bir otorite tarafından yapılması gerektiği yanılgısına düştüler. Bu iddialı formülü ileri sürenler, önerilerinin yaratabileceği sıkıntı ve tehlikelerin farkında değillerdir. Ekonomik olayların ulusal düzeyde bilinçli olarak yönlendirilmesinin yaratacağı sorunlar, aynı olayların uluslararası düzeyde düzenlenmesi durumunda yaratacağı sorunların yanında çok daha önemsiz kalacaktır: Üniter plâna tâbi tutulanlar arasındaki ölçek ve değer farklılıkları arttıkça, plânlama ve özgürlük arasındaki uzlaşmazlık daha ciddî boyutlara varmaktadır. Küçük de olsa bir toplumun ekonomik hayatını plânlamanın yanında, bir ailenin ekonomisini plânlarken karşılaşacağı sorunlar kuşkusuz daha küçük ve önemsizdir. Ancak, ölçek büyüdükçe amaçların sırası üzerindeki mutabakat, dolayısıyla da kuvvet ve zor kullanma mecburiyetinden kaçınabilme imkânı azalmaktadır. Gerçekten küçük bir cemiyette, gerek temel hedeflerin öncelikleri üzerindeki, gerekse değer yargıları üzerindeki mutabakat olasılığı daha güçlüdür. Oysa, camia genişlediğinde, görüş beraberliği zayıflamakta, sonuçta da kuvvet kullanma zorunluluğu güçlenmektedir.

Ülkelerinde hiç kimsenin hayat standardının belli bir seviyenin altına düşmemesini temin amacıyla, herhangi bir ülke halkını kendi demir endüstrisi veya tarımına yardım etmek için fedakârlık yapmaya ikna etmek

zor değildir. Yaşama alışkanlıkları, düşünme tarzları bize yakın olan halklara yardım etmek, çalışma koşullarını değiştirmek veya gelir dağılımını düzeltmek için bazı fedakârlıklar yapabiliriz. Ancak, Batı Avrupa gibi geniş bir bölge için yapılabilecek bir plânın moral temellerden yoksun olacağı açıktır. 'Bölüşüm adâlet'i gibi bir ideâl uğruna bir Norveç'li balıkçının, bir Portekizli meslektaşına yardım edeceğini veya HollandalI bir işçinin Convetry'deki bir imâlâtçıya yardım maksadıyla satın alacağı bisiklete daha yüksek bir bedel ödeyeceğini, ya da İtalya'nın sanayileşmesine yardım için Fransız köylülerinin daha fazla vergi ödeyeceklerini kim ileri sürülebilir?

Halkın büyük bir bölümü bu güçlüğü göremiyorlarsa bunun nedeni, kendilerinde, bilinçli veya bilinçsiz, bu sorunları âdil ölçülerde çözebilecek bir kapasite vehmetmeleridir. İngiliz halkı, kendilerine böyle bir proje sunulduğunda, Büyük Britanya'nın ekonomik gelişmesinin temel çizgilerinin İngiliz olmayan çoğunluk tarafından belirleneceğini, ötekilerden daha rahat anlayabilen bir halktır. Buna rağmen, ne kadar demokratik bir biçimde teşkil edilmiş olursa olsun, bu ülkede ne kadar insan, İspanya demir endüstrisinin Güney Galler'dekinden daha öncelikli olduğuna veya optik sanayiinin İngiltere'den kaldırılıp Almanya'da yoğunlaştırılmasına karar veren bir uluslararası otoritenin kararlarına uymaya hazırdır?

Çok sayıda farklı milletin yaşadığı geniş bir âlemin demokratik bile olsa plânlanarak yönetilmesinin, küçük bir plânlamacı grubunun çoğunluk için doğru olduğuna inandığını şeyleri zorla kabûl ettirmek istemesi ve bu amaçla da kaba kuvvete gerek duyması gibi bir tehlikesi vardır. Kesin olarak Almanlar'ın hedeflediği türden bir Grossraumwirtsehaft, bir üstün ırk, bir Herrenvolk tarafından hedeflerinin diğer insanlara merhametsizce empoze edilmesi yoluyla başarıyla gerçekleştirilebilir. Küçük insanların Almanlar tarafından gösterilen ideâllerinin ve isteklerinin hepsinin zâlimliğini ve saygınsızlığım onların öznel kötülüklerinin bir işareti olarak görmek yanlıştır. Bu, onların bütün bunları kaçınılmaz lalan vazife anlayışlarının sonucudur. Değerleri ve ideâlleri birbirinden çok farklı halkların ekonomik hayatlarını yönetme görevi gayri ahlâkî biçimde güç kullanmayı gerektirir.[*]

Karar veren otorite ne kadar ideâlist ve diğergam olursa olsun durum değişmez. Uluslararası ilişkilerdeki dürüstlük ve fazilet ölçüleri öteki

ülkelerden hiç de geri olmayan İngiltere'de bile, şimdiden, kazanılacak bir zaferden sonra savaş zamanı yaratılan sınaî kapasitenin barış zamanında tam kullanılması için gerekli şartların hazırlanması, Avrupa'nın yeniden inşasının İngiliz sanayiinin ihtiyaçlarını da gözeterek düşünülmesi ve her İngiliz'in kendisine en uygun bulduğu işte çalışabilme imkânının sağlanması için fırsat bilinmesi gibi dileklerin ses-lendirildiğini duymaktayız. Burada düşündürücü olan şey, sözünü ettiğimiz temennilerin bu amaçla güç kullanımının ne kadar ahlâk dışı olacağının farkında bile olmadan son derece mâsumâne ve doğal bir biçimde dile getirilmesidir.[*]

***

Değişik milletlerin ekonomik hayatlarının demokratik usûllerle tek merkezden yönetilebileceği inancının oluşmasında en etkili olan şey, muhtemelen karar alma yetkisi halkın kendisine bırakıldığında, çalışan sınıfların menfaat birliğinin iktidardaki sınıflar arasındaki farklılıkları yok edeceği düşüncesidir. Oysa, tek bir milletin hayatını plânlama teşebbüslerinin yarattığı ekonomik çıkar çatışmalarının bu sefer kuvvet kullanımı yoluyla değişik milletler arasında çıkar çatışmaları şeklinde görünmesi hâlinde çok daha şiddetli olacağını düşündüren pek çok neden vardır. Uluslararası plânlama otoritesinin karar vereceği sorunlar üzerinde değişik milletlerin çalışan sınıflarının çıkar ve düşünce farklılığının boyutlarının tek bir ülkedeki değişik sınıfların çıkar ve düşünce farklılığından daha büyük olacağı kesindir. Yoksul olan ülkede çalışan bir işçi için, onun düşük ücret rekabetine karşı asgarî ücret mevzuatıyla korunmak isteyen daha şanslı bir meslektaşının bu talebi, öteki ülkelerdeki meslektaşlarından daha düşük ücretle çalışıp doğal dezavantajını yenerek yaşama koşullarını düzeltebilme şansının yok edilmesi anlamına gelir. Böylece bir işçi için daha mekanize olmuş ve donatımlı ülkedeki meslektaşının beş saatlik çalışma ürünü karşılığında, on saatlik bir çalışmanın ürününü verme zorunda kalması da herhangi bir kapitalistin uyguladığı 'sömürü' den farklı değildir.

Uluslararası düzeyde plânlanmış bir sistemde daha zengin ve güçlü milletlerin daha yoksul olanlarda yaratacağı kin ve kıskançlığın, serbest bir düzendekinden daha yüksek olacağı açıktır. Çünkü yoksullar, istediklerini yapabilme özgürlüğüne sâhip olduklarında çok daha çabuk kalkınabileceklerine inanırlar. Değişik halklar arasında bölüşüm adaletinin sağlanması uluslararası otoriteden beklenen bir görev hâline geldikçe,

sosyalist doktrinin kaçınılmaz gelişme olarak nitelediği sınıf çatışması, değişik ülkelerin çalışan sınıflarının mücadelesine dönüşecektir.

Günümüzde hâlâ 'hayat standartlarının eşitlenmesi için plânlama'dan söz edebilen zihni bulanık insan sayısı az değildir. Öğretici olacağından söz konusu önerilerin nelere sebep olabileceğini biraz daha yakından görmek gerekir. Günümüzde plâncılarımızın özellikle plânlamak istediği bir bölge vardır: Danube havzası ve Güney Doğu Avrupa Bölgesi. Bölgenin ekonomik şartlarının iyileştirilmesi, sâdece ekonomik değil, insanî nedenlerle ve gelecekte Avrupa'da barışın tesisi için âcilen istenmektedir. Ancak, bu kalkındırma arzusu, mutlaka sâdece tek bir master plânla yönlendirilen ve çeşitli sanayi dallarını merkezî bir otoritenin daha önce hazırladığı bir plâna göre koordine eden ve mahâllî girişimlerin başarı ölçütünü plândaki hedeflere göre belirleyen bir plânlı kalkınma anlayışını gerektirmeyebilir. Bu bölge için “Tennessee Vadisi İdaresi” türünden bir kuruluş yaratılamayacağından ne bölgede yaşayan değişik ırkların yıllar sonraki nispî gelişme hızlarını önceden kestirebilmek ne de bireysel özlem ve arzuları tek bir hedefe tabî tutmak mümkün olabilecektir.

Bu türden bir plânlama, çeşitli taleplere ilişkin öncelik sıralaması yapmak zorundadır. Hayat standartlarının eşitlenmesini plânlayabilmek için çeşitli talepler, plânlamacının kafasındaki tercih modeline göre bir öncelik sırasına tâbi tutulacak; talepleri ertelenenler, sabırlı olmaya ve plâncılara gerekli girişimleri yapabilme fırsatı tanımaları hâlinde, kısa zamanda hedeflerine ulaşabileceklerine ikna edileceklerdir. Ancak, yoksul Romen köylüsünün taleplerinin daha yoksul bir Arnavut'tan daha âcil olup olmadığını veya bir Slovak çobanın ihtiyaçlarının bir Sloven meslektaşınınkinden daha büyük olup olmadığını belirlememize yarayacak bir ölçüt mevcut değildir. Eğer hayat standartlarının yükseltilmesi üniter bir plâna göre yapılacaksa, herhangi bir kişinin değişik talepleri erdemlerine göre sıralayıp aralarında seçim yapması ve böyle bir plân uygulamaya konacaksa plânlanan bölgedeki bütün kaynakların plânın emrine verilmesi gerekir. Kendi hesaplarına çalıştıklarında daha başarılı olacaklarına inananlar da buna dâhildir. Bu insanlar, taleplerine plânda tanınan öncelik sırası düşükse, talepleri daha öncelikli kabûl edilen insanların ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak zorunda kalacaklardır. Böyle durumlarda herkes haklı olarak, mevcut plân yerine başka bir plân kabûl edilseydi durumunun daha iyi olabileceği ihtimâlini düşünecek ve hakettiğini sandığı konumdan hâldin

güçler tarafından daha düşük bir konuma mahkûm edildiği kamsına varmakta gecikmeyecektir. Her biri diğerine üstünlük taslayan küçük milletlerin yer aldığı bir bölgede, haksızlığa uğramışlık duygusuna karşı başvurulacak tek araç kuvvet kullanımı olacaktır. Bunun pratikteki anlamı, söz gelimi, İngiltere'nin, gücünü de kullanarak MakedonyalI mı yoksa BulgaristanlI bir köylünün mü hayat seviyelerinin daha çabuk yükseltilmesi gerektiği, ya da Çek mi, yoksa Macar madencilerin mi Batı Avrupa standartlarına daha çabuk kavuşturulacağı konusunda karar alma yetki ve sorumluluğuna sâhip olmasıdır. Merkezî Avrupa halkının büyük çoğunluğunun kendi dışında alınacak ve kendisine zorla kabûl ettirilecek kararların alındığı düzeni son derece adâletsiz bulacağını ve kaderine karar veren bu güce karşı ortak nefret duygusuyla karşı çıkacağını tahmin edebilmek için insan psikolojisi üzerine büyük bilgi sâhibi olmak gerekmez.

Birçok kimsenin, dürüst biçimde, işi üstlenmelerine müsaade edildiği takdirde bütün problemleri âdil ve tarafsız biçimde çözeceklerine inanmalarına ve kısa sürede şüphe ve nefretin kendilerine çevrildiğini gördüklerinde içtenlikle şaşıracak olmalarına rağmen, iyilik yapmak istedikleri kimselerin itaatsiz (inatçı) olduğu görüldüğünde zoru ilk kullanacaklar ve insanları onların menfaatleri olarak telâkki ettikleri şeye zorlamakta büyük merhametsizlik gösterecekler de onlardır. Bu tehlikeli ideâlistlerin görmediği, ahlâkî sorumluluk faraziyesinin, bir kimsenin ahlâkî görüşlerinin zorla diğer topluluklarda egemen olanlara üstün kılınmasıdır. Bu tür bir ahlâkî sorumluluk anlayışı insanları ahlâka uygun davranmanın imkânsız olduğu bir konuma koyabilir. Muzaffer milletlere böyle imkânsız bir ahlâkî sorumluluk görevi yüklemek onları ahlâkî olarak bozmanın ve gözden düşürmenin (itibarını kırmanın) mutlak bir yoludur.

Yoksul milletlere kendi ekonomik hayatlarını geliştirme ve standartlarını yükseltme çabalarında elimizden geldiğince yardımcı olmaya gayret edebiliriz. Bir uluslararası otorite, düzeni korur ve halkın kendi hayatını geliştirme çabalarını sağlayacak şartları yerine getirebilirse ekonomik refaha çok büyük katkılarda da bulunabilir ve bu girişimiyle de takdir edilebilir. Ne var ki, merkezî bir otorite, kaynak dağılımına müdahale eder, pazarları paylaştırır ve hür ekonomik teşebbüslere müdahale eder, onaylamadığı teşebbüslere yatırım uygulamaya kalkarsa haklılığım kaybeder.

***

Tüm bu tartışmalardan şu sonuca varabiliriz: Sözünü ettiğimiz sıkıntıları, bazı uluslararası otoriteleri sâdece ekonomik bir güçle teçhiz ederek yenmemiz mümkün değildir. Aksine, bir düşünce, ekonomik plânlama olayım uzmanların son derece objektif bir tarzda yürüttüğü, sâdece teknik bir iş olarak gören ve hayatî önemdeki konuların politik otoritelere bırakıldığını sanan bir yanlış kanaâtin sonucudur. Daha yüce bir politik gücün denetimine tâbi tutulmayan bir uluslararası otoritenin, hangi spesifik alanla ilgilenirse ilgilensin, elindeki gücü düşünebilecek en tiranik ve sorumsuz bir biçimde kullanabileceğinden şüphe edilmesin. Dünya kaynaklarının organizasyonunu, günümüzde giderek popülarite kazanan bir düşünceye göre oldukça özerk kuruluşlara bıraktığımızda, devletlerin tümünün kabûl ettiği fakat doğrudan hiçbirine tâbi olmayan kapsamlı bir tekeller sisteminin temelini atmış oluruz. Böyle bir sistem, yönetimlerine ne kadar güven duyarsak duyalım, özünde, bazı özel çıkarları özenle kollayan, düşünülebilecek en sahtekâr sistem olacaktır.

Zorunlu hammaddelerin bilinçli olarak kontrol ve dağıtımını öngören müstakbel bir ekonomik düzenin temeli olarak öne sürülen, görünüşte mâsum bu önerilerin sonuçlarım yeterince tahlil edebildiğimiz zaman ne kadar büyük politik sorunlar ve moral tehlikeler yaratmaya müsait olduğunu anlamakta gecikmeyiz. Petrol, kalay, kauçuk ve kereste gibi hammadde kaynaklarının kontrolünü ele geçiren kuruluşlar, dünyadaki tüm sanayi dallarının kaderini de ele geçirmiş olurlar. Arzın artmasına veya üreticilerin fiyatlarının ve gelirlerinin düşmesine karar verirken bu güç, yeni bir endüstrinin kurulup kurulamayacağını da dolayısıyla belirleyerek, bazı özel çıkarları özellikle kollayabilme imkânıyla da pek çok çıkar grubunu zor durumda bırakabilir. Bütün temel hammadde kaynaklarının böyle bir denetimi, denetimcinin izni olmadan yeni kalkınma plânlarının yapılamayacağı anlamını taşır. Aynı şeyin, uluslararası pazar paylaşımı veya doğal kaynakların geliştirilmesi ile ilgili uluslar- arası anlaşmalar için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

En sıkı realistler gibi görünen ve bir uluslararası siyaset düzeninin mümkün olduğuna inananları alaya almak için hiçbir fırsatı kaçırmayan kimselerin ekonomik plânlamanın farklı insanların hayatlarına daha derinden ve sorumsuzca müdahalesini daha gerçekleştirilebilir bulması ilginçtir. Onların, şimdiye kadar kanun hâkimiyetini sağlamakta bile yetersiz

kalan güç bir uluslararası yönetim aygıtına verilince, bu gücün bencil olmayan bir biçimde ve genel rızaya uygun şekilde kullanılacağına inanması da dikkat çekicidir. Şurası aşikârdır ki, milletler rıza gösterdikleri formel kurallara uyabilirler, fakat uluslararası ekonomik plânlamanın içerdiği yönlendirmeye asla teslim olmazlar. Yani, oyunun kurallarını kabûl edebilirler, fakat ihtiyaçlarının ve gelişme derecelerinin çoğunluk oyu tarafından belirlenmesini kabûl etmezler. Bir yanılgıya düşerek başlangıçta bu tür kuvvetleri bir uluslararası otoriteye teslim etseler bile, kısa sürede, devrettikleri şeyin sâdece teknik bir vazife değil, hayatlarının özünü alakâdar eden en kapsamlı güç olduğunu göreceklerdir.

Açıkça görülen şey, devletlerin, üzerinde uzlaştıkları formel kurallara uyma zorunluluğuyla bağlanırken, uluslararası ekonomik plânlamanın yönetiminin gerektirdiği prensiplere hiçbir zaman uymayacakları, yani oyunu kurallarına göre oynamaya yanaşmayacaklardır. Çünkü hükümetler, kendi ihtiyaçlarının öncelik sırasını ve bu önceliklere göre belirledikleri kalkınma hızlarını uluslararası bir iradenin icazetiyle değil, ancak kendi haklarının çoğunluğunun oyuyla belirlerler. Uluslararası plânlama önerilerinin gerçekçilik boyutunu özellikle vurgulayanlar, aslında 'uluslararası' adının kamufle ettiği güçlü devlet çıkarlarını kollama işlevlerinde son derece gerçekçidirler. Başlangıçta, uluslararası bir otoriteye ekonomik güç transferinin yararına inandırılmış küçük devletler, sonunda, transfer ettikleri şeyin, sâdece ekonomik güç değil, kendi hayatlarının pek çok boyutunu ilgilendiren şümûllü bir güç olduğunu ve yarattıkları dışsal bir güce karşı çıkmanın ne kadar zor olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir.

İlginçtir ki, merkezî olarak yönetilen bir Yeni Ekonomik Avrupa Düzeni'nin en ateşli savunucuları, Fabiancı ve Alman Öncüleri gibi ferdiyetçiliği ve küçük devlet haklarını en fazla küçümseyenler arasından çıkmaktadır. Bu ülkede, iç politikadan çok uluslararası politika zemininde totaliter eğilimin temsilciliğini yapan Profesör Carr, meslektaşlarından birine, "küçük ve egemen devletlerle bir arada yaşayabilen Nazi hayat tarzı benimsenirse, savaşa ne gerek var?”[*] gibi bir soruyu da sordurabilmiştir. Bu konularda, The Times ve New Statesman[*] gibi farklı yayın organlarında son zamanlarda yayınlanan aşırılıkların, küçük müttefiklerimiz üzerinde, savaş zamanında gerçekleştirebildiğimiz iyi niyet stokumuzun kısa zamanda yokedilmesini ne kadar kolaylaştırdığını göreceğiz.

***

Küçük devletlerin haklarını çiğnemeyi düşünebilenlerin haklı olduğu tek şey, savaştan sonra sürekli bir barış düzeni gerçekleştirebilmek için, küçük olsun büyük olsun devletlerin, ekonomik alanda kayıtsız şartsız egemenliklerinin sınırlanması zorunluluğudur. Ancak, kısıtlamanın anlamı, insanların ulusal düzeyde, kendi kaynaklarını akıllıca kullanabilme yeteneklerinin yokluğu nedeniyle, güçlü süper devlet kurmak gibi, milletlere kendi kaynaklarını nasıl kullanabileceğini gösteren uluslararası güçlü otoriteler tesis etme arzusu değil, sâdece değişik milletlerin komşularına zarar verebilecek eylemlerini sınırlayan, kendi içinde bir devletin yapabileceklerini târif eden kuralar dizisine uymayı sağlayabilen otoritenin tesisidir. Böyle bir otoritenin gerek duyduğu güçler, kendisine, her türlü kısıtlayıcı tedbirlere karşı “hayır” diyebilme imkânı verebilmelidir.

Şimdi genellikle inanıldığı gibi, bir uluslararası ekonomik otoriteye ihtiyacımız olduğu ve aynı esnada devletlerin de kendi sınırsız egemenliklerini muhafaza edebileceği doğru değildir. Tam tersi doğrudur. İhtiyacımız olan ve elde etmeyi umabileceğimiz şey, sorumsuz uluslararası otoritelerin ellerine daha fazla güç vermek değildir, tam tersine, ekonomik çıkarları denetim altında tutabilecek ve ekonomik çıkarlar arasında ihtilâf çıktığında, kendisi ekonomik hayatta yer tutmadığı için kuralları koruyabilecek bir üstün siyasî güçtür. İhtiyaç, farklı insanları (milletleri) ne yapmaları gerektiği konusunda yönlendirme gücüne sâhip olmayan, onların diğer insanlara zarar vermesini önlemeye muktedir bir uluslararası siyasî otoritedir. Uluslararası otoritenin sâhip olması gereken güç, son zamanlarda devletlerin sâhip olmayı arzuladığı güçlerden farklı olup, barışçı ilişkileri ve ultra-liberal laissez-faire'ci bir devletin gücünü korumaya yetecek, asgarî seviyede bir güçtür. Ulusal düzeydekinden daha fazla olacak biçimde, uluslararası otoriteye verilebilecek güçler, kanun hâkimiyeti tarafından sıkı bir biçimde sınırlandırılmalıdır. Devletlerin, ekonomik yönetimin birimleri hâline gelme süreci hızlanıp, çıkar çatışmaları bireylerden devletlere intikal ettikçe, böyle süper-nasyonal bir otoriteye duyulan ihtiyaç da artacaktır.

Devletlerin, iç işlerinde serbest bırakılırken, yeterince tanımlanmış ve sınırlandırılmış bazı güçlerini, uluslararası bir hükümete transfer ettiği yönetim tipi federasyondur. Federasyon tipi bir idarenin, farklı milletlerin meşru bağımsızlık arzuları üzerinde haksız baskılar ve kısıtlamalar getirmeksizin gerçekleştirebilecekleri tek meşru uluslararası birlik olma

özelliğini bozabilecek nitelikte ve Federal Birlik gibi tüm dünyayı kapsayacak bir federal yapı isteyen sağlıksız çağrılara da meydanı boş bırakmamak gerekir.* Kuşkusuz federalizm, uluslararası olaylara demokrasinin uygulandığı, insanlığın keşfettiği, en barışçı değişim yöntemidir. Ancak, burada açık ve kesin olarak sınırlandırılmış güçlerin yarattığı bir demokrasi söz konusudur. Değişik ülkeleri bir araya getirip eriterek merkezî bir devlet kurmak gibi uygulanması hiçbir zaman mümkün olmayacak bir ideâlin dışında uluslararası hukukun uygulanabileceği tek düzen federalizmdir diyebiliriz. Halkın birbirini öldürmesini önlemek istediğimizde, cinayetin arzu edilmeyen bir eylem biçimi olduğu konusunda deklarasyon yayınlamayla yetinmeyip, onu önlemek için bir otoriteye güç ve yetki veririz. Aynı şekilde, yeterli yaptırım gücü olmayan bir uluslararası hukuk da düşünülemez. Uluslararası bir gücün oluşturulmasını en fazla engelleyen şey, onun modern bir devletin sâhip olduğu güçlere kumanda edebilme zorunluluğu düşüncesidir. Oysa, federal sistemdeki güç dağılımı nedeniyle böyle bir zorunluluk söz konusu olmayacaktır.

İktidarın bölüştürülmesinin, hem uluslararası hem de millî devletin gücünü sınırlamak gibi bir işlevi vardır. Federasyonun en önemli avantajlarından biri, zararlı plân türlerine kapıyı kaparken, yararlı plânlara zemin kazandırabilmesidir.* Federasyonun, kısıtlamacılığın pek çok türünü engelleyebilme kabiliyeti vardır. Federatif bir sistemin erdemi, teker teker ülkenin eskiden olduğu gibi mümkün olduğunca güçlenme arzusu gibi saplantılarını gereksiz kılması ve merkezîleşme sürecini bir ölçüde tersine çevirerek, merkezî devlet güçlerinin mahâllî otoritelere devrini kolaylaştırmasıdır.

Bu arada hatırlatmaya değer şey, ayrı ayrı ülkelerin önce federal gruplar içinde eritilip sonunda tek bir federasyon hâline getirilmesi düşüncesinin hemen hemen tüm 19. Yüzyıl liberal düşünürlerinin en büyük ideâllerinden biri oluşudur. Ancak, 19. Yüzyıl liberalleri çeşitli devletlerin oluşturduğu bir federal organizasyonun, kendi prensipleri için ne kadar önemli bir tamamlayıcı unsur olduğunu yeterince kavrayabilmiş de değillerdi.* Fakat, aralarında federalizme inançlarım bir nihaî hedef olarak ilân etmeyen pek az kimse vardı.* 20. Yüzyıl'ın yaklaşmasıyla birlikte, real politik, daha muzaffer çıkışını yapmadan ütopik ve uygulanma kabiliyeti olmayan bir düş olarak arka plâna itildi.

Büyük çapta bir uygarlığı tekrar inşa edecek değiliz. Genellikle küçük halk topluluklarının hayatında güzellik ve ahlâk boyutları göze çarparken; büyük halk topluluklarında ise merkezîleşmenin yıkıcı zararlarından korunabildikleri ölçüde daha büyük bir refah ve mutluluk olgularına rastlanır. Egemenliğin ve önemli kararlar alma işlevinin, ortalama bir insanın algılayamayacağı kadar büyük organizasyonlara devredildiği yerlerde, demokrasiyi koruyup geliştirme şansımız çok düşüktür. Yerel yönetimlerin yeterli ölçüde geliştirilmediği yerlerde demokrasi sağlıklı işlemez. Unutmayalım ki, yerel yönetimler bir yandan halkın çoğunluğunun yakından tanıdığı işlerde sorumluluk almanın ne olduğunun öğrenilerek uygulanabildiği ve bir yandan da politik hareket tarzım halkın ihtiyaçları konusundaki teorik bilgilerin değil, yakın komşuluk ilişkilerinin belirlediği yerlerdir. Bu yönetimler, ortalama bir vatandaşın, yakından tanıdığı bir dünyayı ilgilendirdiği için, kamusal işlere fiilen katılabildiği yönetimlerdir. Politik kararların boyutları, esaslarını sâdece bürokratların anlayabileceği kadar büyürse, özel kişilerin yaratıcı atılmaları frenlenmiş olur. Bu konuda İngiltere gibi çok büyük ve gelişmiş ülkelerin bile Hollanda ve İsviçre gibi küçük ülkelerin tecrübelerinden öğrenebileceği çok şeyler vardır. İçinde küçük devletleri barındıracak bir dünya yaratabilirsek hepimiz kazançlı çıkarız.

Ancak, küçük devletler gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde bağımsızlıklarını, sâdece, değişmez, sağlam bir hukuk sistemi içinde ve egemen bir otoritenin ancak bu amaçla güç kullanabileceği bir sistemde koruyabilirler. Ortak hukuk düzenini uygularken uluslararası otorite çok güçlü olmak zo-rundayken, yapısının gerek uluslararası gerekse ulusal otoritelerin tiranik hâle gelmesini önleyecek şekilde inşa edilmesi gerekir. Bir gücü sınırlayamazsak, o gücün kötüye kullanımını da önleyemeyiz. Bu savaşanı sonunda, gâlip gelecek olan büyük devletlerin, kendilerini tatbik etme gücüne sâhip oldukları bir kurallar sistemine tâbi kılarak, bu kurallar sistemini başkalarına da kabûl ettirebilme moral hakkına sâhip olduklarını da görme şansımız olacaktır.

Devletin ferdin üzerindeki egemenliğini fiilen sınırlayabilen uluslararası otorite barışın en iyi teminatlarından biri olacaktır. Uluslararası hukuk, hem devletin fert üzerindeki, hem de süper devletlerin ulusal topluluklar üzerindeki despotizmini önleyen bir güvence hâline dönüştürülmelidir. Hedefimiz, tüm güçleri kendinde toplamış bir süper devlet veya zayıf

bağlarla oluşturulmuş bir özgür milletler cemiyeti değil, özgür insanların oluşturduğu bir topluluk olmalıdır. Gelecekteki düzen, şimdiye kadar samimî olduğumuzu ve müşterek menfaatlerimiz için öteki milletlere konulmasını istediğimiz kısıtlamaların kendi teşebbüs özgürlüğümüze de konulmasına hazır olduğumuzu kanıtlayabilmek konusunda önemli bir sınav olacaktır.

Akıllı bir şekilde kullanıldığında federal organizasyon prensibi dünyanın en çetin sorunları için bile en iyi çözümlerden biri olabilir.

Ancak, uygulanması son derece güç olan bu prensibin, kapasitesinin ötesinde zorlandığında, bizi başarısızlığa götürebileceğini de unutmamak gerekir. Yakında, büyük bir ihtimâlle, düşünülen uluslararası organizasyonun çok kapsamlı ve cihanşümul olması için yoğun çabalar gözlenecek, hatta Milletler Cemiyeti türünden yeni bir kurum oluşturulması zorunluluğu hissedilecektir.

---

* Kısaca temas edebildiğimiz bütün bu noktalar ve diğerleri hakkında, bkz.: Lionel Robbins, Economic Planning and International Order, 1937, değişik sayfalar.

* Özellikle bakınız, James Burnham, The Managerial Revolution, 1941.

* Diğer ülkelerin olduğu kadar bu ülkenin kolonyal tecrübesi de açıkça göstermektedir ki. kolonyal gelişme olarak bildiğimiz ılımlı plânlama biçimleri dahi, istesek de istemesek de, belirli değerlerin ve ideâllerin yardım etmeye çalıştığımız kimselere empoze edilmesini gerektirmektedir. Hakikâten, bu tecrübe en enternasyonal zihniyetli kolonyal uzmanları dahi kolonilerin 'enternasyonal' idaresinin uygulanabilirliği hakkında şüpheye itmiştir.

* Eğer hâlâ güçlükler görülmüyorsa yahut küçük bir iyi niyetle bütün güçlüklerin üstesinden gelinebileceği inancı hâlâ sürdürülüyorsa, dünya ölçeğinde ekonomik faaliyetin bir merkezden yönetilmesinin implikasyonlarını izlemek yararlı olabilir. Bunun, aşağı yukarı, beyaz adamın hâkimiyetini sağlama bağlama teşebbüsü anlamına geleceği ve diğer ırklar tarafından böyle görüleceği konusunda bir şüphe olabilir mi? Avrupa ırklarının gönüllü olarak yaşama standartlarının ve büyüme seviyelerinin bir Dünya Parlâmentosu tarafından belirlenmesine razı olacağına inanan aklı başında bir kişi buluncaya kadar, bu tür plânları

sâdece gülünç bulabilirim. Fakat, bu, maalesef, eğer dünya yönetimi prensibi gerçekleştirilebilir bir ideâl olursa haklılaştırılabilecek belirli tedbirlerin ciddî biçimde savunulmasını önlemez.

* C. A. W. Manning, Carr'ın Conditions of Peace adlı eseriyle ilgili bir değerlendirme yazısı, The International Affairs Review Supplement, Haziran 1942.

* Yakın zamanda bir haftalık dergide işaret edildiği gibi "Carr'ın etkisinin New Statesman ve The Times'de görülmeye başlamış olması ilginçtir. "Four Winds", Time and Tide, 20 Şubat 1943.

* Son yıllarda federalist yayınların sayısı o kadar arttı ki. aralarında son derece önemli sayılabilecek birkaç tanesi dikkatlerden kaçtı. Bunlardan bir tanesi Avrupa'nın siyasal yapısının ana hatlarının belirleneceği gün, özellikle danışılması gereken küçük fakat önemli bir kitaptır. Bu. Dr. W. Ivor Jennings'in A Federation for Westren Europe (1940) adlı kitabıdır.

* Bu konu için bkz. benim şu makalem: “Economic Conditions of Inter-State Federation”, The New Commowealth Quarterly. Cilt, vb., Eylül 1939.

* Bkz. Lionel Robbins'in sözü edilen kitabı, s. 240-57.

* 19. Yüzyıl sonlarında Henry Sidgwick şöyle demekteydi: “İstikbâlde Batı Avrupa devletleri arasında yeni entegrasyonlar meydana gelebileceği tahminlerin dışında değildir. Eğer bu gerçekleşirse, mümkündür ki, Amerika örneği izlenecek ve yeni politik birlik federal idare temeli üzerinde kurulacaktır” (The Development of European Policy, yazarın ölümünden sonra 1903'te yayımlandı. S. 439).

Sonuç

Bu kitabı, gelecekteki toplum düzenini arzulanan bir biçime sokmaya yönelik ayrıntılı program taslağı olarak almamak gerekir. Eğer uluslararası sorunlar konusunda kitap kendi temel misyonunun biraz ötesine gitmişse, bunun nedeni, büyümenin uzun bir gelecekte, içinde yer alacağı çerçeveyi şimdiden çizme zorunluluğudur. Gelecekte ele geçirmeyi umduğumuz fırsatları değerlendirme yöntemimiz pek çok şeyin kaderini belirleyecektir. Ancak, ne yaparsak yapalım, sonuçta başarabileceğimiz tek şey, asrın son çeyreğinde tanıdığımızdan çok farklı bir dünyayı yavaş yavaş kurabilmek gibi yeni, uzun ve çok yorucu bir süreci başlatabilmek olacaktır. Bu aşamada toplumu arzu edilebilir bir düzene sokabilmek için ayrıntılı bir program hazırlamanın yararı oldukça şüpheli olduğu gibi bunu başarabilecek bir kişiyi bulmak da imkânsızdır.

Bugün için önemli olan, bazı temel prensipler üzerinde uzlaşmamız ve bize yakın geçmişte hâkim olan yanlışlardan kurtulabilmemizdir. Kabûl etmeliyiz ki, bu savaştan önceki dönemde, beşerî çılgınlığın yolumuza diktiği sayısız engelin temizlenmesi, fertlerin yaratıcı enerjilerinin açığa çıkabilmesi için, o enerjiyi yönlendirmeyi amaçlayan bir sistemi kurmaktan daha önemlidir. Başka bir deyişle, önemli olan, 'gelişmeyi plânlamak'tan çok onu kolaylaştıran şartların yaratılmasıdır.

Yakın geçmişte yaptığımız her şeyin akılcı ve kaçınılmaz olduğunu iddia eden çağdaş karanlık görüşten sıyrılmamız şarttır. Geçmişte yaptıklarımızın büyük kısmının yanlış olduğunu anlamadığımız sürece daha fazla akıllanmamız da mümkün olamayacaktır.

Daha iyi bir dünya inşa edebilmek için bir parça gerilemeyi ge-rektirse de işe yeni baştan başlama cesaretini göstermemiz şarttır. Ne kaçınılmaz eğilimlere inananlar, ne de son kırk yılın eğilimlerinin geleceğe projeksiyonundan farklı bir şey olmayan 'Yeni düzen'i savunan ve Hitler'i taklit etmekten daha iyi bir şey düşünemeyen insanlar bu cesareti gösterebilirler. Askıda, bu savaşı ve sonuçlarından acı çektiğimiz bütün olumsuzlukları yaratan düşüncelerin etkisinde kalan insanlar 'Yeni Düzen'in en büyük çığırtkanları olmuşlardır. Gençlerin kendilerinden daha yaşlı kuşağın büyük bölümünü yönlendirmiş bu düşüncelere fazla güven duymamaları doğaldır. Ancak, bu düşüncelerin, 19. Yüzyıl liberal

düşünceleri olduğunu sanırlarsa hata etmiş olurlar. 19. Yüzyılın gerçeğine geri dönmemiz mümkün olmasa bile o dönemin hiç de küçümsenmemesi gereken ideâlleriyle tanışabiliriz. Bu konuda, kendimizi, dedelerimizden üstün görme hakkına sahip olmadığımızı da belirtmek isterim. Unutmayalım ki, 20. Yüzyılda başımıza belâ olan sorunlan yaratanlar onlar değil bizlerdik. İstediği dünyayı yaratmanın dayattığı zorunlulukları yeterince anlamamış olmasına rağmen, edindiğimiz tecrübeler bizim kuşağı, böyle bir misyon için daha deneyimli kılmıştır. Özgür insanların dünyasını kurma teşebbüsümüzün ilkinde başarılı olamadık. Tekrar çabalamalıyız. Bireyin özgürlüğü politikasının ayağı yere basan tek ilerici program olduğu ilkesi, bugün de 19. Yüzyılda olduğu gibi gerçekçiliğini korumaktadır.

Bibliyografik Not

Yıllardır moda dışı olmuş bir görüş birkaç bölümün sınırları içinde ancak kısaca ifade edilebilir. Görüşleri geride kalan yirmi yıl içinde hâkim olan yaklaşımlar tarafından oluşturulmuş okuyucu için bu kadarı yararlı bir tartışma için gerekli ortak zemini oluşturmaya yeterli değildir. Moda dışı olsa bile, bu kitabın yazarının görüşleri bazı okuyucuların sanacağı gibi yalnızca onun tarafından benimsenen ve dile getirilen görüşler değildir. Bu kitapta alışılmamış bir fikir ortamı ile karşılaşmış olan okuyucular, dilerlerse, daha detaylı bir tartışma için, bir kısmı arzuya şayan müstakbel toplumun yapısıyla ilgili görüşler içeren aşağıdaki eserlere başvurabilirler. En erken ve en önemli çalışma, şüphesiz, Ludwig von Mises'in ilk olarak 1922'de yayımlanan Sosyalizm'idir.

Graham, W. H. A False Utopia: Collectivism in Theory and Pra-tice, (Duckworth) 1937.

Grahamm, R D. Social Goals and Economic Institutions, (Princeton University Press) 1942.

Halevy, E. L'ere Des Tyrannies. Paris (Gallimard) 1938.

En Önemli İki Makalenin İngilizceleri Şurada Bulunabilir:

Economica, Şubat 1941 ye International Affairs, 1934.

Halm, G., L. von Mises vd., Planning Collectivist Economics. Ed. F.A. Hayek. (Routledge) 1937.

Hutt, W. H. Economist and the Public, (Cape) 1935.

Lippmann, W. An Inquiry Into The Principles of the Good Society, (Allen & Unwin) 1937.

Mises, L. von. Socialism, Trsl. ByJ. Kahane. (Cape) 1936.

Muir, R. Liberty and Civilisation, (Cape) 1940.

Polanyi, M. The Contempt of Freedom, (Watts) 1940.

Rappard, W. The Crisis of Democracy, (University of Chicago Press) 1938.

Robbins, L. C. Economic Planning and International Order, (Macmillan) 1937.

Robbins, L. C. The Economic Causes of War, (Cape) 1939.

Röepke, W. Die Gesellschaftskrisis Der Gegnewart, Zürih (Eu-genRentsch) 1942.

Rougier, L. Les Mystiques Economiques, Paris (Libraire Medi-cis) 1939.

Voigt, R A. Unto Caesar, (Constable) 1938.

Aşağıdaki, University of Chicago Press Broşürleri:

Simons, H. A Positive Program For Laissez-faire. Some Proposals For A Liberal Economic Policy, 1937.

Gidednse, H. D. Organised Scarcity and Public Policy, 1934.

Hermens, F. A. Democracy and Proportional Representation,

Sulzbach, W. Capitalist Warmongers: A Modern Superstition, 1942.

Heilperin, M. A. Economic Policy and Democracy, 1943.

Bunların yanında şimdi tek tek sayamayacağımız önemli almanca ve İtalyanca eserler vardır. Bu listeye, bazı düşmanlarımızın görüşlerini anlama ve bizimle onlar arasındaki farkı görmek konusunda yardımcı olan birkaç kitap ekleyeceğim:

Ashton, E. B. The Fascist, His State and Mind, (Putnam) 1937.

Foerster, F. W. Europe and the German Question, (Sheed)

Kantorowicz, H. The Spirit of English Policy and the Myth of the Encirclement of Germany, (Allen & Unwin) 1931.

Alman Tarihi Hakkında İyi Bir Kitap Şudur:

Schnabel, S. Deutsche Geschichte in 19. Zabrbundert, 4 cilt. Freiburg, İ. B. 1929-37.

Belki de çağdaş problemlerimizin en iyi açıklamalarım hâlâ liberal çağın büyük filizoflarından de Tocquevile ve Lord Acton'da, hatta Benjamin Constant, Edmund Burke ve Madison, Hamilton ve Jay'in Federalizm Üzerine Yazılar'ında. bulabiliriz. Bu insanların döneminde özgürlük hâlâ

savunulması gereken bir değerdi. Oysa zamanımızda insanlar onu her zaman sâhip olduğumuz/olacağımız bir şey sanmakta ve özgürlüğü tehlikeye atan doktrinlerden kurtulma cesaretini gösterememektedir.